

**BAKIM VE KORUMA ALTINDA BULUNAN
ZİHİN YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLERE YÖNELİK
GÜNLÜK YAŞAM EĞİTİMİ PROGRAMI GELİŞTİRİLMESİ**

Doktora Tezi

Ali KAYA

Eskişehir 2017

**BAKIM VE KORUMA ALTINDA BULUNAN ZİHİN YETERSİZLİĞİ OLAN
BİREYLERE YÖNELİK GÜNLÜK YAŞAM EĞİTİMİ PROGRAMI
GELİŞTİRİLMESİ**

Ali KAYA

DOKTORA TEZİ

Zihin Engelliler Öğretmenliği Doktora Programı

Özel Eğitim Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Atilla CAVKAYTAR

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Aralık 2017

Eşim Meryem
Kızlarım Bengi Serra ve Bigem İkra'ya...

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Ali KAYA'nın "Bakım ve Koruma Altında Bulunan Zihin Yetersizliği Olan Bireylere Yönelik Günlük Yaşam Eğitimi Programı Geliştirilmesi" başlıklı tezi 22.12.2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği"nin ilgili maddeleri uyarınca Özel Eğitim Anabilim Dalı Zihin Engelliler Öğretmenliği Programında, Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvanı-Adı Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Prof.Dr. Atilla CAVKAYTAR

Üye : Prof.Dr. Oktay Cem ADIGÜZEL

Üye : Doç.Dr. Yasemin ERGENEKON

Üye : Yard.Doç.Dr. Fidan ÖZBEY

Üye : Yard.Doç.Dr. Mine SÖNMEZ KARTAL

Prof.Dr. Handan DEVECİ
Anadolu Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Müdürü

ÖZET

BAKIM VE KORUMA ALTINDA BULUNAN ZİHİN YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLERE YÖNELİK GÜNLÜK YAŞAM EĞİTİMİ PROGRAMI GELİŞTİRİLMESİ

Ali KAYA

Özel Eğitim Anabilim Dalı

Zihin Engelliler Öğretmenliği Doktora Programı

Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aralık 2017

Danışman: Prof. Dr. Atilla CAVKAYTAR

Bu araştırmanın temel amacı, bakım ve koruma altında bulunan zihin yetersizliği olan bireylere yönelik Günlük Yaşam Eğitim Programı geliştirmektir. Araştırmanın yöntemi sistem yaklaşımına dayalı program geliştirme modelidir. Bu model (a) problemin tanımlanması, (b) gelişme ve (c) değerlendirme olarak üç aşamadan oluşmaktadır. Araştırmanın ilk aşamasında program danışma komisyonu üyeleri belirlenmiş, resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde kalan zihin yetersizliği olan bireylerin günlük yaşamlarına ilişkin problem durumları tanımlanmış ve çalışma zaman planı yapılmıştır. Gelişme aşamasında Türkiye'nin yedi farklı bölgesinde yer alan 10 resmi bakım ve rehabilitasyon merkezinde görev yapan bakım elemanı, meslek elemanı ve yöneticilerden oluşan 61 katılımcı ile yarı-yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Görüşme bulguları olan üç ana tema ve 19 alt temanın tartışılması ve taslak program içeriğinin oluşturulması amacıyla 10 saha çalışanından oluşan program çalışma grubu oluşturulmuştur. Hazırlanan taslak program içeriği konusunda bakım elemanları, meslek elemanları ve yöneticilerden oluşan 20 saha çalışanından tanılayıcı değerlendirme görüşleri alınmıştır. Değerlendirme sonucunda ulaşılan bulgular program içeriğinde yer alan 232 amacın tamamının kapsam geçerliğinin sağlandığı yönündedir. Sonuç olarak farklı bakım ve rehabilitasyon merkezlerine uyarlanabilir ve her zihin yetersizliği olan birey için bireyselleştirilebilir özellikleriyle sistematik; zihin yetersizliği olan bireylerin kendi yaşam alanları araştırılarak oluşturulmuş günlük yaşam becerileri ve serbest zaman etkinlikleriyle işlevsel özellikler taşıyan Günlük Yaşam Eğitimi Programı (GYEP) tamamlanmıştır.

Anahtar Sözcükler: Zihin yetersizliği, Günlük yaşam, Serbest zaman, Program, Kurumsal bakım.

ABSTRACT

DEVELOPMENT OF A DAILY LIVING EDUCATION PROGRAM FOR INDIVIDUALS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES UNDER PROTECTIVE CARE

Ali KAYA

Department of Special Education

Program in Education of Students with Intellectual Disability

Anadolu University, Graduate School of Educational Sciences, December 2017

Supervisor: Prof. Dr. Atilla CAVKAYTAR

The main objective of the present study was to develop a Daily Living Education Program for individuals with intellectual disabilities who live in protective care. The present study was designed with program development model based on system approach. The model includes three phases: (a) Problem identification, (b) development and (c) assessment. In the first phase, program advisory committee members were identified, and the problems experienced by individuals with intellectual disabilities, who reside in state mental care and rehabilitation centers, were defined and a project timetable was constructed. In the development stage, semi-structured interviews were conducted with 61 participants that included healthcare staff, professional staff and administrators employed in ten state care and rehabilitation centers in seven different regions in Turkey. A program workgroup that included 10 field personnel was formed to discuss the data generated with the interviews based on three main themes and 19 sub-themes and to draft the program content. Diagnostic assessments of 20 fieldworkers including healthcare personnel, professional staff and administrators about the designed program content were obtained. Assessment findings obtained in the evaluation process indicated that the content validity was established for all 232 program objectives. As a result, a Daily Living Education Program (DLEP), which was systematic with its adaptability for different mental care and rehabilitation centers and capacity for individualization for each individual with intellectual disability and functional with daily living skills and leisure activities designed specifically for the living quarters of individuals with intellectual disabilities, was finalized.

Keywords: Intellectual disability, Daily living, Leisure, Program, Institutional care.

TEŞEKKÜR

Doktora sürecimin başından tez sürecimin sonuna kadar, ilgisini esirgemeyen, deneyimleri ile doğru yolu bulmamamı sağlayan, tatillerinde bile farklı illerde bana zaman ayıran ve tez konusunu belirlerken çalıştığım kuruma bırakacağım en güzel eserin bu tez olacağını söyleyerek yoluma ışık olan değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Atilla CAVKAYTAR'a minnettarım.

Araştırma süreci boyunca yapıcı eleştirileri ve değerli dönütleriyle çalışmanın bütün aşamalarına katkıları olan değerli hocalarım Prof. Dr. Oktay Cem ADIGÜZEL'e ve Doç. Dr. Yasemin ERGENEKON'a teşekkür ederim.

Lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimim boyunca özel eğitim alanında akademik gelişimime katkı sağlayan Abant İzzet Baysal Üniversitesi ve Anadolu Üniversitesi'ndeki değerli hocalarıma teşekkür ederim.

Ülkemizin farklı illerinde ve farklı kuruluşlarda beni misafir eden, odalarını bana açan, beni muhabbetle karşılayan, araştırmama katılmaya gönüllü olan, program çalışma toplantılarında yorulan, değerlendirme sürecinde görüşlerini paylaşan tüm Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve özellikle resmi bakım ve rehabilitasyon merkezleri çalışanlarına çok teşekkür ederim.

Doktora eğitimin boyunca beni Eskişehir'de ağırlayan, benim işlerim ile yorulan ve bana zaman ayıran değerli arkadaşım Arş. Gör. Candan Hasret ŞAHİN'e ve değerli eşi Hasan Hüseyin ŞAHİN'e teşekkür ederim.

Kendisi de doktora tez sürecinde olan ve zaman zaman dert ortaklığı yaptığımız, bildiklerini esirgmeden paylaşan değerli arkadaşım Öğr. Gör. Didem GÜVEN'e teşekkür ederim.

Tez sürecindeki Eskişehir yolculuklarımda bana hem evini hem gönlünü açan, gülen ve güldürmeyi başaran değerli dostum Süleyman GÜRBÜZ'e teşekkür ederim.

Yüksek lisans sürecimden bugüne birlikte çalışarak üretmenin mutluluğunu yaşadığımız değerli arkadaşım Yrd. Doç. Dr. Özge ELİÇİN'e teşekkür ederim.

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca kendisinden hayata dair deneyimler edindiğim, özel eğitimle akademik düzeyde tanışmama vesile olan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Ahmet YIKMIŞ'a teşekkür ederim.

Beni yetiştiren, tüm öğrenim hayatım boyunca alışabilmem için büyük fedakrlıklar yapan ve bu tez süreci bir an önce bitsin diye dualar eden anneme ve manevi desteğini esirgemeyen babama müteşekkirim.

Doktora eğitimim boyunca hem çocuklarımıza hem bana bakan, hayatımda olduğu için hep minnet duyduğum hayat arkadaşım, değerli eşim Meryem KAYA'ya, onlara yeterince zaman ayıramadığım, oyunlar oynayamadığım, çalışma odasının kapısının kapanmasını istemeyen, çalışmayı oyun haline getiren kızlarım Bengi Serra ve Bigem İkra'ma teşekkür ediyorum.

Ali KAYA
Eskişehir 2017

22/12/2017

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalardan bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilemeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmamın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Ali KAYA

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar DİZİNİ	xii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xv
1. GİRİŞ	1
1.1. Zihin Yetersizliği	2
1.1.1. Zihin yetersizliği olan yetişkin birey	4
1.1.2. Zihin yetersizliği ve korunmaya muhtaçlık	6
1.2. Rehabilitasyon ve Bakım	7
1.2.1. Türkiye’de bakım ve rehabilitasyon merkezleri	9
1.3. Günlük Yaşam Becerileri	12
1.4. Serbest Zaman Etkinlikleri	15
1.5. Genel ve Özel Eğitimde Program Geliştirme	17
1.5.1. Eğitimde program geliştirme	17
1.5.2. Program geliştirmede sistem yaklaşımı	18
1.5.3. Özel eğitimde program geliştirme	19
1.5.4. Zihin yetersizliği olan yetişkinlere yönelik eğitim programları	21
1.6. Zihin Yetersizliği Olan Bireyler İçin Geliştirilmiş Program Örnekleri ...	23
1.7. İlgili Yurt Dışı Araştırmalar	26
1.8. İlgili Yurt İçi Araştırmalar	31
1.9. Problem Durumu	37
1.10. Amaç	40
1.11. Önem	41
1.12. Sınırlılıklar	42

	<u>Sayfa</u>
2. YÖNTEM	43
2.1. Araştırmanın Modeli	43
2.2. Problemin Tanımlanması Aşaması	43
2.2.1. Program danışma komisyonu	43
2.2.2. Problemin tanımlanması	44
2.2.3. Çalışma planı	44
2.2.4. Araştırmacı	45
2.3. Gelişme Aşaması	45
2.3.1. Dolaylı veri toplama araçları	46
2.3.1.1. Doküman incelemesi	46
2.3.1.2. Araştırmacı günlüğü	47
2.3.2. Doğrudan veri toplama araçları	48
2.3.2.1. Yarı yapılandırılmış görüşmeler	48
2.3.2.1.1. Görüşme formunun geliştirilmesi	48
2.3.2.1.2. Katılımcıların belirlenmesi	49
2.3.2.1.3. Görüşme ortamı	53
2.3.2.1.4. Görüşme ilkeleri ve etik kurallar	54
2.3.2.1.5. Görüşmelerle veri toplama süreci	54
2.3.2.2. Veri analizi	55
2.3.2.2.1. Verilerin dökümü	56
2.3.2.2.2. Verilerin kodlanması	56
2.3.2.2.3. Temaların oluşturulması	56
2.3.2.2.4. Verilerin düzenlenmesi	57
2.3.2.2.5. Kodlamaların güvenirliği	57
2.3.2.2.6. Bulguların yorumlanması	57
2.3.3. Program çalışma grubu	58
2.3.3.1. Çalışma grubu üyelerinin belirlenmesi	58
2.3.3.2. Program çalışma toplantıları	59
2.3.3.2.1. Birinci toplantı	59
2.3.3.2.2. İkinci toplantı	59
2.3.3.2.3. Üçüncü toplantı	60
2.4. Değerlendirme Aşaması	60

	<u>Sayfa</u>
2.4.1. Anlamanın kesinleştirilmesi	61
2.4.2. Amacın belirlenmesi	61
2.4.3. Anahtar tarafların belirlenmesi	62
2.4.4. Olanakların ve engellerin belirlenmesi	62
2.4.5. Tasarımın kesinleştirilmesi	63
2.4.6. Yanıt aranacak soruların belirlenmesi	63
2.4.7. Verilerin toplanması	63
2.4.8. Verilerin çözümlenmesi	64
2.4.9. Kodlamaların güvenilirliği	64
2.4.10. Sonuçların yorumlanması ve ilgililere bildirilmesi	65
2.5. Geçerlik ve Güvenirlik	65
2.5.1. İnandırıcılık	66
2.5.2. Aktarılabilirlik	67
2.5.3. Tutarlık	67
2.5.4. Teyit edilebilirlik	67
2.6. Araştırma Etiği	68
3. BULGULAR ve YORUMLAR	70
3.1. Gereksinim Analizine İlişkin Bulgular	70
3.1.1. Günlük yaşama ilişkin bulgular	72
3.1.2. Programa ilişkin bulgular	82
3.1.3. Serbest zamana ilişkin bulgular	100
3.2. Program Çalışma Grubu Toplantı Bulguları	111
3.2.1. Amaçlara ilişkin bulgular	112
3.2.2. Çalışma grubu üyelerinin görüşlerine ilişkin bulgular	112
3.2.2.1. Program uygulayıcısına ilişkin kararlar	112
3.2.2.2. Programın içeriğine ilişkin kararlar	113
3.2.2.3. Serbest zaman etkinliklerine ilişkin kararlar	113
3.2.2.4. Ortam ve materyallere ilişkin kararlar	114
3.2.2.5. Programın uygulanmasına ilişkin genel görüşler	114
3.3. Değerlendirme Bulguları	115
3.3.1. KGO ve KGI bulguları	115
3.3.2. Programa ilişkin değerlendirme görüşleri	123

	<u>Sayfa</u>
3.4. Program Kitabının Oluşturulması	125
4. SONUÇ, TARTIşMA ve ÖNERİLER	129
4.1. Sonuç	129
4.2. Tartışma	130
4.3. Öneriler	139
4.3.1. Uygulamaya yönelik öneriler	139
4.3.2. İleri araştırmalara yönelik öneriler	140
5. KAYNAKÇA	141
6. EKLER	
7. ÖZGEÇMİş	

TABLÖLER DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1.1. ZYOB'lerin destek sistemi sınıflandırması	3
Tablo 1.2. Dünya genelinde ZYOYB'lere sunulan sosyal destek türleri	5
Tablo 1.3. Dünyada zihin yetersizliği olan çocuklara sunulan sosyal destek türleri	6
Tablo 1.4. Sürekli yaşam destek modelleri	7
Tablo 1.5. Dünyada ZYOYB'lere bireylere sunulan korunma destek türleri	8
Tablo 1.6. Bakım ve rehabilitasyon merkezlerinin yıllara göre dağılımı	9
Tablo 1.7. Bakım ve rehabilitasyon merkezlerinden hizmet alan bireylerin yıllara göre dağılımı	10
Tablo 1.8. Kurumsal bakım için bekleyen bireylerin yıllara göre dağılımı	11
Tablo 1.9. Engelli kabulü puanlama çizelgesi	11
Tablo 1.10. Günlük yaşam becerileri sınıflandırması	13
Tablo 1.11. LCCE Günlük yaşam becerileri sınıflandırması	13
Tablo 1.12. Günlük yaşam becerileri	14
Tablo 1.13. Günlük yaşam becerileri kontrol listesi	15
Tablo 1.14. Sistem yaklaşımında program geliştirme aşamaları	18
Tablo 1.15. Sistem yaklaşımında dikkat edilecek öğeler	19
Tablo 1.16. Özel eğitim programının ana öğeleri	20
Tablo 1.17. Özel eğitimde program gereksinimleri	21
Tablo 1.18. Dünya genelinde ZYOYB'lere sunulan destek eğitim türleri	22
Tablo 1.19. ZYOYB'lerin devam edebildiği örgün eğitim programları	22
Tablo 1.20. Özel özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri	23
Tablo 1.21. Program örnekleri	24
Tablo 2.1. İşlem/zaman çizelgesi	45
Tablo 2.2. İncelenen dokümanlar	47
Tablo 2.3. Katılımcı bakım elemanlarının özellikleri	51
Tablo 2.4. Katılımcı meslek elemanlarının özellikleri	52
Tablo 2.5. Katılımcı yöneticilerin özellikleri	53
Tablo 2.6. Görüşme ortamları	53
Tablo 2.7. Nitel veri seti	56
Tablo 2.8. Program çalışma grubu üyelerine ilişkin bilgiler	58
Tablo 2.9. Program değerlendirme grubu üyelerine ilişkin bilgiler	62

Tablo 3.1. Tema-alt tema-frekans dağılımları	70
Tablo 3.2. Günlük yaşam becerileri gereksinimleri alt teması frekans dağılımı	73
Tablo 3.3. ZYOB'in beceri gerçekleştirme düzeyi alt teması frekans dağılımı	74
Tablo 3.4. ZYOB'lerin beceri kazanamama nedenleri alt teması frekans dağılımı ...	76
Tablo 3.5. Diğer olumsuzluklar alt teması frekans dağılımı	78
Tablo 3.6. Günlük yaşam önerileri alt teması frekans dağılımı	80
Tablo 3.7. Programın amaçları alt teması frekans dağılımı	83
Tablo 3.8. Programın içeriği alt teması frekans dağılımı	85
Tablo 3.9. Program geliştirme alt teması frekans dağılımı	86
Tablo 3.10. Öğretimin planlanması alt teması frekans dağılımı	88
Tablo 3.11. Öğretim elemanı alt teması frekans dağılımı	90
Tablo 3.12. Öğretim yolları alt teması frekans dağılımı	93
Tablo 3.13. Programa yönelik öneriler alt teması frekans dağılımı	95
Tablo 3.14. Öğretimin değerlendirilmesi alt teması frekans dağılımı	98
Tablo 3.15. Gerçekleştirilen fiziksel etkinlikler alt teması frekans dağılımı	100
Tablo 3.16. Gerçekleştirilen iş/uğraşı ve sanat etkinlikleri alt teması frekans dağılımı	102
Tablo 3.17. Gerçekleştirilen kuruluş dışı etkinlikler alt teması frekans dağılımı	103
Tablo 3.18. Gerçekleştirilen kuruluş içi etkinlikler alt teması frekans dağılımı	105
Tablo 3.19. Serbest zaman sorunları alt teması frekans dağılımı	107
Tablo 3.20. Serbest zaman önerileri alt teması frekans dağılımı	109
Tablo 3.21. Kişisel bakım ve temizlik becerileri maddeleri	116
Tablo 3.22. Beslenme becerileri maddeleri	116
Tablo 3.23. Giyinme becerileri maddeleri	117
Tablo 3.24. Oda kullanım becerileri maddeleri	117
Tablo 3.25. Ev temizliği becerileri maddeleri	118
Tablo 3.26. Giysi bakımı becerileri maddeleri	118
Tablo 3.27. Mutfak becerileri maddeleri	118
Tablo 3.28. Sağlıklı yaşam becerileri maddeleri	119
Tablo 3.29. Toplumsal uyum becerileri maddeleri	119
Tablo 3.30. Tüketici becerileri maddeleri	120
Tablo 3.31. İş/Uğraşı etkinlikleri maddeleri	120

	<u>Sayfa</u>
Tablo 3.32. Sanat etkinlikleri maddeleri	121
Tablo 3.33. Fiziksel etkinlikler maddeleri	121
Tablo 3.34. Sosyal/kültürel etkinlikler maddeleri	121
Tablo 3.35. Eğlence/oyun etkinlikleri maddeleri	122
Tablo 3.36. Kuruluş içi yardım işleri maddeleri	122

SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ

AAIDD	: American Association on Intellectual and Developmental Disabilities (Amerikan Zihin ve Gelişimsel Yetersizlikler Birliği)
AİBÜ	: Abant İzzet Baysal Üniversitesi
APA	: American Psychological Association (Amerikan Psikoloji Birliği)
ASPB	: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
BE	: Bakım elemanı
EYHGM	: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü
<i>f</i>	: Frekans
GYEP	: Günlük Yaşam Eğitimi Programı
HBÖGM	: Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü
Kİİ	: Kapsam geçerlik indeksi
KGO	: Kapsam geçerlik oranı
ME	: Meslek Elemanı
MYK	: Mesleki Yeterlilik Kurumu
PD	: Program değerlendirmeci
PG	: Program geliştirmeci
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
TKY	: Toplam kalite yönetimi
WHO	: World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)
YN	: Yönetici
ZYOB	: Zihin yetersizliği olan birey
ZYOYB	: Zihin yetersizliği olan yetişkin birey
Σ	: Toplam

1. GİRİŞ

Zihin yetersizliği olan bireyler (ZYOB), özel gereksinimleri olan bireyler içerisinde yer almalarına karşın diğer gereksinim ve yetersizlik türlerine göre daha fazla ilgi, gözetim, koruma ve bakıma ihtiyaç duyabilmektedirler. Bu bireylerin bir bölümünün bakım ve korunma gereksinimleri yaşamları boyunca ya da uzun süreli olarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na (ASPB) bağlı resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerince sağlanmaktadır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 2011, s. 6). Son 25 yılda ZYOB'lerin yaşamlarında önemli değişiklikler olmasına karşın kurumsal bakım hizmeti alan zihin yetersizliği olan birçok birey toplumun bir parçası olmak adına hala sınırlı fırsatlara sahiptirler (Duvdevany ve Arar, 2004, s. 294). Bu nedenle özellikle orta ve ağır derecedeki ZYOB'lerin bir bölümünün çoğu zaman sistematik plan ve programlara yaşam boyu gereksinimleri vardır. Bu gereksinimden yola çıkılarak yapılması gereken zihin yetersizliği olan yetişkin bireylerin (ZYOYB) ihtiyaç duyacakları öncelikli alanları belirlemek ve işlevsel yaşam alanlarında özel eğitim hizmetlerinin yaşam boyu eğitim hizmetleri kapsamında ele alınmasını sağlamaktır (Cavkaytar, 2013, s. 385).

Eğitim alanındaki geleneksel görüş eğitimin sadece okullarda ve çocukluk çağında verilebileceğine yönelikken çağdaş yaklaşımlarla birlikte eğitimin yaşam boyu devam edebileceği görüşü ağırlık kazanmıştır (Cropley ve Dave, 1978, s. 1). ZYOB'lerin gereksinimlerinin karşılanması sadece eğitim hizmetleriyle sınırlı değildir. Özellikle okul sonrası dönemde ZYOB'lerin bağımsız yaşama hazırlanabilmeleri için bakım ve özel eğitimle ilgili desteklere gereksinimleri vardır (Scanlon, Patton ve Raskind, 2011, s. 594).

Dünyadaki uygulamalar incelendiğinde birçok genç yetişkin için aileden ayrılma ile başlayan bağımsız yaşam süreci; kendi evine taşınma, öğrenim hayatında yurttan kalma gibi durumları içerse de zihin yetersizliği olan yetişkinler için uzun dönemli ve bireyselleştirilmiş destekler içeren kurum bakımı, grup evi ve başka bir aile ile yaşama gibi geçiş alternatiflerinden oluşabilmektedir (Cavkaytar, 2013, s. 385; Everson ve Trowbridge, 2011, s. 624). Ülkemizde ailesi ile birlikte yaşamına devam eden ZYOYB'ler olduğu gibi çeşitli nedenlerle bakım ve koruma altına alınmış ve yaşamlarına farklı kurum bakımı modellerinde devam eden bireyler de mevcuttur. Bu bireylerin bakım ve koruma altına alınmaları birçok farklı nedene bağlı olmakla birlikte en önemli nedeni zihin yetersizliğine sahip olmalarıdır.

1.1. Zihin Yetersizliği

Zihin yetersizliği terimi, tarihsel gelişim süreci içerisinde incelendiğinde; ilk olarak “zekâ kıtlığı” (feeble-minded) teriminin kullanıldığı (Polloway ve Lubin, 2009, s. 353), sonraki yıllarda “zekâ eksikliği” (mental deficiency) teriminin kullanıldığı (Eripek, 2012, s. 44), 50 yıl öncesinden başlayarak günümüze kadar yoğun bir şekilde “zekâ geriliği” (mental retardation) teriminin tercih edildiği (Polloway, Patton ve Nelson, 2011, s. 175) ve günümüzde ise “zihin yetersizliği” (intellectual disability) terimi üzerinde uzlaşma sağlanmış olduğu görölmektedir (Eripek, 2012, s. 47).

Dünyada zihin yetersizliği konusunda önemli çalışmaları olan Amerikan Zihin ve Gelişimsel Yetersizlikler Birliği’nin (American Association on Intellectual and Developmental Disabilities-AAIDD) yapmış olduğu tanıma göre “Zihin yetersizliği, zihin işlevlerinde bulunma ve kavramsal, sosyal ve pratik uyumsal davranışların her ikisinde anlamlı sınırlılıklar olarak karakterize edilen bir yetersizliktir. Bu yetersizlik 18 yaşından önce ortaya çıkmaktadır” (Luckasson vd., 2002, s. 8’den aktaran Eripek, 2012, s. 51; Schalock vd., 2010, s. 221). AAIDD 2010 tanımında “zekâ geriliği terimi yerine “zihin yetersizliği” terimini kullanıldığı görölmektedir (Schalock vd., 2010, s. 221). Bir diğer önemli kaynak olan ve Amerikan Psikoloji Birliği (American Psychological Association-APA) tarafından hazırlanan Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı: DSM-5’de (The Diagnostic and Statistical Manual-DSM-5) ise “zihin yetersizliği (zihinsel gelişim bozukluğu), problem çözme, plan yapma, soyut düşünme, sonuç çıkarma, akademik öğrenme ve öğrenme deneyimleri gibi genel bilişsel yeteneklerdeki eksikliktir” şeklinde tanımlanmaktadır (APA, 2013, s. 31). APA’nın da AAIDD gibi zihin yetersizliği terimini kullanması ilgili terimin alanyazında geçerlilik kazandığını göstermektedir.

Ülkemizde ise Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği’nde (2012, s. 3) ZYOB’ler “zihinsel işlevler bakımından ortalamanın iki standart sapma altında farklılık gösteren, buna bağlı olarak kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde eksiklikleri ya da sınırlılıkları olan, bu özellikleri 18 yaşından önceki gelişim döneminde ortaya çıkan ve özel eğitim ile destek eğitim hizmetlerine ihtiyaç duyan bireyi ifade eder.” şeklinde tanımlanmıştır. Yapılan tanımlarda ortak olarak zihinsel işlevler, uyumsal davranışlar ve destek gereksinimleri terimlerinin üzerinde durulmaktadır (Eripek, 2005, s. 19). Zihin yetersizliğini tanımlayan sistemler ve birimler aynı zamanda ZYOB’leri sınıflandırmışlardır.

Bir terimin veya adın sınırları içine dâhil edilmiş olanları gruplara bölmek için yapılan sınıflandırma işlemi belirlenen kriterlere göre oluşturulan grupta alt gruplar ve kümeler oluşturmaya olanak sağlar (Schalock ve Luckasson, 2004, s. 137). ZYOB'lerin sınıflandırılmasında (a) tıbbi sınıflandırma, (b) zekâ bölümüne göre sınıflandırma, (c) eğitsel sınıflandırma ve (d) destek yoğunluğuna göre sınıflandırma sistemlerinin zaman içerisinde kullanıldığı görülmektedir (Schalock ve Luckasson, 2004, s. 143).

Sunulacak desteği temel alan destek yoğunluğuna göre yapılan sınıflandırma sistemi, AAIDD tarafından 1992 yılında önerilmiştir. Bu sınıflandırma yaklaşımında ZYOB'ler gereksinim duydukları destek türü ve yoğunluğuna göre aralıklı (intermittent), sınırlı (limited), kapsamlı (extensive) ve yaygın (pervasive) şeklinde sınıflandırılmaktadır (Clement ve Bigby, 2010, s. 17; Luckasson vd., 2002, s. 152). Tablo 1.1.'de destek sistemi sınıflandırılması sunulmaktadır.

Tablo: 1.1. ZYOB'lerin destek sistemi sınıflandırması (Luckasson vd., 2002, s. 152)

Destek Yoğunluğu	İçerik	Örnek
Aralıklı (Intermittent)	Bireylere yaşamlarının çeşitli geçiş dönemlerinde kısa dönemli, süreklilik arz etmeyecek şekilde sunulan destek uygulamasıdır.	Anlık sağlık yardımı
Sınırlı (Limited)	Daha yoğun destek sunulması gereken durumlara göre daha az personel ve maliyet gerektiren, sınırlı sürede sunulan destek uygulamasıdır.	Okul sonrası yetişkinliğe geçiş
Kapsamlı (Extensive)	Zaman sınırlaması olmadan, evde veya iş yerinde sunulan düzenli destek uygulamasıdır.	Evde bakım
Yaygın (Pervasive)	Bireyin tüm yaşam alanlarında ve sürekli olarak sunulan, birden fazla yardımcı gerektiren en yaygın destek uygulamasıdır.	Sürekli tıbbi bakım

Destek sistemi sınıflandırması ZYOB'lerin sadece çocukluk dönemleri için değil yetişkin dönemlerinde sunulması gereken hizmetler için de oldukça işlevsel bir sınıflandırma yaklaşımıdır. Zihin yetersizliği alanında yapılan tanımların değişmesi ve sınıflandırma sistemlerinin gelişmesi ile birlikte yapılan yaygınlık araştırmalarında çıkan değerler de bu değişim ve gelişimlerden etkilenmiştir.

Çağdaş zihin yetersizliği tanımlarında ve sınıflandırmalarında uyum ölçütlerine de yer verilmelidir (Eripek, 2005, s. 73). Dünyada zihin yetersizliğinin yaygınlık oranı, genel nüfus ile karşılaştırıldığında yaş dağılımlarına göre değişmekle birlikte yaklaşık %1 olduğu; ağır zihin yetersizliğinin ise her 1000 kişiden 6'sında görüldüğü tahmin edilmektedir (APA, 2013, s. 38; Maulik vd., 2011, s. 419; McKenzie vd., 2016, s. 113). Bu değerler zihin yetersizliği popülasyonunun içerisinde ağır olarak tanımlanan grubun

son derece az oranda var olduğunu göstermektedir. Ülkemizde ise 2002 yılında yapılan Türkiye Özürlüler Araştırması Raporuna göre ZYOB'lerin genel nüfus içerisindeki oranının %2,58 olduğu belirtilmektedir (DİE, 2009, s. 5). Yapılan araştırmada elde edilen veriler üzerinden yaklaşık 15 yıl geçmiş ve yaygınlık oranına ilişkin güncel bir araştırma yapılmamıştır. Fakat ilgili araştırmadaki oranın içerisinde yer alan en büyük bölümü ZYOYB'ler oluşturmaktadır (TÜİK, 2012, s. 1).

1.1.1. Zihin yetersizliği olan yetişkin birey

Yetişkinlik, belirli haklar, imtiyazlar ve sorumlulukların kademeli olarak edinilmesi yoluyla ortaya çıkan gelişimsel bir dönemdir (May, 2001, s. 75). Yetişkinlikle birlikte bireyin yaşamını geçmişten şimdiki zamana anlamlandırma ihtiyacı da başlamaktadır (Atkinson, 2001, s. 159). Yetişkin (adult) sözcüğü Latince büyümek (adolescere) fiilinin geçmiş zaman ortacından türemiştir, dolayısı ile yetişkin bir kişi, büyümüş bir kişi sayılabilmektedir (Onur, 2000, s. 54). Büyümek aynı zamanda yaşlanmak anlamına da gelmektedir. ZYOB'ler de kronolojik olarak yaşlanırlar. Fizyolojik yaş aralıklarıyla net bir şekilde sınıflandıramayacağımız ZYOB'ler de normal gelişim gösteren bireyler gibi yetişkinlik dönemlerini yaşarlar fakat evlilik, ana-baba olma, eğitimi tamamlama ve kendine ait bir evde yaşama gibi yetişkinliğe geçiş belirleyicilerinin (Atak ve Çok, 2010, s. 39) ZYOB'ler tarafından bağımsız yaşanabildiği söylenemez. Genel nüfus içerisinde yetersizliği olan birçok yetişkin birey eğitim, iş yaşamı ve bağımsız yaşam konularında akranlarının gerisinde kalmaktadır (Geenen, Powers ve Sells, 2003, s. 226). Son 50 yılda ZYOB'lerin yaşam beklentisinde dramatik değişiklikler meydana gelmiştir (Bigby, 2002, s. 231) ve yaşam beklentisinin artması zihin yetersizliği alanında yetişkinliğin keşfedilmesine neden olmuştur (Atkinson, 2001, s. 159).

Maulik vd., (2011, s. 423) Dünya çapında yaptıkları derleme çalışmasında ZYOYB'lerin genel nüfus içerisindeki ortalamasını %4,94 olarak belirlemişlerdir. Amerika Birleşik Devletlerinde (ABD) yetişkin 21-64 yaşları arası herhangi bir yetersizliği olan birey sayısının genel nüfusa oranı %10,7 iken ZYOYB'lerin genel nüfus içerisindeki yetişkin bireylere oranı ise %4,5'tir (Erickson, Lee ve von Schrader, 2016, s. 18). Bir başka araştırmada ise ABD'de 18 yaş ve üzeri ZYOB'lerin genel nüfus içerisindeki oranı % 3,2'dir (Larson, 2001, s. 7). ZYOYB'lerin genel nüfus içerisindeki oranı İngiltere'de %6.33'tür (McConkey, Mulvany ve Barron, 2006, s. 230). Ülkemizde

ise özel gereksinimli bireylerle ilgili en kapsamlı istatistiki çalışma 2002 yılında mülga isimleri ile Devlet İstatistik Enstitüsü ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından yapılan Türkiye Özürlüler Araştırması'dır. Araştırma sonuçlarına göre ülkemiz nüfusunun %12.29'unu özel gereksinimli bireyler oluşturmaktadır ve ZYOYB'lerin genel nüfus içerisindeki oranı ise %2.11'dir (DİE, 2009, s. 6; TÜİK, 2012, s. 1). ZYOYB'lere yetişkinlik dönemlerinde sunulan sosyal destekler son derece önemlidir.

Yetişkinlik dönemlerinde olan ZYOYB'lere sunulan sosyal destek türleri Tablo 1.2.'den de anlaşılacağı üzere en yoğun olarak yasal haklar ve sorumluluklar konusunda sunulmaktadır. Ülkelerin gelir düzeyleri ve sunulan desteklerin oranları arasında doğru orantılı bir ilişki bulunmaktadır. Yüksek gelir grubunda yer alan ülkelerde serbest zaman destekleri %100 oranında sunulurken düşük gelir grubunda yer alan ülkelerde aynı destek türü %32,3 oranında sunulmaktadır. Yine düşük gelir grubunda ulaşım ve yardımcı teknoloji kullanımı desteği yüksek gelir grubunda yer alan ülkelerle karşılaştırıldığında son derece düşük oranda sunulabilmektedir. Bu durum ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin ZYOYB'lerin yaşam kaliteleri ile doğru orantılı olduğunu göstermektedir.

Tablo 1.2. Dünya genelinde ZYOYB'lere sunulan sosyal destek türleri (WHO, 2007, s.47)

	Dünya Geneli		Düşük Gelir Grubu	Yüksek Gelir Grubu	Toplam Ülke
	Yüzdelik Oran	Ülke Sayısı			
Yasal Haklar	74.2%	89	59.4%	96.9%	120
Serbest Zaman	68.1%	79	32.3%	100.0%	116
Ulaşım	50.9%	58	10.0%	94.1%	114
Yardımcı Teknoloji	49.6%	56	16.7%	93.9%	113
Aynı Yardım	49.5%	50	30.8%	80.0%	101

Zihin yetersizliği olan çocuk ve yetişkinlere sunulan destekler Tablo 1.2. ve Tablo 1.3'de yer alan istatistiklerle karşılaştırıldığında ZYOYB'e sunulan sosyal desteklerin tamamının yetişkinlik dönemlerinde çocukluk dönemlerine oranla azaldığı görülmektedir. İlgili istatistiklerde görülen destek oranının azalmasıyla ZYOYB'lerin yaşam kaliteleri olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Özellikle ülkemizde ZYOYB'lere yönelik okul sonrası hizmetlerin son derece sınırlı olması ve genel olarak sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülen çalışmalardan oluşması, yetişkin bağımsız yaşama geçişte en büyük engel olarak görülmektedir. Bu duruma bağlı olarak ZYOYB'lerin bağımsız yaşama hazırlanmasında gerekli önlemlerin alınması önemli bir zorunluluk haline gelmiştir (Cavkaytar, 2013, s. 381).

Tablo 1.3. *Dünyada zihin yetersizliği olan çocuklara sunulan sosyal destek türleri (WHO, 2007, s. 47)*

	Dünya Geneli		Düşük Gelir Grubu	Yüksek Gelir Grubu	Toplam Ülke
	Yüzdelik Oran	Ülke Sayısı			
Serbest Zaman	73.4%	91	55.6%	100.0%	124
Yasal Haklar	73.3%	88	61.8%	93.1%	120
Ulaşım	59.8%	73	21.2%	94.1%	122
Yardımcı Teknoloji	54.4%	62	25.8%	93.9%	114
Aynı Yardım	52.9%	54	46.7%	76.2%	102

ZYOB'ler yetişkinlik dönemlerine ulaştıklarında çocukluk dönemlerine göre azalan sosyal desteklerin ortaya çıkardığı olumsuzlukların yanı sıra çeşitli nedenlere korunmaya muhtaç da olabilirler.

1.1.2. Zihin yetersizliği ve korunmaya muhtaçlık

Ülkemizde özel eğitimin gelişmeye başladığı yıllarda özel eğitim gereksinimi olan çocuklar sınıflandırılırken korunmaya muhtaç çocuklar da özel eğitime gereksinim duyan gruplar içerisinde sınıflandırılmaktaydı (Özyürek, 1983, s. 20). Özel eğitim ve sosyal politikalardaki gelişmelere paralel olarak korunmaya muhtaç çocuklar özel eğitim sınıflandırılmasının dışında kalmıştır (Çocuk Koruma Kanunu, 2005, s. 9501)

Tomanbay (1999, s. 158), korunmaya muhtaç kavramını kendine bakma yeterliliğine ve gücüne sahip olmayan ve aynı zamanda kendisine bakacak kimsesi de bulunmayan birey şeklinde tanımlanmaktadır. Korunmaya muhtaçlık nedenleri arasında ana ya da babası tarafından ihmal/istismar edilme, yoksulluk, anne ve/veya babanın ruhsal sağlığının bozuk olması, madde bağımlılığı, ana ya da babası tarafından terk edilme, çocuğu kötüye kullanma, çocuğun bedensel ve ruhsal gelişiminin risk altında olması, okula devam edememe, üçüncü kişiler tarafından ihmal ve istismara uğrama yer almaktadır (Shewchuk, 2014, s. 2; Çetin, 2010, s. 2; Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu [SHÇEK], 1983, s. 1). Korunma gereksinimi olan çocuk ya da birey aynı zamanda zihin yetersizliğine de sahip olabilmektedir. ZYOB'ler seçim yapma konusunda yaşadıkları güçlükler ve sınırlı sosyal etkileşimleri ile tüm yetersizlik grupları arasında en savunmasız olan grubu temsil etmektedirler (Bigby, 2002, s. 232). En savunmasız grubu oluşturan ZYOB'lerin çeşitli nedenlerle ailelerinden yoksun kalma durumlarında üçüncü kişiler tarafından ihmal ve istismara uğramalarının önlenmesi adına bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde koruma altına alınmaları en doğru tercih olacaktır.

1.2. Rehabilitasyon ve Bakım

ZYOYB'lerin ailelerinin evlerinden çeşitli nedenlerle ayrılmaları sonrasında hayatlarına devam edebilecekleri çeşitli yaşam alternatifleri bulunmaktadır. Tablo 1.4.'de uluslararası alanyazında ZYOYB'lere sunulan yaşam alternatifleri ülkemizde sunulan ve sunulmayan terimsel karşılıklarıyla yer almaktadır.

Tablo 1.4. Sürekli yaşam destek modellileri (Storey ve Miner, 2011, s. 127)

Bakım Evi (Nursing Homes)	Günün her saatinde tıbbi bakım hizmeti sunmak için tasarlanmış merkezlerdir. Yetersizliği olan bireyi bağımsız yaşama ulaştıracak eğitimler sunmaya çok az önem verilmektedir.
Ara Bakım (Intermediate Care)	Küçük grup evlerden büyük kurumlara kadar 24 saat boyunca bakım vermek üzere tasarlanan kuruluşlardır. Daha çok tedavi amacı taşıyan fakat yetersizliği olan bireylerin bireysel olarak değerlendirilmeleri gereksinimlerinin karşılanması esasına dayanan kuruluşlardır.
Geçici Bakım (Respite Care)	Bireye asıl bakım veren kişi yerine geçici bir süreliğine bakım elemanının hizmet sunmasıdır.
Grup Evi/Umud Evi (Group Homes)	Yetersizliği olan bireyi bağımsız yaşama götürecekt programların uygulanması için tasarlanmış yaşam destek modelidir.
Koruyucu Aile (Foster Care)	Yetersizliği olan bireylere kendi evlerinde ya da başka bir ailenin evinde korunma desteği sunulmasıdır. Modelin bazı türlerinde bağımsız yaşam programı desteği de verilebilir.
Yarı Bağımsız Yaşam Programı (Semi-Independent Living Programs)	Yetersizliği olan bireyin kendi konutunda yaşadığı, destek personelinin hizmet alan kişiyi bağımsız yaşama hazırlayacak eğitimleri verdiği modeldir.
Destekli Yaşam (Supported Living)	Yetersizliği olan bireyin istediği yer ve kişi ile yaşama devam ettiği, gereksinimi olan alanlarda ilgili desteklerin sunulduğu modeldir. Bu modelde bireysel olarak belirlenen özel destekler, konut çeşitliliği ve teknolojik uygulamalar sunulabilir.

Tablo 1.4.'de görüldüğü üzere grup evi ve koruyucu aile modeli dışında kalan modeller sadece bakıma odaklanırken diğer modellerde yetersizliği olan bireyi kendi yaşamında bağımsızlığa kavuşturacak programlar da uygulanabilmektedir. Bu alternatifler arasında bakım ve rehabilitasyon merkezi, engelsiz yaşam merkezi, grup/umud evi ve bakım merkezi gibi kurumsal hizmetler sayılabilir (Braddock vd., 2001, s. 120). "Yatılı eğitim ve bakım" terimi ailelerinden ayrı grup olarak yaşayan tüm genç ve yetişkinleri kapsar. Temel ihtiyaçları bakım, sağlık ve eğitim olan bu bireyler hem yaşam hem de eğitim ortamlarını paylaşırlar (Anderson, 2005, s. 1). ZYOYB'ler ise

günlük yaşamlarında sosyal alanlarda ve sağlıklı yaşam konularında aile üyeleri ya da bakıcıları tarafından sık bir şekilde desteklenirler (Melville vd., 2017, s. 63).

Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization-WHO) tarafından yapılan araştırmada Tablo 1.5.'de görüleceği üzere ZYOB'lere yetişkinlik dönemlerinde bakım ve rehabilitasyon merkezi, bakım evi, grup evi, bağımsız yaşam desteği ve koruyucu aile destek hizmetleri dünya genelinde sunulmaktadır. Tablo 1.5.'de yer alan verilerden anlaşılacağı üzere dünya genelinde en yaygın yetişkinlik destek modeli bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde sunulan hizmettir. Yine verilerden yola çıkarak yüksek gelir grubunda yer alan ülkelerin ZYOB'lere yetişkinlik dönemlerinde grup evi ve bağımsız yaşam desteğini yoğun olarak sundukları görülmektedir. Düşük gelir grubunda yer alan ülkeler ise bakım ve rehabilitasyon hizmet modelini yoğun olarak kullanmaktadır.

Tablo 1.5. Dünyada ZYOYB'lere sunulan korunma destek türleri (WHO, 2007, s. 41)

	Dünya Geneli		Düşük Gelir Grubu	Yüksek Gelir Grubu	Toplam Ülke
	Yüzdelik Oran	Ülke Sayısı			
Bakım ve Rehabilitasyon M.	55.9%	38	50.0%	47.1%	68
Bakım Evi	53.1%	51	31.8%	71.0%	96
Grup Evi	52.3%	57	21.4%	88.2%	109
Bağımsız yaşam desteği	51.4%	57	34.5%	85.3%	111
Koruyucu Aile	34.0%	33	14.3%	67.9%	97

Tablo 1.5.'de yer alan bilgilerden hareketle ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arttıkça ZYOB'e yetişkinlik dönemlerinde sunulan korunma hizmetlerinin de niteliğinin arttığı söylenebilir. Gelişmiş ülkeler ve özellikle Avrupa'da 20. Yüzyıl sonlarında özel gereksinimli bireyler için kurumsallaştırmama (Deinstitutionalization) üzerine yeni politikalar geliştirilmiştir. Geliştirilen bu politikaların uygulanması son yıllarda özellikle ZYOB'lere sunulan hizmet modellerinde de değişikliklere yol açmıştır (Mansell ve Beadle-Brown, 2010, s. 104). ZYOB'lere sunulan özel eğitim hizmetlerinde bütünleştirme tüm Dünyada kabul gören bir uygulamadır. Yetişkinlik dönemlerinde genel olarak örgün eğitim ortamları dışında kalan ZYOB'lerin kurumlara kapatılmaması ve toplumla bütünleştirilmesi adına kurumsallaştırmama (Deinstitutionalization) kavramı geliştirilmiştir. Bu kavram ZYOB'in toplumsal yaşamda sunulan etkinlik ve hizmetlere erişme özgürlüğünü, kişinin belirli bir ölçüde yaşamını planlayabilmesini ve yaşam kalitesine yapılacak diğer katkıları içermektedir (Chowdhury ve Benson, 2011, s. 256). Dünyada ve Ülkemizde yer alan grup/umut evi, engelsiz yaşam merkezi gibi yaşam destek modelleri bu uygulamaların yansımalarıdır. Ülkemizde ZYOYB'lere bakım,

koruma ve rehabilitasyon hizmeti ASPB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne (EYHGM) bağlı resmi bakım ve rehabilitasyon merkezleri ve bu merkezlere bağlı yeni bir hizmet modeli olan umut evleri aracılığıyla verilmektedir (EYHGM, 2017, s. 12).

1.2.1. Türkiye’de bakım ve rehabilitasyon merkezleri

Yetersizliği olan bireyler kendi evlerinden kurumsal bakıma kadar çok değişik ortamlarda yaşamlarına devam edebilirler ve tarihsel açıdan bakıldığında binlerce ZYOB’e kurum bakımı hizmeti verildiği görülmektedir (Storey ve Miner, 2011, s. 126). Kurum bakımı türlerinden biri de bakım ve rehabilitasyon merkezidir. Çağlar (1979, s. 28) rehabilitasyonu “Kişiyi bedensel, ruhsal, duygusal ve sosyal yönden sağlıklı, mutlu olması ve ekonomik açıdan bağımsızlığa kavuşması için sağlanan tıbbi, psikolojik, sosyal, eğitsel, mesleki ve izleme hizmetlerinden oluşan tüm çalışmaları, ekonomik yardımları içeren bir süreçtir.” şeklinde çok geniş kapsamlı ve bir hizmetler bütünü olarak tanımlamıştır.

Bakım ve rehabilitasyon merkezi bedensel, zihinsel ve ruhsal engelleri nedeniyle normal yaşamın gereklerine uyamama durumunda olan kişilerin, fonksiyon kayıplarını gidermek ve toplum içinde kendi kendilerine yeterli olmalarını sağlayan becerileri kazandırmak veya bu becerileri kazanamayanlara devamlı bakmak üzere kurulan yatılı sosyal hizmet kuruluşlarıdır (SHÇEK, 2010, s. 2). Ülkemizdeki resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinin yıllara göre dağılımı Tablo 1.6.’da görülmektedir.

Tablo 1.6. *Bakım ve rehabilitasyon merkezlerinin yıllara göre dağılımı (EYHGM, 2017, s. 12)*

Yıllar	Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi	Umut Evi	Gündüzlü Merkez	Toplam
2017	98	136	6	240
2014	85	86	5	176
2010	69	3	7	79
2006	41		25	66
2002	21		26	47

Tablo 1.6.’da son 15 yılın verileri incelendiğinde 2002 yılında 21 yatılı bakım ve rehabilitasyon merkezi bulunmaktayken 2017 yılı istatistiklerine göre EYHGM’ne bağlı 98 bakım ve rehabilitasyon merkezi bulunmaktadır (EYHGM, 2017, s. 12). Bu verilerden yola çıkarak son 15 yılda kurumsal bakım hizmeti verilen bakım ve rehabilitasyon merkezi sayısını beş katını çıktığı ve bununla birlikte bakım ve koruma altında olan ZYOB sayısının arttığı da söylenebilir. Genel olarak 2017 yılında bakım ve rehabilitasyon

hizmeti verilen kurum sayısının giderek arttığı, gündüzlü bakım ve rehabilitasyon merkezi sayısının sosyal politikalardaki değişikliklerle birlikte azılırken yatılı merkez sayısının arttığı, yeni bakım modelleri geliştirildiği, ZYOB'leri toplumla bütünleştirmeyi amaçlayan bir meslek elemanı koordinesinde bakım elemanları ile birlikte ev ortamında bakım ve gözetimlerinin yapıldığı umut evi modelinde de ilerleme olduğu söylenebilir.

Yıllara göre resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinden hizmet alan birey sayıları Tablo 1.7.'de incelendiğinde son 15 yılda bakım ve koruma altına alınan ZYOB sayısında önemli oranda artış olduğunu söylenebilir. Ayrıca özel özel eğitim ve rehabilitasyon merkezi sayılarının artmasıyla birlikte ASPB'na bağlı hizmet veren gündüzlü merkezlerden hizmet alan birey sayısında azalma olduğu ilgili verilerle net olarak görülmektedir. Araştırmaya konu olan yatılı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde bakım ve koruma altına alınan ZYOB sayısının gün geçtikçe arttığı ilgili istatistiklerle söylenebilir.

Tablo 1.7. *Bakım ve rehabilitasyon merkezlerinden hizmet alan bireylerin yıllara göre dağılımı (EYHGM, 2017, s. 12.)*

Yıllar	Yatılı	Gündüzlü	Toplam	Yatılı Kapasite
2017	7.105	407	7.512	7.925
2016	7.096	411	7.507	7.458
2015	6.494	432	6.926	6.992
2014	5.827	457	6.284	6.682
2013	5.451	441	5.892	6.293
2012	5.112	460	5.586	6.055
2011	4.708	454	5.162	5.833
2010	4.490	415	4.905	5.468
2009	4.190	379	4.569	4.758
2008	3.802	470	4.272	4.098
2007	3.458	634	4.092	3.434
2006	3.070	1.584	4.654	3.027
2005	2.658	2.287	4.945	2.755
2004	2.441	1.978	4.419	2.415
2003	2.162	2.768	4.930	2.086
2002	1.843	2.065	3.908	1.943

Tablo 1.8. incelendiğinde 2007 yılında 3478 ZYOB'ın resmi bakım ve rehabilitasyon merkezinde bakım ve korunma altına alınmak için sıra beklediği görülürken 2010 yılından günümüze kadar merkez sayılarının giderek artmasıyla sırada bekleyen ZYOB olmadığı görülmektedir. Bu durum merkez sayıların arttığını ve koruma politikalarının geliştiğini göstermektedir.

Tablo 1.8. Kurumsal bakım için bekleyen bireylerin yıllara göre dağılımı (EYHGM, 2017, s. 13)

Yıllar	Kurum Bakımı İçin Bekleyen Birey Sayısı	Yıl Sonu İtibariyle Harcanan Ödenek Miktarı (Milyon TL)
2016	0	491
2015	0	353
2014	0	292
2013	0	247
2012	0	218
2011	0	201
2010	0	168
2009	1.723	150
2008	2.131	123
2007	3.478	96

ZYOB'in bakım ve rehabilitasyon merkezine kabulü için EYHGM tarafından bazı kriterler belirlenmiştir, başvurularda ilgili kriterlere göre puanlama yapılarak ZYOB'in kabulü gerçekleştirilmektedir. Engelli kabulü puanlama çizelgesi Tablo 1.9.'da görülmektedir.

Tablo 1.9. Engelli kabulü puanlama çizelgesi (SHÇEK, 2010, s-ek,8)

Kuruluşa kabul için öncelik gerektiren durum	Puanı
▪ Ekonomik yoksunluk içinde olunması (Ailede kişi başına düşen ortalama aylık gelir tutarının asgari ücretin 2/3 ünden az olması)	3
▪ Babanın vefat etmiş olması	5
▪ Boşanma veya terk sonucu ebeveynlerinden birinin olmaması	5
▪ Ebeveynlerin hastalık veya yaşlılık nedeniyle engelliye bakımında zorlanması	5
▪ Engellinin ailede istenmemesi	5
▪ Boşanma veya terk sonucu ebeveynlerinin her ikisinin de olmaması	6
▪ Engelli istismara uğrama riskinin olması	6
▪ Annenin vefat etmiş olması	7
▪ Babanın engelli olması	7
▪ Engelli ihmal edilmiş olması	7
▪ Ebeveynlerin dışında evde birden fazla engelli olması	7
▪ Annenin engelli olması	8
▪ Engellinin istismar edilmiş olması	9
Toplam	80

Tablo 1.9.'da görüldüğü üzere ZYOB'in gereksinimleri önem derecelerine göre puanlanmaktadır. Sayısal olarak en yüksek puanı alan ZYOB'e öncelik tanınarak bakım, koruma ve rehabilitasyon hizmeti sağlanmaktadır. İlgili merkezlerde ASPB'nın meslek elemanları (psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi, öğretmenlik, aile ve tüketici bilimleri ve sosyal hizmet alalarında eğitim veren kurumlardan mezun meslek mensupları) ve bakım elemanları ile ZYOB'lere bakım, koruma ve rehabilitasyon hizmeti verilmektedir (ASPB, 2012, s. 1).

Bakım ve rehabilitasyon merkezine kabulü yapılan ZYOB'in meslek elemanlarından oluşan değerlendirme kurulunca değerlendirmesi alınarak bakım ve rehabilitasyon planı hazırlanmaktadır. İlgili kurul ZYOB'in katılabileceği etkinlikleri belirleyerek günlük yaşam akış çizelgesi oluşturmaktadır. Merkezde ZYOB'den sorumlu olan meslek elemanı tarafından aylık ve altı aylık değerlendirme formlarının doldurularak bireyin gelişiminin takip edilmesi ve günlük yaşam becerileri alanında beceri kazanımlarının incelenmesi gerekmektedir.

1.3. Günlük Yaşam Becerileri

Günlük yaşam başlığı altında yer alan beceriler birbirinden farklı ve çok sayıda beceriyi kapsayan bir firçanın sapını tutmak gibi oldukça basit olabileceği gibi sağlıklı yeme alışkanlıkları edinme gibi karmaşık becerileri de içerebilir (Fletcher-Janzen, 2007, s. 621). Bu beceriler yemek yeme, giyinme, gündelik ev işlerini içerebildiği gibi tuvalet becerisi, banyo yapma, saç bakımı ve uygun kıyafet seçimi gibi özbakım becerilerini de içerebilmektedir (Hilgenkamp, Van Wijck ve Evenhuis, 2011, s. 1977; Jasmin vd., 2009, s. 231). Ayrıca günlük yaşam becerileri; sosyal bağımsızlık, iletişim, yaşa uygun davranışlar, motor beceriler gibi uyumsal davranışların önemli bir bölümünü oluşturmanın yanı sıra ev içi becerileri; yemek hazırlama, yiyecek depolama, temizlik, giysi yıkama, ütü yapma, giysileri tamir etme, telefon etme, misafir ağırlama, yatak yapma becerileri ve toplum kaynaklarını kullanma becerileri; şehir içi ve dışı seyahat etme, alışveriş yapma, lokantada yemek yeme, muayene olma şeklinde de sınıflandırılabilir (Smith, Maenner ve Seltzer, 2012, s. 623; Varol, 2004, s. 72). Günlük yaşam becerileri; yaşadığı yerin içinde ya da dışında bağımsız olarak yaşamını sürdürebilmek için gerekli beceriler ile kişisel bakım ve görünüşünü koruyabilmek ve içinde yaşadığı toplumsal yerleşim alanında başarılı olabilmek için gereken tüm becerileri içermektedir (Varol, 2004, s. 71).

Bireylerin farklı ortamlarda kullanabilecekleri ve uyarlayabilecekleri, her birey için işlevsellikleri değişebilecek kişisel bakım, yaşam alanı, serbest zaman, beslenme, finans ve toplumsal uyum başlıklarını içeren, normal gelişim gösteren bireylerin doğal olarak öğrenebildikleri bütün basit ve karmaşık beceriler günlük yaşam becerileri olarak tanımlanabilir.

Tablo 1.10.'da 1966 Yılında zihin yetersizliği olan çocuk ve yetişkinler için oluşturulan günlük yaşam tasarımının ana başlıkları yer almaktadır. Görüldüğü üzere o

yıllarda günlük yaşam becerileri kişisel bakım, iletişim, yemek yeme, barınma, ulaşım, mesleki olmayan etkinlik ve giyinme olarak yedi alt beceri alanına ayrılmıştır. Her ne kadar güncel terimlerle karşılaştırıldığında daha basit olduğu görünse de günümüz sınıflandırmaları için şablon oluşturabilecek bir sınıflandırma yapıldığı söylenebilir.

Tablo 1.10. *Günlük yaşam becerileri sınıflandırması (U.S. Department of Health, Education and Welfare Office of Education, 1966, s. 11)*

Günlük Yaşam Becerileri						
Kişisel Bakım	İletişim	Yemek Yeme	Barınma	Ulaşım	Serbest Zaman	Giyinme
Saç, sakal, vücut bakımı	Dil	Meyveler	Binalar	Hava Taşıtları	Sanat ve zanaat	Üst giyim
İlk yardım	Bakış	Sebzeler	Hava	Kara Taşıtları	Spor ve oyunlar	Alt giyim
Sağlık bakımı	Ses tonu	Süt ürünleri	Su	Deniz Taşıtları	Bitkiler ve hayvanlar	İç çamaşırı
Güvenlik önlemleri	Mimikler	Hayvansal ürünler	Toprak		İnsanlar ve mekanlar	Ev dışı giyim
Sağlık önlemleri		Tahıllar	Bitkiler			
		Baharatlar	Hayvanlar			

İlk defa Brolin (1979) tarafından oluşturulan Yaşam Merkezli Kariyer Eğitimi (Life Centered Career Education-LCCE) isimli programda ZYOB'lere Ayrıcalıklı Çocuklar Birliği (Council for Exceptional Children-CEC) tarafından Tablo 1.11.'de yer alan becerileri içeren eğitimlerin verilmesi önerilmektedir (Cavkaytar, 2013, s. 379).

Tablo 1.11. *LCCE Günlük yaşam becerileri (Loyd ve Brolin, 1997, s. 13)*

Günlük Yaşam Becerileri	
A. Kişisel Bakım	B. Beslenme
Kişisel hijyen ve temizlik	Dengeli beslenme
Uygun giyinme	Yiyecek alışverişi
Kişisel beslenme, ağırlık ve vücut ölçüleri	Yiyecek hazırlama
Genel hastalıklardan korunma ve tedavi	Yiyecek servisi
Basit ilk yardım	Yiyecek saklama
Kişisel güvenlik	Ev dışında uygun yemek yeme
C. Serbest Zaman	D. Finans Yönetimi
Uygun serbest zaman rekreasyon etkinlikleri farkındalığı	Para sayma
Etkinlik seçimi ve planlaması	Banka işlemleri
Bireysel ve grup etkinliklerine katılım	Bütçe yapma
Bireysel ve grup seyahat planlaması	Kayıt tutma
	Otomatik satış makineleri kullanımı
E. Yaşam Alanı Becerileri	F. Toplumsal Uyum
Uygun yaşam alanı seçimi	Toplu taşıma araçlarının kullanımı
Evin iç ve dış bakımı	Trafik kuralları ve güvenliği
Ev aletleri kullanımı	Yön bilgisi
Yaşam alanı dizaynı	
G. Giysi Bakımı	H. Evlilik Yaşamı ve Çocuklar
Giysi yıkama ve temizleme	Evlilik sorumlukları
Giysi alışverişi	Yakın ilişki kurma ve sürdürme

Loyd ve Brolin (1997, s. 13) tarafından yeniden düzenlenen günlük yaşam becerileri sınıflandırmasında günlük yaşam becerileri; kişisel bakım, serbest zaman, yaşam alanı becerileri, beslenme, giysi bakımı, finans yönetimi, toplumsal uyum ve evlilik yaşamı ve çocuklar olarak kendi içinde bölümlere ayrılmıştır. Burada diğer birçok sınıflandırmadan farklı olan evlilik yaşamı ve çocuklar bölümüdür. Loyd ve Brolin (1997, s. 13) aynı çalışmalarında küçük düzeltmelerle ekledikleri sınıflandırmalarında ise “evlilik yaşamı ve çocuklar” bölümünü “uygun yakın ilişkiler kurma ve geliştirme” olarak yeniden düzenlemişlerdir. İlgili çalışmanın diğer birçok sınıflandırmadan farklı olarak yetişkin bireylere ve yetişkinlik dönemlerine ilişkin konular içerdiği ZYOB’lerin de normal gelişim gösteren bireyler gibi günlük yaşamlarında insan cinselliği konusunda bilgilendirilme gereksinimleri olduğu söylenebilir.

Cavkaytar (2000, s. 118), Tablo 1.12’de görüldüğü üzere günlük yaşam becerilerini (a) özbakım becerileri, (b) tüketici becerileri, (c) ev içi beceriler, (d) sağlık bilgisi ve (d) topluma ilişkin bilgi şeklinde beş alt beceri alanına ayırmaktadır. İlgili çalışma büyük oranda beceri ve beceri öğretimi odaklı olan bir sınıflandırmadır.

Tablo 1.12. Günlük yaşam becerileri (Cavkaytar, 2000, s. 118)

A. Özbakım Becerileri	D. Sağlık Bilgisi
1. Tuvalet	1. Çeşitli Sağlık Sorunlarının Tedavisi
2. Yemek Yeme	2. Beden Ölçülerini Koruma
3. Giyinme	3. İlaç Kullanma
	4. Kişisel Sağlık Cihazlarını Ayarlayabilme
B. Tüketici Becerileri	E. Topluma İlişkin Bilgi
1. Para İdaresi	1. Bağımsız Seyahat Becerileri
2. Banka İşlemleri	2. Toplumsal Beklentiler
3. Bütçe Yapma	3. Toplumun Farkında Olma ve Yararlanma
4. Alışveriş Yapma	4. Telefonu Kullanma
C. Ev İçi Beceriler	
1. Mutfak Becerileri	
2. Ev Temizliği	
3. Ev Yönetimi, Bakımı ve Onarımı	
4. Çamaşır Yıkama ve Giysilerin Bakımı	

Maenner vd., (2013, s. 11), tarafından geliştirilen günlük yaşam becerileri kontrol listesinde ise günlük yaşam becerileri özbakım becerilerini de içeren 17 maddede Tablo 1.13.’de görüleceği üzere sıralanmıştır.

Tablo 1.13. *Günlük yaşam becerileri kontrol listesi (Maenner vd., 2013, s. 11)*

▪ Basit ev temizliği ▪ Basit tamiratlar (vida sıkma, ampul değiştirme vb.) ▪ Yatak düzeltme ▪ Saç tarama ▪ Diş fırçalama ▪ El, yüz yıkama - Banyo yapma ▪ Tuvalet ihtiyacını giderme ▪ Çamaşır yıkama, kurutma ▪ Elbise giyme/çıkarma	▪ Basit yiyecek hazırlama (sandviç, mısır gevreği vb.) ▪ Yemek ısıtma ▪ Bardaktan içecek içme ▪ Tabaktan yiyecek yeme ▪ Masayı temizleme ▪ Bulaşık makinası kullanma ▪ Market alışverişi ▪ Günlük finansal işlemler
---	---

Ayrıcalıklı Çocuklar Birliği (Council for Exceptional Children-CEC) 2013 Yılında yayınladığı Yaşam Merkezli Eğitim (Life Centered Education-LCE) kılavuzunda ise günlük yaşam becerilerini (a) kişisel bütçe yönetimi, (b) ev içi becerileri, (c) özbakım becerileri, (d) aile ilişkileri, (e) beslenme becerileri, (f) giyinme becerileri, (g) toplumsal beceriler, (h) serbest zaman becerileri ve (i) ulaşım becerileri şeklinde dokuz alt beceri alanına ayırmıştır (Wandry, vd., 2013, s. 14). Bu sınıflamada diğer birçok sınıflamadan farklı olarak serbest zaman becerileri de günlük yaşam alanının içerisine dâhil edilmiştir.

Günlük yaşam becerilerini alanyazında işlevsel yaşam becerileri olarak tanımlayan araştırmalar da bulunmaktadır (Brown vd., 1979, s. 81; Dymond, 2011, s. 557). ZYOB'lere yetişkinlik dönemlerinde yaşamlarını sürdürecekleri ortamlarda kullanabilecekleri becerilerin kazandırılması gerekmektedir. Bu beceriler günlük yaşamlarında okulda, evde, toplumsal alanlarda kullanacakları ev içi beceriler, serbest zaman değerlendirme, toplumsal yaşam becerileri ve mesleki beceriler şeklinde işlevsel beceriler olarak da tanımlanabilir (Dymond, 2011 s. 557). Önceki satırlarda yer alan bilgiler ışığında serbest zaman becerileri hem günlük yaşam hem de işlevsel beceriler alanına dâhil edilebilir. Bu nedenle, özellikle ZYOB'lerin yetişkinlik yaşamlarında serbest zamanlarını işlevsel olarak değerlendirmelerine yönelik düzenlemeler önem arz etmektedir.

1.4. Serbest Zaman Etkinlikleri

Bireylerin iş ve sorumlulukları dışında ve yaşamsal gerekliliği olmayan herhangi bir etkinliğe katılımları bireyin öznel iyi oluş haline katkı sağlayabilir (Aiken, 2002, s. 291). ZYOB'lerin günlük yaşam ve özbakım becerilerinde desteğe ihtiyaçları olduğu kadar yaşam kalitelerini artırmak için gerçekleştirebilecekleri serbest zaman etkinliklerinde de desteğe ihtiyaçları bulunmaktadır. Moon (1994, s. 244) serbest zaman etkinliklerini

“Bireylerin eğlence, rahatlama, oyalanma ve dinlenme amaçlı katıldıkları herhangi bir etkinlik” şeklinde tanımlamaktadır.

Ailesi yanında yaşamlarına devam eden ZYOB’ler gibi kurum bakımında bulunan ZYOB’ler de diğer tüm insanlar gibi günlük yaşamları içerisinde sosyal, sanatsal ve sportif serbest zaman etkinliklerine ihtiyaç duymaktadırlar. Serbest zaman etkinlikleri sosyal beceriler üzerindeki yararlı etkileri ve yaşam kalitesine yaptıkları olumlu katkı (Felce ve Perry, 1995, s. 60) nedeniyle normal gelişim gösteren insanlar için olduğu kadar ZYOB’ler için de önemlidir (Chan vd., 2013, s. 412; Garcia-Villamizar ve Dattilo, 2011, s. 247). Fakat zihin yetersizliği olan yetişkinler katılabilecekleri serbest zaman etkinlik fırsatları ile karşılaşsalar da bu etkinliklerin çok azına katılmaktadırlar (Chan vd., 2013, s. 412). ZYOB’ler özel gereksinimleri olmayan akranlarına göre okul sonrası etkinliklere daha az katılmakta ve evlerinde izole edilmiş olarak yaşamlarına devam etmektedirler (Schleien ve Ray, 1997, s. 159). Ayrıca ZYOB’in toplumun içerisinde yaşaması bireye toplumun bir parçası olması adına gerçekçi fırsatlar sunmayı garanti etmemektedir (Duvdevany ve Arar, 2004, s. 290).

Zaman kullanımı açısından bakıldığında ZYOB’ler gün içerisinde zamanlarının büyük bir bölümünü amaçsız etkinliklerle geçirmektedirler (Crowe vd., 2015, s. 1). Badia vd. (2013, s. 329) tarafından 237 yetişkin ZYOB ile yapılan çalışmada bu bireylerin genel aktivitelerinin evde televizyon izlemek, dinlenmek, kısık sesle müzik dinlemek ve çok düşük düzeyde fiziksel aktivitelere katılmak olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Gerek aile yanında kalan gerekse bakım ve koruma altında bulunan ZYOYB’lerin uzman kişiler tarafından organize edilen ve çeşitlilik içeren serbest zaman etkinliklerine gereksinimleri vardır. Ayrıca ZYOB’lerin normal gelişim gösteren bireylerle birlikte gerçekleştirecekleri serbest zaman etkinlikleri yeni arkadaşlık ilişkileri oluşturmalarını sağlarken yaşam kalitelerine de katkı sunacaktır (Duvdevany ve Arar, 2004, s. 291). Zihin yetersizliği olan birçok birey için çeşitli ve anlamlı serbest zaman etkinlikleri içinde bulundukları koşullar nedeniyle genellikle sınırlıdır (Rossow-Kimball ve Goodwin, 2009, s. 1). Bu nedenlerle ZYOB’lerin günlük yaşamlarının ve serbest zamanlarının sistematik olarak organize edilebilmesi için günlük yaşam becerileri kazanımları ve işlevsel serbest zaman etkinliklerini içeren programlara gereksinimleri vardır.

1.5. Genel ve Özel Eğitimde Program Geliştirme

Genel eğitimde uygulanan standartlaştırılmış programlar, normal gelişim gösteren bireyler için ek birtakım düzenlemelere gerek kalmadan eğitimlerini tamamlamalarına olanak sağlamaktadır. Ancak, engelli bireyler için durum biraz daha karmaşıktır (Özen ve Ergenekon, 2013, s. 79). Bu nedenle ZYOB’lerin bireysel farklılıklarına ve sosyal çevrelerine özel program geliştirme çalışmaları yapılması gerekebilmektedir.

1.5.1. Eğitimde program geliştirme

Alanyazında eğitim programı terimini karşılayan ‘curriculum’ kavramı, Latince ‘currere’ bir yöne doğru koşmak kelimesinden türemiştir ve bu kelime Latince’den tercüme edildiğinde ‘course’ izlenen yol anlamına gelmektedir (Demirel, 2015, s. 1; Jarvis, 2004, s. 245). Ülkemizde ise kelimenin etimolojik yapısından hareket eden kimi eğitimci yazarlar ‘izlence’ sözcüğünü kullanırlarken kimi yazarlar ise yetiştirmek fiilinden yola çıkarak ‘yetişek’ sözcüğünü eğitim programı yerine kullanmaktadır (Demirel, 2015, s. 1).

Varış (1978, s. 17) eğitim programını “bir eğitim kurumunun, çocuklar, gençler ve yetişkinler için sağladığı, milli eğitimin ve kurumun amaçlarının gerçekleşmesine dönük tüm faaliyetler” olarak tanımlamaktadır. Bir başka tanımda Doğan (1975, s. 361) eğitim programını, öğrencinin belirlenmiş amaca ulaşabilmesi, diğer bir deyişle davranışında istenilen değişikliğin meydana gelmesi için ayrıntılı olarak planlanan faaliyetlerin bütünüdür, şeklinde belirtmektedir. Eğitim programları, hedefler, içerik, eğitim durumları-yaşantıları ve değerlendirmeden oluşan dinamik yapılardır (Özcan ve Uzunboylu, 2015, s. 23).

Eğitim programlarının eksiklik ve aksaklıklarının giderilerek değişen koşullara göre düzenlendiği dinamik ve değişken süreç program geliştirme süreci olarak ifade edilmektedir (Küçüktepe, 2014, s. 90). Program geliştirme ise eğitim programının hedef, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme öğeleri arasındaki dinamik ilişkiler bütünüdür (Demirel, 2015, s. 5). Program geliştirme sürecine program geliştirme çalışma gruplarının oluşturulması ve program çalışma planının hazırlanması ile başlanmaktadır. Sonrasında ise program geliştirme çalışmasının hangi yaklaşım ve modele göre gerçekleştirileceği göz önünde bulundurularak çalışma sürdürülmektedir.

1.5.2. Program geliştirmede sistem yaklaşımı

Eğitimde alanında yapılan program geliştirme çalışmalarında geliştirilecek programın özellikleri ve programın odak grubuna göre değişen farklı modeller kullanılmaktadır. Geleneksel anlayışa göre program geliştirilirken öğrencinin gereksinimleri ve program içeriği arasında tam tutarlılık gözetilmeden mevcut bilgi yığınlarından derleme yapılarak ders planları oluşturulabilir (Doğan, 1975, s. 363). Sistem yaklaşımında ise eğitimde genel olarak tercih edilen program geliştirme yaklaşımlarından ürün ve süreç yaklaşımlarına bütüncül bir bakış açısı söz konusudur (Acun, 2011, s. 824). Sistem yaklaşımında öğretimin etkinliği, nasıl değerlendirilmesi ve düzeltilmesi konusunda geribildirimler içeren önceden belirlenen bir sonuca ulaşmada kullanılan birbirleriyle ilişkili işlemler takımı olarak tanımlanabilir (Dick, 1987, s. 54). Sistem yaklaşımı bilimi, eğitimi ve yeniliği insanın dinamik etkileşimleri ile toplumun gelişimi üzerinde egemen bir etki yaratmak için ortaya çıkan amaçlı insan faaliyetleri olarak görür (Jantsch, 1970, s. 406).

Program geliştirme modelleri arasında en sık kullanılanlardan biri olan sistem yaklaşımında bir döngü söz konusudur. Girdiler işlem süreci sonucunda çıktılara dnştir, çıktılar bir geri besleme mekanizması aracılığı ile sonraki adımda sisteme tekrar girebilir (Acun, 2011, s. 824). Sistem yaklaşımına dayalı geliştirilen programların genel özelliklerinden başında öğrencinin diğer öğrencilerle karşılaştırılmaması ve her öğrencinin kendi performansı içerisinde değerlendirilmesi gelmektedir (Odabaşı, 1997, s. 28). Sistem yaklaşımının bu özelliği özel eğitimin bireysellik ilkesi ile de tutarlılık göstermektedir. Ayrıca bu program geliştirme modeli, öğretmenlerin de program geliştirebileceği temel varsayımına dayanmakta ve grup etkileşiminin eğitimdeki gelişmeleri olumlu yönde etkileyeceği görüşünü esas almaktadır (Demirel, 2015, s. 51).

Tablo 1.14. *Sistem yaklaşımında program geliştirme aşamaları (Wulf ve Schave, 1984, s. 3-4)*

Aşama	İşlem
Problem Tanımı	Program amaçlarının belirlenmesi Komisyon yelerinin belirlenmesi
Gelişme	İçeriğin seçimi öğrenciye dönük amaç yazımı Davranış yazımı Ders içeriği oluşturma Materyal geliştirme
Değerlendirme	ğrenme ortamının desteklenmesi Sonuçların değerlendirilmesi Sürekli dönüt sağlama

Tablo 1.14.'de görüldüğü üzere bu model üç ana aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada problemin tanımlanması yapılırken program amaçları ve komisyon üyeleri belirlenmektedir. Daha sonra gereksinim analizinin hangi tekniklerle yapılacağına karar verilmektedir. Modelin ikinci aşaması olan gelişme bölümünde program geliştirme sürecinde gerekli görülen boyutlar ele alınmakta ve programın tasarımı gerçekleştirilmektedir. Üçüncü aşama olan değerlendirme kısmında programın çıktılarının nasıl değerlendirileceğine karar verilmektedir (Demirel, 1992, s. 37).

Sistem yaklaşımına göre program geliştirme modelinde dikkat edilmesi gereken önemli öğeler Doğan (1975, s. 364) tarafından yapılmıştır ve Tablo 1.15.'de sunulmaktadır.

Tablo 1.15. *Sistem yaklaşımında dikkat edilecek öğeler (Doğan, 1975, s. 364)*

İşlem Basamakları
▪ Öğrencilere kazandırılacak beceriler, öğrencinin hazırlanacağı alanın dikkatli bir analizi ile yapılmalıdır. ▪ Geliştirilecek program için öğrencilerin gereksinimleri ve var olan performansları dikkate alınmalıdır. ▪ Öğretilecek konular için uygun öğretim materyalleri ve öğretim yöntemleri seçilmelidir. ▪ Seçilen yöntem araç ve materyaller öğrenciyi amaca etkili ve ekonomik bir şekilde ulaştırabilecek nitelikte olmalıdır. ▪ Hedeflere hangi oranda ulaşıldığını saptamak için öğrencinin davranışları incelenmeli ve elde edilen verilere göre sistem değerlendirilmelidir. ▪ Elde edilen bulgular tatmin edici değilse sistem yeniden geliştirilmelidir.

1.5.3. Özel eğitimde program geliştirme

Özel eğitim alanında program geliştirme tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde ilk program geliştirme çalışmalarına özel gereksinimleri olan çocukların oldukça yavaş ve güç öğrendikleri fikrinden yola çıkılarak genel müfredatın basitleştirilmiş sürümleri denenerek başlandığı söylenebilir (Beveridge, 2002 s. 65; Jenkinson, 2002, s. 161). Seksenler öncesinde bütün çocukların aynı gelişimsel evrelerden geçeceği düşüncesi ve insan gelişimi göz önünde bulundurularak zihin yetersizliği olan çocuklar için gelişimsel yaklaşımın etkisinde birçok program geliştirilmiştir (Dymond, 2011, s. 557). Sonrasında dünyada Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme, ABD'de Engelli Bireyler Eğitim Yasası (Individuals With Disabilities Education Act-IDEA) ve öncesinde var olan Tüm Engelli Çocukların Eğitimi Yasası (Education of All Handicapped Children Act), ülkemizde ise 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname gibi

düzenlemelerle birlikte ZYOB'ler için geliştirilecek programların genel eğitim müfredatından farklılaşmasının ve bireyselleştirilmesinin yasal alt yapıları oluşturulmuştur (United Nations [UN], 2009, s. 19; Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname 1997, s. 2; Individuals with Disabilities Education Act. 1997, s. 8).

Özel eğitim programlarının felsefesi sınıf ortamını doğal ortamların bir simülasyonu gibi kullanarak başlayacak öğretimle bireyin toplumsal yaşamda ve gerçek yetişkinlik yaşamında yaşayacağı deneyimleri başarıya ulaştırmaktır (Sacks, 2009, s. 70). Bu felsefeden yola çıkarak gelişimsel yaklaşımdan işlevsel yaklaşıma geçişle birlikte eğitim programlarında öğrencilerin günlük yaşamlarında düzenli kullanma olasılıkları fazla olan becerilerin öğretimi ve eğer öğrencilerin kendi başlarına öğrenemiyorlarsa becerilerin başkası tarafından uygulamalı öğretimi görüşü ön plana çıkmıştır (Jenkinson, 2002, s. 163). Günümüze yaklaştıkça öğrencilere belirli günlük yaşam gereksinimlerini öğretme ihtiyacının bireyselleştirilmiş eğitim yaklaşımı ve diğer destek eğitim hizmetlerinin sağlanmasıyla karşılanabileceği görüşü ağırlık kazanmıştır (Jenkinson, 2002, s. 164).

Bir özel eğitim programının yapısı oluşturulurken dikkat edilmesi gereken konular Ulusal Eğitim Programı ve Değerlendirme Konseyi (National Council for Curriculum and Assessment) tarafından Tablo 1.16'da sıralanmaktadır.

Tablo 1.16. *Özel eğitim programının ana öğeleri (National Council for Curriculum and Assessment, 1999, s. 26)*

Özel Eğitim Programı Öğeleri
▪ Genel eğitimin ilke ve amaçları ▪ Gerçekçi ve zamana bağlı hedefler ▪ Bireysel eğitim planı kullanımı ▪ Değerlendirme yöntemlerinin çeşitliliği ▪ Beceri alanlarındaki amaçların nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin kısa örnekler ▪ Özel eğitim ihtiyacı olan bireylere uygun tüm eğitim sistemini kapsayıcı eğitim politikaları ▪ Özel eğitim ihtiyacı olan öğrencinin eğitimi için disiplinler arası yaklaşım

Tablo 1.16.'dan da anlaşılacağı üzere zihin yetersizliği olan çocuk ya da birey için program geliştirmek disiplinler arası yaklaşımla ele alınan bir ekip işidir. Ekibin içerisinde özel eğitim öğretmeni ve genel eğitim öğretmenin yanı sıra psikolojik danışman, konuşma terapisti, sosyal çalışmacı, mesleki rehabilitasyon danışmanı, iş- uğraşı terapisti, okul hemşiresi ve diğer sağlık profesyonelleri gibi meslek elemanları bulunmalıdır (Sacks, 2009, s. 56-58).

Özel eğitime gereksinimi olan çocuk ve yetişkinlere yönelik bir program tasarımı yaparken ele alınması gereken ilk konu “Ne öğreteceğiz” sorusudur (Storey ve Miner, 2011, s. 6). Özel eğitim programları konusunda en fazla zorlanılan diğer konular ise (a) yetersizliği olan çocuk için hazırlanan programın içeriğiyle genel eğitim programının akademik içeriğinin tutarlılığının nasıl sağlanacağı, (b) hazırlanan bu içeriğin yetersizliği olan çocuğa etkili bir şekilde nasıl kazandırılacağı ve (c) programda hedeflenen amaçların yetersizliği olan birey için anlamlı ve işlevsel olmasının nasıl sağlanacağı olarak sıralanabilir (Özen ve Ergenekon, 2013, s. 78). Bu soruların cevabı ve özel eğitim programlarının uygulama sürecinde en iyi sonuca ulaşılabilmesi için gerekenler Tablo 1.17.’de belirtilmiştir (British Columbia Ministry Of Education, 2016, s. 19).

Tablo 1.17. *Özel eğitimde program gereksinimleri (British Columbia Ministry Of Education, 2016, s. 19)*

-
- Bireysel eğitim planına dayalı olmalıdır.
 - Kültürel, sözel ve geçmiş deneyimlere duyarlı olmalıdır.
 - Öğretimsel hedefleri gerçekleştirmek için gözlem, ölçme ve değerlendirme içermelidir.
 - Sivil toplum kuruluşları, diğer bakanlıklar ve kurumların işbirliği ile gerçekleştirilmelidir.
 - Özel gereksinimi olan birey öncelikle öğrenci olarak görülmeli özel eğitimine ihtiyacı olan öğrenci olarak tanımlanmamalıdır.
-

1.5.4. Zihin yetersizliği olan yetişkinlere yönelik eğitim programları

Yetişkinlik dönemlerinde ZYOB'lere sunulan desteklerin sınırlılığı ebeveynleri için yaşam boyu sürecek sorumlulukları beraberinde getirmektedir ve ebeveynler ilerleyen zamanla birlikte çocukları için beceri öğretimi gibi alanlarda daha çok desteğe ihtiyaç duymaktadırlar (Minnes ve Woodford, 2005, s. 62).

Storey ve Miner, (2011, s. 6) ZYOB için hazırlanacak eğitim programının bireyselleştirilmiş bir program olmasının yanı sıra ana amacının bireyi toplumsal yaşamda başarıya ulaştırmak olduğunu belirtmektedir. ZYOYB için oluşturulacak programın içeriğinde iş yaşamı, ev yaşamı, toplumsal yaşam ve serbest zaman etkinliklerini içeren beceriler olmalıdır. ZYOYB'lere yönelik geliştirilecek programların uzun dönemli amaçları; (a) evde, okulda ve toplumda bağımsız olarak sergileyeceği günlük yaşam becerileri edinimi, (b) temel akademik beceri kazanımları, (c) iletişim becerileri edinimi, (c) olumlu benlik algısı edinimi ve kalıcılığı, (d) akranları ve diğer yetişkinlerle etkileşim artırımı, uygun olmayan davranışların sağaltımı, (e) temel iş becerilerinin geliştirilmesi ve mesleki eğitime katılım olarak Winkelstern ve Jongsma (2001, s. 161-253) tarafından sunulmuştur. Ayrıca ebeveynler çocuklarının bilişsel

seviyesini ve öğrenme kapasitesini kabul etmelidir, gerçekçi beklentiler içinde olmalı ve çocuklarına yardımcı olacak kaynakları araştırmalıdır.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından yapılan araştırmada Tablo 1.18.'de görüleceği üzere ZYOYB'lere yetişkinlik dönemlerinde mesleki eğitim, yetişkin eğitimi ve akademik eğitim hizmetleri sunulmaktadır. Hizmetlerin ülkeler bazında dağılımına bakıldığında ZYOYB'lere düşük gelir grubunda yer alan ülkelerde akademik eğitimin sınırlı olduğu ve genel olarak mesleki eğitimin yoğun olarak sunulduğu görülmektedir. Tablo 1.18.'de görüleceği üzere yüksek gelir grubunda yer alan ülkelerde mesleki, akademik ve yetişkin eğitimi programları yüksek oranda sunulabilmektedir.

Tablo 1.18. *Dünya genelinde ZYOYB'lere sunulan destek eğitim türleri (WHO, 2007, s. 46)*

	Dünya Geneli		Düşük Gelir Grubu	Yüksek Gelir Grubu	Toplam Ülke
	Yüzdelik Oran	Ülke Sayısı			
Mesleki Eğitim	66.1%	76	48.1%	93.9%	115
Yetişkin Eğitimi Programı	49.5%	53	29.6%	84.4%	107
Akademik Eğitim	47.2%	50	21.4%	71.0%	106

Ülkemizde ise özel eğitim mesleki eğitim merkezleri ile özel eğitim iş uygulama merkezlerine kayıt tarihinde 23 yaşından gün almamış bireylerin kaydı yapılmaktadır (MEB, 2012, s. 19). 18 yaşını dolduran her bireyi yetişkin kabul ettiğimizde kısıtlı bir süreçte de olsa ZYOYB'lerin örgün eğitim hizmetlerinden faydalanabildikleri görülmektedir. Tablo 1.19.'da yer alan istatistiklerden anlaşılabileceği üzere ZYOYB'ler 23 yaşlarına kadar mesleki ve mesleki olmayan örgün eğitim sisteminde yer alan okullara devam edebilmektedir. Bütünleştirme uygulamaları yolu ile örgün eğitim hizmetlerinden faydalanan birey sayısının mesleki eğitim hizmetlerinden faydalanan birey sayısından fazla olduğu görülmektedir. ZYOYB'lerin devam edebildiği örgün eğitim programlarına ilişkin istatistikler Tablo 1.19.'da sunulmaktadır.

Tablo 1.19. *ZYOYB'lerin devam edebildiği örgün eğitim programları (2016-2017) (MEB, 2017, s. 32)*

Okul Türü	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Derslik Sayısı
Özel Eğitim İş Uygulama Merkezi (III. Kademe)	230	9836	5051	1610
Özel Eğitim Mesleki Eğitim Merkezi (Zihinsel Engelliler III. Kademe)	138	12103	4900	1119
Kaynaştırma Eğitimi (Ortaöğretim)	-	33658	-	-

Ülkemizde ZYOYB’lerin örgün eğitim hizmetlerinin yanı sıra destek özel eğitim hizmetlerinden de yararlanabilecekleri alternatifler içerisinde özel özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri de yer almaktadır. Özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri, özel eğitim değerlendirme kurulları tarafından yapılan eğitsel değerlendirme ve tanılama sonucunda destek eğitimine ihtiyacı olduğu belirlenen özel gereksinimli bireylere destek eğitimi hizmeti veren özel öğretim kurumlarıdır (MEB, 2012).

Tablo 1.20.’de yer alan 2017 istatistiklerinde görüleceği üzere ülkemizde 2074 özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde 373942 birey destek özel eğitim hizmetlerinden faydalanmaktadır. Fakat bu bireylerin yaş dağılımlarını ve yetişkin oranlarını içeren bir istatistik mevcut değildir.

Tablo 1.20. Özel özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri (MEB, 2017, s. 213)

Okul Türü	Merkez Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Derslik Sayısı
Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi	2074	373942	22264	27342

ZYOYB’ler ülkemizde Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü (HBÖGM) tarafından yürütülen yaygın eğitim hizmetlerinden de yararlanabilmektedir. Yaygın eğitimin amaçları arasında özel eğitim gerektiren bireylere, gelişim özelliklerine göre, bireysel yeterlilikleri doğrultusunda okuma-yazma öğretmek, bilgi ve beceri kazandırmak yer almaktadır (MEB, 2010, s. 2). HBÖGM’ne bağlı hizmet veren halk eğitim merkezlerinde ZYOYB’lerin katılabilecekleri yaklaşık 300 kurs modülü bulunmaktadır (HBÖGM, 2017).

1.6. ZYOB’ler İçin Geliştirilmiş Günlük Yaşam Programı Örnekleri

Zihin yetersizliği alanında ilk çalışmaların Jean-Marc Itard ile başladığı bilinmektedir. İlk geliştirilen ve kayıtlara geçen program ise Edouard Seguin tarafından 1837 yılında tasarlanan Zekâ Kıtlığının Eğitimi Programı’dır “Educating The Feeble-minded” (Eripek, 2012, s. 9). İlk geliştirilen Zekâ Kıtlığının Eğitimi Programından günümüze kadar ZYOB’lerin eğitimlerinin temel amacı, bu bireylere yaşamlarını bağımsız olarak sürdürebilmeleri için gerekli olan becerileri kazandırmaktır. Beceri kazanımlarının sistematik şekilde sunulacağı ZYOB’lerin eğitimleri için kullanılacak özel eğitim programlarına gereksinim duyulmaktadır. Bu amaçla geliştirilen programlardan örnekler Tablo 1.21.’de sunulmaktadır.

Tablo 1.21. Program Örnekleri

Yıl	Geliştiren	Program İsmi	Hedef Kitle	Öğrenme Alanı
1966	U.S. Department of Health, Education and Welfare Office	Zihin Yetersizliği Olan Çocuk ve Gençler İçin Günlük Yaşam Programı (A Design for Daily Living: Curriculum Development for Children and Youth with Intellectual Disabilities)	ZYOB'ler ve ZYO Gençler	Günlük Yaşam Becerileri
1988	Jill Sweet Anderson ve Barbara Ann Smalley	Özel Eğitim Becerileri Programı (Special Education Skills Curriculum)	ZYO Gençler	Akademik Beceriler, Günlük Yaşam Becerileri
1997	Loyd, Robert, Brolin, Donn	Yaşam Merkezli Kariyer Eğitimi Programı (Life Centered Career Education-LCCE)	ZYOYB'ler ve ZYO Gençler	Günlük Yaşam Becerileri, Kişiler Arası Beceriler, Mesleki Beceriler
1998	Atila Cavkaytar	Özbakım ve Ev İçi Becerilerinin Öğretiminde Aile Eğitimi Programı	ZYO Çocuk ve Ebeveyn	Günlük Yaşam Becerileri
2008	MEB	Zihinsel Engelli Bireyler Destek Eğitim Programı	ZYOB'ler	Günlük Yaşam Becerileri vd.
2013	Wandry, vd.,	Yaşam Merkezli Eğitim Programı (Life Centered Education-LCE)	ZYOB'ler ve ZYO Gençler	Günlük Yaşam Becerileri, Kişiler Arası Beceriler, Mesleki Beceriler

Tablo 1.21.'de görüleceği üzere ABD Sağlık Eğitim ve Sosyal Yardım Bakanlığı (U.S. Department of Health, Education and Welfare Office of Education) tarafından geliştirilen “Zihin Yetersizliği Olan Çocuk ve Gençler İçin Günlük Yaşam Programı” yakın geçmişte özel eğitim alanında geliştirilen ilk günlük yaşam programlarından biridir. Bu programda bireyler zekâ düzeylerine göre sınıflandırılmış ve beceri alanları zekâ düzeyi yeterliliklerine göre bölümlere ayrılmıştır. Ana amacı ZYOB’i bağımsız bir yaşama hazırlamak olan programda günlük yaşam becerileri yedi alt öğrenme alanına ayrılmıştır.

Anderson ve Smalley (1988) tarafından geliştirilen “Özel Eğitim Becerileri Programı: Akademik, Günlük Yaşam, Yiyecek Hazırlama” isimli program bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Programın el kitabında ana amaçlar, öğretim yöntemleri ve materyalleri içeren üniteler yer almaktadır. Programın amaçları ise kavram-yaşam-mesleki beceriler başlığı altında sanat, zanaat, iletişim becerileri, yiyecek hazırlama-saklama, dört işlem, ev idaresi, mesleki becerileri, dil edinimi, tutumlar, para yönetimi, okuma, güvenlik ve alışveriş becerilerini içermektedir.

Loyd ve Brolin (1997) tarafından geliştirilen “Yaşam Merkezli Kariyer Eğitimi” isimli program üç yaşından 21 yaş ve üstü olan ZYOB’ler için tasarlanmıştır. Programın içerisinde öğretmen eğitimi bölümü diğer programlardan farklı olarak yer almaktadır. Programın içerisinde günlük yaşam becerileri, sosyal beceriler ve işe hazırlık becerileri olmak üzere üç ana öğrenme alanı yer almaktadır. Program el kitabında ana öğrenme alanlarına ait beceriler ve bu becerilerin öğretin süreçleri yer almaktadır. El kitabının son bölümünde ise ilgili becerilerin bireysel eğitim planları ve kaba değerlendirme formları yer almaktadır.

Cavkaytar (1998) doktora tezi çalışmasında özbakım ve ev içi becerilerinin öğretimi için bir aile eğitimi programı geliştirmiştir. Araştırma başlangıcında aile toplantılarında annelerin; çocuklarının özbakım ve ev içi becerilerinden hangilerini öğrenmeye gereksinimleri olduğu belirlenmiş, ilgi becerilerin öğretim sırası oluşturulmuş, öğretimde kullanılacak ödülleri belirlenmiş ve örnek bir beceri için öğretim süreci verileri kayıt formu oluşturulmuştur. Sonrasında araştırmacı, katılımcı ailelere birer ev ziyareti gerçekleştirmiştir. Ev ziyaretlerinde anneler hazırladıkları öğretim süreci verileri kayıt formu doğrultusunda ve araştırmacı gözetiminde örnek bir becerinin öğretim uygulamasını yapmaları ile birlikte aile eğitim programı tamamlanmıştır. Bu aşamada sonra anneler belirlenen üçer beceri için öğretim süreci verileri kayıt formu hazırlayarak çocuklarıyla bu becerileri çalışmışlardır. Araştırma sonuçları, zihin yetersizliği olan çocukların belirlenen becerileri bağımsız gerçekleştirebildiklerini, izleme sürecinde de aynı performansını sergilediklerini göstermektedir. Bu sonuçlar, aile eğitim programını tamamlayan annelerin program doğrultusunda yaptığı beceri öğretimi çalışmalarının, zihin yetersizliği olan çocuklarının özbakım ve ev içi becerilerini öğrenmelerinde etkili olduğunu göstermiştir.

MEB (2008) tarafından özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerine devam eden ZYOB’ler için destek eğitim programı geliştirilmiştir. Programda bilişsel becerilere hazırlık, özbakım becerileri, günlük yaşam becerileri, toplumsal uyum becerileri, dil, konuşma ve alternatif iletişim becerileri, psikomotor beceriler, sosyal hayat, Türkçe ve matematik öğrenme alanları yer almaktadır. Program her yaştaki ZYOB’ler için tasarlanmıştır ve programda yer alan her bir öğrenme alanının azami öğretim süresi belirlenmiştir. Program el kitabının içerisinde ölçüt bağımlı ölçü aracı, kaba değerlendirme formu, bireysel eğitim planı araçlarının örnekleri yer almaktadır.

Ayrıcalıklı Çocuklar Birliği (The Council for Exceptional Children) tarafından “Yaşam Merkezli Kariyer Eğitimi” programının yeni bir sürümü olarak “Yaşam Merkezli Eğitim Programı” geliştirilmiştir. Programın önceki sürümünden farklı olarak öğrenme alanları günlük yaşam becerileri, yaşam sorumluluğu alma - kişiler arası beceriler ve mesleki beceriler olarak düzenlenmiştir. Programın önceki sürümünden en büyük farklarından bir tanesi de geçiş süreci ve eğitimi bölümünün eklenmiş olmasıdır. Programa güncel yaşam alanlarında gerekli olan beceriler ve öğretim planları da dâhil edilerek 20 öğrenme alanı ve 94 alt amaç oluşturulmuştur.

1.7. İlgili Yurt Dışı Araştırmalar

Bu bölümde bakım ve koruma altında bulunan ZYOB’ler, yetişkin ZYOB’ler, ZYOB’lere günlük yaşam becerileri öğretimi ve ZYOB’lerin serbest zamanlarını konu edinen yurt dışında yapılmış özel eğitim alanı ile ilgili çalışmalardan örnekler incelenmiştir.

Wall ve Gast (1997) çalışmalarının amacı ZYOB’in yaşam boyu bakımını üstlenen aile bireylerinin ZYOB’e serbest zaman becerileri öğretimini sağlamaktır. Araştırma tek denekli araştırma yöntemlerinden yoklama evreli çoklu yoklama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın katılımcıları yaşları 15-42 arasında değişen dört ZYOB ve bu bireylerin bakımlarını üstlenen dört bakım vericidir. Öğretilmesi istenen beceriler öncelikli olarak bakım vericiler ile çalışılmıştır. Sonrasında bakım vericiler tarafından jenga, horseshoes, croquet, bottle topps, UNO, checkers oyunları ve radyo kullanım becerisini sistematik öğretim yoluyla ZYOB’lerle çalışılmıştır. Araştırma sonucunda bakım vericilerin serbest zaman öğretimi programının uygulamasında başarılı oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Mansell vd., (2002) araştırmalarında kurum bakımında bulunan ZYOYB’lerin özelliklerini, gereksinimlerini ve kurumsal bakım hizmeti verilen yapıda sosyal devlet tarafından sunulan imkanları değerlendirmişlerdir. Araştırmaya 99 kurumsal bakımı hizmeti veren merkez ve yaşları 16-70 arasında değişen 495 zihin yetersizliği olan yetişkin katılmıştır. Araştırma verileri anket ve ölçekler yoluyla toplanmıştır. Bu amaçla araştırmacı tarafından oluşturulan anket formu, Amerikan Zihin Yetersizliği Birliği Uyumsal Davranışlar Ölçeği (American Association on Mental Retardation Adaptive Behavior Scale - ABS), Davranış Problemleri Envanteri (Behavior Problems Inventory) ve Sosyal Yoksunluk Ölçeği (Social Impairment Scale - SIS) araçları kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda ZYOYB'lerin büyük oranda günlük yaşam becerileri konusunda bakım desteğine gereksinim duyduğu, sosyal beceriler konusunda önemli desteğe gereksinimleri olduğu, birçok alanda karmaşık ve yoğun destek gereksinimleri olan bireylerin her merkezde bulunduğu, ilgili merkezlerin bu destekleri sunabilecek nitelikte personel ihtiyacı olduğu, araştırmanın yapıldığı yıldaki yönetmelik ve mevzuatın bu gereksinimleri karşılamak için geliştirilmesi gerektiği bulgularına ulaşılmıştır.

Duvdevany ve Arar (2004) çalışmalarında koruyucu aile tarafından bakılan ve bakım-rehabilitasyon merkezinde kalan ZYOB'lerin arkadaşlık ilişkileri, serbest zaman etkinlikleri ve yaşam kalitelerini incelemişlerdir. Araştırma verileri anket tekniği ile toplanmıştır. Araştırmaya 40 koruyucu aile bakımında 45'i bakım ve rehabilitasyon merkezinde kalan yaşları 18 ve 55 arasında değişen 85 ZYOB katılmıştır. Araştırmanın verilerini toplamak için demografik bilgi formu, yaşam kalitesi ölçeği, UCLA Yalnızlık Ölçeği (Revised UCLA Loneliness Scale), Sosyal İlişkiler Listesi (Social Relationships List), Serbest Zaman Etkinlikleri Listesi (Leisure Activities List) araçları kullanılmıştır. Verilerin analizi sonucunda koruyucu aile bakımında olan ZYOB'ler ve bakım-rehabilitasyon merkezinde kalan ZYOB'lerin arkadaşlık ilişkileri, serbest zaman etkinlikleri çeşitliliği ve yaşam kaliteleri arasında belirgin bir fark olmadığını bulgularına ulaşılmıştır.

Cannella-Malone vd., (2011) çalışmalarında yaşları 7-21 arasında değişen yedi ZYOB'e video ipucu ve video model tekniklerini kullanarak çamaşır ve bulaşık makinesi kullanımı öğretmeyi amaçlamışlardır. Araştırmada tek-denekli araştırma yöntemlerinden yoklama evreli çoklu yoklama modeli kullanılmıştır. Katılımcıların Vineland Uyumsal Davranışlar Ölçeği (Vineland Adaptive Behavior Scales) skorlarına göre ve günlük yaşam becerilerindeki gereksinimleri belirlenmiştir. Uygulama oturumları ZYOB'lerin devam ettikleri okulun çamaşırhane ve mutfak bölümünde gerçekleştirilmiştir. Değerlendirme oturumları sonunda video ipucu tekniğinin video model tekniğine göre daha etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Video ipucu tekniğinin gelecek araştırmalar ve yeni becerilerin öğretiminde gelecek vaat ettiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Hilgenkamp, van Wijck ve Evenhuis (2011) çalışmalarında zihin yetersizliği olan yaşlı yetişkinlerin günlük yaşam becerilerini gerçekleştirme durumlarını ve cinsiyet, yaş ve yetersizlik düzeyinin bu becerileri gerçekleştirmeye olan etkilerini araştırmışlardır. Araştırmada popülasyonun alt gruplarını temsil eden rasgele örneklemelerin kullanıldığı kesitsel çalışma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcıları 50 yaşın üzerinde

çeşitli bakım destekleri alan 989 ZYOB'den oluşmaktadır. Araştırmanın verileri Barthel Ölçeği (Barthel Index) ve Lavton Ölçeği (Lawton Scale) ile toplanarak istatistiksel analiz yapılmıştır. Araştırma sonucunda cinsiyetin yiyecek hazırlama becerisi üzerinde etkili olduğu, ZYOB'in yaşlanması ile birlikte günlük yaşam becerilerini gerçekleştirme performansının belirgin ölçüde düştüğü, yetersizlik düzeyinin artması ile birlikte günlük yaşam becerilerinin gerçekleştirilme performansının azaldığı ve zihin yetersizliği olan erkek bireylerin kişisel bakım konusunda kadın bireylerden daha yüksek skor elde ettiği bulgularına ulaşılmıştır.

Belva ve Matson (2012) araştırmalarında iki farklı bakım ve rehabilitasyon merkezinde yaşamlarına devam, yaşları 27-85 arasında değişen 204 ZYOB ile çalışmışlardır. Araştırma nicel bir araştırmadır ve T-Testi kullanılmıştır. Araştırmada Vineland Uyumsal Davranışlar Ölçeği (Vineland Adaptive Behavior Scales) kullanılmıştır. İlgili ölçeğin günlük yaşam bölümündeki 92 madde ile ilgili olarak bakım elemanlarına eğitim verilmiştir. Sonrasında bakım elemanları altı ay boyunca bakım ve gözetiminden sorumlu oldukları ZYOB'lerin puanlamalarını yapmışlardır. Araştırma sonucunda yaşları 30-39 arasında değişen ZYOB'lerin 60 ve daha yaşlı olan ZYOB'lere oranla özbakım becerilerini yüksek oranda gerçekleştirebildikleri, yine 30-39 yaşları arasında olan ZYOB'lerin yaşları 60-69 arasında değişen ZYOB'lere oranla ev içi becerilerini daha yüksek oranda gerçekleştirdikleri ve en az sergilenen becerilerin toplumsal uyum becerileri olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Dollar vd., (2012) çalışmalarının amacı eşzamanlı ipucu ile öğretimin zincirleme becerilerin öğretiminde etkililik ve verimliliğini değerlendirmektir. Araştırmada tek denekli araştırma yöntemlerinden davranışlar arası yoklama evreli çoklu yoklama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını zihin yetersizliği olan yaşları 24 ve 62 olan iki yetişkin birey oluşturmaktadır. Araştırmada katılımcılara eşzamanlı ipucu ile iPod kullanımı, CD oynatıcı kullanımı, DVD oynatıcı kullanımı, tişört katlama ve pantolon asma becerilerinin öğretim oturumları yapılmıştır. Araştırma sonucunda katılımcıları becerileri 12-28 oturum arasında öğrendikleri ve kazandıkları becerileri dört hafta sonra da sürdürebildikleri bulgularına ulaşılmıştır.

Fox, Burke ve Fung (2013) çalışmalarında ilk olarak bireysel olarak hazırlanan ve bakım elemanları tarafından yaş ortalamaları 41 olan 14 ZYOB'e uygulanan serbest zaman programının etkililiğini belirlemeyi sonrasında test edilen programın 106 ZYOB'e uygulanarak genişletilmesini ve son olarak da programın ZYOB'lerin günlük

yaşamlarının bir parçası olarak genellemesini amaçlamışlardır. Araştırma tek-denekli araştırma yöntemlerinden çoklu başla düzeyi ile gerçekleştirilmiştir. Uygulama sonucunda serbest zaman programının ZYOYB'lerin grup evlerinde %82 oranında başarılı olduğu ve programın diğer kurumsal hizmet modellerine genellenebileceği bulgusuna ulaşılmıştır.

Rossow-Kimball ve Goodwin (2014) çalışmalarında toplumsal etkinlik merkezlerine devam eden ZYOB'lerin serbest zaman deneyimlerini araştırmışlardır. Çalışmada nitel araştırma yaklaşımlarından yorumlayıcı fenemolojik analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın amaçları ZYOB'lerin serbest zaman deneyimlerini tanımlamak, ZYOB'lerle aynı etkinliklere katılan normal gelişim gösteren bireylerin görüşlerini almak ve ilgili kuruluştaki çalışan bakım elemanı, yöneticilerin bütünleştirici serbest zaman etkinliklerine ilişkin görüşlerini almaktır. Araştırma sürecinde yaşları 50 üstünde olan dört zihin yetersizliği olan ve dört normal gelişim gösteren bireyle odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda merkez çalışanlarının ve normal gelişim gösteren yetişkin bireylerin daha fazla bütünleştirici serbest zaman etkinlikleri gerçekleştirilmesini onayladıkları ve ZYOYB'lerin bu etkinliklerden faydalandıkları bulgularına ulaşılmıştır.

Crowe vd., (2015) çalışmalarında ZYOB'lerin gün içerisinde zamanlarını nasıl, nerede geçirdiklerini ve hafta sonu-hafta içi arasındaki farkları araştırmışlardır. Araştırmanın katılımcıları 18 yaş üzerinde olan ve grup evinde koruma altında bulunan 15 ZYOB'dir. Nicel olarak tasarlanan araştırmada veriler Bakım Veren Etkinlik Kayıt Ölçeğinin (Caregiver's Activity and Recording of Events) ZYOB'ler için yeniden tasarlanması ile toplanmıştır. Ölçeği bireyler kendileri doldurmuşlardır. Bu aşamada bakım elemanları bireylere yardımcı olmuştur. Araştırma sonucunda ZYOB'lerin hafta içinde çok çeşitli mekanlarda bulundukları ve çeşitli etkinliklerle zamanlarını geçirdikleri fakat bunun aksine hafta sonlarında daha sınırlı etkinliklerle genellikle grup evinde bulundukları bulgusuna ulaşılmıştır. Bu durumun ZYOB'lere uygulanan iş-meslek programı ve grup evi programının zaman çizelgesinden kaynaklanabileceği belirtilmektedir.

Ruteere vd., (2015) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın katılımcılarını 82 özel eğitim okulu öğretmeni oluşturmuştur. Nitel araştırma olarak geliştirilen çalışmada öğretmenler yarı yapılandırılmış görüşme formu ve ZYOB'ler için gözlem formu kullanılmıştır. Araştırma sonucunda ZYOB'lerin günlük yaşam becerilerini etkili bir

şekilde öğrenemedikleri, öğretmenleri %78'inin günlük yaşam becerilerini öğrencilerini öğretemedikleri, öğrencilerin %80'inin günlük yaşam becerilerini onları bağımsız yaşama kavuşturabilecek şekilde öğrenemediği, ilgili birimlerin öğretmenlere etkili günlük yaşam becerileri öğretimi konusunda uygun maliyetli bir hizmet içi eğitim vermesi gerektiği, özel eğitim okullarında göre yapacak ZYOB'lerin gereksinimleri, ilgi alanları ve yeteneklerini anlayabilen alanında uzman, diğer öğretmenlere koçluk yapabilecek, öğrenme ortamını ve sunulması gereken destekleri bilen uzman öğretmenlere ihtiyaç olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

King vd., (2016) çalışmalarında ZYOYB'lerin bağımsız yaşam, aile yanında yaşam, kurum bakımı ve grup evi gibi farklı yaşam alternatiflerindeki günlük yaşam etkinliklerini araştırmışlardır. Araştırmada nicel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. 40 yaş ve üzeri 753 ZYOB'in katıldığı araştırmada veriler Lawton ve Brody tarafından geliştirilen günlük yaşam etkinlikleri ölçeği ile toplanmıştır. Ölçek para kullanımı, telefon kullanımı, giyinme, banyo ve tuvalet ihtiyacını giderme, alışveriş yapma ve ev içi beceriler gibi günlük yaşam becerilerini içeren maddelerden oluşmaktadır. Araştırma sonucunda ZYOB'in yaşamına devam ettiği ortamın bireyi sosyal, fiziksel ve kültürel olarak etkilediği, bağımsız yaşayan ve grup evlerinde yaşayan bireylerin günlük yaşam becerilerini gerçekleştirme oranlarının yüksek olduğu, kurum bakımında bulunan bireylerin günlük yaşam performanslarının düşük olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Hamilton vd., (2017) çalışmalarında sosyal destek bütçesinde yapılan kesintiler sonrasında ZYOYB'lerin günlük yaşam deneyimlerini araştırmışlardır. Araştırmanın katılımcıları yaşları 23-60 arasında değişen 32 ZYOB ve 13 bakım elemanıdır. Çalışma nitel bir araştırmadır ve verileri odak grup görüşmesi yöntemiyle toplanmıştır. Araştırma sonucunda ZYOYB'lerin sınırlı eğitim fırsatları ile karşılaştıkları, istihdam edilmek için çok uzun bekleme listeleri olduğu, kendilerini izole edilmiş hissettikleri, toplumdan uzaklaştıkları, sınırsız bir özgürlük istememelerine rağmen ilgili kuruluşların onları bağımsız hale getiremediği ve bu konuda önemli bir bütçe planlamasına gereksinim olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

Melbøe ve Ytterhus (2017) çalışmalarında zihin yetersizliği olan genç bireylerin serbest zamanlarını nasıl değerlendirdiklerini incelemişlerdir. Araştırmada veri toplamak için nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşmeler kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcıları 10 zihin yetersizliği olan genç ve onların 20 ebeveynidir. Görüşme kayıtlarının analizi sonucunda hem kadın hem erkek zihin yetersizliği olan

gençlerin sportif ve kültürel etkinlikleri tercih ettikleri, erkeklerin bilgisayar ve video oyunları ile daha çok zaman geçirirken kadınların sosyal ve kültürel etkinliklerle daha fazla zaman geçirdikleri, kırsal bölgede yaşayan bireylerin diğerlerine göre dezavantajlı oldukları ve ZYOB'lerin herhangi bir yetersizliği olmayan akranları ile benzer serbest zaman tercihlerinin olduğu bulgularına ulaşılmıştır.

İlgili yurt dışı araştırmalar incelendiğinde ZYOB'lerle ilgili Cannella-Malone vd., (2011), Hilgenkamp, van Wijck ve Evenhuis (2011), Belva ve Matson (2012), Dollar vd., (2012), Ruteere vd., (2015), King vd., (2016), Hamilton vd., (2017) tarafından günlük yaşam becerileri; Wall ve Gast (1997), Duvdevany ve Arar (2004), Fox, Burke ve Fung (2013), Rossow-Kimball ve Goodwin (2014), Crowe vd., (2015), Melbøe ve Ytterhus (2017) tarafından serbest zaman etkinlikleri ve Mansell vd., (2002) tarafından gerçekleştirilmiş bakım ve koruma altında olan ZYOB'lerle ilgili toplan 14 çalışma görülmektedir. İlgili araştırmalardan ortaya çıkan temel ortak bulgu ZYOB'lerin organize edilmiş günlük yaşam becerileri öğretimi ve serbest zaman etkinliklerine gereksinimleri olduğu yönündedir.

1.8. İlgili Yurt İçi Araştırmalar

Bu bölümde bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'ler, ZYOYB'ler, ZYOB'lere günlük yaşam becerileri öğretimi ve ZYOB'lerin serbest zamanlarını konu edinen özel eğitim alanı ile ilgili yurt içinde yapılmış çalışmalardan örnekler incelenmiştir.

Buğan (1999) Eskişehir Yetişkin Zihinsel Engelli Kadınlar Bakım ve Rehabilitasyon Merkezinde bakım ve koruma altında bulunan zihin yetersizliği olan yetişkin kadınların temel günlük yaşam becerilerini gerçekleştirme durumlarının belirlenmesi araştırmıştır. Araştırma durum saptamaya yönelik tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Araştırmanın deneklerini 1998 yılında Eskişehir Yetişkin Zihinsel Engelli Kadınlar Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi Müdürlüğünde kalan ve araştırma kapsamına dâhil edilen 38 zihin yetersizliği olan yetişkin kadın oluşturmaktadır. Araştırma verilerinin toplanabilmesi için araştırmacı tarafından geliştirilen Günlük Yaşam Becerileri Ölçü Aracı'ndan yararlanılmıştır. Araştırma verilerinin analizinde betimsel istatistik tekniklerinden, frekans analizi kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre katılımcıların günlük yaşamda sıkça kullanılan kimlik bilgileri, uzun süre birlikte oldukları kişilerin ve yaşadıkları ortamların isimlerini

öğrenebildiği ancak yaşamda daha az kullanılan ve eğitime yeterince yer verilmeyen kurum ve kişisel bilgilerin öğrenilemediği söylenebilir. Rehabilitasyon merkezinde yaşamlarını sürdüren zihin yetersizliği olan kadınların giyinme, beslenme, mutfak ve temizlik becerilerindeki yeterlilikleri farklılık göstermektedir. Yine araştırma bulgularına göre zihin yetersizliği olan kadınların akademik becerilerde yetersiz olduğu görülmüştür. Özellikle okuma - yazma bilenler bu alandaki becerilerde daha iyi davranışlar sergilerken, hiç eğitim almamış olanlar istenilen başarıyı gösterememişlerdir. Ayrıca rehabilitasyon merkezinde yaşamlarını sürdüren kadınlara performanslarına dayalı bir eğitim programının hazırlanmaması ve etkili bir eğitimin verilmemesinin de akademik becerilerde yetersiz kalmalarına yol açtığı bulgularına ulaşılmıştır.

Dündar (2002) çalışmasında özel rehabilitasyon merkezlerine devam eden zihin yetersizliği olan öğrencilerin öğretim programlarında günlük yaşam becerilerinin öğretimi etkinliklerine yer verilme durumlarının belirlenmesini amaçlamıştır. Araştırma 2000-2001 Öğretim Yılı'nda Eskişehir ili merkezinde hizmet sunan iki özel rehabilitasyon merkezine devam eden 118 zihin yetersizliği olan öğrenci ve bu iki merkezde çalışan yedi özel eğitim öğretmeni ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma durum saptamaya yönelik betimsel bir çalışmadır. Zihin yetersizliği olan öğrencilerin doğum tarihi, cinsiyeti ve okul kayıtlarındaki zekâ düzeylerine ilişkin bilgiler "Çocuğun Kimliğine İlişkin Bilgi Formu" ile öğretmenlerin kimlik bilgileri ve eğitimlerine ilişkin bilgiler "Kişisel Bilgi Formu" ile zihin yetersizliği olan öğrencilerin öğretim programlarında günlük yaşam becerilerinin öğretimi etkinliklerine yer verilme durumlarının belirlenmesine ilişkin bilgiler "Öğretmen Görüşlerini Belirleme Aracı" ile öğretmenlerden elde edilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre, zihin yetersizliği olan öğrencilerin büyük çoğunluğunda günlük yaşam becerilerinin öğretimi etkinliklerine genel olarak hiç yer verilmediği görülmüştür. Günlük yaşam becerilerinin öğretimi etkinliklerine yer verilme sıklıklarının öğrencilerin zekâ düzeylerine göre dağılımlarında ufak da olsa farklılıklar görülmekle birlikte, eğitilebilir ve öğretilebilir düzeyde zihin yetersizliği olan öğrencilerin büyük çoğunluğunda günlük yaşam becerilerinin öğretimi etkinliklerine hiç yer verilmediği, ağır derecede zihin yetersizliği olan öğrencilerin büyük çoğunluğunda günlük yaşam becerilerinin öğretimi etkinliklerine pek az yer verildiği sonucu elde edilmiştir.

Esirgemez-Aykut (2007) çalışmasında zihinsel yetersizlikten etkilenmiş öğrencilere günlük yaşam becerilerinin kazandırılmasında, sabit bekleme süreli ve

ipucunun sistematik olarak geri çekilmesi ipucu işlem süreci ile yapılan öğretimin etkililiklerinin farklılaşp farklılaşmadığını ve hangi ipucu işlem süreci ile yapılan öğretimin daha verimli olduğunu araştırmıştır. Araştırmada tek-denekli araştırma yöntemlerinden uyarlamalı dönüşümlü uygulamalar modeli kullanılmıştır. Araştırmanın deneklerini, 2005-2006 öğretim yılında TSK. Gülsav Özel Eğitim İlköğretim Okulu ve Rehabilitasyon Kursu'na devam eden ve zihinsel yetersizlikten etkilenmiş biri 13, diğeri 12 yaşında olan iki erkek öğrenci oluşturmuştur. Araştırma verilerinin toplanabilmesi için, öğretmen görüşme formu, beceri kontrol listesi, ölçüt bağımlı ölçü araçları ve sabit bekleme süreli ipucu işlem süreci ve ipucunun sistematik olarak geri çekilmesi işlem süreciyle öğretim yapılırken öğretimde ilerlemelerin kaydedileceği kayıt çizelgeleri, verimlilik formu, uygulama güvenirliliği formu ve sosyal geçerlilik formu geliştirilmiş ve kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizinde grafiksel analiz kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre her iki ipucu işlem süreci ile yapılan öğretimin öğrencilere günlük yaşam becerilerinin (katlı kumaşa teğel yapma ve hazır çorba pişirme becerisi) kazandırılmasında etkililiklerinin farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Saygın (2009) çalışmasında zihin yetersizliği olan öğrencilere günlük yaşam becerilerinin (ped değiştirme ve tişört ütüleme becerilerinin) kazandırılmasında, eşzamanlı ve sabit bekleme süreli ipucu işlem süreçlerinden hangisinin daha etkili ve verimli olduğunu, kazandırılan becerilerin öğretimden 7, 14, 21 gün sonra sürdürülüp sürdürülmediğini ve kazandırılan becerilerin farklı ortam, araç ve kişilere genellenip genellenmediğini araştırmıştır. Araştırmada, tek-denekli araştırma yöntemlerinden uyarlamalı dönüşümlü uygulamalar modeli kullanılmıştır. Araştırmada öğrencilerin tişört ütüleme ve ped değiştirme becerilerindeki düzeyleri, araştırmanın bağımlı değişkenlerini; günlük yaşam becerilerinin öğretiminde kullanılan eşzamanlı ve sabit bekleme süreli ipucu işlem süreçleriyle yapılan öğretim ise bağımsız değişkenlerini oluşturmuştur. Araştırmanın denekleri, 2008-2009 öğretim yılında, TSK SAĞVAK Güvercinlik Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi'ne kayıtlı 12 ve 14 yaşlarında iki kız öğrencidir. Öğretim oturumları, gün içerisinde tişört ütüleme ve ped değiştirme becerilerinin eşzamanlı ve sabit beklemeli öğretim süreçleriyle öğretimi dönüştürülerek uygulanmıştır. Araştırmada elde edilen veriler, grafiksel olarak analiz edilmiş ve niteliksel olarak yorumlanmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, zihin yetersizliği olan öğrencilere günlük yaşam becerilerinin kazandırılmasında her iki ipucu işlem süreciyle sunulan öğretimin etkili olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Doğan (2010) çalışmasında zihin yetersizliği olan bir öğrenciye çay demleme, çay servisi yapma ve vileda ile paspas yapma becerilerinin kazandırılmasında davranış öncesi ipucu ve sınama işlem süreciyle yapılan öğretiminin etkili olup olmadığını, öğrencinin kazandığı becerileri öğretimden sonra sürdürüp sürdüremediğini, farklı ortam, kişi ve materyale genelleyip genellemediğini araştırmıştır. Araştırmada tek-denekli araştırma yöntemlerinden beceriler arası çoklu yoklama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın deneklerini, 2009-2010 öğretim yılında bir özel eğitim ve rehabilitasyon kursuna devam eden ve zihinsel yetersizlikten etkilenmiş üç öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma verilerinin toplanabilmesi için öğretmen ve aile görüşme formları, beceri kontrol listesi, ölçüt bağımlı ölçü araçları ve davranış öncesi ipucu ve sınama ipucu işlem süreciyle öğretim yapılırken öğretimde ilerlemelerin kaydedileceği kayıt çizelgeleri, uygulama güvenilirliği formu, aileye ve öğrenciye yönelik pekiştireç belirleme formları, aileye ve sınıf öğretmenine yönelik sosyal geçerlilik formları geliştirilmiş ve kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin analizinde grafiksel analiz kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara göre, öğrencinin çay demleme, çay servisi yapma ve vileda ile paspas yapma becerilerini kazanmasında davranış öncesi ipucu ve sınama işlem süreci ile yapılan öğretimin, etkili olduğu izlenimi edinilmektedir.

Öncül ve Yücesoy-Özkan (2010) çalışmalarında orta ve ileri düzeyde zihin yetersizliği olan yetişkinlere günlük yaşam becerilerinin öğretiminde videoyla model olmanın etkilerini değerlendirmişlerdir. Araştırmada videoyla model olmanın zihin yetersizliği olan yetişkinlere günlük yaşam becerilerinin öğretiminde etkili olup olmadığı, kazanılan becerilerin öğretim sona erdikten bir yıl sonra korunup korunmadığı ve kazanılan becerilerin farklı araç-gereçlere genellenip genellenmediği sorularına yanıt aranmıştır. Araştırmada videoyla model olmanın etkililiğini belirlemek üzere denekler arası yoklama evreli çoklu yoklama modeli kullanılmıştır. Çalışmaya yaşları 23-37 arasında değişen üç yetişkin kadın katılmıştır. Deneklerin tümü bir bakımevinde yaşamaktadırlar. Çalışmanın bağımlı değişkenleri günlük yaşam becerileri (hijyenik ped değiştirme, para tanıma ve diş fırçalama), bağımsız değişkeni videoyla model olmadır. Çalışma yoklama, öğretim, izleme ve genelleme oturumlarından oluşmuştur. Araştırma sonucunda deneklerin günlük yaşam becerilerini öğrendiklerini, kazandıkları becerilerin kalıcılığını sağladıklarını ve kazandıkları becerileri farklı becerilere genellediklerini bulgularına ulaşılmıştır.

Kaya (2011) çalışmasında ZYOB'lerin yaşadıkları sorunlara ilişkin görüş ve önerileri araştırmıştır. Araştırmanın verilerinin toplanması için nitel araştırma yöntemlerinden yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma gurubunu Marmara Bölgesinde yer alan resmi bir Bakım ve Rehabilitasyon Merkezinde görev yapmakta olan 20 bakım elemanı oluşturmaktadır. Verilerin analizi sonucunda, ZYOB'lerin zaman zaman ısı, havalandırma, merdiven, bina yüksekliği, rutubet, tuvalet-banyo gibi kurumun fiziksel yapısıyla ilgili sorun yaşadıkları bu sorunların gerekli kontrol ve donanım eksikliğinin giderilmesiyle çözülebileceği ortaya çıkmıştır. ZYOB'lerin sağlık görevlilerinin niteliği, tıbbi donanım ve tıbbi müdahale konularında sorun yaşadıkları, bu sorunların tıbbi donanım, araç eksikliklerinin giderilerek ve sağlık personelinin nicelik ve niteliğinin artırılarak giderilebileceği ortaya çıkmıştır. ZYOB'lerin aşırı ve düzensiz beslenme, diyet, gıda eksikliği ve beslenme ortamı gibi beslenme konularında sorun yaşadıkları bu sorunların diyetisyen görevlendirilerek ve bireysel diyet programı uygulanarak çözülebileceği ortaya çıkmıştır. Bakım elemanları özbakım konusunda özbakım eğitimi gereksinimi olduğunu bu sorunların özel eğitim verilerek ve gerekli materyal alınarak giderileceğini belirtmişlerdir. ZYOB'lerin kendi aralarında problem yaşadıkları, zaman zaman kendine, personele ve çevreye zarar veren davranışlar sergiledikleri bu problem davranışların serbest zaman etkinliklerinin artırılarak, nitelikli personel görevlendirilerek, özel eğitim ve psikolojik destek verilerek giderilebileceği ortaya çıkmıştır. Bakım elemanları ZYOB'lerin serbest zamanlarını değerlendirirken arkadaşlarıyla ve personel ile sorun yaşadıklarını, serbest zaman etkinliklerinin yeteri kadar olmadığını, ortaya çıkan sorunların serbest zaman etkinliklerinin yeniden düzenlenerek ve fiziksel aktivitelere ağırlık verilerek çözülebileceğini belirtmişlerdir. ZYOB'lerin kendini ifade etmede, arkadaşları ile iletişim kurarken ve başka insanlarla iletişim kurarken sorun yaşadıkları bu sorunların ZYOB'e bireysel ilgi gösterilerek ve ekip iletişiminin sağlanarak çözülebileceği ortaya çıkmıştır.

Ertekin (2015) araştırmasında zihin yetersizliği olan bireylere günlük yaşam becerilerinin öğretiminde video model olma öğretimi ve şarkıyla video model olma öğretiminin etkililik ve verimliliklerini incelemiştir. Araştırmada, tek-denekli araştırma yöntemlerinden uyarlamalı dönüşümlü uygulamalar modeli kullanılmıştır. Araştırma orta düzeyde zihinsel yetersizlik tanısı almış 14-21 yaş aralığında dört öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırmada uzman görüşleri doğrultusunda günlük yaşam becerileri

arasından birbirinden bağımsız ve eşit zorluk düzeyinde olan "kazak katlama ve ayakkabı boyama" becerileri seçilmiştir. Öğretim planı kapsamında, belirlenen becerilere ait beceri basamakları oluşturulmuş, bu becerilere ait şarkı sözleri yazılarak yine uzman görüşleri ile beceriler ve sözler arasındaki paralellikler sağlanmış, değerlendirilmiştir. Son aşamada ise tamamlanan sözler bestelenerek, becerilere ait basamaklarla da paralellik gösterecek şekilde videoya yerleştirilmiştir. Araştırma sonunda, şarkıyla video modelin, video model olma öğretim yöntemine göre daha etkili ve verimli olduğu görülmüştür.

Yeni (2015) çalışmasında eğitsel tablet bilgisayar uygulamalarının zihin yetersizliği olan bireylerin günlük yaşam becerilerini geliştirmedeki etkililiğini araştırmıştır. Ayrıca, öğrendikleri yeni bilgileri eğitimden bir, üç ve dört hafta sonra koruyabilme ve farklı araçlara genelleylebilme durumları da araştırılmıştır. Tablet uygulamasının kullanışlılığı da etkililik, verimlilik ve memnuniyet (sosyal geçerlilik) değişkenleri açısından incelenmiştir. Araştırmada, tek-denekli araştırma yöntemlerinde denekler arası çoklu başlama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubu yedi öğrenci ve beş özel eğitim öğretmeninden oluşmaktadır. Araştırma süresince etkililik, güvenirlilik, sosyal geçerlilik, kalıcılık, genelleme ve kullanışlılık olmak üzere beş tür veri toplanmıştır. Sonuç olarak, elde edilen bulgular eğitsel tablet uygulamasının ZYOB'lere günlük yaşam becerisini öğretmede etkili bir araç olduğunu göstermiştir.

Çay (2017) çalışmasında ZYOB'lere serbest zaman becerilerinin küçük grupla öğretiminde video ipucunun etkililiğini araştırmıştır. Bu amaç doğrultusunda bileklik yapma, anahtarlık yapma ve kitap ayracı yapma becerileri zihinsel yetersizliği olan üç bireye hazırlanan video ipucuyla öğretilmiştir. Araştırmaya hafif düzey zihinsel yetersizliği olan 18 yaşlarında üç birey katılmıştır. Araştırmanın bağımlı değişkenleri bileklik yapma, anahtarlık yapma ve kitap ayracı yapma becerileridir. Araştırmanın bağımsız değişkeni ise video ipucuyla öğretimdir. Araştırmada tek-denekli araştırma yöntemlerinden davranışlar arası yoklama denemeli çoklu yoklama modeli kullanılmıştır. Bu araştırmanın bulguları, video ipucuyla öğretimin serbest zaman becerilerinin küçük grupla öğretiminde etkili olduğunu ve öğretim bittikten sonra kazandıkları becerileri koruduklarını, farklı ortam ve kişilere genelleylebildiklerini göstermiştir. Araştırmanın sosyal geçerlik bulguları, video ipucu ile öğretimi yapılan serbest zaman becerilerine yönelik ailelerin görüşlerinin olumlu olduğunu göstermiştir.

İlgili yurt içi araştırmalar incelendiğinde ZYOB'lerle ilgili Dünder (2002), Esirgemez-Aykut (2007), Saygın (2009), Doğan (2010), Öncül ve Yücesoy-Özkan

(2010), Ertekin (2015), Yeni (2015) tarafından günlük yaşam becerileri; Çay (2017) tarafından serbest zaman becerileri ve Buğın (1999), Kaya (2011) tarafından bakım ve koruma altında olan ZYOB'lerle ilgili toplam 10 çalışma gerçekleştirildiği görülmektedir. İlgili araştırmalardan ortaya çıkan temel ortak bulgu ZYOB'lerin organize edilmiş günlük yaşam becerileri öğretimi ve serbest zaman etkinliklerine gereksinimleri olduğu yönündedir.

1.9. Problem Durumu

ZYOB'ler çocukluktan yetişkinliğe geçiş için önemli olduğu düşünülen aşamaların bir kısmını başaramamış olsalar da uygun destek sistemleri ile iş ve serbest zaman etkinliklerine katılımı ve yeni ilişkiler geliştirmeyi başarabilirler (James ve Wheeler, 2006, s. 121). Bu açıdan yaşam becerileri edinimi ve toplum temelli uygulamalar ZYOB'leri yetişkinlik yaşamına hazırlamada önemli avantajları olan modellerdir (Cavkaytar, 2013, s. 379). Ülkemizde öğrenim hayatına devam eden ZYOB'ler günlük yaşam becerilerini kapsayan "Toplumsal Uyum Becerileri" isimli ders kapsamında bağımsız yaşama için gerekli olan günlük yaşam becerilerini edinebilme olanağına sahiptirler (MEB, 2013, s. 41). Fakat öğrenim çağı sonrasında aile yanında olan ya da kurum bakımına alınan ZYOB'lerden günlük yaşam becerilerini edinemeyenler ailesine ya da kendisine bakım hizmeti sunan kişiye bağımlı olarak yaşamına devam edebilmektedir. Ülkemizde ailesi yanında yaşamına devam eden ZYOB'ler olduğu gibi ASPB'liği resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde bakım ve koruma altına alınmış 7105 birey bulunmaktadır (EYHGM, 2017, s. 12).

Özel eğitim alanında, ZYOB ve bağımsız yaşam terimleri birbirleriyle iç içe geçen kavramlar olmuştur. Bağımsız yaşam teriminin hem genel hem de sembolik bir anlamı vardır. Bağımsız yaşamın genel anlamı bireyin toplum yaşamına aktif katılımı betimlerken özel anlamı ise ZYOB'in hayata hazırlanmasını kavramlaştırmaktadır (Cavkaytar, 2013, s. 381). Bağımsız yaşam becerileri, yaşam becerileri, işlevsel yaşam becerileri ve günlük yaşam becerileri terimlerinin tamamı ZYOB'lerin günlük yaşamlarında bağımsızlığa ulaşmalarını sağlayacak beceri alanlarını kapsayan kavramlardır. Brown vd. (1979, s. 83) tarafından ev içi beceriler, toplumsal yaşam becerileri ve mesleki beceriler olarak kategorilere ayrılan işlevsel beceriler günümüzde "yaşam becerileri" ve "bağımsız yaşam becerileri" terimleri ile sık bir şekilde kullanılmaktadır (Dymond, 2011, s. 557; Miller ve Cawley, 2007, s. 938). Cavkaytar

(2000, s. 117) ise bağımsız yaşam becerilerini; (a) başarı için gerekli temel beceriler, (b) uyum için gerekli beceriler, (c) günlük yaşam becerileri, (d) mesleğe hazırlık ve mesleki beceriler olarak dört alana ayırmıştır. Bağımsız yaşam becerilerinin bir alt alanı olarak sınıflandırılan günlük yaşam becerileri ev içinde ve ev dışında bağımsız olarak yaşamı sürdürebilmek, kişisel bakım ve görünüşü koruyabilmek için gerekli olan bütün becerileri içermektedir (Varol, 2004, s. 71).

ZYOB'lerin yetişkinlik dönemlerinde ve öncesinde kendi yaşam alanlarında bağımsız olmalarını sağlayacak günlük yaşam becerileri edinimleri ZYOB'in yaşına ve yaşadığı yere bakılmaksızın önemlidir. ZYOYB'lere günlük yaşam becerileri öğretimine ilişkin yurt dışında yapılan çalışmalar incelendiğinde, Cannella-Malone vd., (2011)'in ağır düzeyde ZYOB'lere video model ve video ipucu ile çamaşır ve bulaşık makinası kullanımını öğretmeye çalıştığı; Hilgenkamp, van Wijck ve Evenhuis (2011)'in ZYOYB'lerin günlük yaşam becerilerini gerçekleştirme durumlarını yaş, cinsiyet ve yetersizlik düzeyine göre inceledikleri; Belva ve Matson (2012)'nin ZYOYB'lerin günlük yaşam gereksinimlerini inceledikleri; Dollar vd., (2012)'in ZYOYB'lere iPod, CD ve DVD kullanımı öğretmeye çalıştıkları; Ruteere vd., (2015)'in günlük yaşam becerileri öğretiminde karşılaşılan güçlükleri araştırdıkları; King vd., (2016)'ın ZYOYB'lerin günlük yaşam etkinliklerini araştırdıkları; Hamilton vd., (2017)'nin ZYOYB'lerin günlük yaşam deneyimlerini araştırdıkları çalışmalar görülmektedir fakat ZYOB'lere günlük yaşam programı geliştiren yada bir programın etkililiğini değerlendiren bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

ZYOYB'in yaşam kalitesine katkı sunacak bir diğer alan ise serbest zaman etkinlikleridir. Bağımsız yaşam becerilerinde olduğu gibi serbest zaman etkinliklerine de ailesi yanında yaşamına devam eden ZYOYB'lerin ihtiyaçları olduğu gibi bakım ve koruma altında bulunan ZYOYB'lerin de gereksinimleri vardır. ZYOYB'lere yönelik yurt dışında yapılan serbest zaman etkinlikleri içeren çalışmalar incelendiğinde; Wall ve Gast (1997)'nin ZYOYB'lere çeşitli ev içi oyunları ve radyo kullanımı öğretmeye çalışmış oldukları; Duvdevany ve Arar (2004)'ün kurum bakımında bulunan ZYOYB'lerin serbest zaman ve arkadaşlık ilişkileri araştırdıkları; Rossow-Kimballa ve Goodwin (2014)'ün ZYOYB'lere bütünleştirici serbest zaman etkinlikleri organize ettikleri; Melbøe ve Ytterhus (2017)'nin ZYOYB'lerin hangi serbest zaman etkinliklerine, ne zaman katıldıklarını inceledikleri çalışmalar görülmüştür. Alanyazın incelemesinde sadece Fox, Burke ve Fung (2013) tarafından kurum bakımında bulunan

ZYOB'lere yönelik serbest zaman programı çalışmasına rastlanmıştır. İlgili çalışma haricinde ZYOYB'lerin serbest zamanlarını organize etmeyi amaçlayan sistematik bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Ülkemizde ise bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'ler ile ilgili özel eğitim alanında yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Buğan (1999) bakım ve koruma altında bulunan zihin yetersizliği olan yetişkin kadınların günlük yaşam becerilerini gerçekleştirme durumlarını incelemiştir. Araştırma sonuçlarından en önemli olanı merkezde yaşamlarını sürdüren kadınlara performanslarına dayalı bir eğitim programının hazırlanmadığı ve bu durumun birçok beceri alanında yetersiz kalmalarına yol açtığı bulgusudur. Bakım ve koruma altında bulunan ZYOYB'lerle yapılan diğer ender araştırmalardan biri olan Kaya (2011) çalışmasında bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin yaşadıkları sorunları ve çözüm önerilerini araştırmıştır. Araştırmanın önemli bulguları arasında ZYOB'lerin özbakım becerileri öğretimine gereksinimleri olduğu, serbest zamanlarını işlevsel değerlendiremedikleri ve özel eğitim alanında nitelikli personele gereksinim olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Her iki çalışmanın bulguları araştırmanın problemi oluşturan ASPB resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde ZYOB'lerin performans düzeylerine uygun beceri öğretimi içeren bir eğitim programı olmadığı, serbest zaman etkinliklerinin işlevsel olarak organize edilmediği ve özel eğitim alanında nitelikli personel (özel eğitim öğretmeni) sayısının yetersiz olduğu konularını ortaya koymaktadır.

Genel olarak dünyada ve ülkemizde ZYOB'lere ve zihin yetersizliği olan çocuklara bir yöntem ya da teknik kullanılarak çeşitli günlük yaşam becerilerini kazandırmaya çalışan, yöntemlerin etkililiğini değerlendiren araştırmalar bulunmaktadır. Fakat özellikle bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin yaşamlarını organize edebilecek nitelikte öğretimsel amaçlar ve etkinlikler içeren bir araştırmaya rastlanılamamıştır.

Bakım ve koruma altında olan ZYOB'lere yönelik Günlük Yaşam Eğitimi Programı (GYEP) geliştirildiğinde program içeriğinde yer alan özbakım becerileri kazanımları ile ZYOB'ler başkalarına bağımlı olmadan giyinme, yemek yeme ve kişisel bakım becerilerini yerine getirebileceklerdir. Özellikle kişisel bakım ve temizlik becerilerini bağımsız olarak gerçekleştirebilmeleri ZYOB'in çeşitli şekillerde ihmal ve istismar edilme olasılığını da önlemiş olacaktır. Bakım ve koruma altında olan ZYOB'lerin pek çoğu merkezler içerisinde kendi yaşam alanlarını oluşturmaktadır.

Merkezlerde kendi odaları, dolapları, yatakları bulunmaktadır. Günlük yaşam becerilerinin alt alanı olan ev içi becerilerin bakım ve koruma altında olan ZYOB'ler tarafından bağımsız gerçekleştirilmesi merkezlerdeki iş yükünü azaltırken ZYOB'lerin benlik duygusu gelişimine de katkıda bulunacaktır. Sağlıklı yaşam alanında kazanacakları beceriler kendi bireysel sağlıklarını korumaya yardımcı olurken ilerde merkezden ayrılıp yalnız kalabilme durumlarında temel sağlık gereksinimlerini gidermelerini sağlayacaktır. Topluma ilişkin bilgi alanında edinecekleri beceriler bakım ve koruma altında olan ZYOB'lerin serbest zamanlarını kendi ilgileri doğrultusunda değerlendirmelerine yardımcı olurken red etme davranışı edinmelerini ve karşısındaki kişilerin ifadelerine uygun tepkiler vermelerini sağlayacaktır. Basit tüketici becerilerini edinmeleri ise ZYOB'lere özgüven gelişimi açısından katkı sağlayacaktır. Ayrıca ZYOB'lerin iyi organize edilmiş serbest zaman etkinliklerine katılımı bireylerin merkez içerisinde sergileyebilecekleri problem davranışları azaltırken toplumla bütünleşmelerine katkı sağlayacaktır. Araştırma konusu, bütün bu becerilerin ve serbest zaman etkinliklerinin bakım ve koruma altında olan ZYOB'lerin gereksinimleri doğrultusunda planlandığında ve geliştirilen program sonucunda ilgili beceriler kazandırıldığında bu bireylerin daha bağımsız olacakları düşüncesinden ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra bakım ve koruma altında olan ZYOB'lerin sistematik bir eğitim programlarının olmaması ve bu konuya ilişkin herhangi bir çalışma bulunmaması böyle bir araştırmaya gereksinimi ortaya çıkarmıştır.

1.10. Amaç

Bu araştırmanın genel amacı, bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lere yönelik GYEP geliştirmektir.

Bu genel amaç kapsamında aşağıda belirtilen sorulara cevap aranacaktır.

1. Resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde görev yapan bakım elemanı, meslek elemanı ve yöneticilerin görüşlerine göre bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin kurumlarındaki günlük yaşam etkinliklerine ilişkin gereksinimleri nelerdir?
2. Alanyazın taraması, gereksinim analizi ve saha çalışanlarının düzenlemeleri sonucu geliştirilecek programın yapısı nasıl olmalıdır?
3. Gereksinime dayalı olarak geliştirilen programın yapısına ilişkin saha çalışanları (bakım elemanı, meslek elemanı, yöneticiler) görüşleri nelerdir?

1.11. Önem

Sosyal politikalardaki değişimlere paralel olarak dünyada ve ülkemizde ZYOB'ler için engelsiz yaşam merkezi (community-based residences), grup/umut evi (group home), gönüllü aile (host home/family), kısmi zamanlı destek uygulaması (hourly support service), geçici bakım (respite care) şeklinde yeni koruma, bakım, rehabilitasyon ve destek modelleri geliştirilmesine karşın kurum merkezli bakım (residential facilities) rehabilitasyon ve destek modeli de varlığını sürdürmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde sıkça uygulanan kurum merkezli destek modelinde ZYOB'ler yaşamlarını ilgili kuruluşlarda sürdürmektedirler ve ilgili kuruluşlar ZYOB'ler için bir yaşam alanı haline gelmektedir.

ASPB EYHGM tarafından bakım ve rehabilitasyon merkezleri için oluşturulan özel eğitim ve öğretim, bireysel eğitim, iş ve uğraşı terapisi, mesleki eğitim, sportif etkinlik, sosyal ve kültürel faaliyet, fizyoterapi ve sağlık hizmetleri başlıklarını içeren eğitim ve rehabilitasyon formları bulunmaktadır (ASPB, 2015, [http-1](http://1)). Her merkez bakım ve rehabilitasyon hizmeti verdiği ZYOB'ler için uygun alanları belirleyerek günlük yaşam akış çizelgesi oluşturmak zorundadır. Fakat yeterli meslek elemanı, nitelikli yardımcı personel bulunmaması, formların uygulamacıyı yönlendirecek yapıda olmaması, uygulamada birlik olmaması, kılavuz kitap materyali bulunmaması gibi nedenlerle ZYOB'lerin günlük yaşamları sistematik bir şekilde planlanamamaktadır. Alanyazın taraması sonucunda ülkemizde bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin günlük yaşamlarını organize eden bir uygulama ya da program oluşturan çalışma bulgusuna rastlanılmamıştır.

Bu araştırma ZYOB'ler için GYEP geliştirmeyi hedeflemektedir. Güncel özel eğitim yaklaşımlarının temel amaçlarından biri de ZYOB'leri bağımsızlığa kavuşturmak ve onlara organize edilmiş düzenli bir yaşam sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda bakım ve rehabilitasyon merkezinde kalan ZYOB'lerin gün içerisinde zamanlarını nasıl geçirdikleri incelenmiş ve günlük yaşam gereksinimleri belirlenmiştir. ZYOB'lerin gereksinimlerine dayalı olarak geliştirilen günlük yaşam ve serbest zaman alanlarını içeren GYEP'nın; ZYOB'lerin günlük yaşamlarını organize ederek yaşam kalitelerine katkı sunacağı düşünülmektedir.

1.12. Sınırlılıklar

1.12.1. Araştırma, ASPB EYHGM'ne bağlı 18 yaş ve üzeri ZYOB'lere hizmet veren resmi bakım ve rehabilitasyon merkezleriyle sınırlıdır.

1.12.2. Araştırma, ASPB EYHGM'ne bağlı 18 yaş ve üzeri ZYOB'lere hizmet veren resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde görev yapan bakım elemanı, meslek elemanı ve yöneticilerle sınırlıdır.

1.12.3. Araştırma, ZYOB'lerin kendi yaşam alanları için belirlenen günlük yaşam becerileri ve serbest zaman etkinlikleri ile sınırlıdır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmanın yöntemi program geliştirme modellerinden sistem yaklaşımı kullanılarak yapılandırılmıştır. Araştırma verilerinin toplanması aşamalarında nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır.

Sistem yaklaşımına dayalı program geliştirme modeli (a) problemin tanımlanması, (b) gelişme ve (c) değerlendirme olarak üç aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada problemin tanımlanması yapılarak genel olarak programın gereksinimleri ortaya konulmaktadır. İkinci aşamada gereksinim analizi yapılarak amaç ve davranışlar belirlenmektedir. Üçüncü aşamada ise programın değerlendirme ve dönüt sistemi üzerinde durulmaktadır (Demirel, 2015, s. 50).

Araştırma verilerinin toplanmasında kullanılan nitel araştırma incelenmek istenen konunun doğal ortamında, en önemli aracın araştırmacının kendisinin olduğu, çoklu yöntemlerin kullanılabildiği, karmaşık akıl yürütmelerin katılımcı yorumlarıyla bütüncül olarak açıklandığı bir araştırma olarak tanımlanmaktadır (Creswell, 2007, s. 37) Nitel araştırma aynı zamanda birçok alan, konu ve disiplinin kesiştiği kendi başına bir araştırma alanıdır (Denzin ve Lincoln, 2005, s. 2). Yıldırım ve Şimşek'e (2006, s. 39) göre ise nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman incelemesi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır. Nitel araştırma temel amacın öğrenme olduğu sorularla başlar. Araştırmacı soruları cevaplayabilmek için kelimelerden, sayılardan, resimlerden ve seslerden oluşan veriler toplar. Veriler gruplandırılarak kategorilendirilmiş bilgiler haline gelir. Bilgiler kullanıldığında ise bulgular ortaya çıkar (Rossman ve Rallis, 2012, s. 3).

2.2. Problemin Tanımlanması Aşaması

Bu aşamada program danışma komisyonu oluşturulmuş, problemin ve ihtiyaçların genel olarak tanımlanması yapılmıştır ayrıca sürece ilişkin çalışma planı oluşturulmuştur.

2.2.1. Program danışma komisyonu

Araştırma sürecinde tez izleme komitesi üyeleri aynı zamanda program danışma komisyonu görevini yürütmektedir. Programın gereksinim analizi, içeriğinin geliştirilmesi ve değerlendirilmesi aşamalarında görüş bildirerek danışmanlık yapan özel

eğitim, eğitim programları ve öğretim alan uzmanlarından oluşan komisyondur. Komisyonda özel eğitim alanında doktora derecesine sahip, ZYOB'lere günlük yaşam becerileri öğretimi ve yetişkinlik alanlarında çalışmaları olan iki öğretim yesi ve eğitim programları ve öğretim alanında bir öğretim yesi bulunmaktadır. Program danışma komisyonu her altı ayda bir kez tez izleme komitesi sıfatıyla toplanmakta ve danışma komisyonu yeleri araştırmacıya programa ilişkin görüşlerini bildirmektedirler. Tez izleme toplantıları dışında ise araştırmacı danışma komisyonu üyeleriyle elektronik posta ve telefon aracılığıyla görüşmeler yaparak çalışma süreci konusunda yeleri bilgilendirmekte ve görüş almaktadır. Ayrıca araştırmacı tez danışmanı ve program danışma komisyonu yeleri ile program ve sürece ilişkin bireysel görüşmeler yaparak üyelerden sürece ilişkin görüş almıştır.

2.2.2. Problemin tanımlanması

Bu aşamada program danışma komisyonu yeleri ile yapılan tez izleme komisyonu toplantısında bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde günlük yaşam etkinliklerine ilişkin gereksinimlerinin ve ilişkili problemlerin belirlenmesi üzerinde çalışılmıştır. Araştırmacı tarafından danışma komisyonu üyelerine bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin özellikleri, kuruluşların ve görev yapan personellerin niteliklerini içeren sunum yapılmıştır. Araştırmacının yaptığı sunum ve danışma komisyonu üyelerinin tamamının ASPB ile öncesinde yapılmış projelerde deneyimlerinin bulunması veri toplamının nasıl gerçekleştirileceği ve katılımcıların nasıl belirleneceğinin planlanmasını kolaylaştırmıştır. Bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin işlevsel bir günlük yaşam programlarının olmadığı ve konuya ilişkin bir program geliştirmenin hem ZYOB'lere hem de özel eğitim alanına katkı sağlayacağı sonucuna varılmıştır.

2.2.3. Çalışma planı

Problemin tanımlanması ve danışma komisyonu üyelerin görüşlerinin alınması sonrasında araştırmacı tarafından danışmanın onayı alınarak çalışmanın sistematik bir şekilde yürütülmesi için işlem/zaman çizelgesi düzenlenmiştir. İlgili çizelge Tablo 2.1.'de sunulmaktadır.

Tablo 2.1. İşlem/zaman çizelgesi

AYLAR	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
İŞLEM BASAMAKLARI																
Problem tanınması																
Danışma komisyonu oluşturulması																
Alanyazın taraması																
Gereksinim analizi																
Program çalışma grubu oluşturulması																
Taslak içerik oluşturma																
Tanımlayıcı değerlendirme																
Gerekli düzeltmeler																
Program kitabına son halinin verilmesi																
Raporlaştırma																

2.2.4. Araştırmacı

Araştırmacı, Abant İzzet Baysal Üniversitesi (AİBÜ) Eğitim Fakültesi Zihin Engelliler Öğretmenliği lisans bölümü mezunudur ve aynı zamanda AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Zihinsel Engellilerin Eğitimi alanında yüksek lisansını tamamlamıştır. Araştırmacı, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Zihin Engelliler Öğretmenliği Programında doktora öğrenimine devam etmektedir. Araştırmacının ZYOB'lere bakım, koruma ve rehabilitasyon hizmeti verilen kadın, erkek ve çocuk bakım-rehabilitasyon merkezlerinde 11 yıl mesleki deneyimi bulunmaktadır. Araştırmacı halen resmi bir bakım ve rehabilitasyon merkezinde öğretmen olarak görev yapmaktadır. Araştırmacının Zihin Engellilerin Yaşadıkları Sorunlara İlişkin Bakım Hizmeti Veren Personelin Görüş ve Önerileri isimli yüksek lisans tez çalışması bulunmaktadır. Araştırmacı lisansüstü olarak Nitel Araştırma Yöntemleri dersi almış ve yüksek lisans tezini nitel bir araştırma olarak gerçekleştirmiştir. Ayrıca araştırmacının yüksek lisans tezi ve mesleki deneyimi araştırma konusu ile bağlantılıdır.

2.3. Gelişme Aşaması

Gelişme aşaması ne öğretelim sorusunun netlik kazandığı ve gereksinim analizinin yapıldığı bölümdür. Bu aşamada yarı-yapılandırılmış sorularla yapılan görüşmeler doğrudan veri toplama amacıyla, doküman incelemeleri ve araştırmacı günlük dolaylı ve destek veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Öğretilcek öğelerin

belirlenmesi için öncelikle resmi dokümanları da içeren alanyazın taraması yapılması sonrasında uzman görüşü alma, araştırmacı günlükleri, program çalışma grubu üyelerini belirleme ve grup üyeleri ile ihtiyaç değerlendirmesi sonrası gereksinimlerin davranış olarak yazım işlemleri gerçekleştirilmiştir.

2.3.1. Dolaylı veri toplama araçları

Dolaylı veri toplama araçları araştırma sürecinde analiz edilen verileri desteklemek için kullanılan, süreç içerisinde zaman planı ve alanyazın taraması konularında araştırmacıya yardımcı olan doküman incelemesi ve araştırmacı günlüklerinden oluşmaktadır.

2.3.1.1. Doküman incelemesi

Bir değerlendirme veya kurumsal alan çalışmasına başlarken, potansiyel olarak önemli olabilecek resmi kayıt ve dokümanların kullanımı tartışılmalıdır (Patton, 2002, s. 293). Araştırmacının bir araya getirdiği belgeye dayalı anlamlı bilgiler bir dizi değerlendirmenin sonucunda araştırma için elverişli veri kaynağı oluşturabilir (Cohen, Manion ve Morrison, 2007, s. 201). Nitel araştırmalarda araştırmanın geçerliliğini artırmak için görüşme ve gözlem tekniklerinin yanı sıra çalışılan araştırma problemiyle ilgili yazılı ve görsel materyaller de araştırmaya dâhil edilebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2006, s. 187). Eğitim bilimleri araştırması söz konusu olduğunda bir kurum ya da politika analizine dayanması, öğretim materyallerinin ya da programlarının yeterlilik durumlarını ve sonuçlarını ele alıyor olması eğitim bilimciyi doküman incelemesini ağırlıklı biçimde kullanmaya yönlendir (Ulutaş, 2015, s. 288).

Gereksinim analizine başlarken öncelikli olarak 2011 yılında kurulan ASPB ve ilgili bakanlık kurulmadan önce aynı çalışmaları yürüten Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü'ne (Mülga) ait yönetmelik, genelge ve diğer kalite yönetimi belgelerinin basılı olanlarına ve ilgili kurumların resmi internet adreslerinden internet sürümlerine ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmanın kuramsal temelleri ile ilgili olan diğer kurum, kuruluş ve bakanlıkların resmi dokümanları incelenmiştir. Bu kapsamda istatistik veri, yönetmelik, yönerge, genelge talimat, protokol, kitapçık, istatistik veri ve toplam kalite formlarını içeren 21 adet doküman incelenmiştir. İlgili dokümanlar Tablo 2.2.'de sunulmaktadır.

Tablo 2.2. İncelenen dokümanlar

Kurum	Doküman Adı	Doküman Türü	Doküman Yılı
ASPB	Engelli ve Yaşlı Bireylere İlişkin İstatistiki Bilgiler	İstatistiki veri	2017
ASPB	Engelli Ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü Engelli Bakım Hizmetleri Dairesi Başkanlığına Bağlı Resmi Bakım Merkezleri	İstatistiki veri	2016
ASPB	Hafif Ve Orta Derece Engelli Beceri Kazandırma Eğitimi	TKY Formu	2015
ASPB	Sportif Etkinlikler Performans Formu	TKY Formu	2015
ASPB	Bakım Elemanı Çalışma Talimatı	Talimat	2015
ASPB	Engelli Eğitim Ve Rehabilitasyon Hizmetleri	Talimat	2015
ASPB	Bakım Kontrol Çizelgesi	TKY Formu	2015
ASPB	Engelli Rehabilitasyon Değerlendirme Formu (6 Aylık)	TKY Formu	2015
ASPB	Engelli Bireysel Eğitim Performans Formu	TKY Formu	2015
ASPB	Engelli Grup Eğitimi Performans Formu	TKY Formu	2015
ASPB	Bireysel Bakım Ve Rehabilitasyon Uygulamaları Formu	TKY Formu	2015
ASPB	Resmi Kuruluşta Bakımı Yapılan Engellinin Bireysel Bakım Ve Rehabilitasyon Planı Formu	TKY Formu	2015
ASPB	Bakım Hizmetleri kalite standartları	Kitapçık	2014
ASPB	Meslek elemanları	Genelge	2013
ASPB	Aile Ve Sosyal Politikalar Bakanlığı İle Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Arasında İşbirliği Protokolü	Protokol	2012
ASPB	Umut evi	Bilgilendirme	2012
ASPB	Engelli bireylere yönelik umut evleri yönergesi	Yönerge	2012
ASPB	Resmi Kuruluşta Bakımı Yapılan Engellinin Bakım Ve Rehabilitasyon Raporu Formu	TKY Formu	2010
SHÇEK	Kuruluşta Günlük İşleyiş, Çocuğun Kuruluşa Kabul Süreci ve Uygulama Planı	Genelge	2010
SHÇEK	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Özürlülerin Bakımı, Rehabilitasyonu ve Aile Danışmanlığı Hizmetlerine Dair Yönetmelik	Yönetmelik	2010
MYK	Bakım elemanı meslek ulusal standartları	Yönerge	2016
MEB	Hasta ve Yaşlı Hizmetleri Engelli Bakım Elemanı Modüler Programı	Kitapçık	2008

İncelenen dokümanların 17'si ASPB'na, ikisi SHÇEK'na, biri MEB'na, ve biri de Mesleki Yeterlilik Kurumu'na aittir. Resmi belge niteliğindeki dokümanların yayım tarihleri 2008 ve 2017 yılları arasındadır. İncelenen dokümanlar araştırmacıya resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde yaşamlarına devam eden ZYOB'lerle ilgili iş ve işlemler konusunda ayrıntılı bilgi sağlarken geliştirilecek olan programın ilgili merkezlerde nasıl uygulanabileceğine dair yol göstermiştir.

2.3.1.2. Araştırmacı günlüğü

Araştırmacı günlükleri araştırmacının kendi deneyimleri hakkındaki yansımalarını ve bu deneyimler karşısında neler algılandığını, yaptığını ve yapacağını aktaran samimi kaynaklardır (Balogun, Huff ve Johnson, 2003, s. 209). Araştırmacı günlükleri, araştırmacının kendi yaşamı ve araştırmadaki hislerini içeren seyir defteri - *intimate journal*, anı yazısı - *memoir* ve anlatı defteri - *log* şeklinde sınıflandırılmaktadır

(Allport, 1942, s. 100). Günlükler araştırmacının dağarcığında olan araştırmaya ilişkin yeni fikirlerin kayıt altına alınarak kaybolmasını önleyen kaynaklardır (Denzin, 1989, s. 209).

Araştırmacı tarafından pilot görüşmelerin başlangıç tarihi olan 09.08.2016'dan başlayarak araştırmaya ilişkin günlük tutulmuştur. Günlükler “*Ever Note*” uygulaması, “*Microsoft Office Word*” programı, el yazması ve ses kaydı kullanılarak tutulmuştur. Araştırmacı araştırmının bazı bölümlerinde not alması gereken durumları anlık olarak yazıya aktaramayacağı zamanlarda kendi sesini kayıt ederek günlüğe aktarmıştır. Araştırmacı, araştırma sürecindeki hislerini, yeni fikirlerini, verilere yönelik düşüncelerini günlüğüne çeşitli cihazlarla aktarmış teknoloji kullanımı ile birlikte araştırmacının günlüğün hangi bölümünü ne zaman ve nerede oluşturduğunun kontrolü olanaklı hale gelmiştir. Sonrasında taşınabilir cihaz uygulaması, ses kaydı ve el yazması olan notların tamamı “*Microsoft Office Word*” programında tek dosya halinde birleştirilmiştir. Günlükler araştırmacıya zamanlama konusunda yol göstermiş ve araştırma süresince 56 sayfa günlük tutulmuştur.

Nitel araştırma yaklaşımı ile yürütülen gereksinim analizi aşamasında alanyazın taraması ve ilgili dokümanların incelenmesinin ardından yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla gereksinim analizi gerçekleştirilmiştir.

2.3.2. Doğrudan veri toplama araçları

Doğrudan veri toplama araçları yarı yapılandırılmış görüşmeler, program çalışma toplantıları ve tanılayıcı değerlendirme sürecinden oluşmaktadır.

2.3.2.1. Yarı-yapılandırılmış görüşmeler

Yarı-yapılandırılmış görüşmelerle veri toplama tekniği görüşme sırasında keşfedilecek sorular veya konu listesini kapsar. Görüşme formu, benzer konulara yönelmek yoluyla değişik insanlardan aynı tür bilgilerin alınması amacıyla hazırlanır. Görüşmeci önceden hazırladığı konu ve alanlara sadık kalarak, önceden hazırladığı soruları, ayrıntılı bilgi almak amacıyla da ek soruları, belirli bir öncelik sırası zorunluluğu olmadan sorabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2006, s. 127).

2.3.2.1.1. Görüşme formunun geliştirilmesi

Görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde araştırmacı tarafından kendisini tanıtıcı, araştırmanın içeriğini ve amacını belirten görüşme kılavuzu yer

almaktadır. Kılavuzun içerisinde katılımcıya ilişkin yaş, öğrenim durumu, çalışma süresi, cinsiyet, görev ve görev yaptığı kuruluşa ilişkin demografik veriler de yer almaktadır. Ayrıca görüşme yeri, tarihi ve görüşmenin başlama – bitiş saatini içeren bölümlerde bulunan görüşme kılavuzunda katılımcının araştırmaya gönüllü olarak katıldığını belirten imza bölümü de yer almaktadır. İkinci bölümde araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme soruları yer almaktadır. İlgili form dokuz soru ve her bir sorunun alt sorularından oluşmaktadır. Taslak görüşme formunun anlam, ifade, içerik ve araştırmanın temel amacına uygunluğunu belirlemek, içerik geçerliliğini sağlamak amacıyla Anadolu Üniversite'sinde Özel Eğitim Bölümünde görev yapan doktora derecesine sahip üç akademisyenden uzman görüşü alınmıştır. İlgili uzmanların özbakım becerileri, günlük yaşam becerileri, yetişkin ZYOB'ler ve nitel araştırma konularında akademik çalışmaları olduğu için kendilerinden görüş talebinde bulunulmuştur. İlgili uzmanlar kendilerine gönderilen taslak görüşme formunda günlük yaşam becerileri sorusunun alt sorularına ekleme, hangi günlük yaşam becerilerin öğretilbileceği, soru sıralamasında değişiklik, aynı cevapların alınabileceği sorular, bazı sorularda yönlendirme olabileceği, katılımcıların özelliklerine göre sorularda geçen bazı terimlerin basite indirgenmesi gerektiği, son soru olarak eklenmek istenilenlerin sorulması gerektiği düzeltmelerini görüşlerinde belirtmişlerdir. Uzmanlar tarafından belirtilen ilgili düzeltmeler tez danışmanının da görüşü alınarak gerçekleştirilmiş ve görüşme formu yeniden düzenlenmiştir. Araştırma sorularının sınanması için resmi bakım ve rehabilitasyon merkezinde görev yapan bir bakım elemanı, bir meslek elemanı ve bir yönetici ile pilot görüşmeler yapılarak pilot görüşme yapılan katılımcılar araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Uzman görüşlerinin alınması ve pilot görüşmelerin yapılmasının ardından Bireysel Görüşme Formu hazır hale gelmiştir (Ek-1).

2.3.2.1.2. Katılımcıların belirlenmesi

Nitel araştırmalar, nicel araştırmadan farklı olarak nispeten küçük gruplar üzerine bir fenomenin derinlemesine anlaşılabilmesi için amaçlı seçilen örneklemelere odaklanabilir (Patton, 2002, s. 45). Nicel araştırma geleneği içinde gelişen ancak nitel araştırmalarda da sınırlı biçimde kullanılan olasılık temelli örnekleme yöntemlerinin tersine amaçlı örnekleme tam anlamıyla nitel araştırma geleneği içinde ortaya çıkmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2006, s. 107). Bir araştırmada örneklem seçimi, araştırmacının evren ile ilgili kendi bilgilerine ve çalışmanın amacına bağlı ise bu örneklem seçim

yöntemi amaçlı örnekleme olarak adlandırılır (Maxfield ve Babbie, 2009, s. 212). Nitel araştırma alanında en sık kullanılan örnekleme türleri olasılıklı olmayan örnekleme yöntemleridir. Olasılıklı olmayan örnekleme yöntemlerinden biri olan amaçlı örnekleme yöntemleri ise aşırı veya aykırı durum örnekleme, benzeşik örnekleme, kritik durum örnekleme, kolay ulaşılabilir durum örnekleme, tipik durum örnekleme ve ölçüt örnekleme şeklinde sıralanabilir (Güler, Halıcıoğlu ve Taşgın, 2015, s. 94; Yıldırım ve Şimşek, 2006, s. 107).

Araştırmanın yarı-yapılandırılmış görüşme verilerinin toplanma kısmında amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme yöntemindeki temel anlayış, önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır. Araştırmacı tarafından bu ölçütler oluşturulabileceği gibi daha önceden hazırlanmış bir ölçüt listesi de kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2006, s. 112). Bu bağlamda araştırmanın gereksinim analizi bölümünün katılımcıları için belirlenen ölçütler aşağıda sıralanmıştır.

- ZYOB'lere hizmet veren resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde güncel olarak görev yapan bakım elemanı, meslek elemanı ya da yönetici olmak.
- ZYOB'lere hizmet veren resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde en az iki yıl iş deneyimine sahip olmak.
- Araştırmaya katılmaya gönüllü olmak.

Araştırmanın evrenini Türkiye genelinde hizmet veren 98 resmi bakım ve rehabilitasyon merkezinde görev yapan bakım elemanı, meslek elemanı ve yöneticiler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem kısmını ise Türkiye'nin yedi farklı coğrafi bölgesinde bulunan 10 resmi bakım ve rehabilitasyon merkezinde görev yapan 61 çalışan oluşturmaktadır. Gereksinim analizi aşamasında ilgili 61 çalışan ile yüz yüze bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İlgili katılımcılardan 25'i bakım elemanı, 25'i meslek elemanı ve 11'i yöneticidir.

Bakım elemanları: Bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde sorumlu olduğu ZYOB'in günlük özbakım, sosyal ihtiyaçlarını kendi ve bireyin sağlığını koruyarak planlayıp, karşılayabilen ve alanıyla ilgili araç-gereçleri yerinde ve zamanında kullanabilen elemandır (SHÇEK, 2010, s. 33; MEB, 2008, s. 3). ZYOB'lere bakım ve koruma hizmeti verilen merkezlerde bakım elemanları günün her saatinde ZYOB'in bütün yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak ve takip etmekle sorumludur. İlgili merkezlerde

bakım elemanları her ne kadar görevlerini yapıyor olsalar bile zihin yetersizliği ile birlikte kimsesiz olan bireylerin ailesinden biri sorumluluğunu da üstlenebilmektedir. Tablo 2.4.'de araştırmaya katılan bakım elemanları ile ilgili özellikler verilmiştir.

Tablo 2.4. *Katılımcı bakım elemanlarının özellikleri*

Kod	Yaş	Görev	Çalışma Süresi	Eğitim	Görüşme Süresi
BE01	35	Bakım Elemanı	11 Yıl	Lisans	51'
BE02	31	Bakım Elemanı	5 Yıl	Lise	33'
BE03	35	Bakım Elemanı	10 Yıl	Lise	36'
BE04	33	Bakım Elemanı	13 Yıl	Lise	33'
BE05	39	Bakım Elemanı	5 Yıl	Lise	20'
BE06	32	Bakım Elemanı	11 Yıl	Lise	38'
BE07	36	Bakım Elemanı	4 Yıl	Lise	29'
BE08	42	Bakım Elemanı	13 Yıl	Lise	29'
BE10	37	Bakım Elemanı	10 Yıl	İlköğretim	27'
BE13	31	Bakım Elemanı	10 Yıl	Lise	38'
BE14	37	Bakım Elemanı	10 Yıl	Lise	31'
BE16	32	Bakım Elemanı	10 Yıl	Lise	26'
BE21	35	Bakım Elemanı	12 Yıl	Lise	22'
BE23	33	Bakım Elemanı	2 Yıl	Lise	40'
BE25	34	Bakım Elemanı	9 Yıl	Lise	45'
BE26	36	Bakım Elemanı	11 Yıl	Lise	30'
BE27	37	Bakım Elemanı	11 Yıl	Lise	26'
BE28	49	Bakım Elemanı	12 Yıl	Lise	33'
BE29	28	Bakım Elemanı	10 Yıl	Ön Lisans	30'
BE31	44	Bakım Elemanı	10 Yıl	Ön Lisans	24'
BE35	36	Bakım Elemanı	13 Yıl	Lise	41'
BE36	34	Bakım Elemanı	11 Yıl	Lise	38'
BE49	33	Bakım Elemanı	2 Yıl	Lise	20'
BE51	46	Bakım Elemanı	9 Yıl	İlköğretim	20'
BE53	44	Bakım Elemanı	10 Yıl	Lisans	27'
Ortalama	36		9 Yıl		32'

Meslek elemanları: ASPB'nın kuruluşlarında görev yapan meslek elemanları; psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi, öğretmenlik, aile ve tüketici bilimleri ve sosyal hizmet alalarında eğitim veren kurumlardan mezun meslek mensuplarıdır (ASPB, 2012, s. 1). Bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde meslek elemanları kendi uzmanlık alanlarına giren işlerin yanı sıra ZYOB'in merkezdeki bütün yaşamını koordine eden "grup sorumlusu" şeklinde belirtilen görevleri de üstlenmektedir. Tablo 2.5.'de araştırmaya katılan meslek elemanları ile ilgili özellikler verilmiştir.

Tablo 2.5. *Katılımcı meslek elemanlarının özellikleri*

Kod	Yaş	Görev	Çalışma Süresi	Eğitim	Görüşme Süresi
ME09	34	Meslek Elemanı	3 Yıl	Y. Lisans	45'
ME12	34	Meslek Elemanı	4 Yıl	Lisans	52'
ME17	32	Meslek Elemanı	5 Yıl	Lisans	40'
ME18	45	Meslek Elemanı	2 Yıl	Lisans	48'
ME19	37	Meslek Elemanı	12 Yıl	Lisans	35'
ME20	27	Meslek Elemanı	2 Yıl	Lisans	45'
ME22	60	Meslek Elemanı	2 Yıl	Lisans	40'
ME30	50	Meslek Elemanı	15 Yıl	Lisans	25'
ME32	52	Meslek Elemanı	23 Yıl	Lisans	28'
ME33	48	Meslek Elemanı	28 Yıl	Lisans	29'
ME37	35	Meslek Elemanı	8 Yıl	Lisans	35'
ME39	44	Meslek Elemanı	15 Yıl	Lisans	72'
ME41	39	Meslek Elemanı	19 Yıl	Lisans	30'
ME43	32	Meslek Elemanı	10 Yıl	Lisans	40'
ME44	25	Meslek Elemanı	2 Yıl	Lisans	45'
ME45	26	Meslek Elemanı	2 Yıl	Lisans	43'
ME46	26	Meslek Elemanı	2 Yıl	Lisans	40'
ME47	24	Meslek Elemanı	2 Yıl	Lisans	30'
ME50	34	Meslek Elemanı	2 Yıl	Lisans	35'
ME52	40	Meslek Elemanı	8 Yıl	Lisans	30'
ME54	35	Meslek Elemanı	7 Yıl	Lisans	35'
ME57	26	Meslek Elemanı	2 Yıl	Lisans	28'
ME59	43	Meslek Elemanı	2 Yıl	Lisans	30'
ME60	36	Meslek Elemanı	10 Yıl	Lisans	28'
ME61	35	Meslek Elemanı	13Yıl	Lisans	25'
Ortalama	37		8 Yıl		38'

Yöneticiler: Kuruluş müdürü merkezin idari, teknik ve diğer tüm işlerini amacına ve mevzuata uygun olarak yürütür. ZYOB'lerin en iyi şekilde bakılmalarından ve durumlarına uygun programların uygulanmasından, her türlü ihtiyaçlarının sağlanmasından ve izlenmesinden birinci derecede sorumludur. Kuruluş müdürü, tercihen ilgili alanında deneyimli mesleki personelden atanır (SHÇEK, 2010, s. 28). Yöneticiler bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde meslek elemanları, bakım elemanları ve diğer personellerin çalışmalarını ve ZYOB'lerin günlük yaşamlarını koordine etmekle sorumlu çalışanlardır. Tablo 2.6.'da araştırmaya katılan yöneticiler ile ilgili özellikler verilmiştir.

Tablo 2.6. Katılımcı yöneticilerin özellikleri

Kod	Yaş	Görev	Çalışma Süresi	Eğitim	Görüşme Süresi
YÖ11	46	Müdür	8 Yıl	Lisans	40'
YÖ15	35	Müdür	10 Yıl	Y. Lisans	43'
YÖ24	57	Müdür	11 Yıl	Lisans	30'
YÖ34	48	Müdür	20 Yıl	Lisans	35'
YÖ38	51	Müdür	2 Yıl	Lisans	40'
YÖ40	37	Müdür Y.	18 Yıl	Lisans	40'
YÖ42	27	Müdür Y.	4 Yıl	Lisans	35'
YÖ48	33	Müdür	3 Yıl	Lisans	45'
YÖ55	37	Müdür	3 Yıl	Y. Lisans	45'
YÖ56	45	Müdür	16 Yıl	Lisans	65'
YÖ58	46	Müdür	4 Yıl	Lisans	35'
Ortalama	42		9 Yıl		42'

2.3.2.1.3. Görüşme ortamı

Araştırma ASPB'nın izni (Ek-2) ile Türkiye genelinde yedi farklı coğrafi bölgede bulunan 10 resmi bakım ve rehabilitasyon merkezinde gerçekleştirilmiştir. İlgili merkezlerin ZYOB'lerin yaşam alanları olması dolayısıyla ZYOB'lerin günlük yaşamlarının görüşmeler nedeniyle etkilenmemesine ve görüşmelerin bölünmemesi adına görüşme odası seçimine önem gösterilmiştir. Görüşme ortamlarına ilişkin bilgiler Tablo 2.7.'de sunulmuştur.

Tablo 2.7. Görüşme ortamları

Coğrafi Bölge	Kuruluş	Görüşme Ortamı
İç Anadolu Bölgesi	I	Özel Eğitimci Odası
	II	Yönetici Odası
	III	Sosyal Servis/ Yönetici Odası
Karadeniz Bölgesi	I	Sosyal Servis/ Yönetici Odası
Akdeniz Bölgesi	I	Sosyal Servis
Ege Bölgesi	I	Yönetici Odası
Marmara Bölgesi	I	Yönetici Odası
	II	Yönetici Odası
Doğu Anadolu Bölgesi	I	Sosyal Servis/ Yönetici Odası
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	I	Sosyal Servis/ Yönetici Odası

Ayrıca görüşme yapılacak odaların görüşme süresi ve kalitesi açısından fiziksel şartları, ışık, gürültü, genişlik gibi özellikleri ve görüşme için gerekli eşyalarının mevcut olması da göz önünde bulundurulmuştur. Odalarda genel ihtiyacı karşılayacak masa, sandalyeler ve dolaplar ortak olarak mevcuttur. Yarı yapılandırılmış görüşmeler ilgili merkezlerin özel eğitimci odasında, sosyal servislerinde ya da yönetici odalarında gerçekleştirilmiştir.

2.3.2.1.4. Görüşme ilkeleri ve etik kurallar

Görüşmeler öncesinde her katılımcıya araştırmanın gönüllük esasında dayalı olduğu ve istedikleri zaman araştırmadan çekilebilecekleri açıklanmıştır. Araştırma sırasında elde edilecek verilerin bilimsel amaçlar ve araştırmanın amacı dışında kullanılmayacağı katılımcılara belirtilmiştir. Görüşme soruları alan uzmanları ve araştırmacı tarafından belirli bir sıraya konularak araştırmacı tarafından bütün katılımcılara aynı şekilde sorulmuştur. Araştırmacı, katılımcılardan görüşmelerde sorulan soruların görüşme yapılmamış katılımcılarla paylaşılmasını istemiştir. Sorular yanıtlanırken yöneltilen soruyla birlikte bir başka sorunun da yanıtı yeterli olarak verilmişse o soru tekrar sorulmamıştır. Görüşme esnasında katılımcı tarafından anlaşılmayan sorular araştırmacı tarafından yönlendirici olmayacak biçimde tekrar açıklanmıştır. Ayrıca araştırmacı, katılımcılar tarafından yüzeysel verilen yanıtlarda konu hakkında daha fazla bilgi alabilmek için katılımcılara “Biraz daha açar mısınız?, Konuyla ilgili başka eklemek istediğiniz bir şey var mı?” şeklinde konuyu irdelleyecek sorular ve alt sorular yönelterek katılımcının soruyu daha anlaşılır bir şekilde yanıtlamasını sağlamaya çalışmıştır. Görüşmeler sırasında katılımcılara kendi isimleri ile hitap edilmiş sonrasında her katılımcıya bir kod verilmiştir.

2.3.2.1.5. Görüşmelerle veri toplama süreci

Araştırma izninin (Ek-2) alınmasının ardından araştırmacı, ülkenin farklı bölgelerinde bulunan kuruluşlardan veri toplayacağı için kuruluş müdürleri ile telefon yoluyla ön görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmelerde araştırmanın içeriği ve amacı konusunda yöneticiler bilgilendirilmiştir. Ön görüşmeler sırasında araştırmaya katılmaya gönüllü personeller belirlenmeye çalışılmıştır. İleri bir tarihte yapılan görüşmede gönüllü personellerin isimleri, meslekleri ve iletişim bilgileri talep edilmiştir. Araştırmaya katılmayı kabul eden personellerle ön görüşmeler yapılarak gönüllü olan personellerin uygun olduğu tarih ve saatler belirlenmiştir. Araştırmacı bu tarih ve saatlere göre kendisi için görüşme takvimi ve seyahat planlaması yapmıştır. Sonrasında araştırmacı kararlaştırılan tarihlerde ilgili kuruluşlara seyahat ederek, görüşmelerini gerçekleştirmiştir. Görüşmeler öncesinde her katılımcıya araştırmaya kendi rızaları ile katılmayı beyan ettiklerine dair bireysel görüşme formunda yer alan bölüm (Ek-1) imzalatılmıştır. Görüşmeler öncesinde araştırmacı görüşmeleri not alarak kaydedeceğini belirtmiş ve görüşme sonunda içerik notlarını katılımcıdan okumasını isteyerek katılımcı

görüşlerinin teyidini almıştır. Bireysel görüşmeler 29.08.2016 ve 06.11.2016 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

2.3.2.2. Veri analizi

Veri analizi yaşadığınız deneyimi anlamlandırmak için gördüğünüzü, duyduğunuzu, okuduğunuzu ve ondan ne öğrendiğinizi organize etmeyi içerir. Verilerle çalışırken karşılaştırmalar, açıklamalar yapılır, tanımlanır, bağlantılar kurulur ve varsayımlar oluşturulur ya da kuram geliştirilir (Glesne, 2015, s. 256). Nitel araştırmada veri analizi, verilerin hazırlanması, organize edilmesi, kodlanması, kodlanan verilerin bir araya getirilerek temaların oluşturulması ve son olarak verilerden elde edilen bulguları tablolar ya da tartışma şeklinde sunmayı içerir (Creswell, 2007, s. 148). Nitel verilerin analizinde genel olarak betimsel analiz ve içerik analizi teknikleri kullanılmaktadır.

İçerik analizi, metinlerden ya da diğer anlamlı materyallerden yinelenabilir ve geçerli çıkarımlar yapmak için kullanılan bir araştırma tekniğidir (Krippendorff, 2004, s. 18). İçerik analizinde kodlar, kategoriler ve temalar araştırmacının kendi çabasıyla ve metinleri yakından incelemesiyle oluşturulur. Bu açıdan içerik analizi bir fenomeni açıklayabilmek için, yeni model ya da teori oluşturulmasında kullanılabilir (Güler, Halıcıoğlu ve Taşkın, 2015, s. 341). İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler içerik analizinde daha derin bir işleme tabi tutulur ve betimsel analizde fark edilmeyen kavramlar ve temalar içerik analizinde ortaya çıkabilirler (Yıldırım ve Şimşek, 2006, s. 227). İçerik analizinde açık ve kapalı olarak iki tür yaklaşımdan bahsedilmektedir. Açık yaklaşımda kategorileendirme işlemi apartmanın girişinde bulunan ve isimleri yazılı posta kutularına mektupları dağıtan postacı yaklaşımıdır. Kapalı yaklaşımda ise kategoriler önceden saptanmamıştır (Bilgin, 2014, s. 14).

Araştırmada Ağustos 2016 ve Ocak 2017 tarihleri arasında yarı yapılandırılmış görüşme yoluyla toplanan veriler içerik analizi yöntemiyle derinlemesine analiz edilmiştir. Araştırmacı günlüğü ve doküman incelemesine ait veriler ise araştırma sürecinin izlenmesi ve belirlenen temaları destekleyici veri olarak değerlendirilmiş, ayrı olarak analiz edilmemiştir.

2.3.2.2.1. Verilerin dökümü

Araştırma esnasında not alma şeklinde toplanan veriler ilk olarak bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Görüşmeler esnasında not tutmak katılımcıya nelerin önemli olduğu hakkında ipuçları sunarak görüşmenin hızını ayarlamaya yardımcı olur (Patton, 2002, s. 383). Bu kapsamda yapılan bakım elemanı, meslek elemanı, yönetici görüşmelerinden oluşan nitel veri seti Tablo 2.8.'de sunulmuştur.

Tablo 2.8. Nitel veri seti

Veriler	Sayfa S.
▪ Bakım elemanı görüşmeleri	136
▪ Meslek elemanı görüşmeleri	167
▪ Yönetici görüşmeleri	81
Toplam	384

2.3.2.2.2. Verilerin kodlanması

Araştırmacı verilerin dökümünü yaptıktan sonra görüşme yaptığı her grubun verilerini bilgisayar ortamında *Microsoft Office Word* programında bakım elemanları görüşmeleri, meslek elemanları görüşmeleri ve yöneticilerin görüşmeleri şeklinde ayrı ayrı dosyalamıştır. Her bir görüşme veri seti araştırmacı tarafından üç kez okunmuştur. Sonrasında araştırmacı *Microsoft Office Word* programı üzerinde kendi içinde anlamlı bütünler oluşturan bölümleri farklı renklerde işaretlemiştir. Araştırmacı verilerden çıkan kavramlara göre kodlamalar yaparak her bir anlamlı bütün oluşturan veriyi tablolaştırmış ve tanımlayıcı isimlerden oluşan kodlamalar yapmıştır. Araştırmanın amacı açısından anlamlı olan tüm veriler bu şekilde kodlandıktan sonra bir kod listesi oluşturulmuştur. Bu kodlama sürecinde araştırmacının incelediği resmi belge ve dokümanlar kodların isimlendirilmesine katkı sağlamıştır.

2.3.2.2.3. Temaların oluşturulması

Temaların oluşturulması aşamasında kodlar arasındaki ortak yönler gözden geçirilerek araştırmanın amaçlarına göre benzer olan kodlar farklı tablolara yerleştirilerek kategorize edilmiştir. Analizin iç tutarlığı açısından oluşturulan temaların altında yer alan verilerin anlamlı bir bütün oluşturmalarına ve araştırma açısından anlamlı olmasına önem gösterilmiştir. Analizin dış tutarlığı açısından ise temaların birbirlerinden farklı olmakla birlikte kendi aralarında bir bütün oluşturmalarına önem verilmiştir. Bu bölümde üç ana tema 25 alt tema oluşturulmuştur.

2.3.2.2.4. Verilerin düzenlenmesi

Bu aşamada bilgisayar ortamında kodlanan ve kategorilere ayrılan veriler tekrar kontrol edilmiş benzer kodlar birleştirilmiş bazı kodlar daha basite indirgenmiştir. Bazı kodlar okuyucunun daha basit anlayabileceği şekilde yeniden oluşturulmuştur. Bu işlem sonucunda 25 olan alt tema sayısı 19'a düşmüştür.

2.3.2.2.5. Kodlamaların güvenilirliği

Kodlama güvenilirliğini sağlamak için özel eğitim alanında öğretim görevlisi olan bir bilim uzmanı tarafından bakım elemanları, meslek elemanları ve yöneticilerle yapılan görüşmelerin yansız atama yoluyla seçilen üçte ikilik kısmını temsil eden 40 görüşme dökümü bağımsız olarak kodlamıştır. Bu işlem dış güvenilirlik/teyit edilmeyi sağlama adına yapılmıştır. Kontrol kodlaması Miles ve Huberman (1994, s. 64) formülü ile (Güvenirlik = Görüş Birliği / Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) yapılmıştır. Bu işlem sürecinde bakım elemanlarının görüşleri karşılaştırıldığında görüş birliği olan kod sayısı 312, görüş ayrılığı olan kod sayısı ise 12 çıkarak bu grubun kodlamalarında güvenilirlik oranı %96 olarak bulunmuştur. Meslek elemanlarının görüşleri karşılaştırıldığında görüş birliği olan kod sayısı 272, görüş ayrılığı olan kod sayısı 14 çıkarak bu grubun kodlamalarında güvenilirlik oranı %95 olarak bulunmuştur. Son olarak yöneticilerin görüşleri karşılaştırıldığında görüş birliği olan kod sayısı 155, görüş ayrılığı olan kod sayısı sekiz çıkarak bu grubun kodlamalarında güvenilirlik oranı %95 bulunmuştur. Miles ve Huberman'a (1994, s. 64) göre kodlayıcılar arası görüş birliği için %80'den daha yüksek bir oran aranmalı ve bu oran kodlama şemasının boyutuna göre %90 aralığında yer almalıdır. Verilerin kodlanması bölümünde dış güvenirliliğin teyidi için kontrol kodlaması yapılmış ve ortalama %95 oranında görüş birliği sağlanmıştır.

2.3.2.2.6. Bulguların yorumlanması

Nitel araştırmada araştırmacı, incelenen olguya yakın olduğu ve gerekirse o olguya ilk elden deneyimler edindiği için onun yapacağı yorumlar değerlidir (Yıldırım ve Şimşek, 2006, s. 238). Araştırmacı bulguları yorumlarken her bir alt temayı, gerçekleştirdiği görüşmelerden alıntılar yaparak açıklamıştır. Ayrıca her bir kategori için frekans analizi gerçekleştirmiştir. Analizin bu son aşamasında bulgular arasındaki neden-sonuç ilişkileri ve elde edilen sonuçlar araştırmanın bulgular ve yorum ve kısmında açıklanmıştır. Bulguların yorumlanması sonrasında ortaya çıkan kod ve kategorilerle

birlikte bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin günlük yaşam gereksinimleri de ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan gereksinimlerin değerlendirilmesi amacıyla program çalışma grubu oluşturulmuştur.

2.3.3. Program çalışma grubu

Program çalışma grubu, programın hazırlanması, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi aşamalarında sürekli görev alacak bir komisyondur. Bu grubun programı geliştirilecek alanın uzmanları, öğretmenleri ve eğitimcilerden oluşması gerekli görülmektedir (Demirel, 2015, s. 65). Araştırmada alanyazına uygun olarak program çalışma grubu oluşturulmuştur.

2.3.3.1. Çalışma grubu üyelerinin belirlenmesi

Gereksinim analizi için uzman görüşlerinin alınması ve analiz edilmesinin ardından program danışma komisyonu üyelerinin görüşleri doğrultusunda program çalışma grubu için üyeler belirlenmiştir. Üyelerin seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ve kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılmıştır. Çalışma grubu üyeleri seçilirken (a) bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde bakım elemanı, meslek elemanı veya yönetici olarak en az iki yıl mesleki deneyime sahip olmak ve (b) çalışmaya katılmaya gönüllü olmak ölçüt olarak belirlenmiştir. Program çalışma grubu üyelerine ilişkin veriler Tablo 2.9.'da sunulmuştur.

Tablo 2.9. Program çalışma grubu üyelerine ilişkin bilgiler

	Kod	Görevi	Eğitim Durumu	Çalışma Süresi	Çalışılan Kuruluş Türü
1.	PG01	Kuruluş Müdürü	Lisans	21 Yıl	Erkek
2.	PG02	Kuruluş Müdürü	Lisans	22 Yıl	Kadın
3.	PG03	Özel Eğitim Öğretmeni	Lisans	26 Yıl	Erkek
4.	PG04	Sosyal Çalışmacı	Lisans	2 Yıl	Erkek
5.	PG05	Fizyoterapist	Lisans	13 Yıl	Kadın
6.	PG07	Beden Eğitimi Ö.	Lisans	7 Yıl	Erkek
7.	PG08	Özel Eğitim Öğretmeni	Y. Lisans	11 Yıl	Erkek
8.	PG08	Usta Öğretici	Ön Lisans	2 Yıl	Erkek
9.	PG09	Bakım Elemanı	Ön Lisans	11 Yıl	Erkek
10.	PG10	Bakım Elemanı	Ön Lisans	6 Yıl	Kadın

Tablo 2.9.'da görüleceği üzere program çalışma grubu iki kuruluş müdürü, iki özel eğitim öğretmeni, bir sosyal çalışmacı, bir fizyoterapist, bir beden eğitimi öğretmeni, bir usta öğretici ve iki bakım elemanı olmak üzere 10 kişiden oluşmaktadır. Üyelerden yedisi erkek bakım ve rehabilitasyon merkezinde çalışma deneyimine, üçü ise kadın bakım ve

rehabilitasyon merkezinde çalışma deneyimine sahiptirler. Üyelerden en fazla çalışma deneyimi olan kişi 26 yıl deneyime sahipken üyeler arasında en az çalışma deneyimi ise iki yıldır. Üyelerden PG03 kodlu özel eğitim öğretmeni farklı bir şehirde olması nedeniyle görüşlerini e-posta ortamında paylaşmıştır. Her toplantı öncesinde ve sonrasında kendisine toplantı içerik ve sonucunun yer aldığı e-posta bilgilendirmeleri yapılmıştır. Kendisinden gelen dönütler toplantılar sürecinde değerlendirilmiştir.

2.3.3.2. Program çalışma toplantıları

Program çalışma toplantılarının yapılabilmesi ve çalışma grubu üyelerinin çalışmaya katılabilmeleri için ASPB İl Müdürlüğü'nden izin talebinde bulunulmuştur. İlgili iznin (Ek-3) alınmasının ardından program çalışma üyeleri ile program çalışma toplantılarına başlanmıştır. 16-23 Mayıs 2017 tarihleri arasında program çalışma grubu üyelerinin katılımı ile üç toplantı yapılmıştır. Gerçekleştirilen toplantılar ve toplantılar sonucunda alınan kararlar (Ek-4) toplantı katılım formu ile imza altına alınmıştır. Program çalışma grubu üyelerinin GYEP konusunda uzlaşma sağladığı kararlar bulgular ve yorum kısmında sunulmuştur.

2.3.3.2.1. Birinci toplantı

İlk toplantı resmi bir bakım ve rehabilitasyon merkezinin toplantı salonunda yapılmıştır. Toplantı öncesinde araştırmacı tarafından her grup üyesi için araştırmanın amacı, problem durumu, veri toplama süreci ve bulguları içeren bir dosya hazırlanmıştır. Toplantı sırasında ilgili dosyalar grup üyelerine dağıtılmış ve araştırmacı tarafından araştırmanın amacı, önemi ve gereksinim analizi bulgularını içeren bir sunum yapılmıştır. Sunum sonrasında çalışma grubu üyeleri ile ZYOB'lerin günlük yaşamları ve serbest zamanlarına ilişkin kendi deneyimleri ve uzmanlık alanlarına ilişkin bilgi paylaşımında bulunulmuştur. Toplantı sonunda her üyeden ikinci toplantıya kadar ZYOYB'lerin günlük yaşam ve serbest zaman gereksinimleri konusunda görüş oluşturma istenerek yaklaşık iki saat süren toplantı sonlandırılmıştır.

2.3.3.2.2. İkinci toplantı

İkinci toplantı resmi bir bakım ve rehabilitasyon merkezinin toplantı salonunda yapılmıştır. İkinci toplantı sürecinde her üye kendi uzmanlık alanı ve deneyimleri ile ZYOB'in günlük yaşam ve serbest zaman gereksinimleri konusunda öncesinde tasarladıkları görüşlerini bildirmişlerdir. Bu görüşler içerisinde günlük yaşam becerileri

öğretiminin özel eğitim öğretmeni koordinesinde yapılması bunun için her kuruluşa yeterli sayıda özel eğitim öğretmeni görevlendirilmesi, bakım elemanlarından beceri öğretiminde faydalanılabileceği, serbest zaman etkinliklerinin gerçekleştirilebilmesi için her kuruluşa yeterli sayıda alan öğretmeni istihdamının gerçekleştirilmesi ve diğer kurum kuruluşlarla işbirliği içerisinde hareket edilmesi kararları alınarak toplantı sonlandırılmıştır. PG03 Kodlu grup üyesine toplantı bulguları e posta ile bildirilmiş ve kendisinden konuya ilişkin geri dönütler alınmıştır. Toplantı yaklaşık iki buçuk saat sürmüştür.

2.3.3.2.3. Üçüncü toplantı

Üçüncü toplantı resmi bir bakım ve rehabilitasyon merkezinin yönetici odasında yapılmıştır. Üçüncü toplantıda araştırmacı tarafından gereksinim analizi sonrasında ortaya çıkan amaçlar üzerinde her bir üye kendi uzmanlık alanına ilişkin görüş bildirmiştir. Üyelerin görüşleri sonucunda günlük yaşam alanında 142 amaç ve serbest zaman alanında 90 etkinlik taslak olarak belirlenmiştir. İlgili maddeler üzerinde uzlaşma sağlanmış, alınan kararlar maddeler halinde tutanak altına alınmış ve toplantı katılım formu (Ek-4) imza altına alınarak toplantı sonlandırılmıştır. Toplantı yaklaşık iki buçuk saat sürmüştür.

2.4. Değerlendirme Aşaması

Program çalışma toplantılarının gerçekleştirilmesi sonrasında araştırmacı tarafından program danışma komisyonu üyelerinin görüşleri alınarak GYEP'in taslak program kitabı hazırlanmıştır. Hazırlanan taslak programın değerlendirilmesi program geliştirme sürecinin en önemli aşamalarından bir tanesidir. Program değerlendirme yönelik olduğu amaca göre programa girişte yapılan tanılayıcı değerlendirme (diagnostic evaluation), programın uygulanma sürecinde yapılan biçimlendirici değerlendirme (formative evaluation) ve programın uygulanması sonrasında yapılan düzey belirleyici değerlendirme (summative evaluation) olarak sınıflandırmaktadır (Demirel, 2015, s. 173; Özdemir, 2009, s. 130). Bu araştırmada tanılayıcı değerlendirme (diagnostic evaluation) yaklaşımına uygun olarak değerlendirme süreci gerçekleştirilmiştir.

Türkiye’de ve yurt dışında uygulanan farklı program değerlendirme modelleri bulunmaktadır. Bu araştırmada sistem yaklaşımı ile bağlantılı olan (Erden, 1995, s. 15) program değerlendirme modeli temel alınarak değerlendirme gerçekleştirilmiştir. Bu modelde hedefe dayalı program değerlendirme yaklaşımına önem verilmekle birlikte

program ögelerinin değerlendirilmesinin önemine de değinilmektedir. Bu amaçla hem nitel hem de nicel veri toplama yaklaşımlarının önemi ve yolları üzerinde durulmaktadır. Program değerlendirme süreci ile bilimsel araştırma süreci arasında güçlü ilişkilerin olduğu vurgulanarak sistem yaklaşımı içerisinde hedef, kapsam, eğitim durumları ve değerlendirme ögelerinden oluşan sistemde, bir problemin olup olmadığının en uygun olarak ürüne bakılarak anlaşılabilceğı belirtilmektedir. Ayrıca programda olası aksaklıkları belirleme amacıyla sistemin tüm ögelerinin tek tek analiz edilmesi vurgulanarak hem programın etkililiğı hem de ögelerin etkililiğine ilişkin olası sorunların ortaya konabileceğı belirtilmektedir (Şeker, 2014, s. 207).

Program değerlendirme işlemi gerçekleştirilirken sistematik bir sürece uymak gerekir. Sistematik bir sürece uyulması değerlendirmenin yapılandırılmasını ve daha kapsamlı hale getirilmesini sağlamaktadır (Demirel, 2015, s. 183). Bu süreç içerisinde sistematikliğin sağlanması için (a) anlamın kesinleştirilmesi, (b) amacın belirlenmesi, (c) anahtar tarafların belirlenmesi, (d) olanakların ve engellerin belirlenmesi, (e) tasarının kesinleştirilmesi, (f) yanıt aranacak soruların belirlenmesi, (g) verilerin toplanması (h) verilerin çözümlenmesi, (i) sonuçların yorumlanması ve ilgililere bildirilmesi gerekmektedir (Kaya, 1997, s. 59).

2.4.1. Anlamın kesinleştirilmesi

Araştırmada geliştirilen programın uygulanması halinde bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin edinecekleri kazanımların belirlenmesi adına saha çalışanlarından program kitabında yer alan amaçlara yönelik olarak kapsam geçerliğı görüşleri alınmıştır. Program içeriğinde yer alan davranış ve becerilerin oluşturduğu her bir amacın ayrı ayrı değerlendirilmesi programın içeriğı açısından anlamlıdır. Ayrıca değerlendirme işleminin ZYOB'lerle bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan bakım elemanları, meslek elemanları ve yöneticiler tarafından gerçekleştirilmesi deneyimleri açısından anlamlıdır.

2.4.2. Amacın belirlenmesi

Değerlendirme işleminin amacı, geliştirilen GYEP'nın uygulama öncesinde içeriğinde yer alan öğrenme alanları ve öğretimsel amaçlarının ZYOB'lere ve resmi bakım rehabilitasyon merkezlerine uygunluğunu belirlemektir.

2.4.3. Anahtar tarafların belirlenmesi

Araştırmanın değerlendirme sürecinin katılımcılarının belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ve kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılmıştır. Katılımcılar seçilirken (a) resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde en az iki yıl mesleki deneyime sahip olmak, (b) meslek elemanı veya yönetici olarak bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışmış olmak ve (c) bilgisayar ortamında e-posta yolu ile iletilen formu doldurma becerisine sahip olmak ölçüt olarak belirlenmiştir. Bu ölçütlere uyan araştırmacının gereksinim analizi aşamasında görüşmüş olduğu 37 kişi katılımcı olarak belirlenmiştir. Fakat değerlendirme süresi içerisinde ilgili 20 katılımcıdan geçerli geri dönüt alınabilmiştir. Her bir katılımcı program değerlendirmeci (PD) olarak kodlanmıştır. Değerlendirme süreci katılımcılarına ilişkin bilgiler Tablo 2.10.'da yer almaktadır.

Tablo 2.10. *Program değerlendirme grubu üyelerine ilişkin bilgiler*

	Kod	Görevi	Eğitim Durumu	Çalışma Süresi	Çalışılan Kuruluş Türü
1.	PD03	Özel Eğitim Öğretmeni	Lisans	26 Yıl	Erkek
2.	PD02	Kuruluş Müdürü	Lisans	22 Yıl	Kadın
3.	PD01	Kuruluş Müdürü	Lisans	21 Yıl	Erkek
4.	PD18	Sınıf Öğretmeni	Lisans	21 Yıl	Erkek
5.	PD11	Kuruluş Müdürü	Lisans	20 Yıl	Erkek
6.	PD15	Kuruluş Müdürü	Lisans	19 Yıl	Erkek
7.	PD17	Psikolog	Lisans	17 Yıl	Kadın
8.	PD13	Kuruluş Müdürü	Lisans	15 Yıl	Erkek
9.	PD05	Fizyoterapist	Lisans	13 Yıl	Kadın
10.	PD07	Özel Eğitim Öğretmeni	Lisans	11 Yıl	Erkek
11.	PD09	Bakım Elemanı	Ön Lisans	11 Yıl	Erkek
12.	PD19	Sosyal Çalışmacı	Lisans	10 Yıl	Kadın
13.	PD12	Hemşire	Lisans	8 Yıl	Erkek
14.	PD16	Psikolog	Lisans	8 Yıl	Erkek
15.	PD06	Beden Eğitimi Öğretmeni	Lisans	7 Yıl	Erkek
16.	PD20	Fizyoterapist	Lisans	7 Yıl	Kadın
17.	PD10	Bakım Elemanı	Ön Lisans	6 Yıl	Kadın
18.	PD14	Çocuk Gelişimci	Lisans	3 Yıl	Erkek
19.	PD04	Sosyal Çalışmacı	Lisans	2 Yıl	Erkek
20.	PD08	Usta Öğretici	Ön Lisans	2 Yıl	Erkek

2.4.4. Olanakların ve engellerin belirlenmesi

Araştırmacı değerlendirme sürecini hiçbir kurum ve kuruluştan destek almadan kendi olanakları ile tamamlamıştır. Araştırmacının bu süreçte resmi bir bakım ve rehabilitasyon merkezinin çalışanı olması katılımcılara ulaşmasını ve iletişimini kolaylaştırmıştır. Katılımcılardan istenilen sürede geri dönüt vermeyenler ve değerlendirme formunu nitelikli bir şekilde doldurmayanlar sürecin aksamasına neden

olmuştur. Ayrıca bazı katılımcıların ZYOB'lerle mesleki deneyimlerinin olmasına karşın özel eğitim alanından olmamaları programın yapısını anlamalarını güçleştirmiştir.

2.4.5. Tasarının kesinleştirilmesi

Araştırmada değerlendirilecek tasarımın kesinleştirilmesi için programa yönelik gereksinim analizi yapılmış, program çalışma toplantıları yapılmış, araştırmacı tarafından ilgili kurum olan ASPB ve alanyazında yer alan diğer dokümanlar taranmış ve program danışma komisyonu üyelerinin görüşleri doğrultusunda değerlendirmeye sunulacak tasarı olan GYEP Kitabı hazırlanmıştır.

2.4.6. Yanıt aranacak soruların belirlenmesi

Bu bölüm uzmanların soruları inceleyerek, amaç ve hedef kitle özelliklerine göre çıkarılacak veya düzeltilecek amaçları belirtme aşamasıdır (Adıgüzel, 2016, s. 60). Araştırmacı bu aşamada günlük yaşam becerileri öğrenme alanına ait 142 öğretimsel amaç ve serbest zaman alanına ait olan 90 etkinliği “gerekli”, “gerekli değil”, “gerekli fakat düzeltilmeli”, “düzeltme önerileri/açıklamalar” biçiminde bölümlerin yer aldığı bilgi testi olarak hazırlamıştır. Ayrıca bilgi testinin yer aldığı formun ilk bölümüne programın yapısı ve içeriğine yönelik 10 açık uçlu soru eklenmiştir. Formun ilk sayfasına eklenen bilgilendirme metninden sonra Saha Çalışma Değerlendirme Formu (Ek-5) hazır hale getirilmiştir.

2.4.7. Verilerin toplanması

Değerlendirme verileri ASPB Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığının izni (Ek-2) ile 01.09.2017 ve 30.09.2017 tarihleri arasında katılımcılara gönderilen elektronik postalar yoluyla toplanmıştır. Araştırmacı tarafından Türkiye'nin farklı şehirlerinde bulunan resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde görev yapan bakım elemanı, meslek elemanı ve yöneticilere telefon yoluyla ulaşıp süreç hakkında bilgi verilerek sürece katılıp katılmama kararları sorulmuştur. Örneklem ölçütleri dahilinde katılmaya istekli olan kişilere taslak program kitabı ve Program Değerlendirme Formu (Ek-5) e-posta yoluyla gönderilmiştir. Katılımcılar ile süreç içerisinde iletişimin devamlılığı sağlanarak değerlendirme sürecinin niteliği artırılmıştır.

2.4.8. Verilerin çözümlenmesi

Değerlendirme aşamasında Alpar (2012) tarafından ölçek maddeleri için önerilen uzman görüşü değerlendirme yöntemi kullanılarak madde analizlerinde öncelikle Kapsam Geçerlik Oranları (KGO) belirlenmiştir. Bu işlemin amacı program içeriğinde yer alan amaçları kapsayan maddelerin gerekli ve gerekli olmayanlarını belirlemektir. Kapsam geçerlik oranı madde gerekli diyen uzman sayısının (G), görüş bildiren toplam uzman sayısının yarısına bölündükten ($N/2$) sonra bir eksiğinin hesaplanması ile belirlenmiştir. Madde gerekli fakat düzeltilmeli diyen saha çalışanlarının onayları ve düzeltme görüşleri alınarak ilgili maddeler gerekli olan maddelere dahil edilmiştir. 20 saha çalışanın olduğu süreçte en düşük KGO değerinin 0,42 olması gereklidir. Araştırmada bu değer altında çıkan soru maddesi bulunmamaktadır ve ayrıntılı veriler, bulgular bölümünde yer almaktadır. Son olarak da tüm geçerli maddelerin KGO ortalamaları alınarak her bir öğrenme alanı için Kapsam Geçerlik İndeksi (KGI) oluşturulmuştur.

Ayrıca Program Değerlendirme Formu'nda (EK-5) yer alan açık uçlu 10 soru, yarı-yapılandırılmış görüşmeler sonucunda ortaya çıkan ve programa dair başlıkları içeren temalar dâhilinde betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu aşamada görüşler e-posta yoluyla alındığı için verilerin dökümü işlemine gerek kalmamıştır ve yeniden tema oluşturulmamıştır. Yarı-yapılandırılmış görüşmelerin analizi sonucunda ortaya çıkan temalar ve programın ana başlıkları değerlendirme sürecinde kullanılan temaları oluşturmuştur. Sonrasında değerlendirme formunda yer alan sorulardan elde edilen veriler temalar arasında dağıtılmıştır. Verilerin analizi gönderilen yanıtların öncesinde yapılan yarı-yapılandırılmış görüşmelere oranla sayıca az olması nedeniyle ve görüşlerin e-posta yoluyla alınmasıyla birlikte gereksinim analizi aşamasına göre daha hızlı gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular yanıtlardan alıntılar yapılarak bulgular ve yorum bölümünde paylaşılmıştır.

2.4.9. Kodlamaların güvenilirliği

Kodlama güvenilirliğini sağlamak amacıyla program değerlendirme grubu katılımcılarından e-posta yoluyla alınan görüşler araştırmacı tarafından açılmadan önce özel eğitim alanında doktora öğrencisi olan bir uzmana yönlendirilmiştir. Uzman ve araştırmacının yaptığı KGO ve KGI hesaplamaları karşılaştırmalarında %100 oranında tutarlılık sağlanmıştır. Ayrıca aynı uzman ve araştırmacı tarafından nitel verilerin

temalara yerleştirme aşaması güvenilirlik için ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. Yapılan karşılaştırmada %95 oranında tutarlılık sağlanmıştır. Miles ve Huberman'a (1994, s. 64) göre kodlayıcılar arası görüş birliği için %80'den daha yüksek bir oran aranmalı ve bu oran kodlama şemasının boyutuna göre %90 aralığında yer almalıdır. Bu aşamada açık uçlu sorulara verilen yanıtların azlığı hem analiz hem de güvenilirlik çalışmasının gereksinim analizi bölümünde yapılan analize oranla daha hızlı gerçekleşmesini sağlamıştır.

2.4.10. Sonuçların yorumlanması ve ilgililere bildirilmesi

Sürece ilişkin sonuçlar anahtar tarafların anlayacağı şekilde bulgular ve yorumlar bölümünde, sonuçlardan ortaya çıkan verilere ilişkin öneriler ise öneriler bölümünde sunulmuştur. Ayrıca hazırlanan doktora tezinin bir örneği ASPB Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığına gönderilecektir.

2.5. Geçerlik ve Güvenirlik

Geçerlik ve güvenilirlik, bilim dalı ve araştırmanın türüne bağlı kalmaksızın bir çalışmanın kavramsal çerçevesinin oluşturulması, verilerinin toplanması, verilerinin analiz edilmesi, yorumlanması ve bulgularının sunulması aşamalarını ilgilendiren etik öğelerdir (Merriam, 2009, 210; Shimahara, 1988, s. 84). Araştırma verilerinin geçerliği ve güvenilirliği araştırmanın özgün kanıtlarının güçlülüğü ve inandırıcılığıyla araştırmadan genellenebilir çıkarımların yapılıp yapılamayacağı ile ilgilidir (White, Woodfield ve Ritchie, 2003, s. 285). Helenius (1990'dan aktaran Brundin, 2007, s. 296) çalışmasında geçerliği kapıları açan bir soruyu güvenilirliği ise mantıksal çıkarımları olan anlaşılabilir bir raporu temsil etmektedir şeklinde tanımlamaktadır.

Kirk ve Miller (1999, s. 21) Nitel araştırmalarda geçerliği "Araştırmacının, katılımcının ne düşündüğünü araştırmasında yansıtmayı yansıtamadığı sorusudur." şeklinde tanımlamaktadır. Nitel araştırmada "geçerlik" bulguların doğruluğunu değerlendirme amaçlı bir girişimdir (Creswell, 2007, s. 206). Güvenirlik ise farklı bir çalışmada aynı ya da benzer yöntemlerle genel olarak araştırma bulgularının tekrarlanabilirliği olarak anlaşılmaktadır (Lewis ve Ritchie, 2003, s. 270).

Lincoln ve Guba (1985, s. 290), nitel araştırmaların nicel araştırmalardan farklı olduğunu vurgulayarak olarak, nitel araştırmaların doğasına daha uygun olduğunu düşündükleri geçerlik ve güvenilirlik kavramları yerine "trustworthiness" kavramını kullanmışlardır. Dilimizdeki karşılığı güvenilirlik olan "trustworthiness" Lincoln ve Guba

(1985, s. 290), araştırmacının, araştırma sonuçlarının ve bulguların dikkate alınmaya değer olduğuna okuyucuyu (ve kendini) nasıl ikna ettiğidir şeklinde tanımlanmıştır. Bu ana başlık atında i geçerlik yerine inandırıcılık, dış geçerlik yerine aktarılabirlik, i güvenirlik yerine tutarlık ve dış güvenirlik yerine teyit edilebilirlik kavramları bulunmaktadır (Lincoln ve Guba, 1985, s. 300).

2.5.1. İnandırıcılık

İnandırıcılık, araştırmacının verileri yapılandırması ve sunumunda katılımcıların asıl görüşlerinin temsiline sağlanmasıdır (Lincoln ve Guba 1985’den aktaran Wigren, 2007, 387). Lincoln ve Guba (1985, s. 301) inandırıcılığın başarılabilmesi için araştırmacıların kullanabilecekleri birtakım stratejiler (eşitleme, uzun süreli etkileşim, derinlik odaklı veri toplama, uzman incelemesi ve katılımcı teyidi) nermektedirler. Araştırmanın inandırıcılığının sağlanması adına yapılan çalışmalar izleyen satırlarda sıralanmıştır.

- Araştırma verileri görüşme yöntemi, çalışma toplantıları ve tanılayıcı değerlendirme yoluyla doğrudan, doküman incelemesi ve araştırmacı günlükleri ile dolaylı olarak toplanarak çeşitleme yoluna gidilmiştir. Yapılan görüşmelerde üç farklı katılımcı grubundan veri toplanarak katılımcı çeşitlemesi yapılmıştır. Ayrıca görüşmeler yedi farklı blęe ve 10 farklı merkezde gerçekleştirilerek ortam çeşitlemesi yoluna gidilmiştir. Araştırmada gereksinim analizi aşamasının temelini görüşmeler oluşturmuştur. Görüşme yöntemi doküman incelemesi ve günlükler yoluyla desteklenmiştir.
- Araştırmacının 10 yılı aşkın bir süredir araştırmanın gerçekleştirildiği bakanlık bünyesinde çalışıyor olması katılımcılar ve araştırmacı arasındaki etkileşimi olumlu yönde etkilemiştir. Bu olumlu etkileşim ve katılımcılarda gelişen güven duygusu ile katılımcıların görüşlerini doğal ve samimi olarak yansıttıkları düşünülmektedir.
- Araştırmada veri toplama amaçlı yapılan yarı-yapılandırılmış görüşmelerin yazılı metinleri katılımcılara görüşmeler sonrasında gösterilerek kendi görüşlerinin doğruluğu yönünde katılımcılardan teyit alınmıştır.
- Araştırmacı, veri toplama aracının geliştirilmesi, verilerin analiz edilmesi, yorumlanması ve raporlaştırılması aşamalarında özel eğitim alanından iki uzman, eğitim programları ve ğretim alanından bir uzmandan gelişen durumlar konusunda görüşler almıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda geri dönütler sağlanarak gerekli

alışmalar yapılmıştır. Uzmanlardan alınan geri dönütler ve görüşler araştırmanın niteliğine katkı sağlamıştır.

- Araştırmacı tarafından görüşme, doküman incelemesi ve günlükler yoluyla toplanan veriler arşivlenerek muhafaza edilmiştir, bulgular ve yorumlar kısmında görüşmelerden yapılan alıntılar sunulmuştur.

2.5.2. Aktarılabirlik

Aktarılabirlik, araştırmacının okuyucuya araştırma ile ilgili yeterli bilgi sunmasıyla konunun diğerk araştırmacılar tarafından uyarlanarak farklı durumlara genellenebilmesidir (Lincoln ve Guba 1985’den aktaran Wigren, 2007, 387). Erlandson vd., (1993, s. 31) nitel araştırma sonuçlarının aktarılabirliğinin sağlanması için amaçlı örneklem seçimi ve araştırmanın ayrıntılı betimlenmesini önermektedir. Araştırmanın aşamaları ayrıntılı bir şekilde betimlenerek okuyucunun başka alanlarla ilgili anlam çıkarmasına ve sonuçları yeni ortamlarda kullanabilmesine olanak sağlanmıştır. Ayrıca araştırmanın veri toplama aşamalarında amaçlı örneklem seçimi yapılmıştır.

2.5.3. Tutarlık

Tutarlık, araştırma sürecinin mantıklı, belgelenebilir ve izlenebilir olmasının sağlanmasıdır (Lincoln ve Guba 1985’den aktaran Wigren, 2007, 387). Bunun için gerekli olan da araştırmanın bütün aşamalarının ayrıntılı bir şekilde anlatılmasıdır. Araştırma sürecinin bütün bölümleri belgelendirilerek neyin, nerede, nasıl ve kim tarafından yapıldığı sorularına yanıt verecek bütün ayrıntılar çalışmada belirtilmiştir. Bu bağlamda araştırmacı elde ettiğiverilerin analizini gerçekleştirdikten sonra bulgular kısmında katılımcıların görüşlerine yalın verilerden alıntılar yaparak yer vermiştir. Tutarlılığı sağlamak için diğerk bir yöntem olan “eşitleme” işleminin inandırıcılık bölümünde anlatılmıştır.

2.5.4. Teyit edilebilirlik

Teyit edilebilirlik, araştırma bulgularının sunulmasında araştırmacının yanlıgılarını en aza indirerek nesnelliğins sağlanmasıdır (Güler, Halicioğlu ve Taşğın, 2015, s. 384). Araştırma verileri ve yorumları araştırmacının hayal ürünleri ya da kurguları olmamalı, gereğiyansıtmalıdır (Lincoln ve Guba 1985’den aktaran Wigren, 2007, s. 387).

Araştırmada dış güvenirlik/teyit edilebilirliği sağlamak için gereksinim analizi aşamasında gerçekleştirilen bakım elemanları, meslek elemanları ve yöneticilerle yapılan görüşmelerin yansız atama yoluyla seçilen üçte ikilik kısmını temsil eden 40 görüşme dökümü özel eğitim alanında yüksek lisans derecesine sahip bir uzman tarafından bağımsız olarak kodlamıştır. Kontrol kodlaması Miles ve Huberman (1994, s. 64) formülü ile (Güvenirlik = Görüş Birliği / Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) yapılmıştır. Bu işlem sürecinde bakım elemanlarının görüşleri karşılaştırıldığında görüş birliği olan kod sayısı 312, görüş ayrılığı olan kod sayısı ise 12 çıkarak bu grubun kodlamalarında güvenirlik oranı %96 olarak bulunmuştur. Meslek elemanlarının görüşleri karşılaştırıldığında görüş birliği olan kod sayısı 272, görüş ayrılığı olan kod sayısı 14 çıkarak bu grubun kodlamalarında güvenirlik oranı %95 olarak bulunmuştur. Son olarak yöneticilerin görüşleri karşılaştırıldığında görüş birliği olan kod sayısı 155, görüş ayrılığı olan kod sayısı sekiz çıkarak bu grubun kodlamalarında güvenirlik oranı %95 bulunmuştur. Miles ve Huberman'a (1994, s. 64) göre kodlayıcılar arası görüş birliği için %80'den daha yüksek bir oran aranmalı ve bu oran kodlama şemasının boyutuna göre %90 aralığında yer almalıdır. Verilerin kodlanması bölümünde dış güvenirliğin teyidi için kontrol kodlaması yapılmış ve ortalama %95 oranında görüş birliği sağlanmıştır.

Ayrıca değerlendirme aşamasında program değerlendirme grubu katılımcılarından elektronik posta yoluyla alınan görüşler araştırmacı tarafından açılmadan önce özel eğitim alanında doktora öğrencisi olan bir uzmana yönlendirilmiştir. Uzman ve araştırmacının yaptığı KGO'ları ve KGI'leri karşılaştırmalarında %100 tutarlılık sağlanmıştır. Bu aşamada uzman ve araştırmacı tarafından değerlendirme formunda yer alan 10 yarı-yapılandırılmış sorudan elde edilen verilerin temalara yerleştirme aşaması güvenirlik için ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. Uzman ve araştırmacı arasında yapılan karşılaştırmada %95 oranında tutarlılık sağlanmıştır.

2.6. Araştırma Etiği

Tüm araştırmalarda olduğu gibi nitel araştırmalarda da, araştırma etiğini sağlamak geçerliği ve güvenirliği sağlamakla mümkündür (Merriam, 2009, s. 209). Geçerlik ve güvenirlikle ilgili gerçekleştirilen çalışmaların yanı sıra araştırma etiği açısından alınan önlemler aşağıda belirtilmiştir.

Araştırmanın insani ve etik değerlere bağlı kalınarak yürütüleceğinin onaylanması adına Anadolu Üniversitesi Etik Kurulundan araştırma izni alınmıştır (Ek-6).

Araştırmanın verilerinin toplanacağı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışmanın gerçekleştirilebilmesi için ASPB Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığından araştırma izni alınmıştır (Ek-2). Çalışma grubu toplantıların gerçekleştirilebilmesi amacıyla ASPB İl Müdürlüğünden toplantı izni alınmıştır (Ek-3). Ön görüşmeler yapılarak katılımcılar araştırma konusu ve amacı hakkında bilgilendirilmiş ve çalışmaya katılımlarının gönüllüğüne ilişkin olarak Bireysel Görüşme Formu (Ek-1) üzerine imza alınmıştır. Görüşmeler esnasında araştırmacı yansız davranmış ve yönlendirici sorulardan kaçınmıştır. Görüşmeler sırasında akışı bozabilecek her türlü olumsuz duruma karşı önlem alınmış, görüşme ortamı buna uygun hale getirilmiştir. Araştırma raporunda katılımcıların kişisel verilerini deşifre edebilecek bilgilerden kaçınılmış, bireysel görüşmeler, çalışma grubu toplantıları ve değerlendirme grubu katılımcıların her birine kodlar atanmış, araştırma yapılan merkezlerin resmi adları kullanılmamıştır. Araştırmanın bütün süreçleri ayrıntılı bir şekilde anlatılmış, bulgular açıklıkla rapor edilmiştir. Araştırma verileri uzmanların görüşlerine sunulurken süreç içerisinde etik değerlerin dışına çıkmamıştır.

3. BULGULAR ve YORUMLAR

Bu bölümde öncelikle yarı yapılandırılmış görüşme sorularına verilen yanıtların analizi sonucunda ortaya çıkan üç ana tema ve 19 alt tema katılımcıların konuya ilişkin görüşlerinden alıntılar yapılarak paylaşılmıştır. Sonrasında program çalışma toplantıları sonucunda alınan kararlar ve tanılayıcı değerlendirme süreci sonunda elde edilen veriler sunulmuştur.

3.1. Gereksinim Analizine İlişkin Bulgular

İçerik analizi sonucunda ortaya çıkan üç ana tema, 19 alt tema, kategoriler ve frekans dağılımlarının toplu olarak düzenlenmiş şekli Tablo 3.1.'de sunulmaktadır.

Tablo 3.1. Tema - alt tema - frekans dağılımları

TEMA – ALT TEMA – FREKANS DEĞERLERİ TEMA -1- GÜNLÜK YAŞAM									
Maddeler	BE	ME	YN	Σ	Maddeler	BE	ME	YN	Σ
ALT TEMA -1- GÜNLÜK YAŞAM BECERİLERİ GEREKSİNİMLERİ					ALT TEMA -4- DİĞER OLUMSUZLUKLAR				
Ev içi becerileri gereksinimi	6	5	3	14	Sistem kaynaklı olumsuzluklar	5	6	5	16
Özbakım becerileri gereksinimi	3	3	3	9	Birey kaynaklı olumsuzluklar	5	8	2	15
ALT TEMA -2- ZYOB'LERİN BECERİ GERÇEKLEŞTİRME DÜZEYLERİ					ALT TEMA -5- GÜNLÜK YAŞAM ÖNERİLERİ				
Tam bağımlı	12	3	3	18	Özel eğitim öğretmeni istihdamı	10	10	2	22
Bağımsız	3			3	İşlevsel fiziksel alanlar oluşturulması	7	8	4	19
Destekle	1	4	2	7	Kurumlar arası işbirliği yapılması		8	1	9
ALT TEMA -3- ZYOB'LERİN BECERİ KAZANAMAMA NEDENLERİ					ZYOB'lerin sınıflandırılması	2	4	2	8
Personel niteliği-niceliği	4	17	9	30	ZYOB'lere meslek edindirme		4		4
Sadece bakım/Beceri körelmesi	8	12	2	22	Personel motivasyonu	1	1		2
Güvenlik kaygısı	3	4	1	8					

Tablo 3.1. Tema - alt tema - frekans dağılımları (Devam)

TEMA – ALT TEMA – FREKANS DEĞERLERİ									
TEMA -2- PROGRAM ve ÖĞRETİM									
Maddeler	BE	ME	YN	Σ	Maddeler	BE	ME	YN	Σ
ALT TEMA -1- PROGRAMIN AMAÇLARI					ALT TEMA -6- ÖĞRETİM YOLLARI				
Beceri kazanımları	7	7	8	22	Pekiştirme	1	4	2	7
Serbest zamanları işlevsel değerlendirme	1	6	2	9	Model ipucu	1	4	1	6
ZYOB'in bütünleştirilmesi		5		5	Bireysel eğitim	2	1	3	6
Bireysel amaçlar olmalı		2		2	Eğitimde teknoloji kullanımı	3	1	1	5
					Sözel ipucu	2		1	3
					Fiziksel ipucu	1	1	1	3
ALT TEMA -2- PROGRAMIN İÇERİĞİ					ALT TEMA -7- PROGRAMA YÖNELİK ÖNERİLER				
Günlük yaşam becerileri	7	15	1	23	ZYOB'in eğitim gereksinimi	5	1	1	7
Serbest zaman etkinlikleri	1	5	3	9	ZYOB ve öğretim elemanı iletişimi	2		2	4
ALT TEMA -3- PROGRAM GELİŞTİRME					Hizmet içi eğitim		4		4
Ekip olarak	5	14	4	23	Genelleme gerekliliği		1	1	2
Zihin yetersizliği alanında uzman kişi tarafından	10			10	Pilot uygulama	1			1
Özel eğitim öğretmeni tarafından	2	4		6	Esnek çalışma saatleri		1		1
Meslek elemanı tarafından	6			6					
Yönetici tarafından	2			2					
ALT TEMA -4- ÖĞRETİMİN PLANLANMASI					ALT TEMA -8- ÖĞRETİMİN DEĞERLENDİRİLMESİ				
Sürdürülebilirlik	5	2	2	9	Kontrol listeleri	2	6	3	11
Planlama Gereksinimi	3	2	1	6	Bireysel değerlendirme gerekliliği	1	8	2	11
ZYOB'in görüşünün alınması	1	4		5	Gözlem	6	2	2	10
Uyarlanabilirlik		1		1	Özel eğitimci değerlendirmesi	1	3		4
					Değerlendirme toplantıları yapılması	3			3
ALT TEMA -5- ÖĞRETİM ELEMANI									
Bakım elemanı	12	10	3	25					
Özel eğitim öğretmeni	2	13	5	20					
Özel eğitim liderliği/koçluğu	1	5	4	10					

Tablo 3.1. Tema - alt tema - frekans dağılımları (Devam)

TEMA – ALT TEMA – FREKANS DEĞERLERİ									
TEMA -3- SERBEST ZAMAN									
Maddeler	BE	ME	YN	Σ	Maddeler	BE	ME	YN	Σ
ALT TEMA -1- GERÇEKLEŞTİRİLEN FİZİKSEL ETKİNLİKLER					ALT TEMA -4- GERÇEKLEŞTİRİLEN KURULUŞ İÇİ ETKİNLİKLER				
Bireysel ve takım sporları	9	12	9	30	Kuruluş içi yardım işleri	6	9	6	21
Yürüyüş/egzersiz	4	15	9	28	TV-Bilgisayar-Çeşitli oyunlar	11	6		17
Basit top oyunları	6	5		11	Bahçe işleri	7	2	3	11
					Hayvan bakımı	1	2	2	5
ALT TEMA -2- GERÇEKLEŞTİRİLEN İŞ-UĞRAŞI ve SANAT ETKİNLİKLERİ					ALT TEMA -5- SERBEST ZAMAN SORUNLARI				
Resim etkinlikleri	12	14	7	33	ZYOB'in amaçsız gezinmesi	8	3		11
Tiyatro – Folklor – Müzik etkinlikleri	1	11	7	19	Etkinlik yetersizliği	2	1		3
İş/uğraşı etkinlikleri	6	9	2	17	ZYOB'lerin sınıflandırılma ması		3		3
Yöresel zanaatlar (seramik, sepet örme, dokuma)	8	4	1	13	Etkinliklerin amaca uygun olmaması	1		1	2
ALT TEMA -3- GERÇEKLEŞTİRİLEN KURULUŞ DIŞI ETKİNLİKLER					ALT TEMA -6- SERBEST ZAMAN ÖNERİLERİ				
Gezi	11	10	5	26	Etkinlik çeşitlendirmesi	10	6		16
Piknik	10	8	2	20	İş ve uğraşı terapisti istihdamı	5	1	2	8
Sinema – Tiyatro – Konser - Sergi	2	13	5	20	Yetenek değerlendirme	1	5		6
Özel gün - Alışveriş	3	10	1	14	Kuruluş dışı etkinlik merkezlerine gitme	1	3		4
Yaz kampı	3	5	1	9	Amaca uygun etkinlikler organize edilmesi	2		2	4
					Serbest zaman ürün satışı	1		1	2
					Aile ziyaretleri yapılması	1	1		2

3.1.1. Günlük yaşama ilişkin bulgular

Günlük yaşam ana teması altında günlük yaşam becerileri gereksinimleri, beceri düzeyi, beceri kazanımı önündeki engeller, diğer olumsuzluklar ve öneriler olmak üzere beş alt tema ortaya çıkmıştır.

3.1.1.1. Günlük yaşam becerileri gereksinimleri

Günlük yaşam becerileri alt temasına ilişkin olarak bakım elemanı, meslek elemanı ve yöneticiler tarafından verilen yanıtların frekans dağılımları Tablo 3.2.'de sunulmaktadır.

Tablo 3.2. *Günlük yaşam becerileri gereksinimleri alt teması frekans dağılımı*

Kategoriler	BE <i>f</i>	ME <i>f</i>	YN <i>f</i>	Σ <i>f</i>
Ev içi beceri gereksinimi	6	5	3	14
Özbakım becerileri gereksinimi	3	3	3	9
BE: Bakım elemanı	ME: Meslek elemanı		YN: Yönetici	

Tablo 3.2. incelendiğinde bakım ve koruma altından bulunan ZYOB’lerin ev içi beceriler ve özbakım becerilerine kuruluş ortamında gereksinimleri olduğu verisine ulaşılmaktadır.

Bakım elemanları açıklamalarında, “%30 u falan yatağını toplayabiliyor.” (BE01, 04/173-174) ifadesi ile ZYOB’lerin büyük çoğunluğunun yatak toplama becerisi edinemediğini belirtmektedir. “Banyo bakıcı eşliğinde onun haricinde kimse girmiyor. Ama tuvaletlerinde... Hasta nereye bulduysa oraya yapıyor. Şimdi bahçeye yapan hastalarımız da var tuvaletini.” (BE02, 10/422-424) ifadesi ile banyolarının bakım elemanı tarafından yaptırıldığını fakat bir kısım ZYOB’in tuvalet becerisi konusunda eğitilmesi gerektiğini, “Mesela üzerine başına zaten %80-90’ı yemek yerken üzerine döken hastalar var sulu yemeklerde.” (BE03, 17/729-731) ifadesi ile yemek yeme becerilerini tam bağımsız sergileyemediklerini belirtmişlerdir.

Meslek elemanları açıklamalarında, “Yataklarını, kendileri üzerlerini düzeltebiliyorlar fakat sonradan bakım elemanı toparlıyor. Yani onların düzeltme dediğim yorgani kapatıyorlar sadece o şekilde.” (ME45, 125/5309-5301) ifadesi ile ZYOB’lerin yatak toplama becerisini tam bağımsız gerçekleştiremediklerini, “Bir yıl oldu dişlerini asla fırçalatamıyorum engellilerimin. Yani ne kadar yaparsan yap bazı şeylerde oturmuyor.” (ME47, 135/5732-5733) ifadesi ile diş fırçalama becerisi konusunda sorun yaşadıklarını, “Ayağını yıkayıp yatağına yatma olayını oturtamadık. Sonra bir giriyorsun odalara çıplak ayak, ayağının altı siyah yani o falan oturmuyor tabi.” (ME12, 12/520-523) ifadesi ile ise ayak yıkama becerisi kazandıramadıklarını belirtmişlerdir.

Yöneticiler açıklamalarında, “Hani el yüz yıkama ve tuvaletle ilgili çok ciddi sıkıntılar var.” (YN56, 70/2935-2935) ifadesi ile el/yüz yıkama becerilerinde sorun yaşadıklarını, “Giyinme becerilerini birebir kontrolle gerçekleştiriyorlar.” (YN15, 13/505-506) ifadesi ile giyinme becerilerini bakım elemanlarına yaptırdıklarını belirtmişlerdir.

Günlük yaşam becerileri gereksinimleri alt teması incelendiğinde ev içi beceriler ve özbakım becerileri altında toplanabilecek görüşlerin sunulduğu görülmektedir. Günlük yaşam becerileri olarak sınıflandırılacak tüketici becerileri, sağlık bilgisi ve toplumla ilişki kurma alanlarında görüş belirtilmemiştir. Bu durumun kuruluşlarda yaşayan ZYOB’lerin tüm sağlık ihtiyaçlarının ilgili sağlık personellerince karşılanması, kişisel giyim-gıda gibi ihtiyaçlarının ilgili grup sorumluları tarafından karşılanması ve toplumsal ilişkilerinde kontrollü olunmasından kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca görüşlerden merkezlerde grup sorumluluğu yapan meslek elemanları ZYOB’in bütün günlük yaşamını ve ihtiyaçlarını koordine ederken bakım elemanları genel olarak özbakım ihtiyaçları ile ilgilenmektedir.

3.1.1.2. ZYOB’lerin beceri gerçekleştirme düzeyi

ZYOB’lerin beceri gerçekleştirme düzeyi alt temasına ilişkin olarak bakım elemanı meslek elemanı ve yöneticiler tarafından verilen yanıtların frekans dağılımları Tablo 3.3.’de sunulmaktadır.

Tablo 3.3. ZYOB’lerin beceri gerçekleştirme düzeyi alt teması frekans dağılımı

Kategoriler	BE	ME	YN	Σ
	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
Tam bağımlı	12	3	3	18
Bağımsız	3			3
Destekle	1	4	2	7
BE: Bakım elemanı	ME: Meslek elemanı		YN: Yönetici	

Tablo 3.3. incelendiğinde bakım ve koruma altında bulunan ZYOB’lerin günlük yaşam becerilerini tam bağımlı, bağımsız ve destekle gerçekleştirdikleri görülürken frekans dağılımlarından da anlaşılacağı üzere her üç katılımcı grubunun görüşleri de becerilerin tam bağımlı gerçekleştirildiği yönündedir.

Bakım elemanları açıklamalarında, “*Şimdi mesela özbakıma ilişkin zaten beş tane şey var. İşte ağız bakımı ne biliyim vücut bakımı, tırnak bakımı, saç sakal bakımı bunlarda hiçbir şey yok. Ondan sonra ayak bakımına gelirsek ayak bakımı sıfır zaten. Diş bakımına gelirsek. Ağız ve diş bakımı sıfır.*” (BE02, 10/426-432) ifadesi ile kişisel bakım konusunda ZYOB’lerin tam bağımlı olduklarını, “*Özbakımlarını şimdi buradaki engellilerimizin çoğu zaten özbakımlarını kendisi yapamıyor. Bizim buradaki bakım elemanlarının yardımı ile yapıyor. Diş fırçalama, banyo konusunda, tuvalet konusunda, temizlik konusunda hepsi buradaki bakım elemanlarının yardımıyla yapabilen*

çocuklarımız var.” (BE27, 90/3729-3734) ifadesi ile ZYOB’in özbakımlarının destekle gerçekleştirilebildiğini, “Çoğunluğunu biz karşılıyoruz hocam. %99’ nu biz karşılıyoruz. Tırnaklarını biz kesiyoruz, tıraşlarını biz yapıyoruz, etek tıraşını özellikle ondan sonra yüz bakımını zaten tıraş berberimiz var o karşılıyor.” (BE14, 55/2275-2276) ifadesi ile ZYOB’lerin bütün çoğunluğunun kişisel bakım konusunda tam bağımlı olduğunu, “Sabah kalkıp üstünü giyen çocuklar var, yüzünü yıkayan çocuklar var ama 10 –15 kişilik kısım bu dediklerimizin hepsini yapar. Yani tuvalete girdiği zaman poposunu temizleyebilecek kişiler var.” (BE06, 27/2242-2243) ifadesi ile çok az sayıda bireyin bazı becerileri bağımsız gerçekleştirebildiklerini belirtmişlerdir.

Meslek elemanları açıklamalarında, *“Çoğunda yok tuvalet eğitimi, onları da işte bezliyoruz ve bütün temel bakımını özbakım becerilerini bakım personelimiz gerçekleştiriyor.” (ME44, 114/4874-4876) ifadesi ile ZYOB’lerin büyük çoğunluğunun tam bağımlı olduklarını, “Yine tırnak kesmeydi, istenmeyen tüylerin alınmasıydı, kulak bakımıydı, onlar bakım elemanlarının desteğiyle yapılıyor.” (ME18, 25/1069-1071) ifadesi ile bazı becerileri yardımla gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir.*

Yöneticiler açıklamalarında, *“Özbakımlarını büyük çoğunluğu bakıcıyla gerçekleştiriyor, bakıcının fiili olarak yardımıyla gerçekleştiriyor.” (YN55, 60/2523-2526) ve “Özbakım ihtiyaçlarını bakım elemanları yardımıyla gideriyorlar ve kendine bu konuda eğitim veriyoruz.” (YN11, 04/116-117) ifadeleri ile ZYOB’lerin becerileri bakım elemanlarının destekleriyle gerçekleştirdikleri üzerinde durmuşlardır*

Beceri gerçekleştirme düzeyi alt temasından her üç grupta bakım ve koruma altında bulunan ZYOB’lerin becerileri tam bağımlı olarak gerçekleştirdiklerine vurgu yaparken sadece bakım elemanları ZYOB’lerin bazı becerileri bağımsız olarak gerçekleştirebildiklerini belirtmiştir. Bu durum bakım elemanlarının ZYOB’lerle günün her saati birlikte olmalarından kaynaklı gözlemlerini daha derin yapabileceklerini düşündürmektedir.

3.1.1.3. ZYOB’lerin beceri kazanamama nedenleri

ZYOB’lerin beceri kazanamama nedenleri alt temasına ilişkin olarak bakım elemanı meslek elemanı ve yöneticiler tarafından verilen yanıtların frekans dağılımları Tablo 3.4.’de sunulmaktadır.

Tablo 3.4. *Beceri kazanamama nedenleri alt teması frekans dağılımı*

Kategoriler	BE	ME	YN	Σ
	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
Personel niteliği-niceliği	4	17	9	30
Sadece bakım/Beceri körelmesi	8	12	2	22
Güvenlik kaygısı	3	4	1	8
BE: Bakım elemanı	ME: Meslek elemanı		YN: Yönetici	

Tablo 3.4. incelendiğinde bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin; personel niteliği-niceliği, sadece bakım/beceri körelmesi ve güvenlik kaygısı maddelerinden dolayı becerileri kazamadıkları anlaşılmaktadır.

Bakım elemanları açıklamalarında, “*Şimdi her şey eğitimle olur hocam. Yani ilk baş bizim buradaki çalışan personelimiz buna ne kadar yeterli bunu da düşünmek lazım. Bakıcı elemanlar, temizlikçi elemanlar yani hepsi genelleme konuşuyorum ben kendim de içerisinde. Bunun eğitimini ben önceden ne kadar almışım ki çocuklara ne verebilirim. Yani hiç bir eğitim almamış bir insandan da o çocuğa öyle bir özveriyle yaklaşmasını beklemek ne kadar doğru olur bunu da bilemiyorum yani.*” (BE25, 75/3130-3135) ifadesi ile görev yapan personellerin zihin yetersizliği alanında eğitilmiş olmadıklarını, “*Hocam şimdi bunu dediğim gibi mesela tecrübe olacak bir de bunun kursları falan var, kursları sadece kâğıt üstünde kurs veriyor. Diplomanı eline verip seni gönderiyor ama öyle değil.*” (BE23, 72/2986-2988) ifadesi ile görev yapacak personellerin zihin yetersizliği alanında deneyimli olması gerektiğini, “*Öğretilmiyor çünkü hocam millet yemeğini biran önce yesin çıksın. O mantığa getiriyorlar. Bakım yapması öğretim yapmasından daha kolay geliyor bize.*” (BE03, 17/727-728) ve “*Kuruluşun engelli kardeşlerimize bakımı ve rehabilite ama rehabilite... Sadece bakım gece konaklama dâhil günlük kahvaltısı öğle yemeği akşam yemeği ve artı bakımları yapılıyor.*” (BE06, 25/1045-1046) ifadeleri ile ZYOB'e bakım vermeye odaklı çalıştıklarını, “*Bağımlı olmayanlar da biz kendimiz bağımlı yaptık hocam bunu da söyleyeyim yani. Bazı çocuklarımız yemeğini yedi, biz yedirmeye başladık.*” (BE14, 56/2316-2317) ifadesi ile ZYOB'in var olan becerilerin köreldiğini, “*Banyolarını yapan kişiler var ama tıraş yapamazlar yani. Kendilerini keser diye o şeyi veremiyoruz.*” (BE06, 51/130/5380-5381) ifadesi ile beceri öğretiminin güvenlik kaygıları nedeniyle yapamadıklarını belirtmişlerdir.

Meslek elemanları açıklamalarında, “*Bir defa bu bakım elemanlarına bırakılmamalı. Bizim bakım elemanlarımız yetersiz.*” (ME12, 10/407-408), “*Yani bütün mesele nitelikli personel. Bu alanda gerçekten uzmanlaşmış, bu alanda eğitim almış*

kişiler.” (ME18, 26/1131-1133) ve “Engelliler çok fazla insanla muhatap oluyorlar. İşte biri bardağı buraya koyduruyorsa biri buraya koyduruyor. Orda yaşanan kafa karışıklığı, engellinin hani duygu durumu ben şimdi hangi tarafa koyayım modu bunlar çok etkiliyor. Farklı tutumlar. Bunlar çok fazla işte.” (ME45, 124/5287-5292) ifadeleri ile görev yapan personellerin beceri kazandırmak için yeterli olmadıklarını ve farklı tutumlarının ZYOB’leri olumsuz etkilediğini, “Mesela şu anda gerçekleştirme görevlisisin, koordinasyonda görevlisin, umut evi sorumlususun, prensesler grubu sorumlususun, sağlık birimi sorumlususun bütün her şeyin evrakları var, kurumun hijyeninden sorumlusun, her şeyden sorumlusun çünkü personel yok. O yüzden çok işimizi, çok iyi yaptığımızı düşünmüyorum.” (ME33, 67/2823-2826) ifadesi ile iş yükünün çok fazla olduğunu, “Zaten kuruluşumuzun diğer, tam olarak ismi de zihinsel engelliler rehabilitasyon merkezi. Yani rehabilite anlamında kuruluşumuzda ne kadar rehabilitasyon ismi geçse de rehabilite, iyileştirme anlamında bir, uı eksiklik söz konusu.” (ME09, 3/100-105) ifadesi ile merkezlerinin bakım odaklı olduğunu, “Banyosunu kendisi yapabilecek olanları kendisi yapması konusunda destekliyoruz evet ama bir taraftan da güvenemiyoruz çünkü engelli. Orda kendine zarar verebilir, banyoda işte sıcak soğuk dengesini bile ayarlayamayıp sıcak suyla kendini yaksa hani bu da bir sorunumuz.” (ME44, 116/4912-4915) becerilerin güvenlik kaygısı nedeniyle kazandırılmadığını belirtmişlerdir.

Yöneticiler açıklamalarında, “Bizim en başta düzelterceğimiz şey burada 10 kişiye bir personel veriyorsak, 10 kişiye beş personelle istediğimiz her şeyi yaparız ama 10 kişiye bir personelle ben size başlık sıralayamam. Ben bakımını yaptırdığıma şüphe ederim yani adamın.” (YN42, 47/1979-1982) ifadesi ile personel sayısının yetersiz olduğunu, “Şimdi çarpıcı bir şey söyleyeyim ben size. Aile yanında bu işi öğrenip gelenler, engelliler, kuruluşlarda belli sürede bu özelliğini kaybediyor. Kaybediyor çocuk, çünkü genelde dışarı bağımlı özbakım modeli geliyor. O da çocukta gerileme yapıyor, engellide. İşte birbirine yakın şey olmayınca da, yani zihinsel durumlar birbirine yakın olmayan karma kuruluşlarda, kuruluş en ağır üzerine çalıştığı için, en ağırdan özbakım şeyi yaptığı için, belli bir süre sonra çorabını başkasının giydirmesini bekliyor çocuk. Elbisesini başkasının demesiyle çıkarıyor veya pijamasını giyiyor. Bu da ağırları biraz ortaya çekmiş oluyor, iyileri de ortaya indirmiş oluyor. Karma bir durum oluyor kuruluşlarda. Tabii daha bağımlı hale geliyor.” (YN34, 26/1058-1065) ifadesi ile ZYOB’in kuruluşu geldikten sonra yeterli olduğu becerilerde de desteğe gereksinim

duyar hale geldiğini, “Tırnak kesim için kendisine zarar vereceği bir şey olduğu zaman bakım elemanı yapıyor. Mesela tırnak kesimini bakım elemanına yaptırıyoruz.” (YN11, 04/128-129) ifadesi ile bazı beceriler de güvenlik kaygısı taşıdıklarını belirtmişlerdir.

Beceri kazanamama nedenleri alt temasında her üç grupta kuruluşlarda görev yapan personellerin sayısı ve niteliğine önemle vurgu yapmıştır. Ayrıca her üç katılımcı grubu da merkezlerde ZYOB’lerin var olan becerilerinin de köreldiği ve görevlilerin sadece bakım odaklı çalıştıklarını belirtmişlerdir. Bu görüşler hizmet veren resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde ZYOB’lere beceri ve kavram öğretimi yapabilecek yeterlilikte uzman ve yardımcı personel ihtiyacı olmadığını göstermektedir.

3.1.1.4. Diğer olumsuzluklar

Diğer olumsuzluklar alt temasına ilişkin olarak bakım elemanı meslek elemanı ve yöneticiler tarafından verilen yanıtların frekans dağılımları Tablo 3.5.’de sunulmaktadır.

Tablo 3.5. Diğer olumsuzluklar alt teması frekans dağılımı

Kategoriler	BE	ME	YN	Σ
	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
Sistem kaynaklı olumsuzluklar	5	6	5	16
Birey kaynaklı olumsuzluklar	5	8	2	15
BE: Bakım elemanı	ME: Meslek elemanı		YN: Yönetici	

Tablo 3.5. incelendiğinde bakım ve koruma altında bulunan ZYOB’lerin günlük yaşamlarında sistem kaynaklı olumsuzluklar ve birey kaynaklı olumsuzluklar yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Bakım elemanları açıklamalarında, “Mesela şimdi şunu söyleyeyim hiç daha önce bu kurumda çalışmamış bir insanı emmisi var, dayısı var, tutuyorsunuz böyle bir kurumun başına müdür yapıyorsunuz. Ama ne verebilir o, bulunduğu ortamda, yani bir alt yapısı olacak ki planıyla, programıyla gelecek.” (BE25, 75/3140-3144) ifadesi ile bakım ve rehabilitasyon merkezlerine zihin yetersizliği ile ilgili eğitimi ve deneyimi olmayan kişilerin yönetici olarak görevlendirildiğini, “Sigara konusu hocam. Mesela bazı hastalarımız sigaraya alıştırılıyor. Mesela saldırgan hasta olduğu zaman hemen ne severse onu veriyorlar.” (BE02, 14/584-585) ifadesi ile ZYOB’lerin merkezlerde olumsuz davranışlar kazanabildiklerini belirtmişlerdir.

Meslek elemanları açıklamalarında, “Yani idari anlamda hiç alanımızla alakası olmayan, o adam seni anlamıyor ki. Ama başındaki adam bilsem ki senin işini bilen bir adam, senin işini böyle baktığında hemen hissedecek bir adam, sen ne yapacaksın hocam

kendini zorlayacaksın, daha çok geliştireceksin, mecbursun. Çünkü başındaki adam biliyor.” (ME39, 96/4122-4124) ifadesi ile zihin yetersizliği ile ilgili eğitimi ve deneyimi olmayan kişilerin yönetici olarak görevlendirildiğini, “Mesela çocuk geldiğinde özelliğine bakılmadan bir yere yerleştiriliyor, çocuk eğer zaten kötü bir durumda geliyor oraya uyum sağlayamazsa daha da kötü oluyor, hiçbir şey yapmıyor.” (ME17, 18/795-797) ifadesi ile ilk kabul ve değerlendirmede hatalar yapıldığını belirtmişlerdir.

Yöneticiler açıklamalarında, *“Kuruluşlarımızda bu il müdürlüğümüzde dâhil idarecilerimizin meslek elemanı olmaması, mesleki çalışmaları büyük ölçüde sekteye ugratıyor. Buna bir de idarecilerin egoları yerleşince alt kademedeki mesleki personelin uygulamaya çalışacağı projenin önüne bir duvar çekmiş oluyor. Adam matematik öğretmenidir, şimdi matematik öğretmenin Aile Bakanlığı’nın kuruluşunda engellilikle ilgili ne alakası var.” (YN55, 456/2366-2376) ifadesi ile zihin yetersizliği ile ilgili eğitimi ve deneyimi olmayan kişilerin bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde yönetici olarak görevlendirildiğini, “Bugün hiçbir müfettiş olsun hiçbir dışarıdan gelen denetçi olsun, bu kişiye niye etkinlik yaptırmadınız ya da rehabilite etmediniz demiyor. Bu kişinin bakımını niye yapılmadı diyor.” (YN42, 48/1984-1986) ifadesi ile bakım odaklı denetlendiklerini, “Ya şimdi zaten bunların en büyük şeyi bir araya getirmek. Motivasyonları çok zor. Uğraş terapisine veya işte el becerilerine girene kadar. Tabi oraya girdikten sonra bir şeyler üretiyorlar da amaç oraya götürebilmek yani. Sorun o.” (YN34, 25/1025-1029) ifadesi ile ZYOB’i bir etkinlik için hazırlanın güç olduğunu belirtmişlerdir.*

Diğer olumsuzluklar alt temasında her üç grupta sistem kaynaklı bir sorun olan yönetici niteliği üzerinde yoğunlaşarak ZYOB’lere hizmet veren bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde görev yapacak yöneticilerin zihin yetersizliği alanında uzman kişilerden seçilmesinin iş ve işleyişi olumlu yönde etkileyeceğini belirtmiştir. Ayrıca sigara kullanımı bu temada dikkat çeken görüşlerden birisidir. Sigaranın ZYOB’i sakinleştirmek için kullanıldığı ve sigara içmeyen bireylerin kuruluşlarda sigaraya başlaması çarpıcı bir görüştür.

3.1.1.5. Günlük yaşam önerileri

Günlük yaşam önerileri alt temasına ilişkin olarak bakım elemanı, meslek elemanı ve yöneticiler tarafından verilen yanıtların frekans dağılımları Tablo 3.6.’da sunulmaktadır.

Tablo 3.6. *Günlük yaşam önerileri alt teması frekans dağılımı*

Kategoriler	BE	ME	YN	Σ
	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
Özel eğitim öğretmeni istihdamı	10	10	2	22
İşlevsel fiziksel alanlar oluşturulması	7	8	4	19
Kurumlar arası işbirliği yapılması		8	1	9
ZYOB'lerin sınıflandırılması	2	4	2	8
ZYOB'lere meslek edindirme		4		4
Personel motivasyonu	1	1		2
BE: Bakım elemanı		ME: Meslek elemanı		YN: Yönetici

Tablo 3.6. incelendiğinde bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin beceri kazanımlarının sağlanması için yapılan öneriler; özel eğitim öğretmeni istihdamı, işlevsel fiziksel alanlar oluşturulması, kurumlar arası işbirliği yapılması, ZYOB'lerin sınıflandırılması, ZYOB'lere meslek edindirme ve personel motivasyonu şeklinde belirtilmiştir.

Bakım elemanları açıklamalarında, “*Hani kurumumuzda olsa yani eksikliğimiz var birçok şeyde mesela zihinsel engelli öğretmenimiz yok. Bir dönem vardı. Mesela işte çocukların yapabilecekleri şeyleri alıyordu karşısına konuşuyordu. Bu çocuk neleri yapabilir. Ayı ayrı hepsine defter tutmuştu işte B. bunu yapabilir işte diğeri bunu yapabilir diye...*” (BE53, 134/5549-5552) ifadesi ile özel eğitim öğretmeni istihdam edilmesi gerektiğini, “*Yeterli yer olmaması, mesela spor yapacakları bir yerler olacak, atölyeler olacak uğraşması için. Onlar etkinlik, etkinlik salonları yok yani burada. Yani bugün bir spor salonu olsa yapabilirler yani.*” (BE07, 32/1345-1347) işlevsel fiziksel alanların olması gerektiğini, “*Atıyorum zihinsel engelliler bir yerde, bedensel engelliler bir yerde, görme engelli, duyma engelli bir yerde daha sınıf sınıf olsa. Bunların şimdi kimine iyi gelen bir ortam veya etkinlik, bazısına iyi gelmeyebiliyor. Kimi ruhsal, kimi zihinsel, kimi bedensel farklı olduğu için düşünüyorum yani, engelli farklı olduğu için herkese aynı anda hitap edemiyorsun. Ne yapılabilir; gruplandırılabilir yani sınıf sınıf.*” (BE01, 03/100-105) ifadesi ile tüm özel gereksinimi olan bireylerin yetersizlik türlerine göre sınıflandırılarak ayrı birimlerde hizmet almaları gerektiğini, “*Bizi çağırın hocam bir gün deyin ki yani ne sıkıntı var? Öncesinde tabi siz nasılsınız gibisinden sizin psikolojiniz nasıl. Sonuçta kolay bir iş yapmıyorum yani hocam. Çarşıya çıkıp 10 kişiye sorsanız bir kişi gelir buraya. İşsiz de olsa... Birilerinin sorması lazım.*” (BE06, 30/1272-1274) ifadesi ile personel motivasyonunun önemli olduğunu belirtmişlerdir.

Meslek elemanları açıklamalarında “*Özel eğitim öğretmeni de bulamıyoruz bizde hiç yok. Burada özel eğitimin bir sürü olması lazım bir tane ne... Yani 10-15 tane olsa*

buraya ancak yani özel eğitim öğretmenini değil mi?” (ME06, 59/2488-2507) ve “Aynı şekilde eğitim, eğitim, eğitim. O kadar fazla olmalı ki hani bu kuruluşa özel eğitimci ama bizim özel eğitim öğretmenimiz yok yani kuruluştaki yok şaka gibi! Özbakım eğitiminin ne kadar vakit alan bir şey olduğunu, ne kadar önemli bir şey olduğunu biliyorum. Bire bir ilgilenilmesi gerektiğini de biliyorum bu grup halinde eğitilmez. Her çocuğun ihtiyacı seviyesi farklıdır, bire bir çalışılması gerekir. Evet, evet insanların gözüne sokmamız gerekiyor bunu özel eğitimciye ihtiyaç var!” (ME61, 165/7043-7048) ifadeleri ile özel eğitim öğretmenine olan gereksinimi, “Kuruluşlar kompleks şeklinde kurulmalı, kompleks yani sineması olmalı, büyük bir bahçe olmalı, böyle geniş içinde bir sürü çiçekler ne bilim akan bir şelale manzara gibi bir bahçesi olması lazım. Çok uzağa götürülemeyen çocukların götürülebilmesi için. Oyun alanlarını oluşturması lazım. Sürekli aynı odada durmak aynı şeyler bakmak değil de çok seçenekli oyun alanları. Vurmaların çarpmaların engellendiği, mesela süngerlerle döşenmiş duvarlarda oluşmuş oyun odaları olması lazım. Yani bulundukları ortamda seçenek yaratılması lazım.” (ME54, 149/6326-6335) ifadesi ile işlevsel fiziksel alanlara olan gereksinimi, “Günlük yaşamlarıyla ilgili hocam yani aslında bu sadece bizim kurumun şeyiyle olacak bir şey de değil, kurumlar arası da iş birliği olmalı. Aile Bakanlığı olsun, Sağlık Bakanlığına bağlı kuruluşlar olsun, Milli Eğitim olsun. Paydaş kurumların desteği ve işbirliği ile olur.” (ME54, 149/6326-6335) ifadesi ile kurumlar arası işbirliği yapılması gerektiğini, “Atıyorum hafif zihinsel engelliler bir arada, orta bir arada, ağır bir arada olsa... Gruplandırılabilir bizde şu an hepsi var, ekstra ruhsal engelli de var mesela bakanlık bu şekilde atama yapabiliyor. Bu da tabi ki sıkıntı oluşturuyor. Gerek etkinlikler gerek günlük yaşamlarındaki birbirleriyle ilişkileri bakımından. Sıkıntı olabilir.” (ME57, 155/6611-6618) ifadesi ile ZYOB sınıflandırılması gerektiğini, “Çalışabilecek durumda olanlara iş istihdamı olsa keşke, çalıştırabilsek onları. Sırf hani kendi benlik algıları yükselmesi için bile bu çok önemli bir şey gidiyorum, geliyorum, kendi kendime başarıyorum demeleri bile onlar için çok önemli.” (ME44, 117/4984-4987) ifadesi ile bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde kalan ZYOB’lerin de istihdam edilmeleri gerektiğini, “Biri birine bakıyorsa bakan kişinin ruh sağlığının iyi olması lazım, yeterli sayıda izin gününün olması lazım, kafasını dinleyebilmesi lazım, hayatta mutlu olabilmesi lazım, yaşamın kaliteli olması lazım ki gelsin buradaki çocuğa da iyi bakabilsin. Yani o bakan bireyinde bir şeylerle mutlu edilmesi lazım, ödül sistemi falan olması lazım.”

(ME54, 153/6530-6535) ifadesi ile merkezlerde çalışan personellerin çeşitli yöntemlerle motivasyonlarının yüksek tutulması gerekliliği önerilerini sunmuşlardır.

Yöneticiler açıklamalarında “*Şimdi özel eğitimcimiz olsa böyle bir lüksümüz var mı, yok. Yani keşke bir özel eğitimci olsa. “Özel eğitim planını yapsa ve birini aşama aşama yapsak buradaki amaç keşke özel eğitimciler artsa ve birebir hani.”* (YN56, 70/2964-2967) ifadesi ile özel eğitim öğretmenleri istihdamı önerisini, “*En azından şu engelsiz yaşam merkezi mantığı var ya. Yani fiziki yönden yetersizliklerimiz var bizim. Çünkü bir spor salonudur vs. böyle hani veya en azından bir spor odası planlanabilir. Yani planlama yapılırken kuruluşun, zihinsel engelli mi ruhsal engelli mi veya bedensel hani ayrımı yapmaları gerek.”* (YN48, 50/2098-2106) ve “*Şimdi birincisi, bence yani kurumdaysa eğer, kurumun aynı benzer özelliklerden oluşan bir yapıya çevrilmesi lazım. Şimdi zihinsel engelin çok ağır da var, hafifi de var, ortası da var. Bu tür karma kuruluşlarda önce o sorunu çözmek gerekiyor. Yani engelli grubu birbirine yakın olması lazım.”* (YN34, 25/1037-1040) ifadeleriyle tüm özel gereksinimli bireylerin gruplandırılmaları önerisini, “*Yani burada kesinlikle bakanlığımızın diğer bakanlıklarla diğer kamu kurumlarıyla ve STK’larla bu konuda iş birliği yapması gerekiyor. Ve toplumun dinamiklerini devreye sokması gerekiyor.”* (YN48, 55/2318-2320) ifadesi ile kurumlar arası işbirliği yapılması önerisini belirtmişlerdir.

Öneriler alt temasında sayıca en fazla ve çeşitli görüşleri meslek elemanları belirtmiştir. Her üç grupta ortak olarak özel eğitim öğretmenlerinin resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde olmadığını veya çok az olduğunu, özel eğitim öğretmenleri sayısının artırılmasının ZYOB’lerin yaşam kalitesine katkı sunacağı önerisini önemle belirtmişlerdir. Ayrıca her üç grupta ZYOB için işlevsel fiziksel mekânlar olması gerekliliği ve ZYOB’lerin yetersizlik düzeyleri dikkate alınarak merkezlere yerleştirilmesi önerisinde uzlaşmıştır. Meslek elemanları diğer iki gruptan farklı olarak meslek edindirme ve personel motivasyonu önerisini sunmuştur. Görüşler bütün olarak değerlendirildiğinde ZYOB’lerin günlük yaşam kalitelerinin artırılması için uzman personel, işlevsel alanlar, kurumlar arası işbirliği, mesleki çalışmalara ihtiyaçları olduğu görülmektedir.

3.1.2. Programa ilişkin bulgular

Program ve öğretim ana teması altında programın amaçları, öğretim elemanı, programın içeriği, öğretim ve öğretim yöntemleri, program geliştirmeci, öğretime yönelik

öneriler, öğretimin planlanması ve öğretimin değerlendirilmesi olmak üzere sekiz alt tema ortaya çıkmıştır.

3.1.2.1. Programın amaçları

Programın amaçları alt temasına ilişkin olarak bakım elemanı, meslek elemanı ve yöneticiler tarafından verilen yanıtların frekans dağılımları Tablo 3.7.'de sunulmaktadır.

Tablo 3.7. Programın amaçları alt teması frekans dağılımı

Kategoriler	BE	ME	YN	Σ
	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
Beceri kazanımları	7	7	8	22
Serbest zamanları işlevsel değerlendirme	1	6	2	9
ZYOB'in bütünleştirilmesi		5		5
Bireysel amaçlar olmalı		2		2
BE: Bakım elemanı	ME: Meslek elemanı			YN: Yönetici

Tablo 3.7. incelendiğinde meslek elemanları, bakım elemanları ve yöneticiler tarafından amaçlar alt teması altında beceri kazanımları, serbest zamanları işlevsel değerlendirme, ZYOB'in bütünleştirilmesi ve bireysel amaçlar olmalı görüşlerinin sunulduğu görülmektedir.

Bakım elemanları açıklamalarında “*Hocam bu amaç özürllüler kendi bakımlarını karşılayabilmesi, kendi bakımlarını karşılayabilmesi.*” (BE13, 50/2074-2075) ve “*Eğitim olabilir mi? Hocam işte el becerileri falan günlük yaşamın şeylerini öğrenmek.*” (BE21, 65/2696-2698) ifadeleri ile ZYOB'lere yönelik olarak tasarlanacak programın amaçlarının öz bakım, günlük yaşam becerileri kazanımları olması gerekliliği görüşlerini sunmuşlardır.

Meslek elemanları açıklamalarında “*Amaç tabi ki de her bireyin kendi bağımsız bir şekilde günlük yaşam becerilerini gerçekleştirmesi.*” (ME44, 117/4979-4980), “*Programın amacı hocam bu şeyin engelli, engellimizin çocuğumuzun daha az destekle kendi yaşamını sürdürebilecek bir şeye gelmesi.*” (ME18, 27/1171-1172) ve “*Bu programın amacı öncelikle çocukların beceri kazanmalarını sağlamak.*” (ME37, 6/3244-3244) ifadeleri ile programın amacının beceri kazandırmak olması gerektiğini, “*Sürekli düşünün üç dört saat koltukta oturup bizler de dâhil hiçbir şey yapmayıp koltukta oturup TV izleyip ya da boş boş oturduğunuzda karşınızdaki kişiye şey diyebilirsiniz niye bana bakıyorsun. Hani sorun yok iken başka sorunlar yapıp birbirleriyle sorun yaşanabilir. O yüzden hastanın daha iyi boş zamanlarını doldurmak.*” (ME41, 100/4267-4272) ifadesi

ile serbest zamanların işlevsel değerlendirilmesinin amaçlanması gerektiğini, “*Hani birazcık daha topluma, ne diyeyim, kaynaştırma gibi diyeyim yani. Biraz daha insanlarla iç içe olabilirler. Biz biraz soyutluyoruz açıkçası yani. Dışardan soyutluyoruz yani, buraya kapatıyoruz.*” (ME60, 161/6854-6857) ifadesi ile ZYOB’in toplumla bütünleştirilmesinin amaçlanmasını, “*Ya yaşam programı yani her ne kadar grup içi gibi görünse de yaşam programı bireyselleşmeli hocam. Siz aynı faaliyette atıyorum mesela müzikte birinin işte çok iyi şarkı söylemesini sağlamak amaçlarken öbürünün belki sadece sosyalleşmesini amaçlayabilirsiniz.*” (ME39, 93/3997-4000) ifadesi ile ise amaçların bireysel olması gerektiğini belirtmişlerdir.

Yöneticiler açıklamalarında “*Özbakımını ihtiyaçlarını kendi giderebilmeli. Özbakımı yani içeriğinde kişisel özbakımını yapabilmeli,*” (YN11, 07/270-272) ve “*Programın amacı engelliler hiçbir bakıma, bakım elemanına muhtaç olmadan bir gününü kuruluştaki geçirebiliyorsa, amacımız o olacak bizim. Yani özgürleşecek engelli.*” (YN34, 27/1142-1143) ifadeleri beceri kazanımlarının programın amaçları arasında olması gerektiğini, “*Şimdi programın amaçları bir kere çocuklara özgüven kazandırmak, aktiviteler olması lazım.*” (YN24, 23/943-943) ifadesi ile ZYOB’lerin serbest zamanlarını işlevsel olarak değerlendirebilecek etkinliklerin planlanması gerektiğini belirtmişlerdir.

Programın amaçları alt temasında her üç grupta ortak olarak programın amacının beceri kazanımları olması gerektiğini en fazla görüş sayısı ile belirtmişlerdir. Bununla birlikte katılımcı grupları ortak olarak ZYOB’lerin serbest zamanlarını işlevsel olarak değerlendirmenin de programın bir diğer amacı olması konusunda uzlaşmışlardır. Ayrıca diğer gruplardan farklı olarak meslek elemanları ZYOB’lerin toplumla bütünleştirmelerinin de programın bir diğer amacı olması gerektiğini belirtmişlerdir. Yine meslek elemanları ZYOB’ler için amaçların bireyselleştirilmesi görüşünü sunmuşlardır. Programın amaçları alt temasında sayıca en fazla ve çeşitli görüşleri meslek elemanları belirtmiştir.

3.1.2.2. Programın içeriği

Programın içeriği alt temasına ilişkin olarak bakım elemanı, meslek elemanı ve yöneticiler tarafından verilen yanıtların frekans dağılımları Tablo 3.8.’de sunulmaktadır.

Tablo 3.8. Programın içeriği alt teması frekans dağılımı

Kategoriler	BE	ME	YN	Σ
	f	f	f	f
Günlük yaşam becerileri	7	15	1	23
Serbest zaman etkinlikleri	1	5	3	9
BE: Bakım elemanı	ME: Meslek elemanı		YN: Yönetici	

Tablo 3.8. incelendiğinde programın içeriği konusunda günlük yaşam becerileri ve serbest zaman etkinlikleri görüşlerinin sunulduğu görülmektedir.

Bakım elemanları açıklamalarında “*Mesela sabah, bir program hazırlandığında, bu engellilere dişini fırçalamasını öğretmesi lazım veya hastalara yüzünü yıkatmasını öğretmesi lazım.*” (BE02, 13/545-547), “*Ya bunlar çoğu zaman mesela hani bir kaç kızımız var mutfığa da giriyorlar, istediklerini yapabiliyorlar, bir kurs açılmıştı, bundan bir ay önce oraya 5-6 kızımızı gönderdik.*” (BE16, 61/2531-2533) ve “*Yani tuvalet alışkanlığı mesela. İkincisi tuvalet alışkanlığı olabilir.*” (BE02, 14/563) ifadeleri ile program içeriği alt temasında günlük yaşam becerileri içerisinde yer alan özbakım becerilerine ilişkin görüşleri daha yoğun olarak sunmuşlardır. Bakım elemanlarının görüşlerinden yola çıkarak bakım ve koruma altında bulunan ZYOB’ler için tasarlanacak programın içeriğinde tuvalet, diş fırçalama, yiyecek hazırlama becerilerinin olması gerektiği bulgularına ulaşılmıştır.

Meslek elemanları açıklamalarında “*Yani dediğim gibi. Özbakım, bahsediyoruz. Özbakımdan bahsediyoruz. En temel ihtiyaç özbakımın kazandırılması.*” (ME37, 76/3255-3256), “*Yani işte dişini fırçalaması, elini yıkama, bizimkiler elini bile yıkamıyorlar gerçekten yani gelip burada çikolata istiyorum, cips istiyorum diyorlar ama ellerini bile yıkamıyorlar. Yani hepsi bütün, işte modüldeki her şey olması gerekiyor, hani teker teker söylemiyim el yıkamak ayak, göz saç, tırnak kesimi...*” (ME44, 118/5011-5014) ve “*Tuvaletten sonra çoğu temizlenmiyor. Ellerini mesela hep uyarı. Sürekli elini yıka temiz olan, titiz olanlar da var ama o çok nadir arada. Ama sürekli uyarıyla.*” (ME19, 33/1393-1394) ifadeleri ile programın içeriğinde günlük yaşam becerileri olması gerektiğini, “*Mesela çocukları yani öfke kontrol odasına götürmeyecek hani etkinlikler olmalı. Yani kendini deşarj edebilecek, sanatsal etkinlikler olabilir, faaliyetler, geziler.*” (ME17, 21/899-901) ifadesi ile de program içeriğinde serbest zaman etkinlikleri olması gerektiğini belirtmişlerdir.

Yöneticiler açıklamalarında “Özbakımını sağlayacak ona o şeyleri kazandıracak şeyler olabilir. Elini yüzünü böyle yıkayacaksın... Özbakım öğretmek lazım.” (YN58, 80/3409-3412) ifadesi ile programın içeriğinde günlük yaşam becerileri öğretimi olması gerektiğini, “Şöyle olmalı bence engelli bireyi gün içerisinde uyanık kaldığı süre içerisinde kesinlikle boş bırakmamaya yönelik, boş bırakmamak derken şey değil hani öyle engelliye zulüm olacak şekilde değil, engellinin mutlu olacağı bir meşguliyet terapisini mutlaka uygulamak lazım. Engelli boş kalmamalı yani.” (YN15, 17/681-684) ifadesi ile de programın içeriğinde serbest zaman etkinlikleri olması gerektiğini belirtmişlerdir.

Alt temada her üç grup da program içeriğinde günlük yaşam/özbakım becerilerinin yer alması ve serbest zaman etkinliklerinin bulunması gerektiği konusunda uzlaşan görüşler sunmuşlardır. İlgili görüşler bakım ve koruma altında bulunan ZYOB’lerin günlük yaşam becerileri kazanımlarına gereksinim duydukları ve serbest zamanlarının nitelikli etkinliklerle değerlendirmelerinin yaşam kalitelerine katkı sağlayacağını göstermektedir. Program içeriği alt temasında sayıca en fazla ve çeşitli görüşleri meslek elemanları belirtmiştir.

3.1.2.3. Program geliştirme

Program geliştirme alt temasına ilişkin olarak bakım elemanı, meslek elemanı ve yöneticiler tarafından verilen yanıtların frekans dağılımları Tablo 3.9.’da sunulmaktadır.

Tablo 3.9. Program geliştirme alt teması frekans dağılımı

Kategoriler	BE	ME	YN	Σ
	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
Ekip olarak	5	14	4	23
Zihin yetersizliği alanında uzman kişi tarafından	10			10
Özel eğitim öğretmeni tarafından	2	4		6
Meslek elemanı tarafından	6			6
Yönetici tarafından	2			2
BE: Bakım elemanı	ME: Meslek elemanı			YN: Yönetici

Tablo 3.9. incelendiğinde bakım ve koruma altında bulunan ZYOB’ler için geliştirilecek programın zihin yetersizliği alanında uzman kişi, özel eğitim öğretmeni, meslek elemanı ve yönetici tarafından ya da ekip olarak geliştirilmesi görüşleri sunulmuştur.

Bakım elemanları görüşlerinde “Yani öyle bir sistem yapacaksınız ki bu müdürden başlayacak danışmaya kadar gelecek. Bir ekip çalışması olacak.” (BE25, 81/3370-3371)

ifadesi ile programın ekip olarak geliştirilmesi gerektiğini, “*Şimdi zaten önce günlük yaşam planı bir idare tarafından kararlaştırılmalı benim bildiğimce. İdare tarafından meslek elemanlarıyla meslek elemanları da her bir meslek elemanının bir grubu vardır.*” (BE28, 96/3994-3996) ve “*Bence çocuk gelişimci, herkes bir arada... Bakım elemanı da çocuk gelişimcide beraber yapmalılar. Yani sadece bakım elemanı değil. Bir takım halinde buradaki yetkililerle birlikte yapmak daha güzel olur.*” (BE49, 127/5291-5293) ifadeleri ile idare ve meslek elemanları tarafından geliştirilmesi gerektiğini, “*Mesleği olacak yani, branşı olacak, branşı olacak. Yoksa bir öğretmen al getir, öyle bir şey yok yani, veremez hiçbir şey veremez yani. Bu işin içinden gelen... Mutfağından gelen insan olmalı yani.*” (BE25, 76/3163-3164), “*Yani uzman kişiler tarafından yapılmalıdır. Bu işi bilen kişiler tarafından yapılmalıdır.*” (BE02, 12/505) ve “*Günlük yaşam planı yine yani bunun eğitimini alan, elinin ehli olan insanların bu kişilerin düzenlemesi bence daha doğru. En başta bu programı düzenleyecek olan kişilerin ehli ve bu okul veya mezun olan kişiler.*” (BE35, 118/4915-4916) ifadeleri ile ise programın özel eğitim öğretmeni ve zihin yetersizliği alanında uzman kişi tarafından geliştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Bakım elemanları görüşlerinde zihin yetersizliği konusunda uzman kişi kategorisine yoğun bir şekilde görüş bildirmişlerdir. Alıntılanan görüşlerden de anlaşılacağı üzere bakım elemanları özel eğitim öğretmeni veya uzmanını kast etmektedir fakat bir kısım bakım elemanı özel eğitim öğretmeni kavramını bilmemekte bir kısmı ise görev yaptıkları kuruluştaki öncesinde özel eğitim öğretmeni çalışmadığı için kendini sınırlandırmaktadır. Bu alt temada bir diğer değinilmesi gereken konu ise bakım elemanlarının programı geliştirmekle görevlendirilebilecek meslek sahibini daha önce birlikte mesai yaptığı meslek gruplarından söylemesidir.

Meslek elemanları görüşlerinde “*Bağlı kuruluşun meslek personelleri, işte sosyal çalışmasından tutun sosyolog, özel eğitim öğretmeni, fizyoterapist ve diğer yardımcı hizmetler personelleri olsun. Aslında şöyle de denilebilir, kimler tarafından. Başta kuruluş müdürü olmak üzere. Aslında bu bir grup sinerjisi dâhilinde olması gerekir diye düşünüyorum. Yani yukardan kuruluş müdüründen tutun da, özel hizmet alımı personeline varıncaya kadar bir sinerji dahilinde planlanabilir diye düşünüyorum.*” (ME09, 5/187-192) ifadesi ile programın ekip olarak geliştirilmesi gerektiğini, “*Yani deneyimli eğitimci dediğim şöyle branş öğretmenin olması gerekli. İşte zihinselidir, özel öğretim öğretmenidir.*” (ME22, 45/1944-1945) ifadesi ile de programın özel eğitim öğretmeni tarafından geliştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Yöneticiler görüşlerinde “Yani ne kadar çok olursa daha iyi olur aslında. Örneğin işte bu meslek elemanları içinde saydığım kişi özel eğitim, sosyal çalışmacı, psikolog, fizyoterapist, hemşire, doktor, eğer kuruluştaki olması gereken.” (YN34, 25/1025-1025) ve “Günlük yaşam planı kimler tarafından yapılmalı meslek elemanlarının ve bakım elemanları. Bunun içerisinde psikolog da olacak, çocuk gelişim uzmanı da olacak, özel eğitimci de olacak, sosyal hizmet uzmanı da olacak, bakıcı personel de olacak.” (YN55, 60/2549-2552) ifadeleri ile programın farklı disiplinlerden uzmanlar tarafından ekip olarak geliştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Katılımcıların görüşleri bütün olarak değerlendirildiğinde her üç katılımcı grubunun da programın ekip olarak geliştirilmesi konusunda uzlaştığı görülmektedir. Bu alt temada en fazla ve çeşitli görüşü bakım elemanları sunmuştur. Bunun nedeni olarak bakım elemanlarının eğitim düzeylerinin diğer gruplara göre alt düzeyde olması ve konunun teori boyutunda bilgilerinin sınırlı olması gösterilebilir.

3.1.2.4. Öğretimin planlanması

Öğretimin planlanması alt temasına ilişkin olarak bakım elemanı, meslek elemanı ve yöneticiler tarafından verilen yanıtların frekans dağılımları Tablo 3.10.’da sunulmaktadır.

Tablo 3.10. Öğretimin planlanması alt teması frekans dağılımı

Kategoriler	BE	ME	YN	Σ
	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
Sürdürülebilirlik	5	2	2	9
Planlama gereksinimi	3	2	1	6
ZYOB’in görüşünün alınması	1	4		5
Uyarlanabilirlik		1		1
BE: Bakım elemanı	ME: Meslek elemanı			YN: Yönetici

Tablo 3.10. incelendiğinde bakım ve koruma altında bulunan ZYOB’lere yönelik tasarlanacak bir programın planlama aşamasında sürdürülebilirlik, planlama gereksinimi, ZYOB’in görüşünün alınması ve uyarlanabilirlik kategorilerinde görüşler bildirilmiştir.

Bakım elemanları görüşlerinde “Bu böyle bir plan olması lazım hocam. İşte bu gün Ali Bey burada müdür, bu düzenlendi bu yapıldı yarın Ali Bey’in tayini çıktı, gittiği zaman işte Mehmet Bey geldiği zaman ya bu neymiş, kaldır at olmaması lazım.” (BE14, 57/2363-2365) ifadesi ile programın sürdürülebilir olması gerektiğini, “Bu eğitimin planlanması lazım tabi ki ne yapılması gerekiyorsa, meslek elemanı ile bakım elemanın

birlikte çalışması gerekiyor.” (BE27, 91/3795-3796) ve “Her gün aynı saatte aynı şeyleri yaptırmak lazım. Mesela akşam saat kaçta 9’da yatmak. 9’da hastayı alıştırman lazım. Tabi planlı her şeyin bir saati var.” (BE02, 11/458-459) ifadeleri ile planlama gereksinimi olduğunu, “Ama onlara hiç şöyle bir imkân sunmuyoruz. Buraya bak bugün senin için gelindi. Sen burada ne yapmak istersin? Aslında biraz da onların planına bizim uymamız lazım.” (BE25, 75/3104-3106) ifadesi ile ZYOB’in görüşünün alınması gerektiğini belirtmişlerdir.

Meslek elemanları görüşlerinde *“İşte eliş öğretmeni hangi grubu hangi saatte alacak şeklinde bir yaşam programı sabah sporu hangi saatte olacak. Bu çok önemli. Sen oraya baktığında senin personelin hangi saat, nerede, engellin hangi saat, nerede, ne çalışmada dedim bunu görebileceksin. Aslında en önemli şey bu. Aslında bu oturduğunda olay bitiyor.” (ME39, 95/4069-4071) ifadesi ile planlama gereksinimini, “Ya şöyle bir plan oluştuğunda diğer kuruluşlarda ona uygun bir şekilde yapabilir bazı şeyleri esnetebilir, yani bu plan yapıldı, bu planın dışına çıkılmayacak gibi bir durum değil. Ama durumuna göre mesela o kuruluşunda bunlar engellilere göre uyarlanabilir. Bazen fiziksel binalardan ya da ne bileyim bulunan kuruluşlarda fiziksel yetersizlikler de oluyor.” (ME20, 38/1657-1660) ifadesi ile programın uyarlanabilir olması gerektiğini belirtmişlerdir.*

Yöneticiler görüşlerinde *“Dolabını düzenle diyorsun, düzenletemiyorsun. Ama tekrar ettiğin zaman bunlar eğitimle olan bir şey süreklilik isteyen. Süreç uzun sürece yayılmalı. Yani şimdi dolabını aç düzenle diyeceksin çocuk dolabını düzenleyecek mi düzenlemeyecek tabi ki.” (YN11, 04/138-141) ve “Sürekli eğitim. Sürekli her gün eğitim yani sürekli her gün yapıyor çocuk. Yani şey Pavlov’nun şeysi vardı şartlanma olayı. Şartlandırдың zaman bu çocuklar yapıyor. Ama bunları bir günde yapamazsın tabi ki. Sürekli bunu yaparsan şartlandırma metoduyla yapıyor yani zihinsel şeysi olmasa bile şartlandırmayla yapıyor. Yapacağına inanıyorum.” (YN11, 04/145-149) ifadeleri ile öğretimde süreklilik olması gerektiğini*

Bakım ve koruma altında bulunan ZYOB’ler için geliştirilecek programa gereksinim olduğu ve programın sürdürülebilirliğinin olması gerektiği konusunda her üç gruptan da ortak görüşler alınmıştır. Bakım elemanları grubundan BE25 kodlu katılımcı ZYOB’in görüşünün alınması gerektiği görüşü diğer iki gruptan farklı olarak sunmuştur. Bu durumun bakım elemanlarının ZYOB’lerle daha yakın çalışmalarından ve empati yapmalarından kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca meslek elemanları

grubundan ME20 kodlu katılımcı diğer iki gruptan farklı olarak programın diğer kuruluşların farklılıklarına göre uyarlanabilir olması gerektiğini belirtmiştir. Bu görüş meslek elemanının geçmiş iş deneyimlerden kaynaklı olabilir.

3.1.2.5. Öğretim elemanı

Öğretim elemanı alt temasına ilişkin olarak bakım elemanı, meslek elemanı ve yöneticiler tarafından verilen yanıtların frekans dağılımları Tablo 3.11.'de sunulmaktadır.

Tablo 3.11. Öğretim elemanı alt teması frekans dağılımı

Kategoriler	BE	ME	YN	Σ
	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
Bakım elemanı	12	10	3	25
Özel eğitim öğretmeni	2	13	5	20
Özel eğitim liderliği/koçluğu	1	5	4	10
BE: Bakım elemanı	ME: Meslek elemanı		YN: Yönetici	

Tablo 3.11. incelendiğinde bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'ler için geliştirilecek programın öğretim elemanının özel eğitim öğretmeni ve bakım elemanı olabileceği yönünde görüşlerin sunulduğu görülmektedir.

Bakım elemanları görüşlerinde “*Zihinsel engelli öğretmeni ilk önce bizimle konuşması gerekiyor. Bize söylemesi gerekiyor bize öğretmesi gerekiyor. Ondan sonra bizimde engelliye öğretmemiz gerekiyor bence.*” (BE36, 126/5223-5224), “*Yani en başta işi bilen uzman. Mesela bir bakıcıyı toplayıp neyle ilgili bilgi vermek istiyorsa. O kişinin uzmanı o bakıcılara bilgi vermesi lazım. Yani onlara gereken talimatları vermesi lazım. Veya bunları takip etmesi lazım.*” (BE02, 14/570-572) ve “*Uygulamayı önce bu dediğim kişiler anneye vermesi lazım. Çünkü birebir anne veya bakıcı baba o çocuklarla muhatap olduğu için önce anneye aşılacak lazım. Nasıl yapılacağını, hangi yöntemlerle yapılacağını. Anne de çocuğa uygulaması gerekiyor.*” (BE29, 102/4256-4258) ifadeleri ile programda öğretim yapacak uygulamacının özel eğitim öğretmeni koordinesinde bakım elemanı olması gerektiğini, “*Algılayan çocuğu biz keşfediyoruz. Diyoruz ki mesela bi bu çocuk bunu biz yeme alışkanlığı yapacağız mesela çocuğa biz kendi yedirmeyeceğiz diyoruz. Çocuğa sürekli kaşığı eline verimiz, kaşığı beraber tutarız. Götürür getiririz. Yemeği yedirir getiririz. Çocuk artık bir gün, iki gün, beş gün, 10 gün, 15 gün, bir ay, bizde yılmak yok yani biz o çocuğun alışkanlığını yapana kadar yapacağız çünkü biz onların sayesinde ekmek yiyoruz.*” (BE28, 97/4037-4042) ifadesi ile de bakım elemanlarının uygulamacı olabileceğini belirtmişlerdir. Bakım elemanları görüşlerinde öğretimi kendilerinin de yapabileceğini ama uzman bir kişinin onlara rehberlik etmesinin

işlerini kolaylaştıracağını belirtmişlerdir. Özel eğitim öğretmeni veya zihin engelliler öğretmeni kavramını bilen bakım elemanları bu kavramı kullanırken diğerleri uzman kişi şeklinde dile getirmiştir. Bakım elemanları her ne kadar öğretimi yapabileceklerini belirtse de desteğe ihtiyaçları olduğunu bildirerek özel eğitim koçluğu kavramına da vurgu yapmışlardır.

Meslek elemanları görüşlerinde “*Keşke özel eğitim öğretmeni olsa davranış kalıbını yerleştirmeyi filan yapsa. Yani bize rehber olsa bunlar konusunda ama o çok mümkün değil. Ütopyanın da ütopyası olur ki iş okullarında daha sertifikalı öğretmenler varken bu çok mümkün değil.*” (ME12, 11/469-473) ve “*Öğretim özel eğitimcilerin işi kesinlikle. Buralarda özellikle yatılı kuruluşlarda kadrolu özel eğitimcilerin olması gerekiyor. Özel eğitimcilere istediği materyal, ortam sunulması gerekiyor. Hem bireysel hem grup eğitime alıp teker teker. Burada uygulama alanı da zaten çok, insanlar burada yaşıyorlar. Onların hani mesleki bilgi ve becerisiyle bu işler hallolur. Kesinlikle özel eğitimcinin kurumda olması ve devamlılığının sürekliliğinin sağlanması gerekiyor uygulama alanımız bol. Burada işi bilen insanlar olduktan sonra ben inanıyorum ki bir sürü insan çok kolay kendi özbakım becerilerini yerine getirecek ve daha da devamlılığı sağlanacak bunun sadece özbakımla kalmayacak.*” (ME44, 118/5018-5029) ifadeleri ile öğretim yapacak uygulamacının özel eğitim öğretmeni olması gerektiğini, “*Böyle bir şeyin olabilmesi için bakıcı sayısını attırılması lazım bence. Eğitici bakıcıyla, bakan bakıcının ayrılması lazım. Eğitici bakıcı sabahdan akşama bir fiil gölge gibi onun peşinde gezecek ona öğretecek ona. Ancak bu şekilde sağlanır yoksa bakım için çalışan bakıcıları bu şekilde bir işin peşine veremeyiz o zaman dikkatini ona verir başka şeylerden dikkatlerini uzaklaştırırlar.*” (ME54, 150/6386-6380) ifadesi ile bakım elemanlarının uygulamacı olabileceği, “*Hani özel eğitimle ilgili bilinç de yok öncelikle bu bilincinde verilmesi gerekiyor. Burada yoksa başka yerlerde de yoktur eminim ki. Yani ben dört yıl okudum bir başladım ilk gün özel eğitimin gerekliliği mezun oluyordum özel eğitimin gerekliliği (kişi çocuk gelişimcidir) ama burada hiç yok yani kimsenin haberi yok bilmiyorlar napıldığını bile bilmiyorlar. Amaç ne bilmiyorlar, noluyor diyorlar, gidiyo da noluyor diyorlar yani. Aynen bilinç yok hani nedir özel eğitim nasıl bir sistemdir hani bilmiyorlar. Öncelikle onun da bir tabi ki öğretilmesi gerekiyor.*” (ME44, 120/5082-5089), “*Yani yine bunu zihinsel engelliler öğretmenleri filan eğitecekler. Yani öğretmende bakıcının peşinden gölge gibi gezecek.*” (ME54, 150/6399-6401) ve “*Ya bu konuda eğitim almış kişiler diyorum bu kuruluşlarda daha çok çalışmış kişilerde olmalı*

ama yani kuruluş sosyal hizmet kuruluşlarından seçilmeli zaten bunlar. Çünkü çocuğun kişiliğini bilmeli neler yapabileceğini bilmeli. Eğitimcilere de danışılarak yönlendirilebilir tabi ki.” (ME33, 70/2949-2952) ifadeleri ile özel eğitim alanında uzman kişilerin uygulamacıları eğitmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca meslek elemanları özel eğitim öğretmeninin bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde yeterli sayıda istihdam edilmeleri gerektiği, öğretimi kesinlikle özel eğitim öğretmeninin yapması gerektiği, özel eğitim öğretmeninin aynı zamanda bakım elemanlarını eğitmesi ve diğer meslek elemanlarına rehberlik etmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Yöneticiler görüşlerinde “*Özel eğitim öğretmeni zaten ana merkezinde olacak bu işin. Yani eğitimin nasıl verileceğini, engelliye nasıl bu işin kabul ettirileceğini.*” (YN34, 26/1085-1086) ve “*Keşke daha çok özel eğitimci alsalar. Ve yok biliyorsunuz, çok az. Hani bize bir özel eğitimcinin hani burda şu eksikler var, hani bu kızlar mesela dış fırçalamayı, günlük yaşam planı içerisinde yatak toplamayı, şunu bunu bilmiyorsa bu davranışı nasıl öğreteceği, ideal olan nasıl öğretilene dair bir programın belirlenmesi. Bu programın da aşamalı bir şekilde öğretilmesi.*” (YN56, 75/3205-3209) ifadeleri ile öğretim elemanının özel eğitim öğretmeni olması gerektiğini, “*Yani onlarla ancak onla ilgili özel bir eğitim diyeceğim ama bu eğitimi bakım elemanı yine ancak verebilir yani.*” (YN58, 78/3336-3337), “*Bunları yapacak personel yetiştirmek lazım. Özel eğitimci olacak, bu grup sorumlusunu grup sorumluluğu ne demektir, nasıl yapılır. Aşamalı bir şekilde öğretmek ama öğretecek kişiyi de yetiştirmek lazım bunu yetiştirecek kişi bence de özel eğitimci olmalı aslında.*” (YN56, 76/3217-3218) ve “*Özel eğitim, sadece özel eğitimci olmalı, yani özel eğitimci mutlaka başında olmalı, koordinatör olmalı hatta. Özel eğitimci bunu olmalı, herkeste bu işin içine girmeli. Çalışan herkes. Bakım elemanından tutun danışma yönlendirmesine kadar herkes girmeli, her yerde.*” (YN11, 08/299-301) ifadeleri ile özel eğitim öğretmeninin bakım elemanlarını eğitmesi ve diğer meslek elemanlarına rehberlik yapması gerektiğini belirtmişlerdir.

Her üç grupta bulunan katılımcıların görüşleri bütün olarak değerlendirildiğinde ortak frekanslardan anlaşılacağı üzere programı özel eğitim öğretmeni/uzmanının koordine etmesi, özel eğitim öğretmenin hem bakım ve koruma altında bulunan ZYOB’i hem de yardımcı eleman olan bakım elemanları eğitmesi aynı zamanda diğer meslek elemanlarına da rehberlik etmesi gerektiği bulgularına ulaşılmaktadır.

3.1.2.6. Öğretim yolları

Öğretim yolları alt temasına ilişkin olarak bakım elemanı, meslek elemanı ve yöneticiler tarafından verilen yanıtların frekans dağılımları Tablo 3.12.'de sunulmaktadır.

Tablo 3.12. Öğretim yolları alt teması frekans dağılımı

Kategoriler	BE	ME	YN	Σ
	f	f	f	f
Pekiştirme	1	4	2	7
Model ipucu	1	4	1	6
Bireysel eğitim	2	1	3	6
Eğitimde teknoloji kullanımı	3	1	1	5
Sözel ipucu	2		1	3
Fiziksel ipucu	1	1	1	3
BE: Bakım elemanı	ME: Meslek elemanı			YN: Yönetici

Tablo 3.12. incelendiğinde bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'ler için geliştirilecek bir programın öğretimine ilişkin olarak pekiştirme, model ipucu, bireysel eğitim, eğitimde teknoloji kullanımı, sözel ipucu ve fiziksel ipucu kategorilerinin oluşturulduğu gözlenmektedir.

Bakım elemanları görüşlerinde “*Model olarak mesela kendimiz fırçalayıp, gösterip ondan sonra ona öğretmek daha iyi olur bence.*” (BE36, 123/5124-5125), “*Yani biz yanımızda beraber onlarla yaparak, işte göstererek, birlikte çalışarak yapabiliriz.*” (BE27, 91/3767-3768) “*Hemen üstünü başını çıkartıyor mesela banyoya götürüyor hemen yıkıyor, hemen de geri çıkartıyor. Çocuk ne yapıyor hiçbir şey öğrenmiyor ha bu şekilde de öğrenemez. Ama yukarı çıktığında mesela “Ramis kazağını çıkart.” çıkarttım, “Gömleğini çıkart.” çıkarttım.*” (BE25, 80/3348-3350) ifadeleri ile model ipucu kullanımını, “*Eğitimle hocam. Birebir ilgilenmek lazım. Toplu olarak değil. Birebir ilgileneceksin.*” (BE12, 12/499) ve “*Yani buna o şekilde değil de engellilerimize mesela toplayacaksınız, bir komisyon oluşturulacak top oynamayı sever, walkman dinlemeyi sever.*” (BE25, 77/3197-3199) ifadeleri ile bireysel eğitim verilmesi gerektiğini, “*Bilgisayar hocası olabilir. Bilgisayar üzerinden eğitici şeyler öğretebilir mesela.*” (BE27, 91/3804) ve “*Videoyla görsel olarak da öğretilir. Daha sonrada nezaretçi tarafından, görmedin mi sen izledik ya nasıl yapıyorduk diye hatırlatması veya vurgu yapılması sağlanabilir.*” (BE01, 07/269-270) ifadeleri ile eğitimde teknoloji kullanımının gerektiğini belirtmişlerdir.

Meslek elemanları görüşlerinde “*Model olarak sen atıyorum dış fırçalamayı öğretmek istiyorsan geçeceksin karşısına dişini fırçalayacaksın öyle.*” (ME32, 57/2420-

2421), “Yemekhaneye alırım karşıma önce ben yerim gösteririm nasıl yendiğini.” (ME33, 68/2872-2874) ve “Onları gösterip, uygulatmasını hani onların uygulamasını sağlayabiliriz.” (ME33, 37/1594-1596) ifadeleri ile model ipucu kullanılması gerektiğini, “Çocuk mesela şey yapıyor aynı davranışı üç sefer gösterdi veya hafta sonuna kadar olumlu puan aldı işte ailesiyle görüşme, atıyorum çay ocağına gidip bir çay içme.” (ME33, 87/3728-3729) ifadesi ile pekiştirme kullanımının gerektiğini, “Mesela engelli tuvalete girdi, kapıyı kapattığı anda o tuvalete oturacak ya o anda kapının arkasında bir monitör şeye başlayacak, akacak, dönecek. Komuttan çok böyle müzikli bir şekilde işte böyle bizim hayalimizde şu var bir şarkılı bir şekilde. Haydi otur klozete işte haydi bitiyor mu işin ellerini de temizle işte yüzünü de yıka işte bilmem ne. Böyle bu şekilde, hem çocuğa böyle destek olacak, hem de ona böyle görsel anlamda hitap edecek bir çalışma diyoruz, aynı zamanda kontrol düşünüyoruz.” (ME39, 86/3676-3684) ifadesi ile eğitimde teknoloji kullanımının önemini, “Ben kendim yedim mi. Bir kaşıktaki kendisine veririm. Ondan sonra elinden tutarım nasıl yedirilmesi gerektiğini gösteririm. Hani önce ben yiyip gösteririm ya sonra elinden tutar gösteririm.” (ME33, 68/2873-2875) ifadesi ile fiziksel ipucu uygulanabileceğini belirtmişlerdir.

Yöneticiler görüşlerinde “Rol-model tekniği ile bunun en güzel hani baktık eli kolu tutuyor. Hani spastisi yok, şusu yok, busu yok, kendini kesme ihtimali de yoksa tabi ki yalnız ilk önce al, verdim al sen yap tıraşını ol böyle bir şey olmaz. Rol-model tekniğiyle bence yanında bakım elemanı ile birlikte ona gösterdiğinde her seferinde ona eşlik ederse, bunu yavaş yavaş yapar” (YN33, 68/2873-2875) ifadesi ile model ipucu kullanımını, “Önemli olan bireysel olması. Yani her bir program, bütün herkese aynı şekilde uygulanması çok zor olur. Güç olur. Onun için bir de bireysellik olacak işte, programlarda bireysellik olacak.” (YN34, 28/1168-1170) ifadesi ile öğretimin bireysel olması gerektiğini, “Mesela toplumda düğün oluyor, cenaze oluyor, değil mi, eğlence oluyor. Mesela onlar, o tür şeylerde nasıl davranılması gerektiğini, hem mesela kuruluşlarda materyalle gösterilecek mesela video ile oyunla. Arkasından düğüne götürülecek, cenazeye götürülecek, eğlenceye götürülecek.” (YN34, 28/1181-1184) ifadesi ile teknoloji kullanılabileceğini, “Genel el yüz yıkamayı tabi ki sözel hatırlatmayla bunun aşamaları var. Sözel uyarıyla hatırlatmayla kesinlikle bakım elemanına görev düşüyor, yapması lazım. Ondan sonra da diş fırçalaması için al kızım diş fırçasının yeri belli macunun yeri belli olacak. Al kızım diş fırçasını, git dişini fırçala dediğinde onları takip edecek. Tuvaletten çıkarken elini yıkadın mı diye soracak en azından. Yıkamadıysa

dönüp gidip yıkayacak. Sözel hatırlatmaları ve şeyleri kesinlikle bakım elemanlarını bu dönütleri vermesi gerekiyor. O yüzden bakım elemanı kesinlikle çok önemli.” (YN56, 70/2938-2949) ifadesi ile sözel ipucu kullanılabileceğini, “*İlk önce kendisi yapar-gösterir, sonra elini tutar, gösterir*” (YN56, 70/2960-2961) fiziksel ipucu kullanılabileceğini, “*Örneğin mesela, televizyonu olanın yayını kesilebilir odası bozuk olduğunda. Değil mi? Veya ne bileyim işte, geziye meziye şey yapanlar o hafta gönderilmeyebilir. Sinemaya gidenler. Odasını temiz tutmayanları veya odasındaki eşyaya zarar verenler. Bunlar geliştirilebilir.*” (YN34, 27/1102-1105) öğretimde pekiştirme kullanılabileceğini belirtmişlerdir.

Her üç grubun görüşleri bütün olarak incelendiğinde pekiştirme, model ipucu ve bireysel eğitimin ortak ve en fazla görüş belirtilen kategoriler oldukları görülmektedir. Bu durumun her üç grubunda zihin yetersizliği alanındaki iş deneyimlerinden kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca eğitimde teknoloji kullanımı da ortak ve yüksek sayıda görüş bildirilen kategori olmuştur. Bu durum teknolojideki güncel gelişmelerin bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde eğitim amaçlı kullanılabileceğini göstermektedir.

3.1.2.7. Programa yönelik öneriler

Programa yönelik öneriler alt temasına ilişkin olarak bakım elemanı, meslek elemanı ve yöneticiler tarafından verilen yanıtların frekans dağılımları Tablo 3.13.’de sunulmaktadır.

Tablo 3.13. Programa yönelik öneriler alt teması frekans dağılımı

Kategoriler	BE	ME	YN	Σ
	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
ZYOB’in eğitim gereksinimi	5	1	1	7
ZYOB ve öğretim elemanı iletişimi	2		2	4
Hizmet içi eğitim		4		4
Genelleme gerekliliği		1	1	2
Pilot uygulama	1			1
Esnek çalışma saatleri		1		1
BE: Bakım elemanı	ME: Meslek elemanı		YN: Yönetici	

Tablo 3.13. incelendiğinde bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lere geliştirilecek programa ilişkin olarak ZYOB'in eğitim gereksinimi, ZYOB ve öğretim elemanı iletişimi, hizmet içi eğitim, genelleme gerekliliği, pilot uygulama ve esnek çalışma saatleri önerilerini içeren görüşler belirlenmiştir.

Bakım elemanları görüşlerinde “*Yedir, içir, dedin ziyade eğitmek gerekiyordu. Ama biz bunu yapmadık hocam.*” (BE13, 48/1983-1984) ve “*Yani bu çocuklar*

yemekhaneye ellerini yıkayarak gelebiliyorlarsa birçok şeyi öğrenebilirler.” (BE06, 30/1249) ifadeleri ile ZYOB’lerin eğitim gereksinimi olduğunu, “Öncelikle bakım elemanları çok önemli ve bakım elemanlarının çocuklarla uyumu da çok önemli. Yani çocuk isterse yapar engelli birey. İstemezse hiçbir şey yaptıramazsın ve bakım elemanını sevmesi de önemli kendini sevdirebilirse engelliyle bir arada uyum içinde çalışabilirse yaptırabiliriz. Ama inatlaşırsan engelli sen ona sevgi göstermezsen, şey yapmazsan mümkün değil hiçbir şey yaptıramazsın. Yapmak isterse de yaptıramazsın uyumlu olacaksın engelli ile. Kendini sevdireceksin bir arada güzel bir şekilde çalışırsan, seni severseler yaparlar. Bakım elemanı uyumlu olması lazım.” (BE27, 91/3776-3782) ZYOB ve eğitim verecek uygulamacının iletişiminin önemli olduğunu, “Zihinsel engelli bir program bir şey uygulanacaksa bir en azından üç beş gün bakılır. Üç beş günde zaten bu insanlar bu ehli olan insanlar bu zihinsel engelliye bu program faydalı mı olacak veya zararlı mı olacak olmasını bilir. Değerlendirirler. Ne olur hani üç beş gün içinde ya devamı devam edilebilir.” (BE35, 119/4922-4925) pilot uygulama yapılması gerekliliğini belirtmişlerdir.

Meslek elemanları görüşlerinde “Hizmet alımı personelleri arkadaşlarımızın da neden hizmet içi eğitime tabi tutulmasınlar ki? Onlar da hizmet içi eğitime tabi tutulabilirler. Hem kendi, çok yoğun iş tempoları var, bazen 12 saat çalışıyorlar, hem motive olmuş olurlar. İşte bir sahilde yine aynı bizim aldığımız eğitimler gibi, hem orda motive olurlar, hem bilgilendirilirler diye düşünüyorum. Bakanlığın bünyesinde yetkili personelciler, personeller tarafından da, Eğitim Dairesi Başkanlığımızca da eğitim verilebilir ya da dışardan destek eğitim kollarından da destek alınabilir bu konuda.” (ME09, 5/175-182), “Onu da şöyle ben bir eğitime katılmışım Antalya’da özel eğitim işte otizm ve zihinsel engellilerin işte özbakım becerilerini kendi kazandırılması daha çok Anadolu Üniversitesinden geldiler tanır. Sizde mi gelmiştiniz sanki diyormuşum. Oradan çok değerli hocalar gelmişti. Orda çok güzel davranış edindirme modülleri anlatıldı bize işte basamak basamak. Her şeyi orda evet çok güzel öğrendik.” (ME44, 115/4884-4888) ve “Öğretim yani işte dediğim gibi yani eğitilmiş insanlar yapacak yani. Üniversitedeki öğretim görevlileri onlar daha şey yani. Onlar daha bilinçli üniversiteden ve dediğim gibi özel eğitim öğretmeni bence. Üniversitede alanları var bunun zaten. Bize de profesyonel destekler olabilir yani. O da nasıl bizim genel müdürlük değil de dediğim gibi üniversiteden hocaların desteğiyle bizi burada çalışanları da bilinçlendirirler. Bizim bir şeyden haberimiz yok ki kurumda durup çalışıyoruz işte bu kadar yani öyle değil mi?

Bizlere de hizmet içi eğitim verilerek geliştirilebiliriz yani. Belirli kalıbın içine biz de sıkışıp kalıyoruz. Ama üniversiteden hocalar getirdiğinde davet ettiğiindeki biz eğitimlerine çünkü yıllardır gidiyorum ya çok daha yararlı oluyor çok farklı şeyler çıkıyor.” (ME66, 32/2722-2755) ifadeleri ile hizmet içi eğitim gerekliliğini, *“Mesai saatine bağlı kalırsan olmaz. Esnek çalışma saati olmalı diye düşünüyorum.”* (ME32, 62/2608) programın sürekliliği için çalışma saatlerinin esnek ve süreklilik sağlayacak şekilde düzenlenmesini belirtmişlerdir.

Yöneticiler görüşlerinde *“İletişim önemli. Yani iletişim, empati, sevgi, hoş görünme böyle hani kalben tabi hoş görünme böyle şey değil de böyle hani bunlara hani dikkat edildiği zaman kesinlikle engelliler, engelliye yönlendirmiş oluyorsunuz yani.”* (YN48, 52/2184-2186) ZYOB ve eğitim verecek uygulamacının iletişiminin önemli olduğunu, *“Program, kuruluştta öğretilecekler işte mesela, giyinmeyi hem kuruluştta öğreteceğiz, sosyal yaşamda da denemesini yapacağız. Örneğin, mesela dışarıda yemek yiyeceğiz bir restoranda. Değil mi? Orada diğer normal insanların arasında onları görecekler, yani yemeğin nasıl yendiğini, saçlarının nasıl düzgün olduğunu, kıyafetlerinin düzgün olduğunu. Bunu böyle pekiştireceğiz.”* (YN34, 28/1176-1180) genelleme gerekliliğini belirtmişlerdir.

Üç katılımcı grubunun görüşleri bütün olarak değerlendirildiğinde bakım ve koruma altında bulunan ZYOB’lerin bakım hizmetlerine gereksinimleri olduğu kadar günlük yaşamlarında eğitim desteğine de ihtiyaçları olduğu, bakım elemanları ve meslek elemanlarına günlük yaşam becerileri konusunda profesyonel destek verilmesi gerektiği, ilgili hizmet içi eğitimlerin özel eğitim bölümlerinde görev yapan akademisyenler tarafından verilmesinin hizmet içi eğitimin niteliğini artıracığı, bireylere verilen günlük yaşam eğitiminin farklı ortamlara genellenmesi gerektiği ve eğitimi verecek personelin günün her saatinde bireylerle çalışabilmesi için esnek çalışma saatlerinin düzenlenmesi gerekliliği bulgularına ulaşıldığı görülmektedir.

3.1.2.8. Öğretimin değerlendirilmesi

Öğretimin değerlendirilmesi alt temasına ilişkin olarak bakım elemanı, meslek elemanı ve yöneticiler tarafından verilen yanıtların frekans dağılımları Tablo 3.14.’de sunulmaktadır.

Tablo 3.14. Öğretimin değerlendirilmesi alt teması frekans dağılımı

Kategoriler	BE	ME	YN	Σ
	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
Kontrol listeleri	2	6	3	11
Bireysel değerlendirme	1	8	2	11
Gözlem	6	2	2	10
Özel eğitimci değerlendirmesi	1	3		4
Değerlendirme toplantıları yapılması	3			3
BE: Bakım elemanı		ME: Meslek elemanı		YN: Yönetici

Tablo 3.14. incelendiğinde bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lere yönelik geliştirilecek programın değerlendirilmesinde kontrol listeleri, bireysel değerlendirme, gözlem, özel eğitimci değerlendirmesi ve değerlendirme toplantılarına yönelik görüşler belirtildiği görülmektedir.

Bakım elemanları görüşlerinde *“İzleme kısmı haftalık çizelge olacak. Haftalık çizelgenin de üzerinde kontrollü amaçla yapılan şeyin bilgileri onların imzası sürgüsüyle kanıtlanacak.”* (BE10, 44/1823-1824) ifadesi ile kontrol listelerinin değerlendirme amacıyla kullanılabileceğini, *“Bir hafta ya da 10 günde bizden bir şey alacaksınız. Ya da gelip başında durup çocukların durumuna bakacaksınız.”* (BE08, 40/1661-1663), *“Siz (özel eğitimci) takipçisi olacaksınız, uygulaması yani siz yaptıracaksınız ya da bir başkası takipçisi olacaksınız.”* (BE08, 40/1661-1662) ve *“İşte sizin (özel eğitimci) gibi belki o programı yapan kişiler gelip gözlemleyebilirler. İlk halleriyle son halleri. Bu olanalar sağlandıktan sonra bu çocuklar bize nasıl cevap veriyor diye.”* (BE49, 128/5319-5320) ifadeleri ile özel eğitimcinin değerlendirmesinin uygun olacağını, *“Bu ancak buradaki idare mesela gözlemleyecek bunu çocuğun durumunu gözlemleyecek ilerlemeyi gözlemleyecek mesela kaydedecek bunu. Ona göre onlar değerlendirecek bunu.”* (BE23, 72/2998-3000) gözlem yapılarak değerlendirilebileceğini, *“Geri dönüş bilgileri olumlu, olumsuz. Ondan sonra ne biliyim bu programı organize eden kişilerle toplanılır. Yani olumluysa daha yeni şeyler eklenebilir. Örneğin olumsuzsa başka şekiller denenebilir.”* (BE26, 88/3647-3650) toplantılar yapılarak programın değerlendirilebileceğini belirtmişlerdir.

Meslek elemanları görüşlerinde *“Şimdi bu eğitimleri tamamladıktan sonra gözlem süreci gerekiyor. O gözlemde belirli periyodlarda dediğim gibi bakım elemanlarından tabiki bunu her daim öğrenilebilir. Belki bir çizelge oluşturulabilir. Bugün yapması gereken. Yapması gereken yaptı mı, yapmadı mı? Onlar üzerinden gidilebilir.”* (ME57, 157/6696-6697) ifadesi ile gözlem yapılarak değerlendirme

yapılabileceği, “Kişiyi özel, çocuğa özel olmalı bence. Dediğim gibi standartlar uymaz yani normal insan için bile olmaz da. Hep aynı sorular böyle kalıp, bu artı, eksi, evet, hayır... Ve zaten şeydir yani ayda bir tekrarlanır altı ayda bir bu da çok saçma özel eğitimde biliyoruz yani. Bir el yıkama ya da bir tuvalet alışkanlığını hani bir ayda bir çocukta gelişmesinin ne kadar zor olduğunu seviyesine göre ne kadar zor olduğunu biliyoruz. Mesela süre sınırlanması çok yanlış. Belki hani çocukla ilk tanıştığımız anda ön değerlendirme yapılır bir fikir olsun diye. Daha sonra bunu özel eğitimci zaten gözlemlenecektir gerekli zamanda, çocuğa göre de aralıklarını belirleyebilir diye düşünüyorum.” (ME61, 167/7118-7125) bireysel değerlendirme yapılması gerektiği, “Özel eğitimci birinin veya bu alanda yıllarca çalışmış biri bu çocuklarla ilgili bu bilgileri harmanlaması gerekiyor herhalde. Değerlendirmeyi de veya yaşam akışlarını yapan kişilerin ekstra değerlendirmek için yeniden bir araya gelmesi gerekiyor veya koordinasyon kurullarında değerlendirilmesi gerekiyor.” (ME50, 142/6064-6067) özel eğitim öğretmenin değerlendirme yapmasının uygun olacağını belirtmişlerdir.

Yöneticiler görüşlerinde “Çocuk mesela kendisi mesela tuvalet alışkanlığı diyelim hani olmayan bir engelliye tuvalet alışkanlığıyla ilgili hiçbir becerisi olmayan birinin zaman içerisinde mesela bu alışkanlığı edinmesi. Bu belli bir form üzerinden de olabilir.” (YN48, 55/2287-2291) ifadesi ile değerlendirme amacıyla kontrol listelerinin kullanılabileceğini, “Her çocuğu her bireyi aynı değerlendirmemek lazım. Her bireyi özel olarak değerlendirmek lazım.” (YN11, 06/209-210) değerlendirmenin bireysel olması gerektiği, “Valla şu an birebir teknik alanda olan kişiler bakım elemanı. Bakım elemanı onunla ilgili takip eder, geriye dönüt olursa bu amacına ulaşmış demektir yani. Çünkü alanda onlar var.” (YN42, 49/2030-2031) bakım elemanlarının gözlem yaparak değerlendirme yapabileceklerini belirtmişlerdir.

Katılımcı üç grubun görüşleri bütün olarak değerlendirildiğinde bireysel değerlendirme, kontrol listeleri ve gözlem kategorileri üzerinde ortak görüşler bildirilerek uzlaşma sağlandığı söylenebilir. Meslek elemanları programın içeriğine ve kapsamına uygun olarak özel eğitim öğretmenin değerlendirme yapmasını uygun buldukları görüşünü paylaşmışlardır. Ayrıca yönetici ve bakım elemanı gruplarından alanda sürekli bulunan mevcut personel bakım elemanı olduğu için programın bakım elemanınca izlenmesi görüşü sunulmuştur. Bu alt temada en yüksek sayıda görüş meslek elemanı katılımcılar tarafından sunulmuştur.

3.1.3. Serbest zamana ilişkin bulgular

Serbest zaman ana teması altında gerçekleştirilen fiziksel etkinlikler, gerçekleştirilen iş/uğraşı ve sanat etkinlikleri, gerçekleştirilen kuruluş dışı etkinlikler, gerçekleştirilen kuruluş içi etkinlikler, serbest zaman sorunları ve serbest zaman önerileri olarak altı alt tema ortaya çıkmıştır.

3.1.3.1. Gerçekleştirilen fiziksel etkinlikler

Fiziksel etkinlikler alt temasına ilişkin olarak bakım elemanı, meslek elemanı ve yöneticiler tarafından verilen yanıtların frekans dağılımları Tablo 3.15.'de sunulmaktadır.

Tablo 3.15. Gerçekleştirilen fiziksel etkinlikler alt teması frekans dağılımı

Kategoriler	BE	ME	YN	Σ
	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
Birey ve takım sporları	9	12	9	30
Yürüyüş/egzersiz	4	15	9	28
Basit top oyunları	6	5		11
BE: Bakım elemanı	ME: Meslek elemanı			YN: Yönetici

Tablo 3.15. incelendiğinde bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin merkezlerde serbest zamanlarını birey ve takım sporları, yürüyüş/egzersiz ve basit top oyunları oynayarak değerlendirdikleri görülmektedir.

Bakım elemanları görüşlerinde “*Sporla ilgili yürüyüşe daha çok fazla götürüyoruz, bu vadi yürüyüşlerine yapıyoruz.*” (BE16, 60/2461) ve “*Koşu bandımız var. Yani bir spor salonunda ne gerekiyorsa bizim spor salonumuzda hepsi var. Çocuklarımız orda tüm spor faaliyetlerinden yararlanabiliyorlar.*” (BE27, 88/3680-3681) ifadeleri ile ZYOB'lerin yürüyüşler ve egzersiz yaptıklarını, “*Genellikle hocam top oynuyorlar. Ben bir ikisinde bulundum. Top oynuyorlar yani.*” (BE25, 74/3054) basit top oyunları oynadıklarını, “*Patene gidiyorlar. Kışın patene giderler.*” (BE49, 74/3054) kuruluşun bulunduğu bölgeye uygun paten kayma gibi spor faaliyetleri gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir.

Meslek elemanları görüşlerinde “*Bir de biz boş saatlerinde yani serbest zamanlarında bahçeye çıkarıyoruz, bahçede işte çeşitli oyunlar oynatıyoruz. Yürüyüş yaptırıyoruz.*” (ME49, 41/1764-1766) ve “*Bir benden eğitimi öğretmeni tarafından yapılıyor ama nasıl anlatayım taklit edebildikleri vücut farkındalığı yaratacak hareketler yapıyorlar. İşte esnetme hareketleri, öncelikle ısınma yapıyorlar bunun öncesinde, soğuma hem hareketsiz kalmaya yönelik hem de kilo kontrolünü sağlayıcı yönde hafif*

artışla bu şekilde gidiyorlar.” (ME12, 7/266-270) ifadeleri ile ZYOB yürüyüş yaptıklarını, “Voleybol birlikte bazen oynanıyordu. Yani voleybol. At hiçbir şey bilemiyorsan onlara.” (ME43, 102/4335-4336), “Buz patenine gönderiyoruz hafta sonları. Gençlik merkezlerinde birkaç tane gencimiz var onlar gidiyorlar.” (ME46, 128/5472-5473), “Kaymaya gidiyorlardı Kayseri’de kayağa. Kızağa biniyorlar tepeden aşağıya kadar. Teleferiğe biniyorlardı.” (ME43, 104/4436-4437) ve “Sporla ilgili benim bildiğim bir atletizmde olanlar var, masa tenisine gidenler var, yüzmeye gidenler var, futbol oynayanlar var ve basketbol oynayanlar var.” (ME37, 73/3067-3069) ifadeleri ile bazı bireylerin çeşitli spor dallarında özel sporcu oldukları, bulunan bölgenin imkanlarına göre yüzme, paten kayma ve kayak yapma etkinliklerine katıldıklarını belirtmişlerdir.

Yöneticiler görüşlerinde “Saat 10’da sağlıklı yaşam yürüyüşleri var. Sağlıklı yaşam yürüyüşlerini yapar, beden eğitimi öğretmenleri eşliğinde.” (YN42, 44/1840-1841) ve “Bir de bazı hareketler işte böyle hani sağlıklı bir vücut yapısı için bazı hareketler falan yapıyorlar.” (YN48, 50/2080-2081) ifadeleri ile ZYOB’lerin egzersiz ve yürüyüş yaptıkları, “Futbol takımı kurduk. Basketbol takımı kurduk bunlardan. Voleybol takımı kurduk. Atletizm, bir de yüzme. Yüzme sporları yapıyoruz şu anda bir çocuğumuz var Türkiye yüzme şampiyonu, masa tenisi grubunda bir çocuğumuz var Türkiye 2.si. Takım olarak da basketbolda Türkiye 3.sü oldular.” (YN38, 31/1282-1294) takım sporları ile ilgilendikleri ve başarı sağlayabildiklerini belirtmişlerdir.

Her üç grubun görüşleri bütün olarak değerlendirildiğinde bireysel ve takım sporlarının yanı sıra yürüyüş/egzersiz kategorisinin ön plan çıktığı görülmektedir. Bu durumun yürüyüş yapmanın ya da yaptırmanın bir uzmanlık ve materyal gerektirmeden yapılabilecek sağlıklı yaşam için sportif bir egzersiz olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bir diğer dikkat çeken konu ise bazı kuruluşlarda diğer kuruluşlardan farklı yüzme, kayak yapma, paten kayma benzeri etkinliklerin sergilenmesidir. Bu durumun kuruluşların bulunduğu şehirlerin coğrafi koşulları ve şehirlerin gelişmişlik düzeyleri ile ilgili olduğu söylenebilir. Bu alt temada en fazla ve çeşitli görüşler etkinlikleri planlayan ve koordine eden kişiler olmaları nedeniyle meslek elemanları tarafından verilmiştir.

3.1.3.2. Gerçekleştirilen iş/uğraşı ve sanat etkinlikleri

İş-uğraşı ve sanat etkinlikleri alt temasına ilişkin olarak bakım elemanı, meslek elemanı ve yöneticiler tarafından verilen yanıtların frekans dağılımları Tablo 3.16.’da sunulmaktadır.

Tablo 3.16. Gerçekleştirilen iş/uğraşı ve sanat etkinlikleri alt teması frekans dağılımı

Kategoriler	BE	ME	YN	Σ
	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
Resim etkinlikleri	12	14	7	33
Tiyatro – Folklor – Müzik etkinlikleri	1	11	7	19
İş/uğraşı etkinlikleri	6	9	2	17
Yöresel zanaatlar (seramik, sepet örme, dokuma)	8	4	1	13
BE: Bakım elemanı	ME: Meslek elemanı		YN: Yönetici	

Tablo 3.16. incelendiğinde bakım ve koruma altında bulunan ZYOB’lerin serbest zamanlarında resim etkinlikleri, tiyatro – folklor – müzik etkinlikleri, iş-uğraşı etkinlikleri ve yöresel zanaatlar (seramik, sepet örme, dokuma) ile ilgilendikleri görülmektedir.

Bakım elemanları görüşlerinde “Sanatla ilgili resim türü, el boyası, sulu boya, yani buna benzer zihinsel gelişimi etkileyecek çizgisiz kâğıdın üzerinde boyamalar yani el hareketi şeklinde bu şekilde geçiriyorlar.” (BE04, 21/869-871) ifadesi ile ZYOB’lerin resim etkinliklerine katıldıkları, “Sanatla ilgili takı tasarım kursumuz var.” (BE27, 88/3683), “Kilim dokuması var mesela, kendi kıyafetleriyle kestiriyoruz bu kilim dokunacak şeklinde olan kıyafetlerimizi kızlarımıza kestiriyoruz sonra halı tezgahında bunlar kilim olarak dokunuyor.” (BE16, 59/2455-2457), “Bir tane içerde fırın var. Böyle çamur falan, çanak, çömlek yapıyorlardı kendilerince el yeteneklerince. Daha sonra onları boyuyorlardı.” (BE25, 74/3057-3059), “Sanatla ilgili şu anda bizim yaptırdığımız mum dökümü var el sanatlarından” (BE25, 59/2455) ve “Sepet kursu görüyorlar.” (BE51, 129/5342) ifadeleri ile ZYOB’lerin serbest zamanlarını takı tasarımı, yöresel olan kilim dokuma, seramik yapımı ve sepet örme işleri ile değerlendirdiklerini belirtmişlerdir.

Meslek elemanları görüşlerinde “Gruptaki arkadaşları da işte el becerilerini geliştirmek için işte resim çalışması ondan sonra yapboz, o tür şeylerle ilgileniyorlar.” (ME22, 41/1755-1756) ifadesi ile ZYOB’lerin resim çalışmalarına katıldıkları, “Bizim folklor ekibimiz var, daha önce sene Silifke oynuyorduk, geçen sene Adıyaman.” (ME32, 53/2244-2245), “Takı mesela basit küpe, kolye işte o tarz şeyler yapıyorlar.” (ME12, 7/275-276), “Boncuk, takı tasarım ayrıca şey ahşap boyamalar sonra bir de dokuma işte Akdeniz kilimi dediğim.” (ME32, 54/2288-2289), “Korolar var, iki ayrı koro var. Müzik kursu var, ayrıca hani enstrüman dahilinde. Bunlara dâhil oluyorlar isteyenler isteğe göre yada yeteneği olanları yönlendiriyoruz.” (ME61, 163/6960-6961), “Yaz boyu şey yaptık hepsine örgü başladık, kimisi yelek ördü, kimisi hurka, kimisi yatak üzeri battaniye yaptı.” (ME12, 7/276-277) ve “Onun haricinde el sanatlar sepet örme kursumuz mevcut. Fındık dalından ve bambudan. Biraz yöresel biraz yöresel olmayan tarzda.” (ME50,

137/5842-5846) ifadeleri ile bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin serbest zamanlarında çeşitli halk oyunlarını gerçekleştirdikleri, takı tasarladıkları, kadın bireylerin örgü işleri yaptıkları ve yöresel sepet ördükleri bulgularına ulaşılmıştır.

Yöneticiler görüşlerinde “*Şu an boyama yapıyorlar. El işi odasında. Başka öyle yaptıkları bir şey yok. Boyama yapıyorlar genelde burada.*” (YN42, 44/1847-1850) ifadesi ile ZYOB'lerin basit boyama işleri yaptıklarını, “*Semazen grubumuz var, onlar ramazanda semazen gösterisi yapıyorlar. Folklor gösterileri yapabiliyorlar.*” (YN58, 77/3267-3269), “*Bunlarla ilgili bütün malzemeler var. Bir tiyatro ekibi oluşturduk. Tiyatro ekibinde oynuyorlar. Bireysel ve grup halinde şu anda müzik söyleyen ekiplerimiz var.*” (YN38, 31/1301-1302) ve “*Ahşap boyama yaparlar, el sanatları, ahşap boyama.*” (YN15, 10/398-398) ifadeleri ile bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin serbest zamanlarında ahşap boyama ve resim işleri yaptıkları, koro ve tiyatro etkinliklerine katıldıklarını belirtmişlerdir.

Her üç grup bütün olarak değerlendirildiğinde tüm grupların ortak görüşlerinin resim ve müzik etkinliklerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum resim yapma işinin basit materyallerle gerçekleştirilebilmesi ve müzik etkinliğinin de şarkı söylemek olarak algılanmasından kaynaklanabilir. İlgili alt temada sepet örme, seramik (çömlekçilik) ve kilim dokuma gibi yöresel işlere ilişkin görüşler sunulduğu gibi örgü işleri gibi sadece kadın ZYOB'lerin gerçekleştirdiği etkinlik bulgularına da ulaşılmıştır. Sanat ve uğraşı etkinlikleri alt temasından en fazla çeşitli görüş meslek elemanları tarafından verilmiştir.

3.1.3.3. Gerçekleştirilen kuruluş dışı etkinlikler

Gerçekleştirilen kuruluş dışı etkinlikler alt temasına ilişkin olarak bakım elemanı, meslek elemanı ve yöneticiler tarafından verilen yanıtların frekans dağılımları Tablo 3.17.'de sunulmaktadır.

Tablo 3.17. Gerçekleştirilen kuruluş dışı etkinlikler alt teması frekans dağılımı

Kategoriler	BE	ME	YN	Σ
	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
Gezi	11	10	5	26
Piknik	10	8	2	20
Sinema – Tiyatro – Konser - Sergi	2	13	5	20
Özel gün - Alışveriş	3	10	1	14
Yaz kampı	3	5	1	9
BE: Bakım elemanı	ME: Meslek elemanı			YN: Yönetici

Tablo 3.17. incelendiğinde bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin serbest zamanlarında gezi, piknik, sinema – tiyatro – konser – sergi, özel gün – alışveriş ve yaz kampı gibi kuruluş dışı etkinliklere katıldıkları gözlemlenmektedir.

Bakım elemanları görüşlerinde “*Yani mesela çoğu zaman şey istiyorlar hani dışarda gezmek istiyorlar dışarıya gezmelere götürüyoruz forma alışveriş yapmaya gidiyoruz Avanos olsun hani böyle bölgenin gezilecek yerlerini falan geziyoruz başka da şeyimiz yok yani faaliyet açısından.*” (BE16, 60/2490-2492) ifadesi ile ZYOB'lerin çeşitli geziler yaptıklarını, “*Serbest zamanlarında bazen yaz günleri mesela piknik şeylerimiz oluyor, aktivitelerimiz oluyor, parka gidiyorlar.*” (BE25, 73/3048-3049), “*Veyahut da bu kuruluş içinde yaptığımız etkinlikleri sergi olarak açıp da reklamını yapıyoruz.*” (BE10, 41/1701-1703), “*Şimdi biz yaz dönemimiz de kampımız var mesela burada. Yaz kampına giriyoruz.*” (BE35, 109/4563-4564) ve “*Mesela düğünlere falan da götürürüz onları. Kimini işte gündüzüne yemeğine şeyi varsa, kimini gecesine eğlencesine götürürüz.*” (BE35, 111/4608-4609) ifadeleri ile bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin kuruluş dışı etkinlik olarak çeşitli gezi ve pikniklere götürüldüklerini, bazı kuruluşların yaz kamplarının bulunduğunu, bireylerin üretmiş oldukları ürünler için sergiler açtıklarını ve düğünler gibi özel günlere katıldıklarını belirtmişlerdir.

Meslek elemanları görüşlerinde “*Pikniklere gidiyorlar, bildiğim kadarıyla yani gezilere falan gidiyorlar, denize gidiyorlar pikniklere gidiyorlar.*” (ME30, 49/2084-2085) ve “*Pikniğe gidiyoruz yazın haftada bir gidiyoruz muhtemelen. Çünkü hani böyle farklı alanlar, gölet, dere kenarı, bilmem ne böyle oluyor güzel yerler. Oralara gidiyoruz.*” (ME45, 121/5148-5152) ifadeleri ile ZYOB'lerin pikniklere gittiklerini, “*Sinema, dışarda sinemaya götürürüz kışın özellikle. Ayda bir mutlaka giderler bir filme.*” (ME61, 163/6959-6959), “*Çocuklarımız mesela bizim üç buçuk, dört ayını yaz kampında geçiriyor. Ama bu yaz okulu şeklinde, yaz kampında geçiriyor.*” (ME39, 79/3391-3393), “*Gidebilecek durumda olan engellilerimiz alışveriş merkezine, pazara, markete götürüyoruz kendi ihtiyaçlarını almaları için de yönlendiriyoruz onları kendi paralarını verimli bir şekilde kullanmaları için.*” (ME44, 114/4808-4810) ve “*Anma programları yapılıyor. Mesela Engelliler Gününde 3 Aralık, mayıs ayında Engelliler Haftası var. O zaman yine yoğun bir program şeklinde anma programı düzenleniyor. Ona mesela aktif katılımında bulunuyorlar engelliler.*” (ME37, 73/3083-3086) ifadeleri ile bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin kuruluş dışında gezi, piknik, sinema ve yaz kampına götürüldükleri bulgularına ulaşılmıştır. Ayrıca meslek elemanı katılımcı ME44, bakım ve

koruma altında bulunan ZYOB'lere alışveriş yapma becerisi kazandırmak için kuruluş dışı alışverişe götürdüğünü belirtmiştir.

Yöneticiler görüşlerinde “Özellikle de sonbahar ve ilkbahar aylarında deniz mevsiminin olmadığı zamanlarda burada her türlü tarihi, kültürel yerlere geziler düzenliyoruz.” (YN38, 32/1325-1327), “Haftada bir piknik yapıyoruz ve dışarda bir gün kahvaltıya gidiyoruz.” (YN58, 77/3275-3275) ve “Kuruluş dışında bizim şuanda kuruluştaki çocuklarımızın katıldığı etkinlik sadece gezi, özel günlerin kutlanması, işte doğa yürüyüşü, çok az bir kısmı sinema bu kadar yani fazla şeyimiz yok.” (YN34, 25/1017-1019) ifadeleri ile bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin serbest zamanlarında tarihi ve kültürel gezilere götürüldüklerini, özel günlerin kutlanması etkinliklerine katıldıklarını ve sinemaya götürüldüklerini belirtmişlerdir.

Her üç katılımcı grubunun görüşleri bütün olarak değerlendirildiğinde bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin katıldığı kuruluş dışı etkinlik alt temasında piknik ve gezi kategorileri ön plana çıkmaktadır. Bu durumun piknik ve gezi etkinliklerinin organizasyon ve koordinasyonunun kolay olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Dikkat çekici bir diğer kategori ise yaz kampıdır. Coğrafi avantajlarıyla denize yakın olan kuruluşlarda deniz kenarında yaz kampları düzenlenmektedir fakat iç ve doğu bölgelerde böyle bir durum söz konusu değildir.

3.1.3.4. Gerçekleştirilen kuruluş içi etkinlikler

Kuruluş içi etkinlikler alt temasına ilişkin olarak bakım elemanı, meslek elemanı ve yöneticiler tarafından verilen yanıtların frekans dağılımları Tablo 3.18.'de sunulmaktadır.

Tablo 3.18. Gerçekleştirilen kuruluş içi etkinlikler alt teması frekans dağılımı

Kategoriler	BE	ME	YN	Σ
	f	f	f	f
Kuruluş içi yardım işleri	6	9	6	21
Televizyon-Bilgisayar-Çeşitli oyunlar	11	6		17
Bahçe işleri	7	2	3	12
Hayvan bakımı	1	2	2	5
BE: Bakım elemanı ME: Meslek elemanı YN: Yönetici				

Tablo 3.18. incelendiğinde bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin kuruluş içerisinde kuruluş içi yardım işleri, televizyon-bilgisayar-çeşitli oyunlar, bahçe işleri ve hayvan bakımı etkinlikleriyle serbest zamanlarını değerlendirdikleri görülmektedir.

Bakım elemanları görüşlerinde “Günü bir odanın içerisinde geçiriyorlar hocam. Sadece televizyona bakarak bir odanın içerisinde. Herhangi bir sosyal faaliyetleri olmadan bir kanepenin üzerinde ya uyuyarak ya da televizyona bakarak geçiriyorlar.” (BE02, 08/328-330) ifadesi ile bazı ZYOB’lerin sadece televizyon izlediklerini, “Mesela terzide var iki tane engellimiz, çay ocaklarında var engellilerimiz.” (BE35, 107/4501), “Yukarıda hobi bahçemiz var bizim. Ekim dikim yapıyor senede bir kere. İşte domates, biberdi ne gerekiyorsa mesela onlar dikiliyor. Çapalanmasına diye çıkılıyor otları alınıyor.” (BE16, 60/2469-2473), “Hayvanların bakımı mesela yem veriyorlar onlara, temizliğini yapıyorlar. Bir de yani bunu şey olarak yani severek yapıyorlar.” (BE36, 121/5006-5007) ifadeleri ile kuruluş içi çeşitli yardım işlerini gerçekleştirdiklerini, “Bilgisayar kursumuz var bilgisayar odamız var. Orada çocuklar oyun oynuyorlar işte kendi çaplarında eğleniyorlar orada.” (BE27, 89/3705-3706) ve “En çok da okey oynamayı seviyorlar orada okey takımlarımız var.” (BE53, 131/5445) ifadeleri ile ZYOB’lerin çeşitli oyunlar oynayarak serbest zamanlarını geçirdiklerini belirtmişlerdir.

Meslek elemanları görüşlerinde “Bugün mesela gidin bizim berberde çalışan mutlaka bir engellimiz vardır. Santralde çalışan mutlaka bir engellimiz vardır, danışmada çalışan engellimiz vardır, yemekhanede çalışan engellimiz vardır. Kurumun bütün birimlerinde, bütün birimlerinde aynen böyle bir yardımcı personel niteliğinde çalıştırdığımız çocuklar var.” (ME39, 79/3385-3388), “Mesela bir 10 kişi bahçe grubunda görevli. Bahçenin bakımını, temizliğini, işte çapalanmasını, yerlerin süpürülmesini, çöplerin atılmasını. Bir bakım elemanı eşliğinde bunları yapıyorlar.” (ME37, 72/3047-3049) “İşte onlar hayvanların temizliklerini yapıyorlar, bakımlarını yapıyorlar, dolaştırmasını yapıyorlar birebir.” (ME37, 79/3376-3377) ifadeleri ile kuruluş içerisinde çeşitli yardım işleri yaparak geçirdiklerini, “Serbest zamanlarında dediğim gibi hani bu televizyon izlemek, televizyon izlemek dışında bir şey yapmıyorlar.” (ME47, 133/5678-5679) ve “Valla çok da bir şey yapmıyorlar televizyon izliyorlar ünitelerde oturuyorlar.” (ME52, 143/6094-6094) ifadeleri ile bakım ve koruma altında bulunan ZYOB’lerin serbest zamanlarının büyük bölümünü televizyon izleyerek geçirdiklerini belirtmişlerdir.

Yöneticiler görüşlerinde “Bir kişi mutfakta çalışıyor, servis yapıyor, bize yardımcı oluyor. Bir kişi berberimizin yanında çalışıyor. İki tane çocuğumuzu arabayı çok sevdikleri için şoförümüzün yanına verdik, hastaneye gidiş gelişlerde yaşlıya ve engelliye yardımcı oluyorlar.” (YN38, 30/1271-1277), “Bizim burada çocukların elleri toprağa

değsin dedim, iki tane sera kurdum.” (YN55, 58/2463-2465) ve *“Hayvanat bahçemiz var hayvanları çok sevenler var onları bir grup ayırdık onlar sadece hayvanlarla ilgileniyor.”* (YN38, 30/1268-1269) ifadeleri ile bakım ve koruma altında bulunan ZYOB’ler kuruluş içerisinde hayvan ve bahçe bakımı işleri ile ilgilendiğini ve diğer günlük işlere yardımcı olduklarını belirtmişlerdir.

Her üç katılımcı grubunun görüşleri bütün olarak değerlendirildiğinde bakım ve koruma altında bulunan ZYOB’lerin serbest zamanlarında kuruluş içerisindeki yemekhane, çamaşırhane, ütü, berber, ofis ve temizlik işlerine katılmaktan memnun oldukları bulgusuna ulaşılmaktadır. Ayrıca kuruluşlar arasında ZYOB’lerin gerçekleştirebileceği etkinlikler arasında farklılıklar vardır. Hayvan bakımı ve tarımsal rehabilitasyon hizmetleri bütün kuruluşlarda mevcut değildir.

3.1.3.5. Serbest zaman sorunları

Serbest zaman sorunları alt temasına ilişkin olarak bakım elemanı, meslek elemanı ve yöneticiler tarafından verilen yanıtların frekans dağılımları Tablo 3.19.’da sunulmaktadır.

Tablo 3.19. Serbest zaman sorunları alt teması frekans dağılımı

Kategoriler	BE	ME	YN	Σ
	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
ZYOB’in amaçsız gezinmesi	8	3		11
Etkinlik yetersizliği	2	1		3
ZYOB’lerin sınıflandırılmaması		3		3
Etkinliklerin amaca uygun olmaması	1		1	2
BE: Bakım elemanı	ME: Meslek elemanı		YN: Yönetici	

Tablo 3.19. incelendiğinde bakım ve koruma altında bulunan ZYOB’lerin serbest zaman sorunları olarak amaçsız gezinme, etkinlik yetersizliği, ZYOB’lerin sınıflandırılmaması ve etkinliklerin amaca uygun olmaması kategorileri ortaya çıkmaktadır.

Bakım elemanları görüşlerinde *“%80’inin vakit geçirmesi televizyon başında oluyor veya boş dolaşarak. Valla benim gördüğüm, herkeste biliyor engellinin hayatı çay, sigara. Genelde hiçbir iş-uğraş bulmayan çay, sigara içmek için mücadele ediyor.”* (BE01, 02/74-75), *“Çay içiyorlar. Sigara, çay. Hayatları sigara, çay ve yemek.”* (BE06, 25/1060) ve *“Bir günlerini şuan hiçbir şey yapmadan geçiriyorlar. Sadece yemek, içmek, yatmak.”* (BE07, 36/1506) ifadeleri ile ZYOB’lerin bakım ve rehabilitasyon

merkezlerinde amaçsız gezinerek zaman geçirdiklerini, “Dışarı kaçmaları oluyor yani yaptığımız şeyler, o spor faaliyetleri olsun sosyal aktiviteler olsun demek ki engelliler açısından yetersiz kalıyoruz. O konuda biraz daha yetersiz kalıyoruz ki çocuk burada sıkılabiliyor yani.” (BE25, 74/3078-3080) kuruluşlardaki etkinliklerin yetersiz olduğunu, “Yani gittiğimiz eğlenceler de olsun şeyler de olsun tamamen bize yönelik oluyor, aslında onlarda formalite icabı figüran gibi yanımızda gidip geliyor. Bunun böyle olmaması lazım. Yani biz figüran, onların başrol oyuncusu olması lazım.” (BE25, 75/3113-3115) etkinliklerin ZYOB'lere uygun olmadığını belirtmişlerdir.

Meslek elemanları görüşlerinde “Yani hani bütün gün televizyona bağımlı ya da bahçede boş boş oturup zamanlarını harcıyorlar ki buda davranış problemlerini çok fazla arttırıyor bence.” (ME17, 15/665-666) ve “Valla burada bir günlerini sadece oturarak geçiriyorlar. Hiçbir şey yapmıyorlar. Arada bir televizyona bakıyor. Bahçede bir iki dolaşıyor. Başka hiçbir şey faaliyet yok veya hani ekstra ne bileyim hani diğer yaşam akışlarına hiçbir şey yapılmıyor ki burada. Ne bileyim? Bir boyamadır, bir çizmedir, bir boncuk doldurma o tür şeyler. Hiçbir şey yok burada.” (ME43, 101/4319-4324) ifadeleri ile ZYOB'lerin bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde amaçsız gezinerek zaman geçirdiklerini, “Spor alanında çok büyük bir boşluğumuz var. Hem personel olarak hem faaliyet olarak bir noksan görüyorum ben şahsen.” (ME02, 2/58-59) ifadesi ile etkinliklerin yeterli olmadığını, “Engel grubuna göre tam olarak ayırma şansımız pek olmuyor. Ya da işte yaş grubuna göre. Bunlar çok fazla sıkıntı oluyor.” (ME46, 129/5483-5484) ZYOB'lerin yetersizlik derecelerine göre sınıflandırılmamalarının etkinlikleri olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir.

Yöneticiler görüşlerinde “Ben burada büyük bir doğum günü yaptım Kız geldi dedi biz ilk defa böyle bir doğum günü gördük. Hani doğum günleri hep yapılıyordu, nasıl yapılıyordu, pastaları kesip kesip önüne konuyormuş, meslek elemanları da yanına gelmiyormuş, kimse gelmiyormuş.” (ME56, 67/2803-2810) ifadesi ile etkinliklerin amaca uygun organize edilmediğini belirtmişlerdir. Ayrıca yöneticilerin görüşleri incelendiğinde bahsedecekleri sorunlar öz eleştiri içerdiği için genelde yöneticiler görüş bildirmemişlerdir fakat yöneticilerin görüş bildirmemesi sorun olmadığı anlamına gelmemektedir. Çünkü bakım elemanları ve meslek elemanları bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin serbest zamanlarında yaşadıkları sorunlara ilişkin görüş bildirmiştir ve yöneticiler de aynı kuruluşlarda görev yapmaktadırlar.

Her üç katılımcı grubunun görüşleri bütün olarak değerlendirildiğinde bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin serbest zamanlarında bir kısım kuruluşlarda herhangi bir etkinliğe katılmadıkları, amaçsız gezindikleri, etkinliklerin yetersiz kaldığı söylenebilir. Bütün kuruluşlar için rehber olacak bir serbest zaman programının tasarlanmasının serbest zaman konusunda güçlük yaşayan kuruluşlara yol göstereceği söylenebilir.

3.1.3.6. Serbest zaman önerileri

Serbest zaman önerileri alt temasına ilişkin olarak bakım elemanı, meslek elemanı ve yöneticiler tarafından verilen yanıtların frekans dağılımları Tablo 3.20'de sunulmaktadır.

Tablo 3.20. Serbest zaman önerileri alt teması frekans dağılımı

Kategoriler	BE	ME	YN	Σ
	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
Etkinlik çeşitlendirmesi	20	6		26
İş ve uğraşı terapisti istihdamı	5	1	2	8
Yetenek değerlendirme	1	5		6
Kuruluş dışı etkinlik merkezlerine gitme	1	3		4
Amaca uygun etkinlikler organize edilmesi	2		2	4
Serbest zaman ürün satışı	1		1	2
Aile ziyaretleri yapılması	1	1		2
BE: Bakım elemanı	ME: Meslek elemanı			YN: Yönetici

Tablo 3.20. incelendiğinde bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin serbest zamanlarında kaliteli zaman geçirebilmeleri için etkinlik çeşitlendirmesi, iş ve uğraşı terapisti istihdamı, yetenek değerlendirme, kuruluş dışı etkinlik merkezlerine gitme, amaca uygun etkinlikler organize etme, serbest zaman ürün satışı ve aile ziyaretleri yapılması önerilerinde bulunduğu görülmektedir.

Bakım elemanları görüşlerinde “Böyle eğitici öğretmenler olursa daha faaliyetli olur. Yani onun himayesinde, biz de ona yardımcı olarak onu daha iyi yönlendirerek daha güzel olur hocam” (BE03, 17/697-699) ifadesi ile etkinlikleri koordine edecek iş-uğraşı terapisti, öğretmen olması gerektiğini, “Balık tutmak olabilir. Denizimiz var, yüzme olabilir.” (BE53, 135/5607-5609), “Mesela müzik... Müzik eğitimi alabilirler. Çok seviyorlar müzik söylemeyi, çalmayı, dans etmeyi.” (BE29, 100/4165-4166), “Mesela hocam güzel bir film ayarlanıp mesela çizgi film ya da komedi filmi ayarlayıp sinemaya götürebiliriz.” (BE03, 19/815-816), “Mesela bahçe olayı. İlk ben geldiğimde yapmıştım. Bahçe düzenlemesi yapılabilir. Ne bileyim bir şeyler ektirilebilir onun büyümesi işte

gelişmesi, işte meyve vermesi onları mutlu eder.” (BE26, 85/3534-3536), “Spor yapmaları lazım. Çünkü yorulmalılar. Yedikleri kaloriyi yakmalılar, çünkü hep burada durunca sıkıntı yapıyorlar,” (BE07, 34/1430-1431) ve “Etkinlik çeşidi olmadığı için hastalar tek çeşitle çalışmıyorlar. Boya yapan da en fazla üç dört hasta.” (BE02, 10/387-388) ifadeleri ile etkinliklerin çeşitlendirilmesi gerektiğini, “Yani bunları sınıflarına ayırmak lazım. Yani mesela kimisi çim sulamaya meraklı, kimisi resim yapmaya meraklı, kimisi spor yapmaya meraklı yani bu gruplara ayrılıp herkesin merak dalına göre kimisi sigara içmeye meraklı.” (BE07, 34/1437-1439) ifadesi ile ZYOB’lerin yeteneklerinin değerlendirilmesi gerektiğini, “Şimdi yani kültür sanat merkezlerinde olabilir. Mesela şimdi çocuklar kültür sanat merkezlerinde bir tiyatro alanı görebilir. Yani orada biraz zaman geçirebilirler. Yani mesela halk eğitim merkezlerinin açtığı kurslar var.” (BE02, 10/391-393) ifadesi ile ZYOB’lerin kuruluş dışı etkinlik merkezlerine görülmesini, “Şimdi mesela nasıl anlatayım, mesela engellinin, ya da bir engellinin ailesi var dışarda. İzmir’de diyelim mesela tamam mı, onu İzmir’e götürebilirsin ailesin yanına.” (BE36, 125/5183-5184) aile ziyaretlerinde bulunulmasını önermişlerdir.

Meslek elemanları görüşlerinde “Kesinlikle bir spor eğitmeni, beden eğitmeni veyahut da bu aktiviteleri düzenleyecek bir tane kadroya en az bir tane kadroya ihtiyacımız var. Oturacak işte ayarlayacak spor hocalarıyla veya bakanlıklarla muhatabıyla görüşüp hani spor salonlarını ayarlayıp veyahut gezi alanlarını ayarlayıp onları hani yönlendirecek bir kadroya kesinlikle ihtiyacımız var. Oturacak masada sadece etkinliklerle ilgilenecek.” (ME45, 126/5360-5364) ifadesi ile iş-uğraşı ve serbest zaman alanında uzman istihdamının yapılması gerektiğini, “Çocukların daha detaylı incelenerek... Ufacık konuşma ile bile ilgi alanlarını anlayabiliyorsun. Mesela bir hayvan sevdiğini, bir voleybol oynayabildiğini ya da başka bir şey bireysel bir çiçek dikebileceğini o tür şeylerde hani ilgisini bulup ona doğru yönelmesini sağlamak bence. Ama bireysel olarak. Yani tek tek alarak.” (ME41, 98/4176-4183) ifadesi ile ZYOB’lerin yeteneklerinin değerlendirilmesi gerektiğini, “Genelde il sınırları içerisinde geziler düzenleniyor. İl dışına da mevsimsel olanak ve şartlarda değerlendirilip il dışarısına da etkinlik, geziler düzenlenmesi söz konusu olabilir.” (ME09, 2/86-89), “Sinemaya, her ne kadar girişimde bulunsan da çocuklar sinemaya her hafta bir grup sinemaya gidebilir.” (ME09, 2/65-68) ifadeleri ile etkinliklerin çeşitlendirilmesi gerektiği, “Mutlaka engellinin fikri alınması gerekiyor. Mesela bir engelliye zorla boncuk yapmak istemiyorsa zorla boncuk atölyesine sokmak doğru değil. Çünkü ondan zevk almıyorsa, ne kadar

zihinsel engelli olsa da onun da duyguları var.” (ME37, 74/3128-3132) etkinliklerde ZYOB’inde görüşünün alınması gerektiği önerisini belirtmişlerdir.

Yöneticiler görüşlerinde *“Bir kuruluştaki bu 3 ana dalda hizmet verecek eleman istihdam edilmesi lazım. Yani hem sporla hem müzikle hem el sanatlarıyla ilgili.” (YN34, 25/1046-1047) ifadesi ile ifadesi ile iş-uğraşı ve serbest zaman alanında uzman istihdamının yapılması gerektiğini, “Bu yapılan ürünlerin dışarıda satışı yeniden tekrar dönüşümü yani sonuçta bir kapalı devre. Siz ne kadar halı dokuyabilirsiniz ki ya da ne kadar mum yapabilirsiniz? Elinizde en sonunda bir mum dağı oluşur. İşte bunu eritip tekrar geriye bir hammadde olarak dönüşebilmesi için bize bir mesela şey aradık ama bulamadık. Çarşıda ufak da olsa bir yer bunu bizim ticarete dökmemiz gerekiyordu.” (YN15, 11/446-451) ifadesi ile ZYOB’lerin yaptıkları ürünlerin, üretim ve etkinliğin devamının sağlanması için satılmasını önermişlerdir.*

Her üç katılımcı grubunun görüşleri bütün olarak değerlendirildiğinde bakım ve koruma altında bulunan ZYOB’lerin serbest zamanlarını değerlendirmelerini koordine edecek uzman kişiye gereksinim olduğu konusunda uzlaşıldığı görülmektedir. Katılımcıların görüşleri göz önünde bulundurulduğunda tüm kuruluşlarda etkinlik ve imkânların aynı olmadığı önerilerden anlaşılmaktadır. Bu durumun kuruluşlarda görev yapan meslek elemanlarının deneyimlerinden, uzmanlık alanlarından, yöneticilerin girişimlerinden ve bölgesel koşullardan kaynaklandığı söylenebilir. Önerilerden yola çıkılarak sadece belirli kuruluşlarda yapılan farklı etkinliklerin diğer kuruluşlara genellenmesinin ZYOB’lerin yaşam kalitesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca ZYOB’lerin ilgi ve yetenek alanlarına göre bireysel olarak değerlendirilmeleri ve kendini ifade edebilen bireylerin serbest zamanlarını nasıl değerlendirmek istedikleri konusunda görüşlerinin alınması gerektiği bulguları da dikkat çekicidir.

3.2. Program Çalışma Grubu Toplantı Bulguları

Program geliştirme toplantılarının bulguları öğretimsel amaçlar, etkinlik içerikli amaçlara ilişkin bulgular ve çalışma grubu üyelerinin görüşlerine ilişkin bulgular olarak iki alt başlıkta incelenmiştir. Program toplantıları sonucunda alınan kararlar (EK-4.) Toplantı Tutanağı ile imza altına alınmıştır. Alınan kararlara ilişkin bulgular bu bölümde sunulmaktadır.

3.2.1. Amaçlara ilişkin bulgular

Program çalışma grubu toplantıları sonucunda günlük yaşam becerileri alanında 142 öğretimsel amaç ve serbest zaman etkinlikleri alanında bir kısmı çeşitli becerileri içeren 90 etkinlik üzerinde uzlaşma sağlanmıştır. Günlük yaşam öğrenme alanı (a) özbakım becerileri, (b) ev içi beceriler, (c) sağlıklı yaşam becerileri, (d) toplumsal uyum becerileri ve (e) tüketici becerileri olarak alanyazında da belirtildiği üzere beş alt öğrenme alanına ayrılmıştır. Serbest zaman etkinlik alanı ise (a) iş/uğraşı etkinlikleri, (b) sanat etkinlikleri, (c) fiziksel etkinlikler, (d) sosyal/kültürel etkinlikler, (e) eğlence/oyun etkinlikleri olarak 5beş alt alana bölünmüştür. Değerlendirme aşamasından önce program danışma komisyonu üyelerinin görüşleri üzerine (f) kuruluş içi yardım işleri, iş/uğraşı kategorisinden çıkarılarak 6. serbest zaman alt alanı oluşturulmuştur. Program çalışma toplantıları ve program danışma komisyonu üyelerinin görüşleri doğrultusunda değerlendirme aşamasında kullanılacak taslak program kitabına koyulmak üzere toplan 232 alt amaç belirlenmiştir.

3.2.2. Çalışma grubu üyelerinin görüşlerine ilişkin bulgular

Program çalışma grubu üyeleri ile 16-23 Mayıs 2017 tarihleri arasında gerçekleştirilen üç toplantı sonucunda öne çıkan ve üzerinde uzlaşılan kararlar izleyen satırlarda yer almaktadır.

3.2.2.1. Program uygulayıcılarına ilişkin alınan kararlar

“Bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde meslek elemanları (özel eğitimci, çocuk gelişimci, psikolog, sosyal çalışmacı, fizyoterapist) öncelikle programı kendi kuruluşlarına uyarlamalı ve bireyselleştirmelidir. Sonrasında bakım elemanlarına program konusunda uygulamalı hizmet içi eğitim verilmelidir. Verilen hizmet içi eğitim sonrasında özel eğitim öğretmeni koordinesinde bakım elemanları günlük yaşam becerilerini ZYOB'lere kazandırmaya çalışmalıdır.” Program çalışma grubu üyeleri geliştirilecek olan programın uygulayıcısı olarak özel eğitim öğretmeni ve bakım elemanı üzerinde görüş birliği sağlamışlardır.

“ZYOB'lere hizmet veren bakım ve rehabilitasyon merkezlerine günlük yaşam becerilerin kazandırılması ve beceri öğretiminin koordinasyonu için yeterli sayıda özel eğitim öğretmeni istihdam edilmelidir.” Çalışma grubu üyeleri günlük yaşam becerilerin özel eğitim öğretmeni ya da özel eğitim öğretmenin koordinasyonu ile çalışacak bakım elemanı tarafından kazandırılması üzerinde görüş birliği sağlamışlardır.

“ZYOB'lere hizmet veren bakım ve rehabilitasyon merkezlerine serbest zaman etkinliklerinin planlama, koordinasyon ve yürütülmesinde görev almak üzere yeterli sayıda ergoterapist, beden eğitimi öğretimi, görsel sanatlar öğretmeni, müzik öğretmeni, el sanatları öğretmeni ve usta öğretici istihdamı yapılmalıdır.” Çalışma grubu üyeleri serbest zaman etkinlikleri konusunda kuruluşlarında ilgili alanlardan öğretmen ve uzmanların kalıcı istihdamının bu tür etkinliklerin gerçekleştirilmesi için gerekli olduğu üzerinde görüş birliği sağlamışlardır.

“Bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde mevcut olarak görev yapan bakım elemanlarına beceri öğretimi, serbest zaman, fizyoloji, özel gereksinimli birey psikolojisi ve zihin yetersizliği alanlarında hizmet içi eğitim verilmelidir.” Çalışma grubu üyeleri bakım elemanlarının hem GYEP kapsamında hem de rutin işleyiş açısından hizmet içi eğitime gereksinimleri olduğu üzerinde görüş birliği sağlamışlardır.

3.2.2.2. Programın içeriğine ilişkin alınan kararlar

“Bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde kalan ZYOB'lere özellikle özbakım becerilerinin kazandırılması diğer becerilere oranla daha önemlidir.” Çalışma grubu üyelerince günlük yaşam becerileri içerisinde yer alan özbakım becerilerinin kazandırılması kuruluşlarda kalan ZYOB'ın yaşam kaliteleri ve bağımsızlıkları açısından diğer günlük yaşam becerilerine göre daha öncelikli üzerinde görüş birliği sağlamışlardır.

“Program kapsamında ZYOB'lerin var olan beceri yeterlilikleri sadece bakım hizmeti sunularak köretilmemeli, beceri kazandırma ve geliştirme çalışmaları yapılmalıdır.” Çalışma grubu üyelerince ZYOB'lerin yaşları göz önünde bulundurulmadan beceri öğretiminin önemi üzerinde uzlaşma sağlanmıştır.

“ZYOB'lerin bireysel olarak hem günlük yaşam becerileri alanında hem de serbest zaman alanında değerlendirilmeleri gerekmektedir.” Çalışma grubu üyelerince ZYOB'lerin bireysel olarak değerlendirilmeleri üzerinde durulmuştur.

3.2.2.3. Serbest zaman etkinliklerine ilişkin alınan kararlar

“Serbest zaman etkinliklerine katılımda ZYOB'lerin bireysel tercihlerine önem verilmelidir.” “ZYOB'ler serbest zaman etkinliklerine dönüşümlü olarak katılmalıdır.” ZYOB'lerin katılacakları serbest zaman etkinlikleri çeşitlendirilerek bireylerin etkinlikten sıkılmaları engellenmeli ve bu şekilde bireylerin farklı alanlardaki yeteneklerinin de keşfedilebileceği konusunda uzlaşma sağlanmıştır.

3.2.2.4. Ortam ve materyallere ilişkin alınan kararlar

“Becerilerin kazandırılmasında fiziksel alanların yeterliliği önem arz etmektedir. Bu nedenle her bireyin kendi odasında tuvalet ve banyosunun bulunması bu becerilerin çalışılmasını ve bireyin beceriyi gerçekleştirmesini kolaylaştıracaktır.” “ZYOB’lere bakım ve rehabilitasyon hizmeti veren koğuş tipi bakım merkezlerinin tamamı engelsiz yaşam merkezi yada umut evleri olarak dönüştürülmelidir.” Grup üyeleri yapılacak fiziksel düzenlemeler ile hem ZYOB’lerin bireyselliklerine saygı gösterilmiş hem de günlük yaşam becerilerinin kazandırılmasının hızlandırılmış olacağı konusunda görüş birliğine varmışlardır.

“Özbakım becerilerin kazandırılmasında kullanılan bazı materyaller örneğin tıraş bıçağı bazı ZYOB’ler tarafından kendine ve diğer bireylere zarar verecek biçimde kullanılabilir. Bu durum personel açısından çekince ile karşılanmakta ve bireyin beceriyi kazanabilmesi ailesi yanında kalan ZYOB’e oranla güçleşmektedir. Herhangi bir kazaya neden olabilecek materyallerin kullanımını içeren becerilerin kazandırılmasında sürekli kontrole önem verilmelidir.” Bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde görev yapan bakım elemanları herhangi bir kaza ve yaralanma durumu yaşamamak adına bazı materyalleri ZYOB’lerin kullanımına sunmamaktadır. Grup üyeleri bu tip materyallerin kullanımı ve becerilerin çalışılmasının daha sıkı kontrol ve gözetimle gerçekleştirilebileceği konusunda görüş birliğine varmışlardır.

3.2.2.5. Programın uygulanmasına ilişkin genel kararlar

“ZYOB’lerin bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde kuruluş içerisinde çalıştırılacakları işlerin kendi ilgi ve istekleri doğrultusunda meslek elemanlarının görüşleri ile belirlenmesine, asıl işi yapan kişinin yanında yardımcı olarak bulunmasına, gözetim altında olması ve iş gücü açısından istismar edilmemesine önem verilmelidir.” “Bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde programın uyarlanması ve bireyselleştirilmesi amacıyla çalışacak ekip üyelerinin koordinasyonu ve uyumu programın işlevselliği açısından önemlidir.”

“ZYOB’ler için hizmet veren bakım ve rehabilitasyon merkezleri ağır, orta, hafif gibi bir gruplandırmaya gidilmemiştir. Böyle bir gruplandırma yapılması ile ZYOB’lere kazandırılması gereken beceriler ve katılabilecekleri etkinliklerde daha fazla ortak uygulama olasılığını ortaya çıkabilir.” ZYOB’lerin yetersizlikten etkilenme düzeylerine göre gruplandırılmalarının hem günlük yaşam becerilerinin kazandırılması hem de

serbest zaman etkinliklerinin planlanması açısından önemli olduğu konusunda görüş birliği sağlamıştır.

“Bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde görev yapan bakım elemanlarının engelli bakım ve rehabilitasyon isimli ön lisans mezunlarından seçilmeleri verilen hizmetin niteliğini artırabilecektir.”

“Bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde meslek elemanı eksiklikleri giderilmeli ve her meslek alanından bir çalışanın kuruluşlarda bulunması sağlanmalıdır.”

“Yöneticiler kendi gereksinimlerini karşılayabilecek olan ZYOB’lerin günlük yaşam becerilerini kendilerinin gerçekleştirmesine olanak tanınmalıdır.” “Bazı yöneticilerin her ZYOB’e bakım hizmeti verilmesi düşüncesine yönelik olarak program bakanlık boyutunda değerlendirilerek bakım ve rehabilitasyon merkezi yöneticileri bilgilendirilmeli ve programa ilişkin hizmet içi eğitim yapılmalıdır.” Grup üyeleri bakım ve rehabilitasyon merkezi yöneticileri ile ilgili olarak önceki satırlarda yer alan kararlar konusunda görüş birliğine varmışlardır.

Alıntılar yapılarak sunulan kararlar 3. toplantı sonunda toplantı tutanağı düzenlenerek imza altına (Ek-4) alınmıştır.

3.3. Değerlendirme Bulguları

Program Değerlendirme Formu (Ek-5) ile alınan geri dönütler sonucunda her bir öğretimsel amaç ve etkinliğe yönelik olarak kapsam geçerlik oranı (KGO) ve her öğrenme alt alanına ilişkin olarak da kapsam geçerlik indeksi (KGİ) değerleri belirlenerek gerekli olan amaçlar saha çalışanları tarafından değerlendirilmiştir. Madde değerlendirmesinin amacı program içeriğinde yer alan amaçlarının gerekli olan ve gerekli olmayanlarını belirlemektir. Ayrıca değerlendirme formunda yer alan 10 açık uçlu soruyla da programa ilişkin değerlendirme görüşleri toplanmıştır.

3.3.1. KGO ve KGİ bulguları

Yirmi katılımcının değerlendirme görüşü bildirdiği araştırmada maddelerden KGO’ları 0,42 değerinden düşük çıkanların gerekli olmayan madde olarak amaçlardan çıkarılması gerekmektedir. Günlük yaşam ve serbest zaman alanlarına ait amaç ve etkinliklere ait olan KGO ve KGİ değerleri izleyen satırlarda yer almaktadır.

Tablo 3.21.’de görüleceği üzere program içeriğinde toplam 18 madde olarak yer alan kişisel bakım ve temizlik becerileri alanında saha çalışanlarının görüşleri değerlendirildiğinde hiçbir madde 20 katılımcı için alt sınır geçerlik oranı (maddenin

gerekli olduğunu belirten sayısal değer) olan 0,42'den daha düşük KGO değerine sahip değildir. İlgili alt alanın KGİ (maddelerin yer aldığı alt alanın gerekliliğini gösteren sayısal değer) ise alt sınır değer olan 0,67'nin üzerindedir. Bu bulgular sonucunda maddelerin tamamı gerekli görülerek program içeriğinde yer almıştır.

Tablo 3.21. Kişisel bakım ve temizlik becerileri maddeleri

Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO
KB-1.	1,0	KB-6.	1,0	KB-11.	0,9	KB-16.	0,9
KB-2.	1,0	KB-7.	1,0	KB-12.	1,0	KB-17.	1,0
KB-3.	1,0	KB-8.	1,0	KB-13.	1,0	KB-18.	1,0
KB-4.	1,0	KB-9.	1,0	KB-14.	1,0		
KB-5.	1,0	KB-10.	1,0	KB-15.	1,0		
Kapsam Geçerlik İndeksi (KGI)							
0,98							

Tablo 3.22.'de görüleceği üzere program içeriğinde toplam 10 madde olarak yer alan beslenme becerileri alanında saha çalışanlarının görüşleri değerlendirildiğinde hiçbir madde 20 katılımcı için alt sınır geçerlik oranı (maddenin gerekli olduğunu belirten sayısal değer) olan 0,42'den daha düşük KGO değerine sahip değildir. İlgili alt alanın KGİ (maddelerin yer aldığı alt alanın gerekliliğini gösteren sayısal değer) ise alt sınır değer olan 0,67'nin üzerindedir. Bu bulgular sonucunda maddelerin tamamı gerekli görülerek program içeriğinde yer almıştır.

Tablo 3.22. Beslenme becerileri maddeleri

Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO
BB-1.	1,0	BB-4.	1,0	BB-7.	1,0	BB-10.	1,0
BB-2.	1,0	BB-5.	1,0	BB-8.	1,0		
BB-3.	0,7	BB-6.	1,0	BB-9.	1,0		
Kapsam Geçerlik İndeksi (KGI)							
0,97							

Tablo 3.23.'de görüleceği üzere program içeriğinde toplam 27 madde olarak yer alan giyinme becerileri alanında saha çalışanlarının görüşleri değerlendirildiğinde hiçbir madde 20 katılımcı için alt sınır geçerlik oranı (maddenin gerekli olduğunu belirten sayısal değer) olan 0,42'den daha düşük KGO değerine sahip değildir. İlgili alt alanın KGİ (maddelerin yer aldığı alt alanın gerekliliğini gösteren sayısal değer) ise alt sınır değer olan 0,67'nin üzerindedir. Bu bulgular sonucunda maddelerin tamamı gerekli görülerek program içeriğinde yer almıştır.

Tablo 3.23. Giyinme becerileri maddeleri

Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO
Gi-1.	1,0	Gi-8.	1,0	Gi-15.	1,0	Gi-22.	1,0
Gi-2.	1,0	Gi-9.	1,0	Gi-16.	1,0	Gi-23.	1,0
Gi-3.	1,0	Gi-10.	1,0	Gi-17.	1,0	Gi-24.	1,0
Gi-4.	1,0	Gi-11.	1,0	Gi-18.	1,0	Gi-25.	1,0
Gi-5.	1,0	Gi-12.	1,0	Gi-19.	1,0	Gi-26.	1,0
Gi-6.	1,0	Gi-13.	1,0	Gi-20.	1,0	Gi-27.	1,0
Gi-7.	1,0	Gi-14.	1,0	Gi-21.	1,0		
Kapsam Geçerlik İndeksi (KGİ)							
1,0							

Tablo 3.24.'de görüleceği üzere program içeriğinde toplam 14 madde olarak yer alan oda kullanım becerileri alanında saha çalışanlarının görüşleri değerlendirildiğinde hiçbir madde 20 katılımcı için alt sınır geçerlik oranı (maddenin gerekli olduğunu belirten sayısal değer) olan 0,42'den daha düşük KGO değerine sahip değildir. İlgili alt alanın KGİ (maddelerin yer aldığı alt alanın gerekliliğini gösteren sayısal değer) ise alt sınır değer olan 0,67'nin üzerindedir. Bu bulgular sonucunda maddelerin tamamı gerekli görülerek program içeriğinde yer almıştır.

Tablo 3.24. Oda kullanım becerileri maddeleri

Madde	GO	Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO
OK-1.	0,9	OK-5.	0,9	OK-9.	0,9	OK-13.	0,9
OK-2.	0,9	OK-6.	0,9	OK-10.	0,9	OK-14.	1,0
OK-3.	0,9	OK-7.	0,9	OK-11.	1,0		
OK-4.	0,9	OK-8.	0,9	OK-12.	0,9		
Kapsam Geçerlik İndeksi (KGİ)							
0,91							

Tablo 3.25.'de görüleceği üzere program içeriğinde toplam sekiz madde olarak yer alan ev temizliği becerileri alanında saha çalışanlarının görüşleri değerlendirildiğinde hiçbir madde 20 katılımcı için alt sınır geçerlik oranı (maddenin gerekli olduğunu belirten sayısal değer) olan 0,42'den daha düşük KGO değerine sahip değildir. İlgili alt alanın KGİ (maddelerin yer aldığı alt alanın gerekliliğini gösteren sayısal değer) ise alt sınır değer olan 0,67'nin üzerindedir. Bu bulgular sonucunda maddelerin tamamı gerekli görülerek program içeriğinde yer almıştır.

Tablo 3.25. Ev temizliği becerileri maddeleri

Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO
ET-1.	0,9	ET-3.	0,9	ET-5.	0,7	ET-7.	0,9
ET-2.	0,9	ET-4.	0,9	ET-6.	0,8	ET-8.	0,9
Kapsam Geçerlik İndeksi (KGİ)							
0,86							

Tablo 3.26.'de görüleceği üzere program içeriğinde toplam 13 madde olarak yer alan oda giysi bakımı becerileri alanında saha çalışanlarının görüşleri değerlendirildiğinde hiçbir madde 20 katılımcı için alt sınır geçerlik oranı (maddenin gerekli olduğunu belirten sayısal değer) olan 0,42'den daha düşük KGO değerine sahip değildir. İlgili alt alanın KGİ (maddelerin yer aldığı alt alanın gerekliliğini gösteren sayısal değer) ise alt sınır değer olan 0,67'nin üzerindedir. Bu bulgular sonucunda maddelerin tamamı gerekli görülerek program içeriğinde yer almıştır.

Tablo 3.26. Giysi bakımı becerileri maddeleri

Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO
GB-1.	0,9	GB-5.	0,9	GB-9.	0,9	GB-13.	0,9
GB-2.	0,9	GB-6.	0,9	GB-10.	0,9		
GB-3.	0,9	GB-7.	1,0	GB-11.	0,9		
GB-4.	0,9	GB-8.	0,9	GB-12.	0,9		
Kapsam Geçerlik İndeksi (KGİ)							
0,90							

Tablo 3.27.'de görüleceği üzere program içeriğinde toplam 27 madde olarak yer alan mutfak becerileri alanında saha çalışanlarının görüşleri değerlendirildiğinde hiçbir madde 20 katılımcı için alt sınır geçerlik oranı (maddenin gerekli olduğunu belirten sayısal değer) olan 0,42'den daha düşük KGO değerine sahip değildir. İlgili alt alanın KGİ (maddelerin yer aldığı alt alanın gerekliliğini gösteren sayısal değer) ise alt sınır değer olan 0,67'nin üzerindedir. Bu bulgular sonucunda maddelerin tamamı gerekli görülerek program içeriğinde yer almıştır.

Tablo 3.27. Mutfak becerileri maddeleri

Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO
MB-1.	1,0	MB-8.	1,0	MB-15.	0,8	MB-22.	0,9
MB-2.	1,0	MB-9.	0,8	MB-16.	1,0	MB-23.	1,0
MB-3.	0,9	MB-10.	0,8	MB-17.	0,9	MB-24.	0,9
MB-4.	0,8	MB-11.	0,9	MB-18.	1,0	MB-25.	0,9
MB-5.	1,0	MB-12.	1,0	MB-19.	0,8	MB-26.	0,9
MB-6.	0,8	MB-13.	0,9	MB-20.	0,9	MB-27.	0,9
MB-7.	0,9	MB-14.	0,9	MB-21.	0,9		
Kapsam Geçerlik İndeksi (KGİ)							
0,90							

Tablo 3.28.'de görüleceği üzere program içeriğinde toplam 10 madde olarak yer alan sağlıklı yaşam becerileri alanında saha çalışanlarının görüşleri değerlendirildiğinde hiçbir madde 20 katılımcı için alt sınır geçerlik oranı (maddenin gerekli olduğunu belirten sayısal değer) olan 0,42'den daha düşük KGO değerine sahip değildir. İlgili alt alanın KGİ (maddelerin yer aldığı alt alanın gerekliliğini gösteren sayısal değer) ise alt sınır değer olan 0,67'nin üzerindedir. Bu bulgular sonucunda maddelerin tamamı gerekli görülerek program içeriğinde yer almıştır.

Tablo 3.28. Sağlıklı yaşam becerileri maddeleri

Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO
SY-1.	0,9	SY-4.	1,0	SY-7.	0,9	SY-10.	0,9
SY-2.	0,7	SY-5.	1,0	SY-8.	1,0		
SY-3.	0,9	SY-6.	1,0	SY-9.	1,0		
Kapsam Geçerlik İndeksi (KGİ)							
0,94							

Tablo 3.29.'de görüleceği üzere program içeriğinde toplam 10 madde olarak yer alan toplumsal uyum becerileri alanında saha çalışanlarının görüşleri değerlendirildiğinde hiçbir madde 20 katılımcı için alt sınır geçerlik oranı (maddenin gerekli olduğunu belirten sayısal değer) olan 0,42'den daha düşük KGO değerine sahip değildir. İlgili alt alanın KGİ (maddelerin yer aldığı alt alanın gerekliliğini gösteren sayısal değer) ise alt sınır değer olan 0,67'nin üzerindedir. Bu bulgular sonucunda maddelerin tamamı gerekli görülerek program içeriğinde yer almıştır.

Tablo 3.29. Toplumsal uyum becerileri maddeleri

Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO
TB-1.	1,0	TB-4.	1,0	TB-7.	1,0	TB-10.	1,0
TB-2.	1,0	TB-5.	1,0	TB-8.	1,0		
TB-3.	0,9	TB-6.	1,0	TB-9.	1,0		
Kapsam Geçerlik İndeksi (KGİ)							
0,99							

Tablo 3.30.'da görüleceği üzere program içeriğinde toplam beş madde olarak yer alan tüketici becerileri alanında saha çalışanlarının görüşleri değerlendirildiğinde hiçbir madde 20 katılımcı için alt sınır geçerlik oranı (maddenin gerekli olduğunu belirten sayısal değer) olan 0,42'den daha düşük KGO değerine sahip değildir. İlgili alt alanın KGİ (maddelerin yer aldığı alt alanın gerekliliğini gösteren sayısal değer) ise alt sınır

değer olan 0,67'nin üzerindedir. Bu bulgular sonucunda maddelerin tamamı gerekli görülerek program içeriğinde yer almıştır.

Tablo 3.30. Tüketici becerileri maddeleri

Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO
TÜ-1.	1,0	TÜ-2.	1,0	TÜ-3.	1,0	TB-4.	1,0
TÜ-5.	1,0						
Kapsam Geçerlik İndeksi (KGI)							
1,0							

Tablo 3.31.'da görüleceği üzere program içeriğinde toplam 11 madde olarak yer alan iş-uğraşı etkinlikleri alanında saha çalışanlarının görüşleri değerlendirildiğinde hiçbir madde 20 katılımcı için alt sınır geçerlik oranı (maddenin gerekli olduğunu belirten sayısal değer) olan 0,42'den daha düşük KGO değerine sahip değildir. İlgili alt alanın KGI (maddelerin yer aldığı alt alanın gerekliliğini gösteren sayısal değer) ise alt sınır değer olan 0,67'nin üzerindedir. Bu bulgular sonucunda maddelerin tamamı gerekli görülerek program içeriğinde yer almıştır.

Tablo 3.31. İş/Uğraşı etkinlikleri maddeleri

Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO
İU-1.1.	1,0	İU-2.2.	0,8	İU-4.	0,9	İU-8.	1,0
İU-1.2.	1,0	İU-2.3.	0,7	İU-5.	1,0	İU-9.	1,0
İU-1.3.	0,9	İU-2.4.	0,9	İU-6.	1,0	İU-10.	1,0
İU-2.1.	0,8	İU-3.	1,0	İU-7.	1,0	İU-11.	1,0
Kapsam Geçerlik İndeksi (KGI)							
0,90							

Tablo 3.32.'de görüleceği üzere program içeriğinde toplam 14 madde olarak yer alan sanat etkinlikleri alanında saha çalışanlarının görüşleri değerlendirildiğinde hiçbir madde 20 katılımcı için alt sınır geçerlik oranı (maddenin gerekli olduğunu belirten sayısal değer) olan 0,42'den daha düşük KGO değerine sahip değildir. İlgili alt alanın KGI (maddelerin yer aldığı alt alanın gerekliliğini gösteren sayısal değer) ise alt sınır değer olan 0,67'nin üzerindedir. Bu bulgular sonucunda maddelerin tamamı gerekli görülerek program içeriğinde yer almıştır.

Tablo 3.32. Sanat etkinlikleri maddeleri

Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO
SE-1.1.	1,0	SE-2.1.	1,0	SE-2.5.	1,0	SE-3.3.	1,0
SE-1.2.	1,0	SE-2.2.	1,0	SE-2.6.	1,0	SE-3.4.	1,0
SE-1.3.	1,0	SE-2.3.	1,0	SE-3.1.	1,0		
SE-1.4.	1,0	SE-2.4.	1,0	SE-3.2.	1,0		
Kapsam Geçerlik İndeksi (KGİ)							
1,0							

Tablo 3.33.'de görüleceği üzere program içeriğinde toplam 19 madde olarak yer alan fiziksel etkinlikleri alanında saha çalışanlarının görüşleri değerlendirildiğinde hiçbir madde 20 katılımcı için alt sınır geçerlik oranı (maddenin gerekli olduğunu belirten sayısal değer) olan 0,42'den daha düşük KGO değerine sahip değildir. İlgili alt alanın KGİ (maddelerin yer aldığı alt alanın gerekliliğini gösteren sayısal değer) ise alt sınır değer olan 0,67'nin üzerindedir. Bu bulgular sonucunda maddelerin tamamı gerekli görülerek program içeriğinde yer almıştır.

Tablo 3.33. Fiziksel etkinlikler maddeleri

Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO
FE-1.1.	1,0	FE-2.4.	1,0	FE-2.9.	1,0	FE-2.14.	0,9
FE-1.2.	1,0	FE-2.5.	1,0	FE-2.10.	1,0	FE-2.15.	1,0
FE-2.1.	1,0	FE-2.6.	1,0	FE-2.11.	0,9	FE-2.16.	1,0
FE-2.2.	1,0	FE-2.7.	0,9	FE-2.12.	1,0	FE-2.17.	1,0
FE-2.3.	1,0	FE-2.8.	1,0	FE-2.13.	1,0		
Kapsam Geçerlik İndeksi (KGİ)							
0,98							

Tablo 3.34.'de görüleceği üzere program içeriğinde toplam 17 madde olarak yer alan sosyal/kültürel etkinlikleri alanında saha çalışanlarının görüşleri değerlendirildiğinde hiçbir madde 20 katılımcı için alt sınır geçerlik oranı (maddenin gerekli olduğunu belirten sayısal değer) olan 0,42'den daha düşük KGO değerine sahip değildir. İlgili alt alanın KGİ (maddelerin yer aldığı alt alanın gerekliliğini gösteren sayısal değer) ise alt sınır değer olan 0,67'nin üzerindedir. Bu bulgular sonucunda maddelerin tamamı gerekli görülerek program içeriğinde yer almıştır.

Tablo 3.34. Sosyal/kültürel etkinlikler maddeleri

Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO
KE-1.1.	1,0	KE-2.1	1,0	KE-2.6.	1,0	KE-7.	1,0
KE-1.2.	1,0	KE-2.2.	0,9	KE-3.	1,0	KE-8.	1,0
KE-1.3.	1,0	KE-2.3.	0,9	KE-4.	1,0		
KE-1.4.	1,0	KE-2.4.	1,0	KE-5.	1,0		
KE-1.5.	1,0	KE-2.5.	1,0	KE-6.	1,0		
Kapsam Geçerlik İndeksi (KGİ)							
0,98							

Tablo 3.35.'de görüleceği üzere program içeriğinde toplam 14 madde olarak yer alan eğlence/oyun etkinlikleri alanında saha çalışanlarının görüşleri değerlendirildiğinde hiçbir madde 20 katılımcı için alt sınır geçerlik oranı (maddenin gerekli olduğunu belirten sayısal değer) olan 0,42'den daha düşük KGO değerine sahip değildir. İlgili alt alanın KGİ (maddelerin yer aldığı alt alanın gerekliliğini gösteren sayısal değer) ise alt sınır değer olan 0,67'nin üzerindedir. Bu bulgular sonucunda maddelerin tamamı gerekli görülerek program içeriğinde yer almıştır.

Tablo 3.35. Eğlence/oyun etkinlikleri maddeleri

Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO
EE-1.1.	0,9	EE-1.5.	1,0	EE-2.1.	1,0	EE-4.	1,0
EE-1.2.	1,0	EE-1.6.	1,0	EE-2.2.	1,0	EE-5.	1,0
EE-1.3.	1,0	EE-1.7.	1,0	EE-2.3.	1,0		
EE-1.4.	1,0	EE-1.8.	1,0	EE-3.	1,0		
Kapsam Geçerlik İndeksi (KGİ)							
0,99							

Tablo 3.36.'da görüleceği üzere program içeriğinde toplam 10 madde olarak yer alan kuruluş içi yardım işleri alanında saha çalışanlarının görüşleri değerlendirildiğinde hiçbir madde 20 katılımcı için alt sınır geçerlik oranı (maddenin gerekli olduğunu belirten sayısal değer) olan 0,42'den daha düşük KGO değerine sahip değildir. İlgili alt alanın KGİ (maddelerin yer aldığı alt alanın gerekliliğini gösteren sayısal değer) ise alt sınır değer olan 0,67'nin üzerindedir. Bu bulgular sonucunda maddelerin tamamı gerekli görülerek program içeriğinde yer almıştır.

Tablo 3.36. Kuruluş içi yardım işleri maddeleri

Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO	Madde	KGO
Kİ-1.	0,9	Kİ-4.	0,9	Kİ-7.	1,0	Kİ-10.	0,9
Kİ-2.	1,0	Kİ-5.	0,8	Kİ-8.	0,8		
Kİ-3.	1,0	Kİ-6.	1,0	Kİ-9.	0,8		
Kapsam Geçerlik İndeksi (KGİ)							
0,91							

Genel olarak değerlendirildiğinde günlük yaşam becerileri alanında yer alan 142 maddenin KGİ 0,94'tür. Serbest zaman alanında yer alan 90 maddenin KGİ ise 0,96'dır. Bu değerler tüm alt alanların yüksek oranda geçerliğinin olduğunu göstermekle birlikte programın gereksinim analizinin nitelikli bir şekilde gerçekleştirildiğini de ortaya koymaktadır. Ayrıca ilgili değerlerin ZYOB'lerle aynı ortamlarda (bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde) çalışan bakım elemanı, meslek elemanı ve yöneticilerden

elde ediliyor olması araştırma ve program açısından anlamlıdır. Değerlendirme konusunda görüş bildiren çalışanların psikolog, fizyoterapist, özel eğitim öğretmeni, çocuk gelişimci, sosyal çalışmacı, beden eğitim öğretmeni, hemşire, sınıf öğretmeni, usta öğretici gibi meslek mensupları olmaları programın disiplinler arası bir şekilde değerlendirilmesine olanak sağlamıştır.

3.3.2. Programa ilişkin değerlendirme görüşleri

Program Değerlendirme Formu (Ek-5) üzerinde yer alan programın içeriğine ilişkin sorulara dair saha çalışanlarının görüşlerinden alıntılar ve araştırmacı yorumları izleyen satırlarda yer almaktadır.

Katılımcıların program yapısı ve öğrenme alanları konusunda görüşleri; ZYOB'lerin kendi yaşam alanları olan bakım ve rehabilitasyon merkezleri için gerekli olan tüm günlük yaşam becerileri ve serbest zaman etkinliklerini içerdiği, ilgili becerilerin kazandırılmasının ve serbest zaman etkinliklerinin organize edilmesinin bireylerin yaşam kalitelerinin artıracacağı yönündedir.

Katılımcılar, programın hedef kitesini 18 yaş ve üzerindeki ZYOB'ler olmasını uygun görmekle birlikte programın farklı kurumsal bakım modelleri olan umut evleri ve özel bakım merkezlerinde yaşamlarına devam eden ZYOB'ler için de uyarlanabileceği önerisinde bulunmuşlardır. Katılımcı PD08 ve PD18 görüşlerinde *“Program bu haliyle bile her yaş grubuna hitap edebilir ama bazı uyarlamalar dahilinde 18 yaş öncesi içinde işlevsel olabilir.”* ifadesi ile görüşlerini belirtmişlerdir. Katılımcılar PD07, PD08, PD12, PD14 *“Program hedef kitlesine uygundur fakat beceri öğretimine daha erken yaşlarda başlanmalıdır.”* ifadesi ile programın hedef kitleye uygunluğunu ifade etmişlerdir. Katılımcı PD11 ise gereksinim analizi bulgularında da ortaya çıktığı üzere *“ZYOB'lerin yetersizlik düzeylerine göre gruplandırılmalarını programın işlevselliğini artıracaktır.”* görüşünü ifade etmiştir.

Katılımcılar, programın bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde bulunan, özel eğitim öğretmeni, meslek elemanı tarafından uygulanabileceğini, programın uygulanması ve içeriğine ilişkin olarak hizmet içi eğitimden sonra bakım elemanları tarafından uygulanabilir olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcı PD14 *“Programın ASPB tarafından tüm bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde uygulanması gereklidir.”* ifadesi ile programın uygulanabilir olduğunu belirtmiştir. Katılımcı PD18 ise *“Programın uygulanması aşamasında özel eğitimde koçluk sistemi ve programa teknoloji*

entegrasyonu ilgili bakanlık tarafından yapılarak program zenginleştirilebilir.” ifadesi ile programın ASPB tarafından desteklenmesini önermiştir. Ayrıca katılımcı PD16 “Program ayrıntılı içerik anlatımıyla uygulanabilirliğinin yüksektir.” ifadesi ile programın bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde uygulanabilir olduğunu belirtmiştir. Katılımcı PD11 ise “Programın uygulanabilmesi için gerekli personel ve materyale gereksinimim vardır.” ifadesi ile materyal ve nitelikli personel eksikliğine dikkat çekmiştir. Katılımcı PD03 “Yapılan uygulamalar yapılandırılmış ortamlarda değil ZYOB doğal ortamlarında gerçekleştirilmelidir.” görüşü ile öğretimin doğal ortamda yapılması gerektiğini belirtmiştir.

Katılımcılar, programın ölçme ve değerlendirme aşaması hakkında becerileri için hazırlanan öğretim sonrası değerlendirme formlarının ZYOB’lerin bireysel değerlendirilmeleri için yeterli olduğunu belirtmişlerdir. Fakat katılımcılardan PD11 yeterli bulmadığını belirtmiş ve PD03 ise ölçme terimi yerine değerlendirmenin özel eğitim açısından daha uygun olduğunu ifade etmiştir.

Programın uygulama kılavuzuna yönelik olarak katılımcı PD16 “Verilen hizmetlerin içindeki en önemli kısım özbakım ve beceri konusundaki çalışmalardır. Bu alanda hizmet veren personeller olarak beceri kazandırma konusunda ciddi eksikliklerimiz var. Programın uygulama kılavuzuna uygun hareket edildiği takdirde özbakım becerileri ve diğer beceri kazanımları konusundaki eksiklerin giderileceğine inanıyorum.” ifadesi ile uygulama kılavuzunun beceri kazandırma konusunda yeterli olduğunu belirtmiştir. Genel olarak katılımcılar kendi terimleri ile uygulama kılavuzunun kolay, yeterli, anlaşılabilir, kullanışlı ve uygulanabilir olduğunu belirtmişlerdir.

Katılımcılar günlük yaşam eğitimi uygulama örneklerinde beceri öğretim basamaklarının ayrıntılı bir şekilde açıklandığını ve bu açıklamaların yalın bir dille yapıldığı için örneklerin anlaşılabilirliğini artırdığını ifade etmişlerdir. Katılımcı PD18 ilgili uygulama örneklerinin sadece program özelinde değil özel eğitim alanında da genel olarak kullanılabileceğini belirtmiştir. Katılımcılar, serbest zaman uygulama yönergeleri için ise açık, anlaşılır, adım adım ayrıntılı ve ihtiyacı karşılar nitelikte ifadelerini kullanarak yönergelerin uygunluğunu belirtmişlerdir. Ayrıca PD16 serbest zaman etkinliklerinde oluşturulan grupların 7-8 kişi ile sınırlı olması gerektiğini ve uygulama kılavuzunda olduğu gibi ödüllerin bireyselleştirilmesini ifade etmiştir.

Programda yer alan “Uygulamacı Sözlüğü” konusunda katılımcılar terimlerin anlam karşılıklarının net bir şekilde verildiğini, uygulama için terimlerinin karşılıklarının

önemli olduğunu ve bu durumun kullanıcı için büyük bir kolaylık sunmasıyla sözlüğün işlevsel olacağını belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcı PD14'ün *“Alandan olmayan kişilerin bile tek okuyuşta konuyla ilgili fikir edinecekleri ölçüde açık, sade ve anlaşılır.”* ifadesi katılımcı görüşlerini özetler niteliktedir.

Katılımcıların diğer dikkat çekici görüşlerini incelediğimizde PD03, PD07 ve PD11 programın deneyimli özel eğitim öğretmeni koordinesinde yapılması gerektiğini belirtirken, katılımcı PD14 ise programın uygulanması konusunda önceliğin çocuk gelişimcilerde olması gerektiğini belirtmiştir. Katılımcılar PD01 ve PD05 ZYOB'lerin günlük yaşamlarının disiplinler arası bir çalışma gerektirdiğini ve sadece bir meslek alanıyla değil programın ekip olarak koordine edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Katılımcıların güncel koşullar dahilindeki genel görüşleri ise uygulamacının bakım elemanı olması yönündedir. Katılımcı PD07, PD08, PD10, PD12, PD15 ve PD19 GYEP ile birlikte bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde kalan ZYOB'lerin süreç içerisinde bağımsız bir yaşam kazanabileceğini belirtmiştir. Tanılayıcı değerlendirme süreci katılımcıların görüşleri özetlendiğinde ulaşılan temel bulgular ise KGO ve KGI verilerini destekler şekilde programın uygulanabilir ve işlevsel olduğu yönündedir.

3.4. Program Kitabının Oluşturulması

Araştırma sürecinde gerçekleştirilen gereksinim analizi, çalışma grubu toplantıları ve değerlendirme süreci sonunda elde edilen veriler ışığında GYEP Kitabı (Ek-7) oluşturulmuştur.

Program içeriğinin düzenlenmesinde modüler programlama yaklaşımı kullanılmıştır. Bu yaklaşımda öğrenme alanları modüllere ayrılır ve her modül kendi içinde doğrusal, sarmal veya farklı yaklaşımla düzenlenebilir. Modüller arasında aşamalı bir bağ olması önemli değildir; önemli olan her modülün anlamlı bir bütün oluşturmasıdır (Demirel, 2015, s. 128).

Araştırmanın gelişme aşamasında yapılan yarı-yapılandırılmış sorular ile yapılan gereksinim analizi sonucunda günlük yaşam ve serbest zaman alanlarında taslak modüller oluşturulmuştur. Program çalışma grubu toplantıları ile taslak içerik hakkında düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Saha çalışanlarının programa ilişkin görüşlerinin alınmasıyla programın öğrenme alanlarında yer alan her bir amacın KGO ve KGI'leri sınanarak amaçların değerlendirmeleri alınmıştır. Ayrıca bu süreçte saha çalışanlarından programın yapısına ve içeriğine yönelik görüşleri, önerileri alınmıştır. Değerlendirme

süreci sonrasında ise program içeriğine son hali verilerek öğrenme alanları ve amaçları kesinleştirilerek program kitabı oluşturulmuştur.

Program kitabı, programa ilişkin açıklamalar ve uygulama kılavuzu olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Programın uygulama kılavuzunun yazımında gereksinim analizinde ortaya çıkan bulgular ve çalışma grubu üyelerinin görüşleri göz önünde bulundurularak Cavkaytar (1998) tarafından hazırlanan Özbakım ve Ev İçi Becerilerin Öğretimi El Kitabında yer alan formlardan uyarlamalar yapılmıştır.

Kitabın ilk bölümü olan programa ilişkin açıklamalar kısmında Programın Temel Felsefesi, Programın Genel Amaçları, Programda Günlük Yaşam Becerileri, Programda Serbest Zaman Etkinlikleri, Öğrenme Alanları ve Programın Yapısı, Programın Hedef Kitle, Programın Uygulanması İle İlgili Açıklamalar, Ölçme ve Değerlendirme Yaklaşımı, Programın Kuramsal Temelleri başlıkları yer almaktadır. Programın günlük yaşam alanındaki genel amaçları (1) özbakım becerileri kazanır, (2) ev içi becerileri kazanır, (3) sağlıklı yaşam becerileri kazanır, (4) toplumsal uyum becerileri kazanır ve (5) temel tüketici becerileri kazanır olarak yapılandırılmıştır.

Programın gereksinim analizi aşamasında 23 katılımcı ZYOB'lerin özbakım ve ev içi becerileri edinmeleri gerektiği üzerine görüş bildirirken 18 katılımcı ise özbakım ve ev içi becerilerinin ZYOB'ler tarafından bağımsız gerçekleştirilemediğini belirtmiştir. Değerlendirme bulgularında ise özbakım ve ev içi becerileri maddelerinin KGİ sırasıyla 0,98 ve 0,91 olarak hesaplanmıştır. Bu değer her bir alanın değerlendirme geçerliğinin sağlandığını göstermektedir. Ayrıca gereksinim analizi aşamasında programın amacının ZYOB'lere işlevsel yaşam becerileri kazandırmak olduğu görüşü 20 katılımcı tarafından sunulmuştur. Bu amaçla hazırlanan sağlıklı yaşam becerileri, toplumsal uyum becerileri ve temel tüketici becerileri alt öğrenme alanlarının KGİ verileri ise sırasıyla 0.94/0.99/1,0'dır. Değerlendirme verilerine paralel olarak 23.05.2017 tarihinde gerçekleştirilen program çalışma grubu toplantısında da özbakım başta olmak üzere tüm günlük yaşam becerileri kazanımlarının bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'ler için önemi üzerinde uzlaşma sağlanmıştır. Araştırma sürecinde elde edilen bu verilerle günlük yaşam becerileri öğrenme alanı ve alt alanları oluşturulmuştur.

Programın serbest zaman alanındaki amaçları (1) iş/uğraşı etkinliklerine katılır, (2) sanat etkinliklerine katılır, (3) fiziksel etkinliklere katılır, (4) sosyal/kültürel etkinliklere katılır, (5) eğlence/oyun içerikli etkinliklere katılır ve (6) kuruluş içi yardım işlerine katılır olarak yapılandırılmıştır. Programın gereksinim analizi aşamasında dokuz

katılımcı programın amacının ZYOB'lerin serbest zamanlarını işlevsel bir şekilde değerlendirmek olması gerektiğini belirtmiştir. 28 katılımcı ZYOB'lerin egzersiz yapmaları gerektiğini, 33 katılımcı resim etkinlikleri gerçekleştirdiklerini, 26 katılımcı gezilere katıldıklarını, 21 katılımcı kuruluştaki bir takım işlere yardımcı olduklarını belirtmişlerdir. Bu gereksinim dâhilinde oluşturulan serbest zaman alanı maddelerinin KGI'leri iş/uğraşı etkinlikleri için (0,90), sanat etkinlikleri için (1,0), fiziksel etkinlikler için (0,98), sosyal/kültürel etkinlikler için (0,98), eğlence/oyun etkinlikleri için (0,99) ve kuruluş içi yardım işleri için (0,91) olarak belirlenmiştir. Bu veriler gereksinimlere dayalı geliştirilen programın amaçlarının tutarlı olduğunu göstermektedir.

Programın ikinci bölümünde ZYOB'e beceri öğretimin nasıl gerçekleştirileceği ayrıntılı olarak anlatılarak, günlük yaşam eğitimi uygulama örnekleri ve serbest zaman etkinlikleri uygulama yönergelerine yer verilmiş, uygulamacının günlük yaşam ve serbest zaman alanında detaylı bilgi sahibi olması hedeflenmiştir. Tanılayıcı değerlendirme sürecinde katılımcılar uygulama kılavuzunun özel eğitim alanından olmayan birinin bile anlayıp uygulayabileceği şekilde işlevsel olduğu görüşünü belirtmişlerdir. Gereksinim analizi aşamasında programın beceri kazandırma uygulayıcısı konusunda 25 katılımcı bakım elemanı, 20 katılımcı özel eğitim öğretmeni ve 10 katılımcı ise özel eğitim koçluğu konusunda görüş bildirmiştir. Bu gereksinimden yola çıkarak program içeriğinde beceri öğretimi koordinatörü özel eğitim öğretmeni ve uygulayıcıları bakım elemanları olarak belirtilmiştir. Gereksinim aşamasında 23 katılımcı tarafından programın ekip olarak geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu bulgu ile benzer şekilde program 10 ASPB resmi bakım ve rehabilitasyon merkezi meslek elemanı, bakım elemanı, yöneticiden oluşan bir çalışma grubu ve iki özel eğitim alanı ve bir eğitim programları ve öğretim alanı akademisyeni danışmanlığında geliştirilmiştir. Gereksinim analizi aşamasında 11 katılımcı programda gerçekleştirilen öğretimin kontrol listeleri ile değerlendirilmesi yönünde görüş bildirmiştir. Bu gereksinimden yola çıkarak programın ekler bölümünde her bir beceri için uyarlanabilecek öğretim sonrası değerlendirme formu oluşturulmuştur.

Tanılayıcı değerlendirme sürecinde saha çalışanlarından alınan KGO-KGI verileri ve görüşler doğrultusunda programın, bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin gereksinimlerini içerdiği, ilgili hedef kitleye uygun olduğu, merkezlerde işe yeni başlayan meslek elemanları için bir yol haritası niteliğinde olduğu, uygulama örnek/yönergelerinin işlevsel olduğu, değerlendirme formlarının kullanılabilir olduğu, uygulamacı sözlüğü

bölümün son derece yararlı olduğu bulguları program kitapçığının sistematik olarak geliştirildiğini desteklemektedir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Bu bölümde ana hatlarıyla araştırmanın sonuçları, alanyazında aynı alanda yapılan diğer araştırmalar ile olan benzer ve farklı yönlerinin tartışılması ve araştırma bulguları ışığında öneriler yer almaktadır.

4.1. Sonuç

Bu araştırmanın temel amacı, bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lere yönelik işlevsel ve sistematik GYEP geliştirmektir. Bu amaç doğrultusunda bir program geliştirme süreci gerçekleştirilmiştir.

Bu süreç içerisinde yapılan gereksinim analizi bulgularına göre ASPB resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde yaşamlarına devam eden ZYOB'lerin bir çoğunun günlük yaşam becerilerini tam bağımlı bir şekilde ve yoğun destekle gerçekleştirebildikleri görülmüştür. ZYOB'lerin günlük yaşam becerilerini kazanamama nedeni olarak kuruluşlarda beceri öğretimi gerçekleştirebilecek nitelikte personel olmamasıyla birlikte bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde sadece bakım odaklı hizmet sunulduğu belirlenmiştir. İlgili merkezlerde ZYOB'lere eğitim hizmeti verecek özel eğitim/zihin engelliler öğretmenlerinin bulunmadığı ya da sayıca son derece kısıtlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. ZYOB'ler için tasarlanacak programın amaçlarının ZYOB'lerin yaşam alanları olan bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde günlük yaşam becerilerini edinebilmelerini sağlamak ve nitelikli serbest zaman etkinliklerine katılımı gerçekleştirmek olduğu görülmüştür. Programın farklı disiplinlerden uzmanlar tarafından geliştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Programın beceri öğretimi bölümünde uygulamacısının özel eğitim öğretmeni koordinesinde bakım elemanları olması gerektiği belirlenmiştir. Programın öğretim yaklaşımlarının özel eğitim ile paralel olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Programda öğretimin değerlendirmesinin program içeriğinde geliştirilen değerlendirme formları ile yapılması gerektiği görülmüştür.

ZYOB'lere serbest zamanlarında fiziksel etkinlik olarak en sık yürüyüş yaptırıldığı, sanat etkinliği olarak yoğun bir şekilde resim çalışmaları yapıldığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Gezilerin kuruluş dışında en sık yapılan serbest zaman etkinliği olduğu görülmüştür. Ayrıca kuruluşlarda ZYOB'lere sunulan serbest zaman etkinliklerinin çeşitlendirilmesi ve sürelerinin artırılması gerektiği, ZYOB'lerin kuruluş içindeki rutin işlerde yardımcı olarak değerlendirilebileceği ve bireylerin yetenekli oldukları alanlarda değerlendirilmesi gerektiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Gereksinim analizi sonucunda ortaya çıkan bulgular, program çalışma toplantılarında alınan kararlar ve tanılayıcı değerlendirme süreci sonucunda saha çalışanlarının yansıtıcı görüşleri ile sonuç olarak günlük yaşam becerileri alanında 142 öğretimsel amaç ve serbest zaman etkinlikleri alanında bir kısmı çeşitli becerileri içeren 90 etkinlik program kitabında yer almıştır. Günlük yaşam öğrenme alanı (a) özbakım becerileri, (b) ev içi beceriler, (c) sağlıklı yaşam becerileri, (d) toplumsal uyum becerileri ve (e) tüketici becerileri olarak alanyazında da belirtildiği üzere beş alt öğrenme alanına ayrılmıştır. Serbest zaman öğrenme alanı ise (a) iş/uğraşı etkinlikleri, (b) sanat etkinlikleri, (c) fiziksel etkinlikler, (d) sosyal/kültürel etkinlikler (e) eğlence/oyun etkinlikleri ve (f) kuruluş içi yardım işleri olarak altı alt alan belirlenmiştir.

Saha çalışanlarının görüşleri, program çalışma toplantıları ve tanılayıcı değerlendirme işlemlerini içeren program geliştirme süreci sonrasında farklı bakım ve rehabilitasyon merkezlerine uyarlanabilir ve her ZYOB için bireyselleştirilebilir olma özellikleriyle sistematik, ZYOB'lerin kendi yaşam alanları düşünülerek oluşturulmuş günlük yaşam becerileri ve serbest zaman etkinlikleriyle işlevsel özellikler taşıyan GYEP tamamlanmıştır (Ek-7).

4.2. Tartışma

Bu araştırma bir program geliştirme çalışması olarak üç aşamada yürütülmüştür. İlk aşamada problemin tanımlanması gerçekleştirilmiş, ikinci aşama olan gelişme bölümünde gereksinim analizi yapılmış ve üçüncü aşamada ise uygulamaya geçilmeden önce tanılayıcı değerlendirme yoluyla saha çalışanlarının programa ilişkin görüşleri alınarak program kitabına son hali verilmiştir.

İlk aşama olan problemin tanımlanması aşamasında ASPB'nin bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin işlevsel ve sistematik bir günlük yaşam programları olmadığı belirlenmiştir. Bu sonuç ülkemizde bakım ve koruma altına alınan ZYOB'lerle yapılan diğer kısıtlı çalışmalarla da tutarlılık göstermektedir (Buğan, 1999, s. 93; Kaya, 2011, s. 134).

İkinci aşama olan gelişme aşamasında programın içeriğine yönelik gereksinim analizi gerçekleştirilmiştir. Gereksinim analizinin ilk bölümünde araştırmacı tarafından Türkiye'nin yedi farklı coğrafi bölgesinde bulunan 10 farklı bakım ve rehabilitasyon merkezinden görev yapan bakım elemanı, meslek elemanı ve yöneticilerle yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sonucunda bakım ve koruma altında bulunan

ZYOB'lerin günlük yaşam becerileri içerisinde yer alan ev içi becerileri ve özbakım becerilerini bağımsız olarak gerçekleştirmedikleri ve bu becerilerin gerçekleştirebilmesi için birçok ZYOB'in bir başka kişiye bağımlı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Belva ve Matson (2012, s. 601), Cannella-Malone vd. (2011, s. 145), Hart ve Bean (2010, s. 77) ZYOB'lerin günlük yaşam becerilerini bağımsız gerçekleştirebilme durumlarının son derece düşük olduğunu belirtmektedirler. Araştırmanın bu bulgusu ilgili araştırmalar ile de benzerlik göstermektedir.

Bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde yaşamlarına devam eden ZYOB'lerin günlük yaşam becerilerini kazanamama nedenlerine ilişkin olarak en fazla görüş görev yapan personellerin beceri kazandırmada yetersiz kaldıkları yönünde olmuştur. Kaya (2011, s. 134) ve Northway, Jenkins ve Holland-Hart (2017, s. 917) bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde görev yapan bakım elemanlarının yeterliliklerinin artırılması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. İlgili araştırmaların bulguları bu araştırmanın bulguları ile paralellik göstermektedir. Araştırmanın bir diğer bulgusu bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde ZYOB'lere sunulan bakım hizmetinin yoğunluğundan dolayı bireyin var olan yeteneklerinde azalma olduğu yönündedir. Bakım ve rehabilitasyon merkezleri bir okul statüsünde eğitim ve öğretim hizmeti veren kuruluşlar değildir. Fakat ZYOB'lerin yaşamlarına nerede devam ettiklerine bakılmaksızın hayatlarının her döneminde yetersizlikleri bulunan alanlarda desteklenmeleri gerekmektedir. Gerekli ve yeterli eğitsel desteğin verilmediği durumlarda ZYOB'in var olan beceri kazanımlarında gerileme görülmesi kaçınılmaz bir durum haline gelebilmektedir. Young (2006, s. 429) kurumsal bakım hizmeti veren kuruluşlar ve umut evleri arasında bir karşılaştırma yapmıştır. İlgili araştırma sonucunda bu araştırmanın bulgularını destekler nitelikte kurumsal bakım hizmeti sunan merkezlerde ZYOB'lerin becerilerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılması gerektiği bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırma bulgularında bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lere bakım hizmeti veren bakım elemanlarının bireyin zarar görebileceği endişesiyle yüz tıraşı olma ve vücut tüylerinin alınması işlemini ilgili becerilere sahip bireylere bile uyguladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Carnaby ve Cambridge (2002, s. 128), özbakım becerilerini gerçekleştiremeyen ZYOB'lerin tıraş olma ve özel bölgelerinin temizliğini içeren bir takım becerilerin bakım sunan kişiler tarafından gerçekleştirilmesinin son derece karmaşık ve güç bir iş olduğuna değinmişlerdir. Bu güç işi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde gerçekleştirecek olan bakım elemanlarının yeterliliklerinin

geliştirilmesinin yanı sıra karmaşık ve zaman zaman çeşitli kazaların gerçekleşebileceği beceriler için de ilgili idareler tarafından gerekli önlemler alınmalıdır.

ZYOB'lere bakım ve rehabilitasyon hizmeti veren merkezlerin yöneticilerinin ve denetim yapan personellerin zihin yetersizliği ve özel gereksinim alanında eğitim almış ve deneyimli kişiler olması gerekliliği bulgularla sabit görülmektedir. İlgili alanının uzmanı olmayan kişilerin bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde yöneticilik yapmalarının bakım elemanı ve meslek elemanlarının işlerini güçleştirmesinin yanı sıra ZYOB'lerin yaşam kalitelerine katkı sunmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bakım elemanı, meslek elemanı ve yöneticilerin ilgili sonuç üzerinde uzlaşan görüş bildirmeleri araştırmanın dikkat çeken bulgularındandır. Bu sonuca paralel olarak Kaya (2011, s. 134), bakım ve rehabilitasyon merkezi yöneticilerine zihin yetersizliği, özel eğitim ve rehabilitasyon uygulamaları konusunda hizmet içi eğitim verilmesi gerekliliğini belirtmiştir.

Özel eğitim öğretmeni ihtiyacı, diğer öğretmenlik alanları ile karşılaştırıldığında tüm dünyada önemli bir sorun olarak görülmektedir (McLeskey ve Billingsley, 2008 s. 297; McLeskey, Tyler ve Flippin, 2004, s. 6; Thornton, Peltier ve Medina, 2007, s. 233). Dünya ülkeleri ile ortak olarak ülkemizde ise özel eğitim öğretmeni sayısının yetersiz olması ile birlikte özel eğitim alanında yetişmiş öğretmenlerin yerine kısa süreli eğitim almış alan dışı öğretmenlerin özel eğitim alanında çalıştırılması da bir nitelik sorunudur (Özyürek, 2008, s. 196). Araştırma konusu dâhilinde daha özele inildiğinde; ASPB'liğinde görev yapan 1500 öğretmenin alanlarına göre sınıflandırmaları da yapılmamıştır (ASPB, 2016, s. 20). ASPB'nin bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde görev alacak öğretmenlerin özel eğitim alanında yetişmiş olmalarının bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin günlük yaşamlarına yapacağı katkılar araştırmanın gereksinim analizi bölümünde günlük yaşam önerileri bulguları ile sabittir. Bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde özel eğitim öğretmenlerinin olmaması ve bu gereksinimi bakım elemanı, meslek elemanı ve yöneticilerin görüşlerinde dile getirmeleri ise araştırmanın dikkat çekici ve tartışılmaya değer bulgularındandır.

Birçok ZYOB'in günlük yaşamlarında işlevsel olarak kullanabilecekleri becerileri gerçekleştirmedikleri için yaşam kaliteleri azalmakta ve bu durum doğal çevrelerinde bağımsız hareket etmelerini engellemektedir (Cannella-Malone, 2011, s. 144; Parmenter, 1994, s. 37). Ayrıca günlük yaşam becerileri edinimleri ZYOB'lerin doğal çevrelerinde bulunan kaynaklara ulaşımında önemli bir adımdır (Temple, Brown ve Sawanas, 2013, s.

71). ZYOB'lerin doğal çevreleri, kendi aileleri ile birlikte yaşadıkları evleri olabilirken bazı nedenlerle bu bireyler bakım ve koruma altına alınıp bakım ve rehabilitasyon hizmeti veren merkezlerde de yaşamlarına devam edebilmektedirler. Gereksinim analizi görüşme bulgularına göre bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde bakım ve koruma altında bulunan yetişkin ZYOB'lere uygulanmak üzere geliştirilecek bir günlük yaşam programının temel amacı bu bireylere beceri öğretimi olmalıdır. Görüşme yapılan bakım elemanları, meslek elemanları ve yöneticiler görüşlerinde programın içeriği konusunda özbakım becerilerinin öğretimine yoğun bir şekilde değinerek, beceri öğretimi ile günlük yaşam becerilerinin edinilmesinin gerekliliğini belirtmişlerdir. Program geliştirme toplantıları sonucunda çalışma grubunda yer alan saha çalışanlarınca programın alt amaçları konusunda ZYOB'lerin yaşam alanları olan bakım ve rehabilitasyon merkezlerine yönelik günlük yaşam becerileri belirlenmiştir. Araştırmanın bu bulgusu, ZYOYB'lerin günlük yaşam becerilerini kazanımlarını araştıran ve ZYOB'lere özellikle yetişkinlik dönemlerinde günlük yaşam becerilerinin öğretiminin ihmal edildiğini belirten Belva ve Matson'ın (2012, s. 601) çalışmasıyla da tutarlılık göstermektedir.

Cavkaytar (1998), zihin yetersizliği olan çocukların anneleri için özbakım ve ev içi becerilerden oluşan bir program geliştirmiş ve programın uygulayıcısı olarak çocukların en yakınında bulunan ve başlıca bakım veren anneleri görev almıştır. Araştırmamıza konu olan bakım ve rehabilitasyon merkezleri ise ailelerinden çeşitli nedenlerle yoksun olan ZYOB'ler için bir ev niteliği taşımasının yanı sıra bu merkezlerde görev yapan bakım elemanları da bu bireylerin en yakınında olan ve bakım veren kişilerdir. Gereksinim analizi verilerinden ortaya çıkan bulgular ışığında bakım ve rehabilitasyon merkezleri için geliştirilecek programın beceri kazandırma alanında uygulayıcısının bakım elemanları da olması yönündedir. Bu bulgu Cavkaytar'ın (1998) çalışması ile tutarlılık göstermektedir. Programın uygulayıcısı konusunda öne çıkan diğer bulgular özel eğitim öğretmeni ve özel eğitim koçluğu yönünde olmuştur. ZYOB'lere beceri öğretimin özel eğitim alanında yetişmiş öğretmenler tarafından yapılması gerekliliği yadsınamaz bir gerçektir. Fakat bu gerçek ASPB resmi rehabilitasyon merkezlerine programın işlevsel olabilmesi için yeterli sayıda özel eğitim öğretmeni istihdamının yapılması gerçeğini de beraberinde getirmektedir. Programın yakında gelecekte işlevsel hale gelebilmesi için özel eğitim öğretmeni sayısının yetersizliği nedeniyle merkezlerde bulunan kısıtlı sayıda özel eğitim öğretmeni ve meslek elemanları

koordinesinde ZYOB'lere merkezlerde başlıca bakım veren kişiler olan bakım elemanlarının uygulamada değerlendirilmesi tartışılabilir.

Program geliştirme sürecinde hedefe ulaşmak için içeriği “Nasıl öğretelim?” sorusuna cevap aranarak öğrenme-öğretme süreci tanımlanmaya çalışılır (Tuncel, 2014, s. 51). Araştırma sürecinde gereksinim analizi görüşme bulguları doğrultusunda katılımcılar, nasıl öğretelim sorusuna ilişkin olarak özel eğitim yaklaşımlarına paralel görüşler bildirmişlerdir. Bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'e becerilerin nasıl kazandırılacağı konusunda bütün katılımcı gruplar ve özellikle eğitim düzeyleri daha yüksek olan meslek elemanları yoğun olarak öğretimde pekiştirmenin kullanımın gerekliliğini belirtmişlerdir. ZYOB'lerin eğitimlerinde ve problem davranışlarının sağaltımında pekiştirme tarifeleri en etkili ve kolay uygulamalar arasında yer almaktadır (Feldman, 2010, s. 130; Lavigna ve Willis, 2007, s. 198; Wilmshurst ve Brue, 2005, s. 170). Bu açıdan araştırmanın öğretim sürecinde pekiştirme konulu bulguları alanyazın ile tutarlılık göstermektedir. Doğan (2010) ve Saygın (2009) araştırmalarında beceri öğretiminde kullanılan ipucu süreçlerinin etkili ve verimli olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Bu araştırmanın öğretim yaklaşımlarında ipucu kullanımına ilişkin bulguları ve gereksinim analizine ilişkin hazırlanan program kitabında ipucu kullanımın anlatılması ilgili araştırmalarla paralellik göstermektedir.

Ülkemizde öğretim etkinliklerinin teknoloji desteği ile geliştirilmesi ve daha etkili hale getirilmesine ilişkin olarak özel eğitim alanında yapılan güncel araştırmalar bulunmaktadır (Eliçin, 2015; Sola-Özgüç, 2015; Yeni, 2015). İlgili araştırmalar incelendiğinde teknoloji kullanımının etkili olduğu görülmektedir. Bu araştırmanın öğretim yolları önerileri arasında da teknoloji kullanımı yer almaktadır. Fakat programın uygulanacağı bakım ve rehabilitasyon merkezleri özel eğitim de teknoloji kullanımı için gerekli alt yapı ve donanımlara sahip değildir. Bu yüzden programda öğretimin teknolojik olarak desteklenmesine ilişkin bir içerik oluşturulmamıştır. Buna karşın yakın gelecekte programda yapılacak düzenlemeler ve ilgili merkezlerde oluşturulacak gerekli teknolojik alt yapı ile öğretim etkinliklerinin teknolojik olarak desteklenmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca teknoloji kullanımına paralel olarak özel eğitim alanında günlük yaşam becerilerinin video model yoluyla öğretimine ilişkin araştırmalar bulunmaktadır (Ertekin, 2015; Öncül ve Yücesoy-Özkan, 2010). Bu araştırmada katılımcılar video model yoluyla öğretimin etkili olacağı yönünde alanyazın ile tutarlı olan görüşler bildirmişlerdir. Ancak program içeriğine öğretimde teknoloji kullanımının dâhil

edilmemesine gerekçe olan ilgili alt yapı ve donanım eksiklikleri gibi nedenlerle video model konusu da programda değerlendirilememiştir.

ZYOB'lerin yetişkinlik dönemleri de dâhil olmak üzere hayatlarının her döneminde özel eğitim hizmetlerine gereksinimleri vardır. Bu nedenle özel eğitim hizmetlerinin yaşam boyu eğitim hizmetleri kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir (Cavkaytar, 2013, s. 385). Bu araştırmanın gereksinim analizi bölümünde özellikle katılımcı bakım elemanları bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerle beceri öğretimlerinin gerçekleştirilmesi gerektiği önerisini dile getirmişlerdir. Bakım elemanlarının eğitim gereksinimine ilişkin olarak meslek elemanları ve yöneticilere göre yoğun olarak görüş bildirmesinin merkezlerde ZYOB'lerin bütün günlük yaşam gereksinimlerinin bakım elemanları tarafından karşılanmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Ayrıca bireye öğretilecek her yeni beceri, bireyin destek gereksiniminin giderek azalmasını, bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde bakım elemanlarının iş yükünün azalmasını ve ZYOB'lerin kendi yaşam alanlarında daha bağımsız olmalarını sağlamaya yardımcı olacaktır. Bu nedenle özel eğitim hizmetlerinin hem yaşam boyu hem de ZYOB'in yaşadığı bütün alanlarda devam etmesi gerektiği söylenebilir. Bütün alanlarda devam öğrenme alanında genelleme terimini de çağrıştırmaktadır. Genelleme bir davranış ya da becerinin farklı ortamlarda, farklı zamanlarda, farklı koşullarda, farklı kişiler ve materyallerle gerçekleştirilebilmesidir (Collins, 2012, s. 10). Gereksinim analizi aşamasında meslek elemanı ve yöneticilerden geliştirilecek programa ilişkin olarak, içerikte yer alan becerilerin genellenmesi konusunda görüşler gelmiştir. Program geliştirme sürecinde yapılan program çalışma toplantılarında da bu konu tartışılmış ve program kitabı uygulama kılavuzunda da genellemeye ilişkin bilgiler verilmiştir.

Araştırma sürecinde geliştirilen GYEP'nın öğrenme alanlarından birini günlük yaşam becerileri oluştururken diğer öğrenme alanı ise serbest zaman etkinlikleri ve becerileridir. Zihin yetersizliği olan birçok birey genel müfredat dışında bireysel olarak planlanacak serbest zaman etkinlikleri ve becerilerine doğrudan gereksinim duyar (Bruce, 2011, s. 296). Araştırmanın gereksinim analizi aşamasında katılımcılar bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin genel olarak hareketsiz bir yaşam tarzları olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmanın bu bulgusu alanyazında ZYOB'lerin günlük yaşamlarında hareketsiz bir yaşam sürdürdüklerini ve düzenli olarak fiziksel etkinlikler gerçekleştirmediklerini ortaya koyan verilerle tutarlılık göstermektedir (Oviedo, Travier ve Guerra-Balic, 2017, s. 8; Temple ve Walkley, 2003, s. 351). Ayrıca ZYOB'lerin yaşam

alanlarında ve günlük yaşamlarında bir takım düzenlemeler yapılarak fiziksel etkinliklere katılımları artırılabilir (Cartwright vd., 2017, s. 53). Araştırma sürecinde geliştirilen programın amaçlarından biri de ZYOB'lerin serbest zamanlarını planlı fiziksel etkinliklere katılarak işlevsel olarak değerlendirmelerinin sağlanmasıdır. Araştırmanın bu bulgusu alanyazındaki diğer araştırmalarla benzerlik göstermektedir (Ertüzün, 2015, s. 2368; Peterson vd., 2009, s. 493).

Eğitim sürecinde çocukların duygularını ifade edebilecekleri bir araç olarak kullanılan sanat, uzun yıllardır ZYOB'lerin kendilerini ifade etmelerine de olanak sağlamaktadır (Garner, 2009, s. 86). Ülkemizde hizmet veren bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde de sanat ve uğraşı içerikli etkinlikler gerçekleştirildiği araştırma bulguları ile sabittir. Farklı coğrafi bölgelerde bulunan merkezlerde ilgili bölgenin kültürüyle ilişkili serbest zaman etkinlikleri gerçekleştirilmektedir. Örneğin İç Anadolu'da bulunan bazı merkezlerde seramik işleri yapılırken Karadeniz Bölgesinde bulunan merkezlerde sepet örme işleri yapılabilmektedir. Bölgelerin farklı kültürel yapıları, gerçekleştirilen serbest zaman etkinliklerini farklılaştırdığı gibi coğrafi özellikleri de özellikle fiziksel ve sportif etkinlikleri etkilemektedir. Gereksinim analizi aşamasında, kuruluşlarda gerçekleştirilen uğraşı ve sanat etkinlikleri olarak yoğun bir şekilde resim çalışmaları belirtilmiştir. Görsel sanatlar arasında yer alan resim çalışmalarının bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde en sık yapılan sanat etkinliklerinin arasında yer alması basit çalışmalar için nitelikli materyaller gerektirmemesi ve öğretim yapılmadan da etkinliğin gerçekleştirilebileceği düşüncesinden kaynaklanabilir. Katılımcı görüşleri arasında öne çıkanlardan bir diğeri ise kuruluş dışı etkinlik alanında gezi başlığı olmuştur. Bütün insanlar gibi ZYOB'ler de sürekli bulundukları mekândan ayrılarak yeni yerler görmekten ve başka insanlarla etkileşim içinde olmaktan hoşlanabilirler. Alınan görüşler doğrultusunda bir kısım kuruluşlarda ZYOB'in tercihleri doğrultusunda, planlı bir şekilde kültürel, tarihi ya da doğa güzellikleri olan mekânlara geziler düzenlenirken diğer kuruluşlarda ilgili alanın etrafında yürüyüş yapmanın da gezi olarak varsayıldığı söylenebilir. GYEP doğrultusunda serbest zaman etkinliklerinin bir alt başlığı sosyal/kültürel etkinlikler olarak düzenlenmiştir ve burada gezi ve alt başlıkları oluşturulmuş, uygulama kılavuzunda ise gezi öncesi yapılması gereken hazırlıklar ve işlemler ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Çeşitli ve anlamlı geziler özellikle kurumsal bakım hizmeti alan ZYOB'ler için önemli toplumsal bütünleştirici etkinliklerdir. Rossow-Kimballa ve Goodwin (2014, s. 335) araştırmalarında ZYOB'ler için bütünleştirici

serbest zaman etkinliklerinin etkinliği paylaşan normal gelişim gösteren bireyler tarafından da desteklendiğini ve ZYOB’lerin bu tür etkinliklerden yararlandıkları bulgularına ulaşmışlardır.

Araştırmanın tartışılmaya değer bir diğer bulgusu ise ülkemizin farklı coğrafi bölgelerinde yer alan bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde gerçekleştirilen serbest zaman etkinliklerinin içerik ve sayı olarak farklılık göstermesidir. Büyük şehirlerde ve şehir merkezlerinde yer alan kuruluşların serbest zaman etkinlikleri alanında daha fazla alternatifte sahip oldukları ve serbest zaman alanında ZYOB’lerle birlikte etkinlikleri organize edecek personelleri bulmak için daha fazla imkna sahip oldukları söylenebilir. Melbe ve Ytterhus (2017, s. 252) ZYOB’lerin hangi etkinliklere nasıl katıldıklarını araştırmışlardır. Araştırma bulguları arasında kırsal bölgelerde yaşayan ZYOB’lerin serbest zaman etkinliklerine katılımlarının daha kısıtlı olduğu yer almaktadır. İlgili araştırma bulguları ile bu araştırmanın bulguları tutarlılık göstermektedir.

ASPB’na bağlı bakım ve rehabilitasyon merkezleri, ZYOB’lerin bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinin sağlandığı kuruluşlar olmasının yanı sıra ilgili merkezler aynı zamanda bu bireyler için ev/yuva olarak yaşam alanı niteliği taşımaktadır. Bu merkezlerde de tıpkı bir evde olduğu gibi kurum çalışanlarının günlük yaşam içerisinde gerçekleştirmesi gereken rutin temizlik, beslenme, mutfak, çamaşır vb. işleri bulunmaktadır. Araştırmanın katılımcıları ZYOB’lerin bakım ve koruma altına alındıkları merkezlerde günlük rutin içerisinde yer alan işlere yardımcı olmak istediklerini görüşlerinde belirtmişlerdir. Özel eğitim açısından düşünüldüğünde ise kuruluş içerisinde yapılması gereken işlerin, ev içi beceriler ve mesleki becerilerin bütünleşmesinden oluştuğu söylenebilir. Bu bütünleşen beceriler bakım elemanı, meslek elemanı ve yöneticilerin görüşleri, program çalışma toplantıları, program danışma grubunun kararları ve saha çalışanlarının değerlendirmeleri sonucunda programa kuruluş içi yardım işleri olarak eklenmiştir. Araştırmanın bu bulgusu alanyazında yapılan diğer araştırmalar ile benzerlik göstermektedir (Bidwell ve Rehfeldt, 2004, s. 272; Cavkaytar, 1998, s. 30; Dollar vd., 2012, s. 191; Sabielny ve Cannella-Malone, 2014, s. 145).

Zihin yetersizliği olan birçok birey serbest zaman etkinliklerine katılmaya, etkinlikler arasında seçim yapmaya ve katıldıkları etkinlikleri sürdürmeye isteklidirler (Ellison ve White, 2017, s. 202). Programın gereksinimlerinin belirlenmesi amacıyla yapılan görüşmelerde ZYOB’lerin uzun süre devam ettikleri etkinliklere karşı isteksiz olmaları nedeniyle organize edilecek etkinliklerin çeşitlendirilmesi gerektiği bulgusuna

ulaşılmıştır. Bu bulgu ile birlikte program içerisinde yer alan serbest zaman etkinliklerinin çeşitlendirilebilmesi adına alanyazın incelemesi, saha çalışanlarının ve program danışma komisyonu üyelerinin görüşleri doğrultusunda altı ana serbest zaman alanı oluşturulmuştur. Etkinliklerden beceri temelli olanlar için programın uygulama kılavuzunda beceri analizleri yapılmış ve etkinliklerin gerçekleştirilmesi için genel gereksinimleri belirtilmiştir. Yapılan düzenleme ve program ile ZYOB'lerin etkin katılımların sağlandığı organize edilmiş ve çeşitli serbest zaman etkinlikleri yaşamlarına devam ettikleri kuruluşlarda kaliteli zaman geçirmelerini sağlayacaktır. Araştırmanın bu bulgusunun ZYOB'lerin günlük yaşam ve serbest zamanlarının inceleyen diğer araştırmalarla paralellik gösterdiği söylenebilir (Dollar vd., 2012, s. 198; Duvdevany ve Arar, 2004, s. 295; Fox, Burke ve Fung, 2013, s. 398; Melbøe ve Ytterhus, 2017, s. 253; Rossow-Kimballa ve Goodwin, 2014, s. 335).

Program geliştirme çalışmalarının çok boyutlu olması nedeniyle geliştirme sürecinde birden fazla uzmana gereksinim duyulmaktadır. Bu nedenle programın hazırlanması, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi aşamalarında program çalışma grubu oluşturulması gerekmektedir. Bu grubun programı geliştirecek alanın uzmanları, öğretmenleri ve eğitimcilerden oluşması gerekli görülmektedir (Demirel, 2015, s. 65). Araştırmanın gereksinim analizi bölümünde yer alan yarı yapılandırılmış görüşmelerde katılımcılar bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'ler için tasarlanacak programın farklı disiplinlerden olan uzmanlar tarafından ekip olarak geliştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca programın kimler tarafından geliştirileceğine ilişkin ortaya çıkan bir diğer bulgu da *“zihin yetersizliği alanında uzman”* kişidir. Özel eğitimin disiplinler arası bir bilim olması ve gereksinim analizi bulgularından yola çıkılarak araştırmada bir program çalışma grubu oluşturulmuştur. Çalışma grubunda ZYOB'lere bakım ve rehabilitasyon hizmeti verilen merkezlerde görev yapan yönetici, fizyoterapist, sosyal çalışmacı, beden eğitimi öğretmeni, usta öğretici, bakım elemanı ve özel eğitim öğretmenleri yer almaktadır. Araştırma sürecinde yapılan bu uygulama alanyazın ile tutarlıdır (Demirel, 2015, s. 65; Küçüktepe, 2014, s. 92).

Araştırmanın son bölümü olan değerlendirme aşaması tanılayıcı değerlendirme (diagnostic evaluation) olarak gerçekleştirilmiştir. Tanılayıcı değerlendirme programa başlamadan önce önkoşul niteliğindeki bilişsel davranış, duyuşsal özellik ve devinışsel becerileri tanımlamak için yapılan değerlendirmedir (Demirel, 2015, s. 173). Program geliştirme ve geliştirilen programın değerlendirilmesi geniş kapsamlı bir süreçtir. Bu

kapsam dâhilinde geliştirmeye yönelik uzman, zaman, materyal ve finans kaynağı gereksiniminin yanı sıra değerlendirme için de aynı kaynakların hazır olması gerekmektedir. Uygulamaya dönük uzman, zaman, materyal ve fiziki alanların sağlanması araştırmacının imkanları dâhilinde değildir. Bu nedenle, araştırmada geliştirilen programın ZYOB'lere istenilen davranışları kazandırma açısından yeterli olup olmadığı hakkında düzey belirleyici değerlendirmesi yapılamamıştır. Fakat gerçekleştirilen tanılayıcı değerlendirme verilerine göre değerlendirmeye alınan 232 maddenin kapsam geçerlik oranları sınır değerlerin üzerinde çıkarak program maddelerinin kapsam geçerliği sağlanmıştır. Ayrıca değerlendirme katılımcılarının görüşlerinden programın ZYOB'leri kendi yaşam alanlarında bağımsızlığa ulaştıracak, uygulanabilir ve işlevsel bir yapıya sahip olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

4.3. Öneriler

Araştırmada uygulamaya ve ileri araştırmalara yönelik öneriler izleyen biçimde sunulmuştur.

4.3.1. Uygulamaya yönelik öneriler

- Geliştirilen programın işlevsel bir biçimde uygulanabilmesi için resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerine ZYOB kapasiteleri ile orantılı olarak özel eğitim öğretmeni ataması yapılması ve zihin yetersizliği olan bireyler konusunda eğitim almış eğitimci yardımcısı olarak görev yapacak bakım elemanı görevlendirilmesi önerilebilir.
- Program içeriğinde yer alan serbest zaman etkinliklerinin uygulanabilmesi için serbest zaman etkinliğinin içeriğine göre ve kuruluşlarda bakım ve koruma altında bulunan ZYOB sayısına orantılı olarak görsel sanatlar öğretmeni, müzik öğretmeni, beden eğitimi öğretmeni, el sanatları öğretmeni, usta öğretici ve ergoetapist istihdamı yapılması önerilebilir.
- Geliştirilen GYEP Kitabı'nın ASPB Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı tarafından çoğaltılarak tüm resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerine dağıtımının yapılması önerilebilir.
- Geliştirilen programın içeriği ve uygulanması konularında tüm resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan bakım elemanı, meslek elemanı ve yöneticilere ASPB Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı tarafından ilgili üniversitelerden akademik destek alınarak hizmet içi eğitim verilebilir.

- GYEP'nın işlevsel bir biçimde uygulanabilmesi için özel eğitim ve ilgili diğer alan akademisyenleri ile ortak çalışmalar önerilebilir.
- Bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin serbest zaman etkinliklerinin daha nitelikli olması için diğer diğer kurum, kuruluş ve sivil toplum örgütleriyle daha etkin işbirliği yapılması önerilebilir.
- ZYOB'lerin günlük yaşam planlamalarının daha sistematik olarak yapılabilmesi adına bireylerin yetersizlik oranlarına göre sınıflandırılmaları önerilebilir.
- Koşuş tipi kurumsal bakım hizmeti veren merkezlerin engelsiz yaşam merkezlerine dönüştürülmesi önerilebilir.

4.3.2. İleri araştırmalara yönelik öneriler

- GYEP'in gerekli personel, materyal, fiziksel yapılar, zaman ve finansal kaynak yeterlilikleri sağlandıktan sonra düzey belirleyici değerlendirmesi gerçekleştirilerek etkililiği sınanabilir.
- GYEP'in beceri öğretimi alanlarında video model gibi teknolojik uygulama destekleri kullanılarak program geliştirilebilir.
- GYEP'in içeriğı konusunda bakım ve koruma altında bulunan, ifade edici dil becerilerine sahip ve yetersizlik oranı daha düşük olan ZYOB'lerden görüş alınabilir.
- GYEP'in ülkemizde ZYOB'lere sunulan bir başka kurumsal bakım hizmeti olan umut evlerine uyarlaması yapılabilir.
- GYEP'in ailesi yanında yaşamına devam eden yetişkin ZYOB'lere uyarlaması yapılabilir.
- GYEP içerisinde yer alan sağlıklı yaşam becerileri amaçlarının ZYOB'lerin fiziksel sağlıklarına olan katkıları deneysel olarak araştırılabilir.
- Resmi bakım ve rehabilitasyon merkezinde GYEP'in uygulama öncesi ve uygulama sonrası ZYOB'lerin yaşam kaliteleri arasındaki fark araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Acun, R. (2011). Sistem yaklaşımıyla tarihte program geliştirme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(2), 823-838.
- Adıgüzel, O. C. (2016). *Eğitim programlarının geliştirilmesinde ihtiyaç analizi el kitabı*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Aiken, L.R. (2002). *Human development in adulthood*. New York: Kluwer Academic Publishers.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2015). *Engelli Eğitim Ve Rehabilitasyon Hizmetleri* (Doküman No: 54-TA-38). <http://tky.aile.gov.tr/dosyayonetim/> (Erişim Tarihi: 07.08.2016)
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2016). *2016 Yılı Faaliyet Raporu*. <http://sgb.aile.gov.tr/argeraporlar/bakanlik-faaliyet-raporlari> (Erişim tarihi: 18.08.2017)
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (2011). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/11/20111102M1-2.htm> (Erişim Tarihi: 11.11.2017)
- Allport, G. W. (1942). *The use of personal documents in psychological research*. New York: Social Science Research Council.
- Alpar, R. (2012). *Uygulamalı istatistik ve geçerlik-güvenirlik*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-V*. Washington, DC: American Psychiatric Association.
- Anderson, E.W. (2005). *Residential and boarding education and care for young people: A model for good practice*. New York: Routledge.
- Anderson, J.S., and Smalley, B.A. (1988). *Special Education Skills Curriculum: Academic/ Daily Living/ Cooking*. Yüksek Lisans Tezi. Northridge: California State University.
- Atak, H. ve Çok, F. (2010). İnsan yaşamında yeni bir dönem: beliren yetişkinlik. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 17(1), 39-50.
- Atkinson, D. (2001). Bringing lives into focus: the disabled person's perspective. D. May (Ed.), *Transition and change in the lives of people with intellectual disabilities* içinde (s. 157-177). London: Jessica Kingsley Publishers.

- Badia, M., Orgaz, M. B., Verdugo, M. Á., and Ullán, A. M. (2013). Patterns and determinants of leisure participation of youth and adults with developmental disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 57(4), 319-332.
- Balogun, J., Huff, A. S., and Johnson, P. (2003). Three responses to the methodological challenges of studying strategizing. *Journal of Management Studies*, 40(1), 197-224.
- Belva, B.C., and Matson, J.L. (2012). An examination of specific daily living skills deficits in adults with profound intellectual disabilities. *Research in Developmental Disabilities*. 34, 596–604.
- Beveridge, S. (2002). *Special educational needs in schools* (2nd ed.). London: Taylor and Francis.
- Bidwell, M. A., and Rehfeldt, R. A. (2004). Using video modeling to teach a domestic skill with an embedded social skill to adults with severe mental retardation. *Behavioral Interventions*, 19, 263-274.
- Bigby, C. (2002). Aging people with a lifelong disability: Challenges for the aged care and disability sectors. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 27(4), 231-241.
- Bilgin, N. (2014). *Sosyal bilimlerde içerik analizi teknikler ve örnek çalışmalar*. Ankara: Siyasal.
- Braddock, D., Emerson, E., Felce, D., and Stancliffe, R. J. (2001). Living circumstances of children and adults with mental retardation or developmental disabilities in the United States, Canada, England and Wales, and Australia. *Developmental Disabilities Research Reviews*, 7, 115–121.
- British Columbia Ministry of Education, (2016). *Special education services: A manual of policies, procedures and guidelines*. Victoria: BC Ministry of Education.
- Brown, L, Branston, M. B., Hamre-Nietupski, S., Pumpian, I., Certo, N., and Grunewald, L. (1979). A strategy for developing chronological-ageappropriate and functional curricular content for severely handicapped adolescents and adults. *Journal of Special Education*, 13, 81–90.
- Bruce, S. M. (2011). Severe and multiple disabilities. J. M. Kauffman and D. P. Hallahan (Eds.), *Handbook of special education* içinde (s. 291-304). New York: Routledge.

- Buğan, M. G. (1999). *Yetişkin zihin engelli kadınların günlük yaşam becerilerini gerçekleştirme durumlarının belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Cannella-Malone, H. I., Fleming, C., Chung, Y., Wheeler, G. M., Basbagill, A. R., and Singh, A. H. (2011). Teaching daily living skills to seven individuals with severe intellectual disabilities: a comparison of video prompting to video modeling. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 13(3), 144–153.
- Carnaby, S., and Cambridge, P. (2002). Getting personal: An exploratory study of intimate and personal care provision for people with profound and multiple intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 46(2), 120–132.
- Cartwright, L., Reid, M., Hammersley, R., and Walley, R. M. (2017). Barriers to increasing the physical activity of people with intellectual disabilities. *British Journal of Learning Disabilities*, 45(1), 47–55.
- Cavkaytar, A. (1998). *Zihin engellilere özbakım ve ev içi becerilerinin öğretiminde bir aile eğitimi programının etkililiği*. Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Cavkaytar, A. (2000). Zihin engellilerin eğitim amaçları. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 115-121.
- Cavkaytar, A. (2013). Yetişkinliğe geçiş. A. Cavkaytar (Ed.), *Özel eğitim içinde* (s. 369-391). Ankara: Vize Yayıncılık.
- Chan, J. M., Lambdin, L., Van Laarhoven, T., and Johnson, J. W. (2013). Teaching leisure skills to an adult with developmental disabilities using a video prompting intervention package. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 48, 412-420.
- Chowdhury, M., and Benson, B. A. (2011). Deinstitutionalization and quality of life of individuals with intellectual disability: a review of the international literature. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 8, 256–265.
- Clement, T., and Bigby, C. (2010). *Group homes for people with intellectual disabilities: encouraging inclusion and participation*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Cohen, L., Manion, L., and Morrison, K. (2007). *Research methods in education*. (6 th ed.) London and Newyork: Routledge.

- Collins, B. C. (2012). *Systematic instruction for students with moderate and severe disabilities*. Baltimore: Paul Brookes Pub. Co. Inc.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative enquiry and research design: choosing among five approaches*. London: Sage Publications.
- Cropley, A.J., and Dave, R.H. (1978). *Lifelong education and the training of teachers developing a curriculum for teacher education on the basis of the principles of lifelong education*. London: Beccles and Colchester.
- Crowe, T.K., Salazar, S.J., Kertcher, E.F., and LaSalle, J.H. (2015). Time and space use of adults with intellectual disabilities. *The Open Journal of Occupational Therapy*, 3(2), 1-16.
- Çağlar, D. (1979). *Geri zekâlı çocuklar ve eğitimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Çay, E. (2017). *Zihinsel yetersizliği olan bireylere serbest zaman becerilerinin küçük grupla öğretiminde video ipucunun etkililiği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çetin, H. (2010). Korunmaya muhtaç çocukların bakımına yönelik etkin ve sistematik bir yaklaşım modeli. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(3): 1-8.
- Çocuk Koruma Kanunu. (2005). <http://www.cocukhizmetleri.gov.tr/mevzuat/kanunlar> (Erişim Tarihi: 11.11.2017)
- Demirel, Ö. (1992). Türkiye’de program geliştirme uygulamaları. *H. Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7, 27-43.
- Demirel, Ö. (2015). *Eğitimde Program Geliştirme*. (24. Baskı). Ankara: Pegem.
- Denzin, N. K. (1989). *The research act: A theoretical introduction to sociological methods*. NJ: Prentice-Hall.
- Denzin, N. K., and Lincoln, Y. S. (2005). *Handbook of qualitative research* (3rd ed.). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Devlet İstatistik Enstitüsü. (2009). *Türkiye özürlüler araştırması 2002* (2. baskı). Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.
- Dick, W. (1987). Instructional design and the curriculum development process. *Education Leadership*, 4(44), 54-58.

- Doğan, H. (1975). Program geliştirmede sistem yaklaşımı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakóltesi Dergisi*, 14(7), 361-385.
- Doğan, M. (2010). *Zihinsel yetersizlikten etkilenmiş öğrencilere gúnlik yaşam becerilerinin kazandırılmasında davranış öncesi ipucu ve sınama ipucu işlem süreci ile yapılan öğretimin etkililiği*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Dollar, C.A., Fredrick, L.D., Alberto, P.A., and Luke, J.K. (2012). Using simultaneous prompting to teach independent living and leisure skills to adults with severe intellectual disabilities. *Research in Developmental Disabilities*, 33, 189–195.
- Duvdevany, I., and Arar, E. (2004). Leisure activities, friendships, and quality of life of persons with intellectual disability: Foster homes vs. community residential settings. *E-Journal of International Journal of Rehabilitation Research*, 27(4), 289–296.
- Dündar, S. (2002). *Zihin engelli öğrencilerin öğretim programlarında gúnlik yaşam becerilerine yer verilme durumlarının belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Dymond, S. K. (2011). Preparing students with significant cognitive disabilities for life skills J. M. Kauffman and D. P. Hallahan (Eds.), *Handbook of special education* içinde (s. 557-569). New York: Routledge.
- Eliçin, Ö. (2015). *Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklara işlevsel okuma becerilerinin kazandırılmasında tablet bilgisayar aracılığu ile sunulan programın etkililiği*. Doktora Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ellison, C. J., and White, A. L. (2017). Exploring leisure and retirement for people with intellectual disabilities. *Annals of Leisure Research*, 20(2), 188-205.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğu. (2017). *Engelli bireylere ilişkin istatistiki bilgiler* [Elektronik Sürüm]. (Erişim tarihi: 10.05.2017)
- Erden, M. (1998). *Eğitimde Program değerlendirme*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Erickson, W., Lee, C., and Von Schrader, S. (2016). *2015 Disability Status Report: United States*. Ithaca, NY: Cornell University Yang Tan Institute on Employment and Disability(YTI).
- Eripek, S. (2005). *Zeka geriliği*. Ankara: Kök.
- Eripek, S. (2012). *Zihin yetersizliği olan bireyler ve eğitimleri*. Ankara: Eğiten Kitap.

- Erlandson, D. A., Harris, E. L., Skipper, B. L., and Allen, S. D. (1993). *Doing naturalistic inquiry: A guide to methods*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Ertekin, T. (2015). *Zihinsel yetersizliği olan çocuklara günlük yaşam becerilerinin öğretiminde video ile model olma ve şarkıyla desteklenmiş video modelin etkililik ve verimliliklerinin karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ertüzün, E. (2015). Effects of leisure education programme including sportive activities on perceived freedom in leisure of adolescents with intellectual disabilities. *Educational Research and Reviews*, 10(16), 2362-2369.
- Esirgemez-Aykut, Ç. (2007). *Zihinsel yetersizlikten etkilenmiş öğrencilere günlük yaşam becerilerinin kazandırılmasında sabit bekleme süreli ve ipucunun sistematik olarak geri çekilmesi işlem süreci ile yapılan öğretimin etkililiklerinin ve verimliliklerinin karşılaştırılması*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Everson, J.M., and Trowbridge, M. H. (2011). Preparing students with low incidence disabilities for community living opportunities. J. M. Kauffman and D. P. Hallahan (Eds.), *Handbook of special education* içinde (s. 624-637). New York: Routledge.
- Felce, D., and Perry, J. (1995). Quality of life: Its definition and measurement. *Research in Developmental Disabilities*, 16, 51–74.
- Feldman, M. (2010). Parenting education programs. G. Llewellyn, R. Traustad'ottir, D. McConnell and H. Björg Sigurjónsd'ottir (Eds.), *Parents with intellectual disabilities past, present and futures* içinde (s. 121-137). New Delhi: JohnWiley and Sons.
- Fletcher-Janzen, E. (2007). Daily living skills. C. R. Reynolds and E. Fletcher-Janzen (Eds.), *Encyclopedia of special education third edition a reference for the education of children, adolescents, and adults with disabilities and other exceptional individuals* içinde (s. 621-623). New Jersey, John Wiley and Sons, Inc.
- Fox, R.A., Burke, A. M., and Fung, M. P. (2013). A Long-term leisure program for Individuals with Intellectual disability in residential care settings: research to practice. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 48(3), 392-399.

- Garcia-Villamizar, D., and Dattilo, J. (2011). Social and clinical effects of a leisure program on adults with autism spectrum disorder. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 5, 246–253.
- Garner, P. (2009). *Special educational needs: The key concepts*. New York: Routledge.
- Geenen, S. J., Powers, L. E., and Sells, W. (2003). Understanding the role of health care providers during the transition of adolescents with disabilities and special health care needs. *Journal of adolescent health*, 32(3), 225-233.
- Glesne, C. (2015). *Nitel araştırmaya giriş* (Çev: A. Ersoy ve P. Yalçınoglu). Ankara: Anı
- Güler, A., Halıcıoğlu, M.B. ve Taşgım, S. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma*. Ankara: Seçkin
- Hamilton, L. G., Mesa, E. S., Hayward, E., Price, R., and Bright, G. (2017). ‘There’s a lot of places I’d like to go and things I’d like to do’: the daily living experiences of adults with mild to moderate intellectual disabilities during a time of personalised social care reform in the United Kingdom. *Disability and Society*, 32(3), 287-307.
- Hart, R. P., and Bean, M. K. (2010). Executive function, intellectual decline and daily living skills. *Aging, Neuropsychology, and Cognition*, 18(1), 64-85.
- Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü. (2017). *Öğretim Programları*. <http://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/?q=44> (Erişim tarihi: 28.06.2017)
- Helenius, R. (1990). *Förstå och bättre veta*. Stockholm: Carlsson Förlag’dan aktaran
- Brundin, E. (2007). *Catching it as it happens*. H. Neergard and J.P. Ullhøi (Eds.), *Handbook of qualitative research in entrepreneurship* içinde Cheltenham, Glos: Edward Elgar Publishing.
- Hilgenkamp, T.I., Wijck, R., and Evenhuis, H.M. (2011). (Instrumental) activities of daily living in older adults with intellectual disability. *Research in Developmental Disabilities*, 32(5), 1977–1987.
- Individuals with Disabilities Education Act Amendments (IDEA) of 1997, P.L. 105-17, 20 U.S.C. §§ 1400 et seq.
- James, N., and Wheeler, P. (2006). Adults with mild learning disabilities – promoting independence. S. Carnaby and P. Cambridge (Eds.), *Intimate and personal care with people with learning disabilities* içinde (s. 120-133). London: Jessica Kingsley Publishers.

- Jantsch, E. (1970). Inter-and transdisciplinary university: A systems approach to education and innovation. *Policy Sciences*, 1, 403-428.
- Jarvis, P. (2004). *Adult education and lifelong learning theory and practice*. (3rd edition). London: Routledge Falmer.
- Jasmin, E., Couture, M., McKinley, P., Reid, G., Fombonne, E., and Gisel, E. (2009). Sensori-motor and daily living skills of preschool children with autism spectrum disorders. *Journal of Autism And Developmental Disorder*, 39(2), 231-241.
- Jenkinson, J.C. (2002). *Mainstream or special? Educating students with disabilities*. New York: Routledge.
- Kaya, A. (2011). *Bakım hizmeti veren personelin zihin engellilerin yaşadıkları sorunlara ilişkin görüş ve önerileri*. Yüksek Lisans Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, Z. (1997). Eğitimde program değerlendirme sürecinin temel işlemleri. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5, 59-72.
- King, E., Okodogbe, T., Burke, E., McCarron, M., McCallion, P., and O'Donovan, M.A. (2016). Activities of daily living and transition to community living for adults with intellectual disabilities. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*, 24(5), 357-365.
- Kirk, J., and Miller, M. L. (1999). *Reliability and validity in qualitative research*. Newbury Park, CA: Sage.
- Krippendorff, K. (2004). *Content analysis: An introduction to its methodology*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Küçüktepe, Ç. (2014). Program geliştirme süreci, program geliştirmede çalışma grupları ve çalışma planı hazırlama – ihtiyaç belirleme yaklaşım ve teknikleri. H. Şeker (Ed.), *Eğitimde program geliştirme kavramlar ve yaklaşımlar içinde* (s. 89-126). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Larson, S.A., Lakin, K.C., Anderson, L., Kwak, N., Lee, J.H., and Anderson, D. (2001). Prevalence of mental retardation and developmental disabilities: Estimates from the 1994/1995 National Health Interview Survey Disability Supplements. *American Journal on Mental Retardation*, 106(3), 231-252.
- LaVigna, G., and Willis, T. (2007). Intellectual disability and the complexity of challenging behaviour and mental illness: some case management suggestions. C.

- Bigby, C. Fyffe and E. Ozanne (Eds.), *Planning and support for people with intellectual disabilities* içinde (s. 191-2018). London: UNSW.
- Lewis, J., and Ritchie, J. (2003). Generalising from Qualitative Research. J. Ritchie and J. Lewis (Eds.), *Qualitative research practice: A guide for social science students and researchers* içinde (s. 263-286). London: Sage Publications.
- Lincoln, Y. S., and Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. California: Sage Publications.
- Loyd, R. J., and Brolin, D.E. (1997). *Life centered career education: modified curriculum for individuals with moderate disabilities*. Virginia: The Council for Exceptional Children.
- Luckasson, R., Borthwick-Duffy, S., Buntinx, W. H., Coulter, D. L., Craig, E. M., Reeve, A., Schalock, R. L., Snell, M. E., Spitalnick, D. M., Spreat, S., and Tasse, M. J. (2002). *Mental retardation: Definition, classification, and systems of supports*. (10th Ed.). Washington DC: American Association on Mental Retardation.
- Maenner, M.J., Smith, L.E., Hong, J., Makuch, R., Greenberg, J., and Mailick, M.R. (2013). An evaluation of an activities of daily living scale for adolescents and adults with developmental disabilities. *Disability and Health Journal*, 6(1), 8-17.
- Mansell, J., and Beadle-Brown, J. (2010). Deinstitutionalisation and community living: Position statement of the comparative policy and practice special interest research group of the international association for the scientific study of intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 54, 104–112.
- Mansell, J., Ashman, B., Macdonald, S., and Beadle-Brown, J. (2002). Residential care in the community for adults with intellectual disability: needs, characteristics and services. *Journal of Intellectual Disability Research*, 46(8), 625-633.
- Maulik, P. K., Mascarenhas, M. N., Mathers, C. D., Dua, T., and Saxena, S. (2011). Prevalence of intellectual disability: A meta-analysis of population-based studies. *Research in Developmental Disabilities*, 32, 419–436.
- Maxfield, M. G., and Babbie, E. R. (2009). *Research methods for criminal justice and criminology*. Belmont, CA: Wadsworth Pub.
- May, D. (2001). Becoming adult: school leaving, jobs and the transition to adult life. D. May (Ed.), *Transition and change in the lives of people with intellectual disabilities* içinde (s. 75-97). London: Jessica Kingsley Publishers.

- McConkey, R., Mulvany, F., and Barron, S. (2006). Adult persons with intellectual disabilities on the island of Ireland. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(3), 227-236.
- Mckenzie, K., Milton, M., Smith, G., and Ouellette-Kuntz, H. (2016). Systematic review of the prevalence and incidence of intellectual disabilities: current trends and issues. *Current Developmental Disorders Reports*, 3(2), 104–115.
- McLeskey, J., and Billingsley, S. (2008). How does the quality and stability of the teaching force influence the research-to-practice gap? A perspective on the teacher shortage in special education. *Remedial and Special Education*, 29(5), 293-305.
- McLeskey, J., Tyler, N., and Flippin, S. (2004). The supply of and demand for special education teachers: A review of research regarding the nature of the chronic shortage in special education. *The Journal of Special Education*, 38(1), 5–21.
- Melbøe, L., and Ytterhus, B. (2017) Disability leisure: In what kind of activities, and when and how do youths with intellectual disabilities participate?. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 19(3), 245-255.
- Melville C. A., Oppewal A., Schäfer Elinder L., Freiburger E., Guerra-Balic M., Hilgenkamp T. I. M., Einarsson, I., Izquierdo-Gómez, R.H., Sansano-Nadal, O., Rintala, P., Cuesta-Vargas, A., and Giné-Garriga, M. (2017). Definitions, measurement and prevalence of sedentary behaviour in adults with intellectual disabilities - A systematic review. *Preventive Medicine*, 97, 62–71.
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research a guide to design and implementation revised and expanded from qualitative research and case study applications in education*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Miles, M. B., and Huberman, A. M. (1994). *An expanded sourcebook qualitative data analysis*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Miller, J.H., and Cawley, J. F. (2007). Functional skills training. C. R. Reynolds and E. Fletcher-Janzen (Eds.), *Encyclopedia of special education third edition a reference for the education of children, adolescents, and adults with disabilities and other exceptional individuals* içinde (s. 621-623). New Jersey, John Wiley and Sons, Inc.
- Milli Eğitim Bakanlığı, (2012). *Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği*. T. C. Resmi Gazete, 28296, 18 Mayıs 2012.

- Milli Eğitim Bakanlığı. (2008). *Hasta ve yaşlı hizmetleri engelli bakım elemanı modüler programı*. Ankara.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2008). *Özel Eğitim Ve Rehabilitasyon Merkezi Zihinsel Engelli Bireyler Destek Eğitim Programı*. Ankara.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2010). *Yaygın Eğitim Kurumları Yönetmeliği*. http://mevzuat.meb.gov.tr/html/yayginegi_1/27587_1.html (Erişim tarihi: 18.06.2017)
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2012). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*. http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_10/10111226_ozel_egitim_hizmetleri_yonetmeliği_son.pdf (Erişim tarihi: 18.06.2017)
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2013). *Özel eğitim uygulama merkezi (okulu) I.ve II. kademe eğitim programı (otistik çocuklar için)*. Ankara.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2017). *Milli Eğitim İstatistikleri 2016-2017 Örgün Eğitim (1. Dönem)*. Ankara.
- Minnes, P., and Woodford L. (2005) Well-being in aging parents caring for an adult with a developmental disability. *Journal on Developmental Disabilities*, 11, 48–66.
- Moon, M. S. (1994). *Making school and community recreation fun for everyone: Places and ways to integrate*. Baltimore: Paul H. Brookes.
- National Council for Curriculum and Assessment. (1999). *Special educational needs: curriculum issues discussion paper*. Dublin.
- Northway, R., Jenkins, R., and Holland-Hart, D. (2017). Training of residential social care staff to meet the needs of older people with intellectual disabilities who develop age-related health problems: an exploratory study. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 30(5), 911–921.
- Odabaşı, F. (1997). Eğitimde sistem yaklaşımı ve eğitim teknolojisi. *Eğitim ve Bilim*, 21, 23-34.
- Onur, B. (2000). *Gelişim psikolojisi*. (5.Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Oviedo, G. R., Travier, N., and Guerra-Balic, M. (2017). Sedentary and physical activity patterns in adults with intellectual disability. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(9), 1-14.

- Öncül, N. ve Yücesoy-Özkan, Ş. (2010). Orta ve ileri düzeyde zihin yetersizliği olan yetişkinlere videoyla model olma kullanılarak günlük yaşam becerilerinin öğretilmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 143–156.
- Özcan, D., and Uzunboylu, H. (2015). Training of special education teachers about curriculum development. *Andragoški Glasnik*, 19(1-2), 23-37.
- Özdemir, S.M. (2009). Eğitimde program değerlendirme ve Türkiye’de eğitim programlarını değerlendirme çalışmalarının incelenmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2),126-149.
- Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (1997). Milli Eğitim Bakanlığı, 573, 6 Haziran 1997.
- Özen, A. ve Ergenekon, Y. (2013). Özel eğitim uygulamaları, eğitim programları ve genel eğitimin desteklenmesi. A. Cavkaytar (Ed.), *Destek özel eğitim hizmetlerinin verimliliğinin araştırılması projesi içinde* (s. 73-117). Ankara: Provizyon Prodüksiyon.
- Özyürek, M. (2008). Nitelikli öğretmen yetiştirmede sorunlar ve çözümler: Özel eğitim örneği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 189-226.
- Özyürek, M., (1983). Özel eğitime muhtaç çocuklar ve eğitimleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 17-26.
- Parmenter, T. R. (1994). Quality of life as a concept and measurable entity. *Social Indicators Research*, 33, 9–46.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*. Thousand Oaks, Calif: Sage Publications.
- Peterson, J. J., Andrew Peterson, N., Lowe, J. B., and Nothwehr, F. K. (2009). Promoting leisure physical activity participation among adults with intellectual disabilities: Validation of self-efficacy and social support scales. *Journal of applied research in intellectual disabilities*, 22(5), 487-497.
- Polloway, E. A., and Lubin, J. (2009). Feebleminded. S. Burch (Ed.), *Encyclopedia of american disability history içinde* (s. 353–354). New York: Infobase Publishing.
- Polloway, E. A., Patton, J. R., and Nelson, M. A. (2011). Intellectual and developmental disabilities. J. M. Kauffman and D. P. Hallahan (Eds.), *Handbook of special education içinde* (s. 557-569). New York: Routledge.

- Rossman, G. B., and Rallis, S. F. (2012). *Learning in the field: An introduction to qualitative research*. Thousand Oaks, Calif: SAGE.
- Rossow-Kimball, B., and Goodwin, D. (2009). Self-determination and leisure experiences of women living in group homes. *E-Journal of Adapted Physical Activity Quarterly*, 26, 1–20.
- Rossow-Kimball, B., and Goodwin, D. (2014). Inclusive leisure experiences of older adults with intellectual disabilities at a senior centre. *Leisure Studies*, 33(3), 322-338.
- Ruteere, R. K., Mutia, J.M., Mwoma, T., and Runo, M. (2015). Challenges experienced in teaching daily living skills to learners with mental retardation. *Journal of Education and Practice*, 6(18), 159-163.
- Sabiely, L. M., and Cannella-Malone, H. I. (2014). Comparison of prompting strategies on the acquisition of daily living skills. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 49(1), 145-152.
- Sacks, A. (2009). *Special education a reference book for policy and curriculum development*. Millerton, NY: Grey House Publishing, Inc.
- Saygı, B. (2009). *Zihin engelli öğrencilere günlük yaşam becerilerinin kazandırılmasında eşzamanlı ve sabit bekleme süreli ipucu işlem süreçlerinin etkililik ve verimliliklerinin karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Scanlon, D., Patton, J.R., and Raskind, M. (2011). Transition to daily living for persons with high incidence disabilities. J. M. Kauffman and D. P. Hallahan (Eds.), *Handbook of special education* içinde (s. 594-609). New York: Routledge.
- Schalock, R. L., and Luckasson, R. (2004). American association on mental retardation's definition, classification, and system of supports and its relation to international trends and issues in the field of intellectual disabilities. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 1(3/4), 136–146.
- Schalock, R.L., Borthwick-Duffy, S.A., Bradley, V.J., Buntinx, W.H., Coulter, D.L., Craig, E. M., Gomez, S. C., Lachapelle, Y., Luckasson, R., Reeve, A., Shogren, K. A., Snell, M. E., Spreat, S., Tasse, M. J., Thompson, J. R., Verdugo-Alonso, M. A., Wehmeyer, M. L., and Yeager, M. H. (2010). *Intellectual disability: Definition,*

- classification, and systems of supports*. Washington, DC: American Association on Intellectual and Developmental Disabilities.
- Schleien, S. J., and Ray, M. T. (1997). Leisure education for a quality transition to adulthood. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 8, 155–169.
- Shewchuk, S. (2014). Children in need of protection: Reporting policies in ontario school boards. *Canadian Journal of Educational Administration And Policy*, 162, 1-37.
- Shimahara, N. (1988). Anthroethnography: A methodological consideration. R.R. Sherman and R.B. Webb (Eds.), *Qualitative research for education: focus and methods* içinde (s. 74-88). London: The Falmer Press.
- Smith, L. E., Maenner, M. J., and Seltzer, M. M. (2012). Developmental trajectories in adolescents and adults with autism: The case of daily living skills. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 51(6), 622–631.
- Sola-Özgüç, C. (2015). *Zihin yetersizliği olan ortaokul öğrencilerinin bulunduğu bir sınıfta öğretim etkinliklerinin teknoloji desteği ile geliştirilmesi: Bir eylem araştırması*. Doktora Tezi. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu, RG: 24.05.1983, 18059.
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, (2010). *Özürlülerin Bakımı, Rehabilitasyonu ve Aile Danışmanlığı Hizmetlerine Dair Yönetmelik*. T. C. Resmi Gazete, 27691, 03 Eylül 2010.
- Storey, K., and Miner, C. (2011). *Systematic instruction for functional skills for students and adults with disabilities*. Illinois: Charles C. Thomas.
- Şeker, H. (2014). Program değerlendirme. H. Şeker (Ed.), *Eğitimde program geliştirme kavramlar ve yaklaşımlar* içinde (s. 183-216). Ankara: Anı Yayıncılık.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Yükseköğretim Kurumu Başkanlığı Arasında İşbirliği Protokolü. (2012). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 21 Haziran 2012.
- Temple, V. A., and Walkley, J. W. (2003) Physical activity of adults with intellectual disability. *Journal of Intellectual and Developmental Disability*, 28(4), 342-353.
- Temple, V. K., Brown, D., and Sawanas, C. (2013). Adaptive daily living skills in northern ontario first nations communities: Results from a diary study. *Journal on Developmental Disabilities*, 19(1) 70–78.

- Thornton, B., Peltier, G., and Medina, R. (2007). Reducing the special education teacher shortage. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 80(5), 233-238.
- Tomanbay, İ. (1999). *Sosyal Çalışma Sözlüğü*. Ankara: Selvi.
- Tuncel, İ. (2014). Program geliştirmenin kuramsal temelleri. H. Şeker (Ed.), *Eğitimde program geliştirme kavramlar ve yaklaşımlar* içinde (s. 19-67). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2002). *Özrün türüne göre özürlü nüfus oranı, 2002*. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017 (Erişim tarihi: 11.05.2017)
- U.S. Department of Health, Education and Welfare Office of Education. (1966). *Design for daily living curriculum guide for children and youth with intellectual disabilities, exceptional child education*. Florida: Duval County Schools.
- Ulutaş, B. (2015). Doküman analizi. F.N. Seggie ve Y. Bayyurt (Eds.), *Nitel araştırma yöntem teknik analiz ve yaklaşımları* içinde (s. 279-298) Ankara: Anı Yayıncılık.
- United Nations. (2009). *Convention on the rights of persons with disabilities and optional protocol*. <https://www.un.org> (Erişim tarihi: 20.05.2017)
- Varış, F. (1978). *Eğitimde program geliştirme: Teori ve teknikler*. (3. Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Varol, N. (2004). *Özbakım becerilerinin öğretimi*. Ankara: Kök
- Wall, M.E., and Gast, D. L. (1997). Caregivers' use of constant time delay to teach leisure skills to adolescents or young adults with moderate or severe intellectual disabilities. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 32(4), 340-356.
- Wandry, D., Wehmeyer, M. L., Glor-Scheib, S. J., and Brolin, D. E. (2013). Life centered education: The teacher's guide. Council for Exceptional Children.
- White, C., Woodfield K., and Ritchie, J. (2003). Reporting and presenting qualitative data. J. Ritchie and J.Lewis (Eds), *Qualitative research practice: A guide for social science students and researchers* içinde (s. 287-320). London: Sage Publications.
- Wigren, C. (2007). Assessing the quality of qualitative research in entrepreneurship. H. Neergard and J.P. Ulhøi (Eds.), *Handbook of qualitative research in methods entrepreneurship* içinde (s. 383-406). Cheltenham, Glos: Edward Elgar Publishing.

- Wilmshurst, L., and Brue, A. (2005). *A parent's guide to special education: Insider advice on how to navigate the system and help your child succeed*. New York: Amacom.
- Winkelstern, J. A., and Jongsma, A.E. (2001). *The special education treatment planner*. Canada: John Wiley and Sons, Inc.
- World Health Organization. (2007). *Atlas: Global resources for persons with intellectual disabilities: 2007*. Switzerland.
- Wulf, K. M., and Schave, B. (1984). *Curriculum design: A handbook for educators*. Glenview: Scott, Foresman.
- Yeni, S. (2015). *Zihinsel engelli öğrencilere günlük yaşam becerilerinin öğretiminde eğitsel tablet bilgisayar uygulamalarının etkililiğinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Yıldırım, A. ve Şimsek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Young, L. (2006). Community and cluster centre residential services for adults with intellectual disability: Long-term results from an Australian-matched sample. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(6), 419–431.

EK-1. Bireysel Görüşme Formu

Merhaba, ismim Ali KAYA, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı personeliyim aynı zamanda Anadolu Üniversitesi Özel Eğitim Bölümünde doktora eğitimime devam etmekteyim. Zihin yetersizliği olan bireyleri kendi yaşam alanlarında daha bağımsız hale getirecek bir günlük yaşam programı geliştirmek amacıyla araştırma yapmaktayım.

Sizinle doktora tez konum olan “Bakım ve Koruma Altında Bulunan Zihin Yetersizliği Olan Bireylere Yönelik Günlük Yaşam Eğitimi Programı Geliştirilmesi” isimli çalışmanın verilerinin toplanması amacıyla görüşme yapmak için burada bulunuyorum. Bu görüşmeyi yapmamdaki amaç zihin yetersizliği olan bireylerin var olan günlük yaşamları ve günlük yaşamlarını nasıl iyileştirebileceğimizi araştırmaktır. Görüşmeye katılıp katılmamakta serbestsiniz. Görüşmeye katılmak ister misiniz?

Görüşmemizin bir saat kadar süreceğini düşünmekteyim. Görüşme esnasında size dokuz soru yönelteceğim. Sorulan soruları anlamadığınız takdirde açıklama yapılmasını ya da tekrarlanmasını isteyebilirsiniz. Bu görüşme esnasında söyleyeceğiniz her şeyi görüşme kayıt formuna yazmaya çalışacağız, daha sonra yazdıklarımızı birlikte okuyacağız. Değiştirmemizi istediğiniz yerler olursa değiştirip son halini vereceğiz. Görüşme sırasında verdiğiniz bilgiler sadece bilimsel veri olarak araştırma ekibimiz tarafından okunacak başka hiçbir kişi ya da kuruma bilgi verilmeyecektir. Görüşme sonucunda elde edeceğim verileri araştırmam içerisinde isminizi gizli tutarak kullanacağım. Bunun için isterseniz bir kod isim önerebilirsiniz.

Görüşmemize başlamadan önce benimle paylaşmak istediğiniz herhangi bir sorunuz ya da düşünceniz var mı? Görüşme öncesinde sizinle paylaşmak istediklerimi belirttim. Katılımınız için teşekkür ederim. İzninizle kişisel bilgilerinizi aldıktan sonra görüşmeye başlamak istiyorum.

GÖRÜŞME BİLGİLERİ		
Yer:	Tarih: .../.../2016	Saat:
GÖRÜŞMECİ BİLGİLERİ		
Kuruluş:		
Görev:		
Yaş:		
Çalışma Süresi:		
Cinsiyet:		
Son Mezun Olunan Okul:		

Görüşmeci
Ali KAYA

Katılımcı

Kod İsim

Sorular

1. Kuruluşunuz hakkında kısaca bilgi verebilir misiniz?
2. Kuruluşunuzda bakım ve koruma altında bulunan zihin yetersizliği olan bireyler bir günlerini nasıl geçiriyorlar?
 - a. Nereelerde geçirdiklerine ilişkin örnekler verebilir misiniz?
 - b. Kimlerle geçirdiklerine ilişkin örnekler verebilir misiniz?
3. Kuruluşunuzda bulunan zihin yetersizliği olan bireyler serbest zamanlarını nasıl değerlendiriyorlar?
 - a. Serbest zaman etkinliklerine ilişkin örnekler verebilir misiniz?
 - b. Sanatla ilgili neler yaparlar?
 - c. Sporla ilgili neler yaparlar?
 - d. Ne tür iş-uğraşı etkinliklerine katılırlar?
 - e. Kuruluş dışı ne tür etkinliklere katılırlar?
 - f. Başka hangi serbest zaman etkinlikleri gerçekleştirirler?
 - g. Serbest zamanları değerlendirirken herhangi bir sorunla karşılaşılıyor musunuz?
 - h. Yaşanan sorunlara ilişkin sizin çözüm önerileriniz nelerdir?
4. Kuruluşunuzda bulunan zihin yetersizliği olan bireylerin serbest zamanlarını daha iyi değerlendirmeleri için neler yapılabilir?
 - a. Nasıl yapılabilir?
 - b. Nereelerde yapılabilir?
 - c. Hangi zamanlarda yapılabilir?
 - d. Kimlerle yapılabilir?
5. Kuruluşunuzda bulunan zihin yetersizliği olan bireyler özbakımlarını nasıl yapıyorlar?
 - a. Giyinme becerilerini nasıl gerçekleştirmektedirler?
 - b. Yemek yeme becerileri nasıl gerçekleştirmektedirler?
 - c. Tuvalet ve banyo becerilerini nasıl gerçekleştirmektedirler?
 - d. Özbakıma ilişkin herhangi bir sorunla karşılaşılıyor musunuz?
 - e. Yaşanan sorunlara ilişkin sizin çözüm önerileriniz nelerdir?
 - f. Zihin yetersizliği olan bireylerin kendi özbakımlarını yapmaları için neler yapılabilir?
6. Kuruluşunuzda bulunan zihin yetersizliği olan bireyler günlük yaşam becerileriyle ilgili neler yapabiliyorlar?

- a. Bireylerin bağımsız (kendi başına) yaptıkları nelerdir? (Örnek; giysilerini giyme-çıkarma-katlama, odasını toplama, yatağını yapma ve toplama vb.)
 - b. Başkalarının yardımıyla yaptıkları (bağımlı oldukları) beceriler nelerdir?
 - c. Günlük yaşam becerilerine yönelik herhangi bir sorunla karşılaşılıyor musunuz?
 - d. Yaşanan sorunlara ilişkin sizin çözüm önerileriniz nelerdir?
 - e. Bağımlı oldukları beceriler nasıl geliştirilebilir?
7. Kuruluşunuzda bulunan zihin yetersizliği olan bireylerin günlük yaşamları nasıl daha iyi planlanabilir?
- a. Günlük yaşamı planı kimler tarafından yapılmalıdır?
 - b. Planın uygulaması nasıl yapılmalıdır?
 - c. Uygulanan plan nasıl izlenebilir?
8. Kuruluşunuzda bulunan zihin yetersizliği olan bireyler için nasıl bir günlük yaşam programı geliştirilmelidir?
- a. Programın amaçları neler olmalıdır?
 - b. Programın içeriği nasıl olmalıdır?
 - c. Program nasıl öğretilmelidir?
 - d. Programın değerlendirmesi nasıl olmalıdır?
9. Bunların dışında eklememek istedikleriniz var mı?

EK-2. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Araştırma İzni

T.C.
AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI
Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı

Sayı : 73595336-605.01-52663
Konu : Ali KAYA

22/04/2016

SAYIN ALİ KAYA
20 Temmuz Mah. baraklı Raşit Efendi Cad. No:52/8 NEVŞEHİR

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğünün 14/04/2016 tarih ve 49352 sayılı yazısı ile Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Özel Eğitim Ana Bilim Dalı Zihin Engelliler Öğretmenliği Doktor Programı öğrencisi Ali KAYA'nın "Bakım ve Koruma Altında Bulunan Özel Gereksinimli Bireyler İçin Yönelik Günlük Yaşam Eğitimi Programı Geliştirilmesi" başlıklı Doktora tezi çalışmasının Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı tüm resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde Mayıs 2016-Eylül 2017 tarihleri arasında gerçekleştirebilme talebi bildirilmiştir.

Söz konusu talebe ilişkin alınan Makam Onayı ekte sunulmuştur.
Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Mustafa DURMUŞ
Bakan a.
Daire Başkanı

EK :
1 Sayfa

DAĞITIM :

Gereği:
Sayın Ali KAYA
20 Temmuz Mah. baraklı Raşit Efendi Cad. No:52/8 NEVŞEHİR
D Plan (81 İl Müdürlüğü)

Bilgi:
Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü

**Güvenli Elektronik İmzalı
Aslı ile Aynıdır
Tarih : 22.04/2016.**

Arzu KESKİN

*Bu belge elektronik imzalıdır. İmzalı suretinin aslını görmek için <https://bys.aile.gov.tr/EvrakDogrulama> adresine girerek (cpyADk-WF20fy-bHkyJc-xU4giV-n/YHrF65) kodunu yazınız.

T.C.
AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI
Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı

Sayı : 73595336-605.01-51889
Konu : Ali KAYA

20/04/2016

MÜSTEŞARLIK MAKAMINA

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğünün 14/04/2016 tarih ve 49352 sayılı yazısı ile Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Özel Eğitim Ana Bilim Dalı Zihin Engelliler Öğretmenliği Doktora Programı öğrencisi Ali KAYA'nın "Bakım ve Koruma Altında Bulunan Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Günlük Yaşam Eğitimi Programı Geliştirilmesi" başlıklı Doktora tezi çalışmasının Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı tüm resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde Mayıs 2016-Eylül 2017 tarihleri arasında gerçekleştirebilme talebi bildirilmiştir. Uygun görüldüğü takdirde ilgili talebi Genel Müdürlük tarafından da olumlu değerlendirilen söz konusu araştırmanın illerdeki İl Müdürlüklerinin bilgisi ve kuruluş İdaresinin denetiminde yürütülmesi, araştırmaya katılacak olan idareci, meslek elemanı ve bakım elemanlarının araştırma hakkında bilgilendirilerek rızalarının yazılı olarak alınması, kuruluş ve engellilerin ses ve görüntü kayıtlarının kesinlikle alınmaması, veri toplama ve gözlem süreçlerinin kuruluşun işleyişini ve engellilerin bakım ve rehabilitasyon programlarını aksatmayacak şekilde uygulanması, araştırma sonuçlarının herhangi bir yerde yayınlanmadan önce kurum izni alınması ve bir örneğinin Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığına gönderilmesi koşulu ile uygulanabilmesi hususunda;

Olurlarınızı arz ederim.

Mustafa DURMUŞ
Daire Başkanı

OLUR
20/04/2016

Mustafa KARAMAN
Müsteşar Yardımcısı

*Bu belge elektronik imzalıdır. İmzalı suretinin aslını görmek için <https://bys.aile.gov.tr/EvrakDogrulama> adresine girerek (F5JvE6-1AUxFH-p6t5NC-6Gwweq-7MXaUrtR) kodunu yazınız.

EK-3. Program Çalışma Toplantı Onayı

T.C.
NEVŞEHİR VALİLİĞİ
Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü

Sayı : 90483011-605.01-E.2410
Konu : TOPLANTI İSTEĞİ

11/05/2017

Ali KAYA

Müdürlüğümüze bağlı Gümüşkent Zihinsel Engelliler Bakım ve Rehabilitasyon Merkezinde Öğretmen olarak görev yapan Ali KAYA'nın kuruluşunuzda 16-23 Mayıs tarihlerinde saat 09:00' da yaklaşık 1 saat sürecek komisyon toplantı talebi uygun görülmüştür.

Bilgilerinize rica ederim.

Hüseyin ŞENER
İl Müdürü

EKLER :

- 1- Müsteşarlık Makamı Onayı (1 ad.)
- 2- Etik Kurul Onayı (2 ad.)
- 3- Personel Listesi (1 ad.)

DAĞITIM :

Gereği: Bilgi:
Nevşehir Bakım ve Rehabilitasyon Merkezine Ali KAYA

Jale Korkmaz
Müdür
J.K
Güvenli Elektronik İmzalı
Aslı ile Aynıdır
11/05/2017

*Bu belge elektronik imzalıdır. İmzalı suretinin aslını görmek için <https://bys.aile.gov.tr/EvrakDogrulama> adresine girerek (WcVmCC-LV0xc+-TTMr++-wP2Pte-L2x+pYt6) kodunu yazınız.

EK-4. Program Çalışma Toplantı Tutanağı Örneği

PROGRAM ÇALIŞMA GRUBU TOPLANTI TUTANAĞI		
Tarih: 23.05.2017	Saat: 09.00	Yer: Nevşehir Bakım Ve Rehabilitasyon Merkezi
Toplantı Konusu	Bakım ve Koruma altında bulunan zihin yetersizliği olan bireylere yönelik günlük yaşam programı geliştirilmesi	

KATILIMCILAR				
Ad/Soyad	Kuruluşu	Unvanı	Mesleki Deneyim	İmza
N U	Nevşehir Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi	Fizyoterapist	13 Yıl	
H A	Nevşehir Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi	Bakım Personeli	6 Yıl	
G G	Gümüşkent Zih. Eng. Bakım Merk.	U	14 Yıl	
i A	Gümüşkent Zih. Eng. Bak. Reh. Merk.	Sosyal Çalışmacı	2 Yıl	
E Ö	"	Kuruluş Mdr.	22 Yıl	
R G	Nevşehir Bak. Reh. Mdr. Mdr.	U	21 Yıl	
A K	Gümüşkent Zih. Eng. Bak. Reh. Merk.	Özel Eğitim Öğretmeni	11 Yıl	
F S	"	Ustaz Öğr.	2... Yıl	
B E	U	Beden Eğt. Öğr.	12 Yıl	

EK-5. Program Değerlendirme Formu

GÜNLÜK YAŞAM EĞİTİMİ PROGRAMI DEĞERLENDİRME ve GÖRÜŞ FORMU

Değerli Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı çalışanı;

“Bakım ve Koruma Altında Bulunan Zihin Yetersizliği Olan Bireylere Yönelik Günlük Yaşam Eğitimi Programı Geliştirilmesi” başlıklı araştırma kapsamında Ülkemizin yedi farklı coğrafi bölgesinde bulunan 10 farklı bakım ve rehabilitasyon merkezinde görev yapan bakım elemanları, meslek elemanları ve yöneticiler ile yapılan yüz yüze görüşmeler, program çalışma ve geliştirme grupları ile gerçekleştirilen toplantılar doğrultusunda bakım ve koruma altında bulunan zihin yetersizliği olan bireylere yönelik geliştirdiğimiz Günlük Yaşam Eğitimi Programı (GYEP) isimli çalışmamızın program kitabını hazırlamış bulunmaktayım.

Geliştirdiğim programımın bakım ve koruma altında bulunan zihin yetersizliği olan bireylere, hizmet veren personellere ve genel olarak kuruluşlara uygunluğu değerlendirmek amacıyla tarafınıza program kitabını göndererek sizden izleyen satırlarda yer alan form aracılığıyla görüş almak istemekteyim. Bu amaçla, hazırladığım maddeleri görüş ve önerilerinizi almak için sizinle paylaşmak istiyorum.

Zamanınızı ayırdığınız ve sağladığınız katkı için teşekkür ederim.

Ali KAYA
Özel Eğitim Bilim Uzmanı

GYEP DEĞERLENDİRME ve GÖRÜŞ FORMU

1. <i>Öğrenme alanları ve programın yapısı</i> konusunda görüşleriniz nelerdir, açıkla mısınız?	
2. <i>Programın hedef kitlesi</i> konusunda görüşleriniz nelerdir, açıkla mısınız?	
3. <i>Programın uygulanmasına</i> yönelik görüşleriniz nelerdir, açıkla mısınız?	
4. <i>Programın ölçme ve değerlendirme yaklaşımına</i> yönelik görüşleriniz nelerdir, açıkla mısınız?	
5. <i>Programın uygulama kılavuzuna</i> yönelik görüşleriniz nelerdir, açıkla mısınız?	
6. Programda yer alan <i>Günlük Yaşam Eğitimi Uygulama Örnekleri</i> 'ne ilişkin görüşleriniz nelerdir, açıkla mısınız?	
7. Programda yer alan <i>Serbest Zaman Etkinlikleri Uygulama Yönergeleri</i> 'ne ilişkin görüşleriniz nelerdir, açıkla mısınız?	
8. Programda yer alan <i>uygulamacı sözlüğüne</i> ilişkin görüşleriniz nelerdir, açıkla mısınız?	
9. Programın <i>ekler</i> bölümünde yer alan <i>formlara</i> ilişkin görüşleriniz nelerdir, açıkla mısınız?	
10. Program konusunda eklemek istedikleriniz var mı, açıkla mısınız?	

PROGRAMIN AMAÇLARINA İLİŞKİN GÖRÜŞ FORMU				
GÜNLÜK YAŞAM ALANI				
ÖZBAKIM/ KİŞİSEL BAKIM ve TEMİZLİK BECERİLERİ				
Maddeler/Amaçlar	Gerekli	Gerekli Değil	Gerekli fakat düzeltilmeli	Düzeltilme Önerileri/Açıklamalar
KB-1. Ellerini yıkar.				
KB-2. Ellerini kurular.				
KB-3. Yüzünü yıkar.				
KB-4. Yüzünü kurular.				
KB-5. Tuvalet ihtiyacını giderir.				
KB-6. Dişlerini fırçalar.				
KB-7. Ayağını yıkar.				
KB-8. Ayağını kurular.				
KB-9. Kulak temizliği yapar.				
KB-10. Saçını tarar.				
KB-11. Banyo yapar.				
KB-12. Saç kurutma makinesi kullanır.				
KB-13. Burnunu mendille temizler.				
KB-14. Tırnağını keser.				
KB-15. Sakal traşını alır.				
KB-16. Deodorant kullanır.				
KB-17. Özel bölgelerindeki tüyleri temizler.				
KB-18. Ped değiştirir.				

ÖZBAKIM/ BESLENME BECERİLERİ				
Maddeler/Amaçlar	Gerekli	Gerekli Değil	Gerekli fakat düzeltilmeli	Düzeltilme Önerileri/Açıklamalar
BB-1. Yemek yemede izlenmesi gereken kuralları açıklar.				
BB-2. Yemek yerken kurallara uygun davranır.				
BB-3. Yiyeceği eliyle yer.				
BB-4. Kaşık kullanarak yemek yer.				
BB-5. Çatal kullanarak yemek yer.				
BB-6. Pipetle sıvı içer.				
BB-7. Sürahiden bardağa içecek doldurur.				
BB-8. Bardaktan içecek içer.				
BB-9. Peçete ile ağzını siler.				
BB-10. Ekmeğe yumuşak gıda maddeleri sürer.				

ÖZBAKIM/ GİYİNME BECERİLERİ				
Maddeler/Amaçlar	Gerekli	Gerekli Değil	Gerekli fakat düzeltilmeli	Düzeltilme Önerileri/Açıklamalar
GI-1. Çıt çıt açar.				
GI-2. Çıt çıt kapatır.				
GI-3. Fermuar açar.				
GI-4. Fermuar kapatır.				
GI-5. Düğme açar.				
GI-6. Düğme ilikler				
GI-7. Kazak/tişört/atlet çıkarır.				
GI-8. Kazak/tişört/atlet giyer.				
GI-9. Pantolon çıkarır.				
GI-10. Pantolon giyer				
GI-11. Etek çıkarır.				
GI-12. Etek giyer.				
GI-13. Çorap çıkarır.				
GI-14. Çorap giyer.				
GI-15. Ayakkabı çıkarır.				
GI-16. Ayakkabı giyer.				
GI-17. Ceket çıkarır.				
GI-18. Ceket giyer.				
GI-19. Şapka çıkarır.				
GI-20. Şapka giyer.				
GI-21. Eldiven çıkarır.				
GI-22. Eldiven giyer.				
GI-23. Kemer çıkarır.				
GI-24. Kemer takar.				
GI-25. Külütlü çorap çıkarır.				
GI-26. Külütlü çorap giyer.				
GI-27. Bulunduğu mevsime ve ortama uygun giyinir.				

EV İÇİ BECERİLER/ ODA KULLANIM BECERİLERİ				
Maddeler/Amaçlar	Gerekli	Gerekli Değil	Gerekli fakat düzeltilmeli	Düzeltilme Önerileri/Açıklamalar
OK-1. Kapı açar.				
OK-2. Kapı kapatır.				
OK-3. Odasının ışığını açar.				
OK-4. Odasının ışığını kapatır.				
OK-5. Perde açar.				
OK-6. Perde kapatır.				
OK-7. Pencere açar.				
OK-8. Pencere kapatır.				
OK-9. Yatağını toplar.				
OK-10. Televizyon kullanır.				
OK-11. Nevresim takar.				
OK-12. Giysileri asar.				
OK-13. Eşyalarını dolaba yerleştirir.				
OK-14. Bulunduğu odadaki eşyaları yerlerine yerleştirir.				

EV İÇİ BECERİLER/ EV TEMİZLİĞİ BECERİLERİ				
Maddeler/Amaçlar	Gerekli	Gerekli Değil	Gerekli fakat düzeltilmeli	Düzeltilme Önerileri/Açıklamalar
ET-1. Çöprü uygun yere koyar.				
ET-2. Mobilyaların tozunu alır.				
ET-3. Yer siler.				
ET-4. Masa siler				
ET-5. Lavabo temizler.				
ET-6. Odasını havalandırır.				
ET-7. Elektrik süpürgesi kullanır.				
ET-8. Elektrik süpürgesini temizler.				

EV İÇİ BECERİLER/ GİYİŞİ BAKIMI BECERİLERİ				
Maddeler/Amaçlar	Gerekli	Gerekli Değil	Gerekli fakat düzeltilmeli	Düzeltilme Önerileri/Açıklamalar
GB-1. Kirli çamaşırlarını ayırır.				
GB-2. Kirli eşyaları uygun yere koyar.				
GB-3. Çorap katlar.				
GB-4. Külot katlar.				
GB-5. Tişört katlar.				
GB-6. Pantolon katlar.				
GB-7. Çamaşır makinesinde çamaşır yıkar.				
GB-8. Kurutma makinesinde çamaşır kurutur.				
GB-9. Yıkadığı çamaşırı asar.				
GB-10. Kuruyan çamaşırı toplar.				
GB-11. Ütü yapar.				
GB-12. Ütülenen çamaşırı yerleştirir.				
GB-13. Ayakkabı boyar.				

EV İÇİ BECERİLER/ MUTFAK BECERİLERİ				
Maddeler/Amaçlar	Gerekli	Gerekli Değil	Gerekli fakat düzeltilmeli	Düzeltilme Önerileri/Açıklamalar
MB-1. Yemek masası toplar.				
MB-2. Yemek masasını hazırlar.				
MB-3. Ayrar yapar.				
MB-4. Hazır çorba pişirir.				
MB-5. Bardaklara içecek servisi yapar.				
MB-6. Bıçakla yiyecek soyar.				
MB-7. Sıcak içecek hazırlar.				
MB-8. Soğuk içecek hazırlar.				
MB-9. Yiyecek dilimler.				
MB-10. Yiyecek haşlar.				

MB-11. Yiyecek rendeler.				
MB-12. Elde bulaşık yıkar.				
MB-13. Bulaşık makinesinde bulaşık yıkar.				
MB-14. Ocak kullanır.				
MB-15. Fırın kullanır.				
MB-16. Tabaklara yiyecek servisi yapar.				
MB-17. Çay demler.				
MB-18. Çay servisi yapar				
MB-19. Domates sosu hazırlar.				
MB-20. Makarna pişirir.				
MB-21. Pirinç pilavı pişirir.				
MB-22. Salata yapar.				
MB-23. Sandviç hazırlar.				
MB-24. Süt ısıtır.				
MB-25. Tavadada yumurta pişirir.				
MB-26. Tost yapar.				
MB-27. Mutfakta ve evde alınması gereken güvenlik önlemlerini söyler.				

SAĞLIKLI YAŞAM BECERİLERİ				
Maddeler/Amaçlar	Gerekli	Gerekli Değil	Gerekli fakat düzeltilmeli	Düzeltilme Önerileri/Açıklamalar
SY-1. Sağlıklı beslenme için yapılması gerekenleri açıklar.				
SY-2. Ecza dolabında bulunan malzemelerin kullanımını anlatır.				
SY-3. Sağlığını korumak için yapması gerekenleri açıklar.				
SY-4. Bulaşıcı hastalıklardan kaçınmak için gerekli önlemleri alır.				
SY-5. Hastalanınca yapılması gerekenleri açıklar.				
SY-6. Sağlık kurumlarını isimlendirir/gösterir.				
SY-7. Vücudumuzda yer alan iç organları isimlendirir/gösterir.				
SY-8. Duyu organlarını isimlendirir/gösterir				
SY-9. Vücut temizliği yapar.				
SY-10. Kazalardan korunma yollarını açıklar.				

TOPLUMSAL UYUM BECERİLERİ				
Maddeler/Amaçlar	Gerekli	Gerekli Değil	Gerekli fakat düzeltilmeli	Düzeltilme Önerileri/Açıklamalar
TB-1. Sinema, tiyatro gibi yerlerde uyulması gereken kurallara uyar.				
TB-2. Restoran ve kafeterya vb. yerlerde kurallara uygun davranır.				
TB-3. Toplu taşıma araçlarında uyulması gereken kuralları açıklar.				
TB-4. Sevinç/üzüntü/kızgınlık/ ağlama gibi temel duyguları yüz ifadeleri ile belli eder.				
TB-5. "Evet"/ "Hayır" anlamını içeren hareketleri/sözcükleri yerinde kullanır.				
TB-6. Selamlaşmak /vedalaşmak için kullanılan hareketleri/sözcükleri yerinde kullanır.				
TB-7. Nezaket bildiren ifadeleri yerinde kullanır.				
TB-8. Başlıca meslekleri gösterir/söyler.				
TB-9. Kuruluşunun adresini söyler.				
TB-10. Kuruluşunun telefon numarasını söyler.				

TÜKETİCİ BECERİLERİ				
Maddeler/Amaçlar	Gerekli	Gerekli Değil	Gerekli fakat düzeltilmeli	Düzeltilme Önerileri/Açıklamalar
TÜ-1. Parayı gösterir/söyler.				
TÜ-2. Parayı günlük yaşamda kullanır.				
TÜ-3. Süpermarketten alışveriş yapar.				
TÜ-4. Mağazadan alışveriş yapar.				
TÜ-5. Manavdan/bakkaldan alışveriş yapar.				

SERBEST ZAMAN ALANI				
İŞ/UGRAŞI ETKİNLİKLERİ				
Maddeler/Amaçlar	Gerekli	Gerekli Değil	Gerekli fakat düzeltilmeli	Düzeltilme Önerileri/Açıklamalar
İU-1. Süs Eşyası Yapımı				
1.1. Ayna				

12. Kapı Süsü				
13. Keçe işleri				
İU-2. Kâğıt İşleri				
2.1. Rölyef				
2.2. Origami				
2.3. Kirigami				
2.4. Kolaj				
İU-3. Takı Tasarımı				
İU-4. Kilim Dokuma				
İU-5. Sepet Örne				
İU-6. Örgü Örne				
İU-7. Magnet Yapımı				
İU-8. Mum Yapımı				
İU-9. Sabun Yapımı				
İU-10. Ahşap Boyama				
İU-11. Model-Maket Araç Yapımı				

SANAT ETKİNLİKLERİ				
Maddeler/Amaçlar	Gerekli	Gerekli Değil	Gerekli fakat düzeltilmeli	Düzeltilme Önerileri/Açıklamalar
SE-1. Müzik				
1.1. Enstrüman Çalma				
1.2. Bireysel Şarkı Söyleme				
1.3. Koro Çalışması				
1.4. Folklor ve Halk Oyunları				
SE-2. Görsel Sanatlar				
2.1. Resim Çalışması				
2.2. İnsan Resmi				
2.3. Konulu Resim				
2.4. Ebru Yapımı				
2.5. Seramik				
2.6. Fotoğrafçılık				
SE-3. Dramatik Sanatlar				
3.1. Tiyatro				
3.2. Sinema				
3.3. Drama Çalışmaları				
3.4. Dans Çalışmaları				

FİZİKSEL/SPORTİF ETKİNLİKLER				
Maddeler/Amaçlar	Gerekli	Gerekli Değil	Gerekli fakat düzeltilmeli	Düzeltilme Önerileri/Açıklamalar
FE-1. Fiziksel Etkinlikler				
1.1. Doğa Yürüyüşü				
1.2. Egzersiz				
FE-2. Sportif Etkinlikler				
2.1. Atletizm				
2.2. Basketbol				
2.3. Binicilik				
2.4. Bisiklet				
2.5. Bocce				
2.6. Bowling				
2.7. Dart				
2.8. Futbol				

2.9. Futsal				
2.10. Jimnastik				
2.11. Kano				
2.12. Kayak				
2.13. Masa Tenisi				
2.14. Paten Kayma				
2.15. Tenis				
2.16. Voleybol				
2.17. Yüzme				

SOSYAL/KÜLTÜREL ETKİNLİKLER				
Maddeler/Amaçlar	Gerekli	Gerekli Değil	Gerekli fakat düzeltilmeli	Düzeltilme Önerileri/Açıklamalar
KE-1. Geziler				
1.1. Tarihi Mekânlar				
1.2. Turistik Mekânlar				
1.3. Yaz Kampı				
1.4. Sağlık Turizmi				
1.5. Aile Ziyaretleri				
KE-2. Özel ve Belirli Günler				
2.1. Doğum Günleri				
2.2. Engelliler Haftası				
2.3. Dünya Engelliler Günü				
2.4. Milli Bayramlar				
2.5. Dini Bayramlar				
2.6. STK Programları				
KE-3. Piknik				
KE-4. Sinema				
KE-5. Tiyatro				
KE-6. Konser				
KE-7. Sergi				
KE-8. Alışveriş				

EĞLENCE/OYUN ETKİNLİKLERİ				
Maddeler/Amaçlar	Gerekli	Gerekli Değil	Gerekli fakat düzeltilmeli	Düzeltilme Önerileri/Açıklamalar
EE-1. Çeşitli Oyunlar				
1.1. Yarışmalı Oyunlar				
1.2. Doğal Maddelerle Oyunlar				
1.3. Hayali Oyunlar				
1.4. Taklit Oyunları				
1.5. Puzzle				
1.6. Jenga				
1.7. Satranç				
1.8. Karaoke				
EE-2. Teknolojik Cihazlar				
2.1. Bilgisayar				
2.2. Tablet Bilgisayar				
2.3. Oyun Konsolu				
EE-3. Hikâye/Masal Saati				
EE-4. Film Saati				
EE-5. Paintball				

KURULUŞ İÇİ YARDIM İŞLERİ				
Maddeler/Amaçlar	Gerekli	Gerekli Değil	Gerekli fakat düzeltilmeli	Düzeltilme Önerileri/Açıklamalar
Kİ-1. Temizlik İşleri				
Kİ-2. Ofis İşleri				
Kİ-3. Çamaşır İşleri				
Kİ-4. Terzi İşleri				
Kİ-5. Berber İşleri				
Kİ-6. Bahçe İşleri				
Kİ-7. Hayvan Bakımı				
Kİ-8. Teknik İşler				
Kİ-9. Mutfak Yardımcılığı				
Kİ-10. Danışma Yönlendirme İşleri				

EK-6. Etik Kurul Onayı

Kayıt Tarihi: 15.02.2016

Protokol No: 16852

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ ETİK KURULU KARARI

ÇALIŞMANIN TÜRÜ:	Doktora Tez Çalışması
KONU:	Eğitim Bilimleri
BAŞLIK:	Bakım ve Koruma Altında Bulunan Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik "Günlük Yaşam Eğitimi Programı" Geliştirilmesi
PROJE/TEZ YÜRÜTÜCÜSÜ:	Prof. Dr. Atilla CAVKAYTAR
TEZ YAZARI:	Ali KAYA
ALT KOMİSYON GÖRÜŞÜ:	–
KARAR:	Olumlu

ETİK KURUL ÜYELERİ

Prof. Dr. Aydın AYBAR
Rektör Yardımcısı / Etik Kurul Başkanı

Prof. Dr. Hayrettin TÜRK
Fen Bil.(Fen Fak.)

Prof. Dr. Yusuf ÖZTÜRK
Sağlık Bil.(Ecz. Fak.)

Prof. Dr. Coşkun BAYRAK (Yedek Üye)
Eğitim Bil. (Eğitim Fak.)

Prof. Dr. Kemal YILDIRIM
Sos. Bil.(İkt. ve İd. Bil. Fak.)

Doç. Dr. Münevver ÇAKI
Güz. San. (Güz. San. Fak.)

İMZA/ TARİH

26.02.2016

(Handwritten signatures of the committee members)

EK-7. Günlük Yaşam Eğitimi Programı (GYEP)

**BAKIM VE KORUMA ALTINDA BULUNAN ZİHİN YETERSİZLİğİ OLAN
BİREYLERE YÖNELİK GÜNLÜK YAşAM EğİTİMİ PROGRAMI (GYEP)**

EL KİTABI

Ali KAYA
Eskişehir 2017

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BAŞLIK SAYFASI	i
İÇİNDEKİLER	ii
TABLolar DİZİNİ	v
KISALTMALAR DİZİNİ	vi
1. PROGRAMA İLİŞKİN AÇIKLAMALAR	vii
1.1. Programın Temel Felsefesi	1
1.2. Programın Genel Amaçları	2
1.3. Programda Günlük Yaşam Becerileri	2
1.4. Programda Serbest Zaman Etkinlikleri	3
1.5. Öğrenme Alanları ve Programın Yapısı	3
1.6. Programın Hedef Kitlesi	5
1.7. Programın Uygulanması İle İlgili Açıklamalar	5
1.8. Ölçme ve Değerlendirme Yaklaşımı	7
1.9. Programın Kuramsal Temelleri	8
1.9.1. Özel eğitim	8
1.9.2. Zihin yetersizliği olan birey	8
1.9.3. Öğrenme öğretme süreci	8
1.9.4. Öğretimin planlanması	8
1.9.5. Öğretim yaklaşımları	9
1.9.5.1. Uygulamalı davranış analizi	9
1.9.5.2. Doğrudan öğretim yöntemi	10
1.9.5.3. Yanlırsız öğretim yöntemleri	10
1.9.6. Beceri öğretimi uygulamaları	11
1.9.6.1. İleri zincirleme	11
1.9.6.2. Tersine zincirleme	12
1.9.6.3. Tüm beceri	12
1.9.7. Öğretimde kullanılan ipuçları	12
2. UYGULAMA KILAVUZU	13
2.1. Günlük Yaşam Becerileri	14
2.1.1. Özbakım becerileri	14
2.1.2. Ev içi beceriler	15

	<u>Sayfa</u>
2.1.3. Sağlıklı yaşam becerileri	15
2.1.4. Toplumsal uyum becerileri	15
2.1.5. Tüketici becerileri	16
2.2. Öğretim Öncesi Hazırlıklar	16
2.2.1. Bireyin durumunu (performans) belirleme	16
2.2.2. Bireyin gerçekleştiremediği becerileri belirleme	16
2.2.3. Becerilerin öğretim sırasını belirleme	17
2.3. Ödülleri Belirleme	18
2.4. Öğretimi Planlama	19
2.4.1. Çalışmanın amacı	19
2.4.2. Çalışmanın yeri	20
2.4.3. Çalışma araç/gereçleri	20
2.4.4. Beceri basamaklarını oluşturma	20
2.5. Beceri Öğretimi	21
2.5.1. Çalışma zamanları	21
2.5.2. Öğretim öncesi son hazırlıklar	22
2.5.3. Öğretim çalışmaları	22
2.5.3.1. Dikkati sağlama	22
2.5.3.2. Yönerge verme	23
2.5.3.3. İpucu verme	23
2.5.3.4. Ödüllendirme	25
2.5.3.5. Onaylama	26
2.5.3.6. Harekete geçirme	26
2.6. Günlük Yaşam Eğitimi Uygulama Örnekleri	26
2.6.1. Genel uygulama	26
2.6.2. Özbakım becerileri uygulama örneği	29
2.6.3. Ev içi beceriler uygulama örneği	33
2.6.4. Sağlıklı yaşam becerileri uygulama örneği	37
2.6.5. Toplumsal uyum becerileri uygulama örneği	42
2.6.6. Tüketici becerileri uygulama örneği	46
2.7. Serbest Zaman Etkinlikleri	50
2.1.1. İş/Uğraşı etkinlikleri	50

	<u>Sayfa</u>
2.1.2. Sanat etkinlikleri	50
2.1.3. Fiziksel etkinlikler	51
2.1.4. Sosyal/Kültürel etkinlikler	52
2.1.5. Eğlence/Oyun etkinlikleri	52
2.1.6. Kuruluş içi yardım işleri	53
2.8. Serbest Zaman Etkinliklerinin Planlanması	53
2.8.1. Etkinlik/Beceri seçimi	54
2.8.2. Serbest zaman etkinliklerini sıralama	54
2.8.3. Etkinlik yeri	55
2.8.4. Personel	55
2.8.5. Araç/Gereç	56
2.8.6. Zaman planı	56
2.8.7. Etkinlik organizasyonunda önemli konular	56
2.9. Serbest Zaman Etkinlikleri Uygulama Yönergeleri	57
2.9.1. İş/uğraşı etkinlikleri ve kuruluş içi yardım işleri uygulama yönergesi ..	57
2.9.2. Sanat etkinlikleri uygulama yönergesi	59
2.9.3. Fiziksel etkinlikler uygulama yönergesi	61
2.9.4. Sosyal/kültürel etkinlikler uygulama yönergesi	63
2.9.5. Eğlence/oyun etkinlikleri uygulama yönergesi	65
UYGULAMACI SÖZLÜĞÜ	68
KAYNAKÇA	71
EKLER	

TABLÖLAR DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1.1. Öğrenme alanları	4
Tablo 2.1. Günlük yaşam becerileri alt alanları	14
Tablo 2.2. Özbakım becerileri alt alanları	15
Tablo 2.3. Ev içi becerileri alt alanları	15
Tablo 2.4. Örnek beceri basamakları	21
Tablo 2.5. Serbest zaman etkinlik alanları	50
Tablo 2.6. İş/uğraşı etkinlikleri	50
Tablo 2.7. Sanat etkinlikleri	51
Tablo 2.8. Fiziksel etkinlikler	51
Tablo 2.9. Sosyal/kültürel etkinlikler	52
Tablo 2.10. Eğlence/oyun etkinlikleri	52
Tablo 2.11. Kuruluş içi yardım işleri	53

KISALTMALAR DİZİNİ

ASPB	: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
BB	: Beslenme becerileri
EE	: Eğlence/oyun etkinlikleri
ET	: Ev temizliği becerileri
EYHGM:	: Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü
FE	: Fiziksel etkinlikler
GB	: Giysi bakımı becerileri
Gİ	: Giyinme becerileri
GYEP	: Günlük Yaşam Eğitimi Programı
İU	: İş/uğraşı etkinlikler
KB	: Kişisel bakım ve temizlik becerileri
KE	: Sosyal/kültürel etkinlikler
Kİ	: Kuruluş içi yardım işleri
MB	: Mutfak becerileri
OK	: Oda kullanım becerileri
SE	: Sanat etkinlikleri
SY	: Sağlıklı yaşam becerileri
TÜ	: Tüketici becerileri
TY	: Toplumsal uyum becerileri
ZYOB:	: Zihin yetersizliği olan birey

1. BÖLÜM

PROGRAMA İLİŞKİN AÇIKLAMALAR

1.1. Programın Temel Felsefesi

Zihin yetersizliği olan bireyler (ZYOB) özel gereksinimleri olan bireyler içerisinde yer alan bir grup olmalarına karşın diğer gereksinim ve yetersizlik türlerine göre daha fazla ilgi, gözetim, koruma ve bakıma gereksinim duyabilmektedirler. Ülkemizde özel eğitimin gelişmeye başladığı yıllarda özel gereksinimli bireyler sınıflandırılırken korunmaya muhtaç çocuklar da özel eğitime gereksinim duyan gruplar içerisinde sınıflandırılmaktaydılar [1]. Özel eğitim ve sosyal politikalardaki gelişmelerle birlikte korunmaya muhtaç çocuklar özel eğitim sınıflandırılmasının dışında kalmıştır. Fakat bu durum ZYOB'ın hem özel eğitim hizmetlerine hem de korunmaya muhtaç olabileceği gerçeğini değiştirmemektedir. Ülkemizde ailesi ile birlikte yaşamına devam eden ZYOB'ler olduğu gibi çeşitli nedenlerle bakım ve koruma altına alınmış ve yaşamlarına farklı kurumsal bakım modellerinde yaşamlarına devam eden bireyler de mevcuttur.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın (ASPB) görevleri arasında engellilerin her türlü engel, ihmal ve dışlanmaya karşı toplumsal hayatta ayrımcılığa uğramadan ve etkin biçimde katılımlarını sağlamak üzere ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesini koordine etmek, engellilere yönelik sosyal hizmet ve yardım faaliyetlerini yürütmek, bu alanla ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonun sağlanması yer almaktadır [2]. Bu görev kapsamında ülkemizde ZYOB'lere bakım, koruma ve rehabilitasyon hizmeti ASPB Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne (EYHGM) bağlı resmi bakım ve rehabilitasyon merkezleri aracılığıyla verilmektedir. Bakım ve rehabilitasyon merkezi bedensel, zihinsel ve ruhsal engelleri nedeniyle normal yaşamın gereklerine uyamama durumunda olan kişilerin, fonksiyon kayıplarını gidermek ve toplum içinde kendi kendilerine yeterli olmasını sağlayan beceriler kazandırmak veya bu becerileri kazanamayanlara devamlı bakmak üzere kurulan yatılı sosyal hizmet kuruluşlarıdır [3].

Bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde yaşamlarına devam eden ZYOB'lerin aileleri yanında yaşamlarına devam eden ZYOB'ler gibi günlük yaşam becerilerini kazanmaları yaşam kalitelerine katkı sağlayacaktır. Bu gereksinimden yola çıkarak resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lere günlük yaşam becerilerinin kazandırılması ve serbest zaman etkinliklerinin sistematik olarak planlanması için ilgili merkezlerin, görev yapan personellerin ve ZYOB'lerin özellikleri, gereksinimleri göz önünde bulundurularak ve bilimsel olarak araştırılarak

Günlük Yaşam Eğitimi Programı (GYEP) resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde uygulanmak üzere hazırlanmıştır.

1.2. Programın Genel Amaçları

GYEP bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin gereksinimleri göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Programın temel amacı, ZYOB'lere kendi yaşam alanlarında organize edilmiş bağımsız yaşam deneyimleri sunmak ve serbest zamanlarını işlevsel olarak değerlendirmelerini sağlamaktır. Bu temel amaç kapsamında aşağıda yer alan temel başlıklar ve alt başlıklar oluşturulmuştur.

Günlük Yaşam Alanı

1. Özbakım becerileri kazanır.
2. Ev içi becerileri kazanır.
3. Sağlıklı yaşam becerileri kazanır.
4. Toplumsal uyum becerileri kazanır.
5. Temel tüketici becerilerini kazanır.

Serbest Zaman Alanı

1. İş/üçraşı etkinliklerine katılır.
2. Sanat etkinliklerine katılır.
3. Fiziksel etkinliklere katılır.
4. Sosyal/kültürel etkinliklere katılır.
5. Eğlence/oyun içerikli serbest zaman etkinliklerine katılır.
6. Kuruluş içi yardım işlerine katılır.

1.3. Programda Günlük Yaşam Becerileri

ZYOB'lerin desteğe ihtiyaç duydukları önemli alanlardan biri de onları bağımsız yaşama biraz daha yaklaştıracak olan günlük yaşam becerileri ve günlük yaşam etkinlikleridir. Günlük yaşam becerileri, yaşadığı yerin içinde ya da dışında bağımsız olarak yaşamını sürdürebilmek için gerekli beceriler ile kişisel bakım ve görünüşünü koruyabilmek ve içinde yaşadığı toplumsal yerleşim alanında başarılı olabilmek için gereken tüm becerileri içermektedir [4]. Bireylerin farklı ortamlarda kullanabilecekleri ve uyarlayabilecekleri, her birey için işlevsellikleri değişebilecek kişisel bakım, yaşam alanı, serbest zaman, beslenme, finans ve toplumsal uyum başlıklarını içeren, normal gelişim gösteren bireylerin doğal olarak öğrenebildikleri bütün basit ve karmaşık

becerileri günlük yaşam becerileri olarak tanımlanabilir. Hem ailesi yanında yaşamına devam eden ZYOB'lerin hem de kurum bakımında bulunan ZYOB'lerin bağımsız günlük yaşam deneyimlerine gereksinimleri vardır. Bu gereksinimden yola çıkarak kurum bakımında bulunan ZYOB'lerin yaşamlarını günlük yaşam kazanımlarıyla nasıl ilişkilendirebileceklerine ilişkin örnekler kitabın Uygulama Kılavuzu bölümünde sunulmuştur.

1.4. Programda Serbest Zaman Etkinlikleri

Gerek ailesi yanında gerek kurum bakımında bulunan ZYOB'ler diğer tüm insanlar gibi günlük yaşamları içerisinde sosyal, sanatsal, kültürel ve sportif serbest zaman etkinliklerine ihtiyaç duymaktadırlar. Serbest zaman etkinlikleri sosyal beceriler üzerindeki yararlı etkileri ve yaşam kalitesine yaptıkları olumlu katkı [5] nedeniyle normal gelişim gösteren bireyler için olduğu kadar ZYOB'ler için de önemlidir [6,7]. Kurum bakımında bulunan ZYOB'lerin yaşamlarını serbest zaman kazanımlarıyla nasıl ilişkilendirebileceklerine ilişkin örnekler kitabın Uygulama Kılavuzu bölümünde sunulmuştur.

1.5. Öğrenme Alanları ve Programın Yapısı

Bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lere yönelik hazırlanan GYEP, sistem yaklaşımı temel alınarak disiplinler arası bir yaklaşımla tasarlanmıştır. GYEP, ZYOB'lerin programın genel amaçlarına ulaşmalarını sağlayacak öğrenme alanları ve bu öğrenme alanlarına yönelik kazanımlardan oluşmaktadır. Her öğrenme alanında ZYOB'in ulaşması gereken hedef davranışlar yer almaktadır. Öğrenme alanlarında yer alan hedef davranışlar alanda çalışan meslek elemanlarının, özel eğitim, eğitim programları ve öğretim alanı akademisyenlerinin görüşleri doğrultusunda, ZYOB'lerin yaşam alanları göz önünde bulundurularak ve alanda çalışan meslek elemanları, bakım elemanları, yöneticilerin görüşleri alınarak oluşturulmuştur. Tablo 1.1.'de öğrenme alanları ve kazanımlar sunulmuştur.

Tablo 1.1. Öğrenme Alanları

ÖĞRENME ALANLARI	
GÜNLÜK YAŞAM ALANI	1. ÖZBAKIM BECERİLERİ
	1.1. Kişisel Bakım ve Temizlik Becerileri
	1.2. Beslenme Becerileri
	1.3. Giyinme Becerileri
	2. EV İÇİ BECERİLERİ
	2.1. Oda Kullanım Becerileri
	2.2. Ev Temizliği Becerileri
	2.3. Çamaşır Yıkama ve Giysilerin Bakımı
	2.4. Mutfak Becerileri
	3. SAĞLIKLI YAŞAM BECERİLERİ
SERBEST ZAMAN ALANI	4. TOPLUMSAL UYUM BECERİLERİ
	5. TÜKETİCİ BECERİLERİ
	1. İŞ-UĞRAŞI ETKİNLİKLERİ
	2. SANAT ETKİNLİKLERİ
	3. FİZİKSEL ETKİNLİKLER
	4. SOSYAL/KÜLTÜREL ETKİNLİKLER
	5. EĞLENCE/OYUN/ETKİNLİKLERİ
	6. KURULUŞ İÇİ YARDIM İŞLERİ

Bireysellik: GYEP kuruluşlarda bakım ve koruma altından bulunan her ZYOB için ayrı ayrı kullanılabilecek uygulama materyallerini içermektedir. Bu yönüyle her birey için bireyselleştirilebilir özellik taşımaktadır.

Uyarlanabilirlik: GYEP farklı bakım ve rehabilitasyon merkezlerinin coğrafi konumlarından, bakım ve koruma altında bulunan bireylerin cinsiyet ve yaş farklılıklarından kaynaklanan özel yapılarına uyarlanabilir olarak tasarlanmıştır.

Disiplinler Arasılık: Resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde farklı meslek gruplarından birçok profesyonel (fizyoterapist, sosyal çalışmacı, psikolog, özel eğitim öğretmeni, sınıf öğretmeni, sosyolog, pratisyen hekim vb.) görev yapmaktadır. Programın hazırlanması aşamasında görev yapan farklı mesleklere sahip çalışanların görüşlerine önem verilmiştir.

1.6. Programın Hedef Kitlesi

GYEP'in hedef kitesini bakım ve koruma altında bulunan, örgün eğitim hizmetlerinden yararlanamayan ya da kısıtlı olarak yararlanabilen, günlük yaşam becerilerine ve serbest zaman etkinliklerine gereksinimleri olan yaşamının bir döneminde zihin yetersizliği tanısı almış 18 yaş ve üzerinde olup resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde bulunan yetişkin bireyler oluşturmaktadır.

1.7. Programın Uygulanması İle İlgili Açıklamalar

Resmi bakım ve rehabilitasyon merkezleri ZYOB'lerin yaşamlarına devam ettikleri bir kuruluş olmakla birlikte ZYOB'ler için bir ev niteliği taşımaktadır. Bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışanlar ise bazı durumlarda ZYOB'ler için bir aile bireyi yerine geçebilmektedir. Bu açıdan aileleri yanında yaşamına devam eden ZYOB'lerin edinebilecekleri beceriler ile bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin edinebilecekleri beceriler farklılık gösterebilmektedir. Ayrıca gereksinim duyulan beceriler her birey ve kuruluş için farklılık gösterebilmektedir. Bu nedenle programın uygulayıcısı olacak personellerin rolleri izleyen satırlarda belirtilmiştir.

GYEP Kapsamında Özel Eğitim Öğretmenleri

- a. Kuruluşuna uygun olarak GYEP'nın içeriğini uyarlamak
- b. Kuruluş personellerine kendi mesleki alanlarına göre GYEP kapsamında görev dağılımı yapmak
- c. Gerekli araç/gereç ve donanım gereksinimlerini belirlemek
- d. Yardımcı eğitim personeline (bakım elemanı) ve diğer tüm kuruluş personeline program danışmanlığı yapmak
- e. ZYOB'lerin program doğrultusunda öğretim ve değerlendirmelerini yapmak
- f. GYEP'in kuruluşlarda koordinasyonunu sağlamakla görevlidir.

GYEP Kapsamında Meslek Elemanları

- a. Özel eğitim öğretmeni/uzmanı ile birlikte ZYOB'lerin değerlendirmelerini gerçekleştirmek
- b. Grup sorumluluklarında bulunan ZYOB'lere kendi uzmanlık alanları ile ilgili konularda serbest zaman etkinlikleri planlamak
- c. Programın koordinasyonunu sağlamak ve sürecin denetlemesini yapmakla görevlidir.

GYEP Kapsamında Alan Öğretmeni, Usta Öğretici

- a. ZYOB'leri serbest zaman etkinlikleri alanında değerlendirmek
- b. Serbest zaman etkinliklerine yönelik olarak fiziksel ortam, araç/gereç ve yardımcı personel (bakım elemanları) konusunda değerlendirmeler yapmak
- c. Serbest zaman etkinliklerine yönelik zaman planı yapmak
- d. Kendi serbest zaman birimlerinde (sınıf/oda/atölye) ZYOB'lerin etkinliğe aktif katılımlarının sağlanması ile görevlidir.

GYEP Kapsamında Bakım Elemanları

- a. ZYOB'leri öğretim oturumuna hazırlamak
- b. Öğretimin yapılacağı eğitim ortamını hazırlamak
- c. Serbest zaman etkinlik biriminde ZYOB'lerin gözetim ve bakımlarının sağlanması
- d. Planlanan beceri uygulamalarını özel eğitim öğretmeni koordinesinde gerçekleştirmek
- e. Özel eğitim öğretmenine beceri öğretim sürecinde yardımcı olmak ve ilgili talimatlara uymakla görevlidir.

GYEP Kapsamında Yöneticiler

- a. GYEP'in kuruluşlarda uygulanması için personel görevlendirmek
- b. GYEP konusunda koordinasyon toplantıları düzenlemek
- c. Diğer kurum, kuruluş ve sivil toplum örgütleri ile GYEP kapsamında ortak etkinlikler organize etmekle görevlidir.
- Öğrenme alanlarında yer alan kazanımlar bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin özellikleri ve gereksinimleri doğrultusunda kuruluş içerisinde ve dışında bağımsız yaşama ulaşmalarını sağlayacak nitelikte belirlenmiştir.
- Öğrenme alanlarında belirtilen kazanımların gerçekleşebilmesi için bakım ve rehabilitasyon merkezlerinin kapasitelerine göre her 10 ZYOB için bir özel eğitim öğretmeni ve gereken sayıda yardımcı özel eğitim personeli (bakım elemanı) istihdam edilmesi/görevlendirilmesi gerekmektedir.
- Serbest zaman etkinliklerinin uygulanabilmesi için görsel sanatlar öğretmeni, müzik öğretmeni, beden eğitimi öğretmeni, el sanatları öğretmeni, iş-uğraşı terapisti/ergoterapist ve usta öğreticilerden organize edilecek etkinliğin içeriğine göre yeterli sayıda istihdam edilmesi/görevlendirilmesi gerekmektedir.

- Öğrenme alanlarında belirtilen kazanımların gerçekleşebilmesi için bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde özel eğitim öğretmeni, alan öğretmenleri ve yardımcı personellerin çalışmalarını gerçekleştirebilecekleri yapılandırılmış eğitim ortamları, materyal ve donanım sağlanması gerekmektedir.
- Bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde görev yapan meslek elemanlarının GYEP'in kendi kuruluşlarına, kuruluşlarında bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lere uyarlanması konusunda mesleki alanlarında görüş bildirmeleri programın etkililiğini artıracaktır.
- Özel eğitim disiplinler arası bir bilim alanıdır. Bu nedenle kuruluştaki çalışan tüm meslek elemanları programın uygulanmasında ekip çalışmasına özen göstermelidir.
- Eğitsel amaçlar ve serbest zaman etkinlikleri bireyin gelişimsel özelliğine ve ilgisine uygun olarak, kolaydan zora doğru sıralanmalıdır.
- Öğrenme alanlarında yer alan kazanımlar edinim, akıcılık, kalıcılık ve genelleme aşamaları dikkate alınarak çalışılmalıdır.
- Programın genellemesinin sağlanması adına öğrenme alanlarında yer alan becerilerin yapılandırılmış ortamların yanı sıra doğal ortamlarda da öğretimi yapılmalıdır.
- GYEP'in işlevselliğini artırmak için ZYOB'lere doğrudan ve dolaylı olarak fayda sağlayabilecek diğer kurum, kuruluş ve sivil toplum örgütleriyle işbirliği sağlanmalıdır.

1.8. Ölçme ve Değerlendirme Yaklaşımı

GYEP ZYOB'lere bağımsız yaşam becerileri kazandırmayı ve bireylerin serbest zaman etkinliklerine işlevsel katılımını hedeflemektedir. Programın genel çerçevesi beceri öğretimi odaklı olmasına karşın serbest zaman etkinliklerinin tamamı becerilerden oluşmamakta bir kısım etkinliklere ZYOB'ler bir beceri öğretimine gerek kalmaksızın katılabilmektedir.

Ölçme ve değerlendirme işlemi kitabımızın ekler bölümünde yer alan *Öğretim Sonrası Değerlendirme Form*'larında yer alan bağımsız gerçekleştirilen basamak sayısı ve gerçekleştirilen basamak yüzdeleri aracılığıyla yapılacaktır. Ayrıca kuruluşlarda görev yapan özel eğitim öğretmenleri ilgili form üzerinden ZYOB'lerin değerlendirmelerini öğretim süreci sonunda uygulamacıdan bağımsız olarak da alabilirler.

1.9. Programın Kuramsal Temelleri

Programın yapısında ve içeriğinde yer alan özel eğitim alanı ve zihin yetersizliği ile ilgili temel bilgiler izleyen biçimde sunulmaktadır.

1.9.1. Özel eğitim

Özel eğitim, özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitim ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için özel olarak yetiştirilmiş personel, geliştirilmiş eğitim programları ve yöntemleri, bu bireylerin tüm gelişim alanlarındaki özellikleri ile akademik disiplin alanlarındaki yeterliliklerine dayalı olarak uygun ortamlarda sürdürülen eğitim olarak tanımlanmaktadır [8].

1.9.2. Zihin yetersizliği olan birey

Zihin yetersizliği olan birey, zihinsel işlevler bakımından ortalamanın iki standart sapma altında farklılık gösteren, buna bağlı olarak kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde eksiklikleri ya da sınırlılıkları olan, bu özellikleri 18 yaşından önceki gelişim döneminde ortaya çıkan ve özel eğitim ile destek eğitim hizmetlerine ihtiyaç duyan bireyi ifade eder [8].

1.9.3. Öğrenme öğretme süreci

Öğrenme en yalın haliyle davranışlarda gözlemlenen kalıcı izli değişikliklerdir [9]. Bireyler öğrenme yoluyla bilgi, beceri, tutum ve değerler kazanırlar [9]. Öğrenmenin istendik değişikliklerle gerçekleşebilmesi için öğretme eylemine gereksinim vardır. Öğretme, öğrenmeyi sağlama ve kılavuzlama faaliyetidir [10]. Öğretme etkinliklerinin eğitim kurumlarında planlı, kontrollü ve örgütlenmiş faaliyetler olarak gerçekleştirilmesine öğretim denilmektedir [11].

1.9.4. Öğretimin planlanması

Programın işlevsel bir şekilde yürütülmesi için öğrenme - öğretme süreçlerinin etkili ve verimli bir şekilde planlanması gerekmektedir. Bu nedenle izleyen satırlarda yer alan aşamaların gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

- Öğrenme ve öğretme sürecinde uygun strateji, yöntem, araç gereç, materyaller ve ortam öğretim öncesinde seçilmelidir.
- Öğrenme ve öğretme süreci planlanırken bireyin performans düzeyi, kişisel özellikleri ve öğrenme şekilleri dikkate alınmalıdır.

- Programda yer alan hedef davranışların bireyin performansına göre kolaydan zora, somuttan soyuta doğru aşamalı olarak hazırlanmasına ve uygulanmasına dikkat edilmelidir.
- ZYOB'in etkili ve verimli öğrenebilmesi, kalıcılık ve genelleme sağlanabilmesi için öğretim etkinlikleri ve ortamları çeşitlendirilmelidir.
- Öğretim planı gerektiğinde konu, süre ve uygulamada değişiklikler yapılabilecek esneklikte olmalıdır.

1.9.5. Öğretim yaklaşımları

Dünyada ve ülkemizde ZYOB'lerin eğitimlerinde öğretmenler ve uygulamacılar için her geçen gün yapılan araştırmalarla etkililiği ve verimliliği artırılan sistematik öğretim yöntemleri kullanılmaktadır. Özel eğitimde genel eğitimde kullanılanların yanı sıra izleyen satırlarda açıklanan öğretim yöntem, teknik ve yaklaşımları kullanılmaktadır.

1.9.5.1. Uygulamalı davranış analizi

Uygulamalı davranış analizi, sosyal açıdan önemli davranışlar üzerinde etkili olan çevresel etmenleri bilimsel yollarla belirleyen ve bir davranış teknolojisi geliştirerek uygulama ortamlarında davranışları kontrol altına almayı amaçlayan yaklaşımdır [18]. Uygulamalı davranış analizinin özel eğitim alanında en basit kullanım yönergesi, bir davranışın ardından hoşça giden bir uyaran sunulması davranışın ileride tekrarlanma olasılığını artırır ve bir davranışın ardından hoşça gitmeyen bir uyaran sunulması o davranışın ileride tekrarlanma olasılığını azaltır varsayımdır [18]. Ayrıca uygulamalı davranış analizi her davranışın bir öncülü ve sonucu olduğu hipotezine dayanır. Davranışın öncülü davranıştan önce gerçekleşen ve davranışın olmasını sağlayan ya da zemin hazırlayan olay ya da durumlardır. Davranışın sonucu ise davranıştan sonra gerçekleşen ve davranışın ileride tekrarlanma olasılığını artıran ya da davranışı ortadan kaldıran uyaranlardır [19]. Uygulamalı davranış analizinin çalışma alanına giren davranışlar toplumsal açıdan önemli olmalıdır (uygulamalılık), davranış gözlenebilir ve ölçülebilir olmalıdır (davranışsalılık), neden-sonuç ilişkisi ortaya konulmalıdır (analitiklik), yinelenabilir olmalıdır (teknolojiklik), kavramsal bütünlük içermelidir (sistematik bütünlük), elde edilen davranış değişikliği farklı durum ve ortamlara genellenebilir olmalıdır (genellenebilirlik) ve kazandırılması istenilen davranışta istendik değişiklik elde edilmelidir (etkililik) [25]. Uygulamalı davranış analizi yaklaşımına dayalı öğretim yöntemlerinden bir de doğrudan öğretim yöntemidir.

1.9.5.2. Doğrudan öğretim yöntemi

Doğrudan öğretim olarak adlandırılan yapılandırılmış öğretim uygulamaları, becerilerin daha küçük basamaklara bölünmesi ve öğretmenin yardımının giderek azaltılarak bireylerin becerileri bağımsız gerçekleştirmesine olanak sağlayan öğretim yöntemidir [12]. Doğrudan öğretim, model olma (kazandırılacak becerinin nasıl gerçekleştirileceği ile ilgili model olunarak ipucunun verilmesi), rehberli uygulamalar (becerinin bağımsız olarak uygulanması için ipuçlarının azaltılarak dönüt ve düzeltmelere yer verilmesi) ve bağımsız uygulamalar (kalıcılığı sağlamak için alıştırma ve tekrarların yapılması) basamaklarından oluşan ve kalıcılığı sağlamak için tekrarlanan alıştırma ve tekrarların yapıldığı öğretim uygulamasıdır [13]. Ayrıca doğrudan öğretim yöntemi “tümdengelim yöntemi” olarak da adlandırılmaktadır [14]. Doğrudan öğretimde programın tasarlanması; (a) genellemeyi teşvik edici içerik analizi, (b) öğretim ifadelerinin yanı sıra öğretimin hangi sırayla yapıldığını ve örneklerin nasıl sunulduğunu açıklayan iletişim, (c) öğretmenlerin ne yapması/söylemesi gerektiğini ve öğrencilerden nasıl karşılıklar beklendiğini net olarak ortaya koyan doğrudan öğretim formatları, (d) bir strateji öğretilmeden önce önkoşulların öğretilmesi, becerilerin zorluk derecelerine göre kolaydan zora göre sıralanması ve (e) net yanıtlar verilmesini sağlayacak şekilde yapılacak etkinliklerin sıralarının planlanması basamaklarını içermektedir [15].

1.9.5.3. Yanlıştır öğretim yöntemleri

Yanlıştır öğretim, beceri ve kavramları en iyi biçimde öğrenmenin öğretim sırasında yapılan hatalarla değil, öğretim sırasındaki olumlu yanıtlar ve alıştırma ve alıştırma aracılığıyla gerçekleştiği varsayımından hareket edilerek geliştirilmiş bir yöntemdir [16]. Yanlıştır öğretim yöntemleri aynı zamanda oldukça sistematik ve yapılandırılmış biçimde sunulan doğrudan öğretim süreçleridir [17]. Yanlıştır öğretim yönteminin uygulanabilmesi için üç temel önkoşulun gerçekleştirilmesi gerekmektedir: (a) Öğretmen, öğreteceği beceriyi öğrencinin kapasitesini dikkate alarak belirlemeli ve sunmalıdır. (b) Öğretmen, gerekli durumlarda beceri analizi yapmalı ve becerinin bir kerede sadece küçük bir bölümünün öğretilmesini amaçlamalıdır. (c) Öğretmen, öğrencinin öğrenmesini kolaylaştırıcı model ipucu gibi değişik öğretim stratejilerini uygulayabilir olmalıdır [18]. Yanlıştır öğretim yöntemlerinin birden fazla türü olmasına karşın uygulamacıların özel eğitim alanında eğitim almadıkları düşünülerek ve uygulama kılavuzundaki anlatım içerikleri ile bağlantılı olarak kitabımızda (a) eşzamanlı ipucuyla

öğretim, (b) ipucunun giderek artırılmasıyla öğretim yöntemleri hakkında bilgi sunulmaktadır.

1.9.5.3.1. Eşzamanlı ipucuyla öğretim

Eşzamanlı ipucu ile öğretimde hedef uyarının hemen ardından kontrol edici ipucu sunulur ve bireyden kontrol edici ipucunu model alması beklenir.

Öğretmen: Süleyman bu hangi duyu organımız? Göster.

Öğretmen: Süleyman bu bizim burnumuz.

1.9.5.3.2. İpucunun giderek artırılmasıyla öğretim

En düşük düzeyde ipucu sunma olarak da bilinen bu yöntem, bireyin doğru tepkide bulunmasını sağlayacak en düşük düzeyde ipucu sunulmasıyla öğretime başlayarak gerektiğinde ipucunun türünü ve yoğunluğunu artırarak bireyin bedeni üzerinde daha fazla etkisi olan ipucuna geçilmesidir [17].

1.9.6. Beceri öğretimi uygulamaları

Özel eğitimde bir becerinin öğretimini gerçekleştirebilmek için geliştirilmiş beceri analizi yaklaşımları bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar aynı zamanda analiz sonrasında öğretim uygulaması olarak da kullanılabilir.

1.9.6.1. İleri zincirleme

İleri zincirleme ile öğretilecek becerinin belirlenmesi sonrasında beceriyi bağımsız olarak gerçekleştirecek şekilde her bir basamağın gerçekleştirilmesine yönelik önce yapılan beceri basamağından sonra yapılan beceri basamağına doğru beceri basamakları yazılarak beceri analizi oluşturulur. Öğretim yapılırken ilk işlem basamağı (birinci temel beceri) üzerinde durulup diğer işlem basamaklarının (diğer temel becerilerin) öğretimi yapılmaz. Birey, ilk işlem basamağını bağımsız olarak gerçekleştirdikten sonra ikinci işlem basamağına geçilir [4,14]. Diğer bir ifadeyle öğretilmek istenilen becerinin basamakları önce yapılandan sonra yapılan doğru sıralanarak beceri analizi oluşturulur. Her seferinde bir basamağın öğretimi yapılır.

1.9.6.2. Tersine zincirleme

Tersine zincirlemede de ileri zincirleme yönteminde olduğu gibi öğretilecek becerinin belirlenmesi sonrasında en son yapılan beceri basamağından ilk yapılan beceri basamağına doğru beceri basamakları yazılarak beceri analizi oluşturulur. Öğretim yapılırken son işlem basamağı üzerinde durulur. Diğer işlem basamaklarının öğretimi

yapılmaz. Birey son beceri basamağında bağımsızlığa ulaşınca sondan bir önceki beceri basamağının öğretime geçilir. Her oturumda bireyin bağımsız gerçekleştirdiği basamakları da yaparak beceriyi tamamlaması istenir [4,14].

1.9.6.3. Tüm beceri

Tüm beceri yönteminde bütün beceri basamakları bir seferde ve bir arada öğretilir. İleri ve tersine zincirleme de olduğu gibi beceri alt beceri basamaklarına ayrılarak öğretilecek becerinin analizi yapılır. Sonrasında becerinin en fazla ipucuyla gerçekleştirilmesinden en az ipucu ile gerçekleştirilmesine kadar öğretim sürdürülür. Bu yöntemin uygulanması sırasında becerinin bütün işlem basamakları için öğretim yapılır. Her öğretim oturumunda beceri basamaklarındaki ipuçları yavaş yavaş çekilerek becerinin tümü gerçekleştirilmeye çalışılır.

1.9.7. Öğretimde kullanılan ipuçları

Özel eğitim alanında yapılan öğretim çalışmalarında ve özellikle beceri öğretim etkinliklerinde öğrenci/bireylere sistematik olarak çeşitli ipuçları sunulmaktadır. İpucu, bireyin tepkide bulunmasından önce uygulamacı tarafından bireyin doğru tepkide bulunma olasılığını artırmak üzere sunulan uygulamacı yardımıdır [20]. Özel eğitim alanında kullanılan ipuçları genel olarak; sözel ipucu, model ipucu ve fiziksel ipucunu içerir. İpuçlarının kullanımları kitabın uygulama kılavuzu bölümünde ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

2. BÖLÜM

UYGULAMA KILAVUZU

Uygulama kılavuzu olan bu bölümde, Cavkaytar'ın (1998) doktora tezinde geliştirdiği Özbakım ve Ev İçi Becerilerinin Öğretimi El Kitabı'nda kullanılan formlardan uyarlamalar yapılmıştır.

Bu bölümde bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin gereksinimleri olan **Günlük Yaşam Becerileri** ve **Serbest Zaman Etkinlikleri** hakkında **GYEP'in** uygulanması çerçevesinde uygulama örneklerini içeren bilgiler sunulmaktadır.

2.1. Günlük Yaşam Becerileri

Normal gelişim gösteren bireylerin gelişimlerine paralel olarak doğal yollarla edindikleri günlük yaşam becerilerine, bakım ve koruma altında olan ZYOB'lerin de hem kuruluş içerisinde hem de kuruluş dışındaki yaşamlarında bağımsız olabilmeleri için gereksinimleri vardır.

Tablo 2.1. *Günlük yaşam becerileri alt alanları*

GÜNLÜK YAŞAM BECERİLERİ				
Özbakım Becerileri	Ev İçi Beceriler	Sağlıklı Yaşam Becerileri	Toplumsal Uyum Becerileri	Tüketici Becerileri

Tablo 2.1.'de görüleceği üzere günlük yaşam becerileri (a) özbakım becerileri, (b) ev içi beceriler, (c) sağlıklı yaşam becerileri, (d) toplumsal uyum becerileri, (e) tüketici becerileri olarak beş alt temel beceri alanına ayrılmaktadır.

Günlük yaşam becerilerinin kazandırılması ZYOB'e kendi yaşam alanı içerisinde bağımsız bir yaşam sunarken ZYOB'e bakım hizmeti sunan kişinin de iş yükünü büyük ölçüde azaltacaktır. Bu açıdan günlük yaşam becerileri öğretiminin hem ZYOB hem de bakım hizmeti sunan personel açısından büyük bir önemi bulunmaktadır.

2.1.1. Özbakım becerileri

Özbakım becerileri, günlük yaşam becerileri alanının en önemli alt öğrenme alanlarından biridir ve (a) kişisel bakım-temizlik becerileri, (b) beslenme becerileri, (c) giyinme becerileri bölümlerinden oluşmaktadır. ZYOB'lere özbakım becerilerini kazandırıldığında başkalarına bağımlı olmadan giyinme, yemek yeme ve kişisel bakım becerilerini yerine getirebileceklerdir. Bu durum hem bireyin bağımsız yaşamına katkı sağlarken bakım hizmeti veren personelin iş yükünün son derece azalmasını sağlayacaktır. Özbakım becerilerinin alt alanları Tablo 2.2.'de sunulmaktadır.

Tablo 2.2. *Özbakım becerileri alt alanları*

Özbakım Becerileri		
Kişisel Bakım ve Temizlik Becerileri	Beslenme Becerileri	Giyinme Becerileri

2.1.2. Ev içi beceriler

Ev içi beceriler Tablo 2.3.'de görüldüğü üzere (a) oda kullanım becerileri, (b) ev temizliği becerileri, (c) çamaşır yıkama ve giysilerin bakımı ve (d) mutfak becerileri alt beceri alanlarından oluşmaktadır.

Tablo 2.3. *Ev içi becerileri alt alanları*

Ev İçi Beceriler			
Oda Kullanım Becerileri	Ev Temizliği Becerileri	Çamaşır Yıkama ve Giysilerin Bakımı	Mutfak Becerileri

Bakım ve koruma altında olan ZYOB'lerin pek çoğu kuruluşlar içerisinde kendi yaşam alanlarını oluşturmaktadır. Kuruluşlarda kendi odaları, dolapları, yatakları bulunmaktadır. Günlük yaşam becerilerinin alt alanı olan ev içi becerilerin bakım ve koruma altında olan ZYOB'ler tarafından bağımsız gerçekleştirilmesi merkezlerdeki iş yükünü azaltırken ZYOB'lerin benlik duygusu gelişimine de katkıda bulunacaktır.

2.1.3. Sağlıklı yaşam becerileri

ZYOB'lerin sağlıklı yaşam alanında kazanacakları beceriler kendi bireysel sağlıklarını korumaya yardımcı olurken toplu yaşam alanı olan kuruluşlarda bulaşıcı hastalıkların yayılmasını da önleyecektir. Ayrıca ZYOB'lerin ilerde merkezden ayrılıp yalnız kalabilme durumlarında temel sağlık gereksinimlerini gidermelerini sağlayacaktır.

2.1.4. Toplumsal uyum becerileri

Bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'ler toplumdan uzak ve ayrı olarak görülseler de toplumsal bilgi ve becerilere diğer insanlar gibi gereksinimleri vardır. Toplumsal uyum alanında edinecekleri beceriler bakım ve koruma altında olan ZYOB'lerin serbest zamanlarını kendi ilgileri doğrultusunda değerlendirmelerine yardımcı olurken reddetme davranışı edinmelerini ve karşısındaki kişilerin ifadelerine uygun tepkiler vermelerini sağlayabilecektir. Ayrıca bireyin kuruluş dışı etkinliklerde toplumsal alanlarda uygun davranmasına katkı sağlayacaktır.

2.1.5. Tüketici becerileri

Bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin kullanımları için her ay ödenen harçlıkları bulunmaktadır ve birçok birey için alışveriş yapmak motive edici bir davranıştır. ZYOB'lere tüketici becerilerinin kazandırılması bireyi motive ederken aynı zamanda özgüven gelişimine de katkı sağlayacaktır.

2.2. Öğretim Öncesi Hazırlıklar

Bu bölümde günlük yaşam becerilerinin öğretimi ile ilgili olarak; bireyin durumunu (performans) belirleme, öğretim sürecinde kullanılacak ödülleri belirleme ve öğretim çalışmalarını planlama konuları ile ilgili olarak bilgiler verilecektir.

2.2.1. Bireyin durumunu (performans) belirleme

ZYOB'in performansının belirlenmesi kuruluştaki bulunan meslek elemanı eğer varsa özel eğitim öğretmeni tarafından ZYOB'e hizmet veren bakım elemanının görüşü alınarak yapılmalıdır. Günlük yaşam becerilerinin alt beceri alanlarından oluştuğunu önceki bölümlerde açıklanmıştır. Öğretim için sınıflandırılmış bu alt beceri alanları da farklı becerilerden oluşmaktadır. Bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'e hangi beceriyi öğreteceğimize karar vermemiz için ilk olarak, bireyin hangi beceriyi gerçekleştirip gerçekleştiremediğine karar vermemiz gerekmektedir. Bir diğer önemli konu ise bu becerilerin hangi sırayla öğretileceğidir. İzleyen satırlarda bu aşamaların nasıl gerçekleştirileceği açıklanmaktadır. Öğretim çalışmalarına başlamadan önce yapacağımız hazırlıklarda kitabımızın sonunda ekler bölümünde yer alan formlar ve çizelgeler kullanılacaktır. Bu nedenle öğretimini yapacağımız ZYOB sayısı kadar ilgili formlardan çoğaltmanız ve uygun şekilde doldurmanız gerekmektedir.

2.2.2. Bireyin gerçekleştiremediği becerileri belirleme

Bireyin gerçekleştiremediği günlük yaşam becerilerin belirlenmesi için kitabımızın eklerinde yer alan (Ek-1) *Günlük Yaşam Becerileri Belirleme Formu*'nu kullanacağız. İlgili form üzerinde günlük yaşam becerileri ve alt beceriler yer almaktadır. Beceriler kuruluşlarda yaşamlarına devam eden ZYOB'lerin gereksinimleri göz önünde bulundurularak, bakım elemanları, meslek elemanları ve yöneticilerin görüşleri alınarak oluşturulmuştur. Beceri/davranışların başlangıcına “[...]” boşluğu eklenmiştir. Bu boşluk ZYOB'in beceriyi bağımsız gerçekleştirmesine göre [+], beceriyi bağımsız gerçekleştirememesine göre [-] olarak işaretleyiniz. Ayrıca her alt beceri alanının

sonunda boş bırakılan alanlara eğer varsa ZYOB'in gereksinimi olduğunu düşündüğünüz ancak listelerde yer almayan beceriyi ekleyebilirsiniz.

Formda listelenen beceri/davranışları tek tek okuyunuz, ZYOB'in beceriyi gerçekleştirme durumuna göre ilgili işaretlemeleri yapınız, bireyin ek bir yetersizlik durumu nedeniyle gerçekleştiremeyeceği ya da cinsiyetine uygun olmayan becerilerin üstünü çizebilirsiniz. ZYOB'in beceriyi bir başkasının yardımına ihtiyacı olmadan gerçekleştirebilme durumu konusunda tereddüt yaşadığınız durumlarda kuruluştaki çalışan başka bir meslek elemanı veya bakım elemanından görüş alabilirsiniz ya da ZYOB'in ilgili beceriyi gerçekleştirmesini isteyip ona müdahale etmeden gözlemleyip işaretlemelerinizi buna göre yapabilirsiniz.

ZYOB'in bağımsız olarak gerçekleştirebildiği ve gerçekleştiremediği beceri/davranışları belirledik. Şimdi ZYOB'in gerçekleştiremediği becerilerin bir listesini yapalım. Bunun için kitabımızın ekler bölümünde yer alan *(Ek-2) ZYOB'in Gerçekleştiremediği Beceriler Formu* 'nu kullanacağız. Önceki listemizde bağımsız olarak gerçekleştirilmeyen, [-] işareti koyduğumuz becerileri alt alta yazalım.

2.2.3. Becerilerin öğretim sırasını belirleme

ZYOB'in gerçekleştiremediği beceriler listesini oluşturduk, bu liste bireyin yeterliliklerine göre kısa ya da uzun olabilir. Listede yer alan becerilerin hepsini birden ZYOB'e öğretmemiz mümkün olmayacaktır. Bu nedenle becerileri sıralamamız gerekmektedir. Becerileri sıralarken önceliklerine göre değerlendirmeliyiz. Bu değerlendirmeyi yaparken becerinin günlük yaşamda kullanım sıklığı, önemi, bireyin kendi yaşam alanında beceriye gereksinim düzeyini göz önünde bulundurmalıyız.

Örneğin el yıkama becerisi ZYOB'in hem kendi sağlığı hem de merkezde bulunan diğer bireylerin sağlığı açısından son derece önemli bir beceridir. ZYOB tuvalet ihtiyacını giderdikten sonra, yemek yedikten sonra ve gün içerisinde rutin olarak ellerini yıkamalıdır. Beceriyi gerçekleştiremediği durumlarda çeşitli mikrop ve bakterileri diğer insanlara ve diğer insanların dokunduğu yerlere bulaştırması kaçınılmaz bir durumdur. Bu nedenle ZYOB'e öğretilecek becerilerin sıralaması yapılırken sakal tıraşı olma becerisinin, el yıkama becerisinden önce öğretilmesi doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Burada dikkat edilecek bir diğer konu ise bazı becerilerin diğer becerilerin önkoşulu olmasıdır. Örneğin düğme ilikleme/açma becerisi, gömlek giyme becerisinin

önkoşuludur. Bu nedenle beceri öğretim sıralaması yapılırken düğme ilikleme/açma becerisi öğretilmeden gömlek giyme becerisi öğretilmez.

Beceri sıralaması yapılırken bu konular göz önünde bulundurularak ve bir uzmandan (özel eğitim öğretmeni) destek alınarak, beceriler ZYOB'in yaşam alanı ve uzman görüşü göz önünde bulundurularak öncelik sırasına konulmalıdır.

Anlatılan aşamaları gerçekleştirirken kitabımızın ekler bölümünde yer alan (Ek-3) *ZYOB'in Gerçekleştiremediği Becerileri Sıralama Formu*'nu kullanabilirsiniz. İlgili formda becerileri alanları alt bölümlere ayrılmış şekilde sunulmaktadır. Bu aşamayı gerçekleştirmemizle birlikte ZYOB'e hangi becerileri nasıl bir sıralamayla öğreteceğimizi belirlemiş olduk.

2.3. Ödülleri Belirleme

Tüm insanlar gibi ZYOB'ler de kendilerine hoşlarına giden bir yiyecek verilmesinden, güzel sözler işitmekten, kendilerine gülümsenilmesinden ve eğlenecikleri etkinliklere katılmaktan hoşlanırlar. ZYOB'in hoşuna giden bu tür durumları öğretim için işlevsel olarak kullanabiliriz ve bu tür durum ve kavramların hepsini ödül olarak adlandırabiliriz.

İnsanlar davranışları sonucunda ödüllendirildiklerinde ileride aynı davranışı sergileme olasılıkları verilen ödülün aldıkları haz ile orantılı olarak artacaktır. Öğretim sürecinde bu kuraldan önemli ölçüde yararlanabiliriz. İnsanların hoşlandıkları ödülleri bireysel farklılıklar gösterebilmektedir ve aynı insanlar farklı zaman ve ortamlarda farklı ödülleri tercih edebilmektedirler. ZYOB'e sunacağımız ödülleri öğretim öncesinde belirlememiz ödüllendirme işleminin başarılı olmasını sağlayacaktır. Bu aşamada bize yardımcı olması amacıyla kitabımızın ekler bölümünde yer alan (Ek-4) *Ödül Belirleme Formu*'nu kullanabiliriz. Formda yer alan ödülleri türlerine göre 4 alt gruba ayrılmıştır. İlgili formda yer alan ödüllere ZYOB'e uygun olanlara [X] işareti koyabiliriz ve listede yer almayan ama ZYOB için ödül olarak kullanılabilecek durum ya da nesneleri her bölümün altında yer alan boşluklara ekleyebiliriz. İşaretleme yaparken her ödül türünden işaretlemeye özen göstermeliyiz. Güçlük yaşadığımız durumlarda eğer kendini ifade edebiliyorsa ZYOB'in görüşünü alabilir, diğer meslek elemanları ve bakım elemanlarının görüşlerini alabilirsiniz. Ayrıca burada yiyecek/içecek ödülleri konusunda kuruluşunuzda bulunan sağlık personelinin ZYOB'in alerji durumu ve hastalıkları konusunda görüş almayı unutmayınız.

Çalışmalarımızda kullanmamız için işaretlediğimiz ödülleri ZYOB'lerin en çok hoşlandığından başlayarak sıralamamız gerekmekte, bunun için kitabımızın ekler bölümünde yer alan *(Ek-5) Öncelikli Olarak Tercih Edilen Ödüller Formu'* nu kullanacağız. Her bir ödül türü için bireyin en çok tercih edeceği ödülü ilgili form üzerinde sıralayın. Böylece çalışmalarımızı yaparken kullanacağımız ödüllerin bir listesini de oluşturmuş olduk.

2.4. Öğretimi Planlama

ZYOB'le yapacağımız uygulamaları gerçekleştirirken öğretimi öncesinde planlamamız gerekmektedir. Bu planlamanın içerisinde; hangi beceriyi kuruluşun hangi bölümünde öğreteceğimiz, hangi beceriyi ne amaçla öğreteceğimiz, hangi araç/gereçleri kullanacağımız ve beceriyi hangi basamaklardan geçerek öğreteceğimiz aşamaları yer almaktadır. Bu amaçla kitabımızın ekler bölümünde yer alan *Öğretim Sonrası Değerlendirme Form'*larından faydalanabiliriz.

Öğretim Sonrası Değerlendirme Formları üç bölümden oluşmaktadır; birinci bölümde ZYOB'in, özel eğitimcinin, bakım elemanının isimleri, becerinin ismi, çalışmanın amacı ve yeri, kullanılacak araç/gereçler yer almaktadır. İkinci bölümde çalışılacak becerinin analiz edilmiş basamakları yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise oturumlar, tarih ve ilgili işaretlemeler yer almaktadır. İlgili formu doldururken ZYOB alanına öğretim yapacağımız bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'in ismini, özel eğitimci alanına kuruluştaki çalışan ve öğretimi koordine eden özel eğitim öğretmenin ismini veya meslek elemanının ismini, bakım elemanı alanına uygulamayı yapacak bakım elemanının ismini yazmalıyız. Formlarda her bir beceri için araç/gereç alanına öğretimde kullanacağımız nesnelerin isimleri, çalışma yeri bölümüne becerinin türüne göre çalışacağımız yer ve çalışmanın amacı bölümüne beceri öğretimiyle bireyin neyi/neleri yapabilir duruma geleceğini öncesinde yazılmalıdır. ZYOB'i değerlendirirken *(EK-1) Günlük Yaşam Becerileri Belirleme Formu'*nda olmayan ya da kitabın ekler bölümünde yer almayan beceriler için izleyen satırlarda yer alan aşamaları takip ederek *(EK-6) Doldurulmamış Öğretim Sonrası Değerlendirme Formu'*nu doldurmalıyız.

2.4.1. Çalışmanın amacı

ZYOB'e öğreteceğimiz beceriyi belirledik sonraki adım olarak öğreteceğimiz becerinin amacını yazmalıyız. Çalışmanın amacı beceri öğretimiyle bireyin neyi/neleri yapabilir duruma geleceğinin anlaşılır bir şekilde yazılmasıdır. Amaç yazarken

ifadelerimizin “tutar, uzatır, yapar, yıkar” gibi açık ve net bir şekilde yazılması gerekmektedir.

2.4.2. Çalışmanın yeri

Çalışmayı gerçekleştireceğimiz yerler ZYOB’lerin kendi yaşam alanlarında beceriye uygun ortamlar olmalıdır. Bu şekilde seçeceğimiz yerlerde gerçekleştireceğimiz öğretim uygulamaları ZYOB’in beceriyi kazanmasını kolaylaştıracaktır. Örnek olarak *El Yıkama Becerisi KB-1* formunda çalışmanın ZYOB’in kendi odasında bulunan lavaboda gerçekleştirilmesi planlanmıştır. ZYOB beceriyi bağımsız olarak gerçekleştirdikten sonra genellemenin sağlanabilmesi için kuruluş içinde ve dışında bulunan farklı lavabolarda da bireyin beceriyi gerçekleştirmesine olanak sağlanmalıdır.

2.4.3. Çalışma araç/gereçleri

Çalışmalarımızda kullanacağımız her türlü nesne, makine, cihaz ve malzemeler bizim öğretim materyallerimizi oluşturmaktadır. Günlük yaşam becerilerinin öğretiminde günlük yaşamımızda kullandığımız birçok eşyayı öğretim amacıyla kullanabiliriz. Fakat burada dikkat etmemiz gereken en önemli nokta kullanacağımız araç/gereçlerin sağlam ve ZYOB tarafından da kullanılabilir olmasıdır. Bu nedenle ZYOB’le birlikte yapacağımız çalışma öncesinde gerekli olan araç/gereçleri kontrol etmeliyiz eğer sağlam ya da uygun değilse uygun olanları temin etmeliyiz.

El yıkama becerisi çalışırken; kullandığımız sabununun temiz olması, kaygan olmaması, başlığının basılabilecek büyüklükte olması, musluğun gereğinden fazla ya da az su akıtmaması, yerlerin kaygan olmaması, lavabo alanında iki kişinin rahat hareket edebilmesi yapılacak kontrollere ve ZYOB’e uygunluk konusuna örnek olarak verilebilir.

2.4.4. Beceri basamaklarını oluşturma

ZYOB’e beceri öğretimi yaparken becerinin küçük basamaklara ayrılması diğer bir deyişle analiz edilmesi gerekmektedir. Günlük yaşamda gerçekleştirdiğimiz beceriler de aslında birçok alt beceriden oluşmaktadır. Bu becerilerin doğru sıra ile gerçekleştirilmesi sonucu asıl beceri ortaya çıkmaktadır.

Günlük yaşantımızda sıklıkla yaptığımız işlerden bir tanesi kapı açmaktır. Kapı açmak da birçok alt beceriden oluşmaktadır. Tablo 2.4.’de kapı açma becerisinin alt basamakları sunulmaktadır.

Tablo 2.4. Örnek beceri basamakları

Kapı Açma Becerisi Beceri Basamakları
1. Kapının önünde durur.
2. Kapı koluna sürekli kullandığı elini uzatır.
3. Kapı kolunu açma yönünde bastırır/çevirir.
4. Kapı kolundan tutarak kapıyı ileri doğru iter.

Beceri basamakları o becerinin nasıl gerçekleştirildiği düşünülüp analiz edilerek veya becerinin bizzat gerçekleştirilmesi ya da gerçekleştirilmenin izlenmesi yoluyla oluşturulabilir. Becerinin basamaklara ayrılmasıyla birlikte; öğretimde sistematik bir sıra izleyebilir ve öğretim sonrasında bireyin becerinin ne kadarını gerçekleştirebildiği konusunda bilgi sahibi olabiliriz.

Beceri basamaklarını oluştururken; her bir basamağa numara vermeliyiz, ne çok ayrıntılı nede yüzeysel olarak yazmalıyız, her basamaktaki davranışı tut, çek, bırak şeklindeki ifadelerle somut olarak yazmalıyız. Örnek olarak kitabımızın ekler bölümünde yer alan (EK-7) *Örnek Öğretim Sonrası Değerlendirme Formlarını* inceleyebilirsiniz.

Anlatılanların hepsini dikkate alarak sizde ZYOB’le çalışmaya başlamadan önce öğreteceğimiz beceri (Ek-1) *Günlük Yaşam Becerileri Belirleme Formu*’nda yoksa (Ek-6) *Doldurulmamış Öğretim Sonrası Değerlendirme Formu*’nun ilgili kısımlarını doldurmalı ve öğreteceğiniz becerinin basamaklarını oluşturmalısınız.

Buraya kadar anlatılanlarla birlikte ZYOB’in durumunu nasıl belirleyeceğimizi, öğretimde kullanacağımız ödülleri belirlemeyi ve öğretimi planlama aşamalarını öğrenerek öğretim öncesi hazırlıklar kısmını tamamlamış olduk.

2.5. Beceri Öğretimi

Bu bölümde çalışma zamanları, öğretim öncesi son hazırlıklar, öğretim çalışmalarını ve uygulama konularında bilgi sahibi olmanızı sağlayacak açıklama ve örneklere yer verilmiştir.

2.5.1. Çalışma zamanları

ZYOB’le birlikte yapacağımız beceri öğretimi çalışmalarını bireyin kendi yaşam alanında gerçekleştirdiğimiz gibi bireyin rutin olarak beceriyi gerçekleştirmesi gereken zamanlarda çalışmamız becerinin öğretiminde önemlidir. Zaman planlanması kuruluşlarda görev yapan ve programının koordinesini sağlayan özel eğitim öğretmeni veya meslek elemanı tarafından ZYOB’in ve bakım elemanın uygun olduğu, çalışmanın daha etkili olabileceği düşünülen zaman dilimlerinde yapılmalıdır.

Örneğin el yıkama becerisi öğretimi için yemek önceleri ve sonrası saatleri tercih edebiliriz. Bu şekilde ZYOB'e beceriyi öğretirken aynı zamanda beceriyi hangi zamanlarda uygulayacağını da öğretmiş olur ve günlük yaşamlarına aktarmalarını kolaylaştırmış oluruz.

2.5.2. Öğretim öncesi son hazırlıklar

ZYOB'e beceriyi öğretmeye başlamadan önce yapılması gerekenleri izleyen satırlarda olduğu şekilde gerçekleştirmeliyiz.

- *İlgili Öğretim Sonrası Değerlendirme Form* 'unda yer alan çalışmanın amacı, çalışmanın yeri ve en önemlisi beceri basamakları bölümlerinde eksik olan bir kısım var mı kontrol ediniz.
- Çalışma ortamında ZYOB ve bizim rahat çalışmamızı sağlayacak fiziksel düzenlemeleri yapmalıyız; çalışmamızı aksatacak ya da bizim için işlevse olmayan farklı nesneleri ortamdaki uzaklaştırmalıyız.
- Çalışmada kullanılacak araçları çalışmayı yapacağınız ortama getiriniz ve araçların sağlam olup olmadığını, kullanımında bir sakınca olup olmadığını son kez kontrol ediniz.
- Çalışma sonunda ZYOB'e vereceğimiz ödüllerin çalışma ortamında ama bireyin göremeyeceği bir yerde olmasını sağlayalım. Etkinlik ve oyun içeren ödülleri nasıl sunacağımızı planlayalım.

2.5.3. Öğretim çalışmaları

Öğretim çalışmaları için gerekli hazırlıkların tamamlanmasının ardından öğretimin başlatılması ve öğretim sürecinde de bazı tekniklerin kullanılması gerekmektedir. Öğretim çalışmaları ve kullanılacak teknikler izleyen satırlarda açıklanmıştır.

2.5.3.1. Dikkati sağlama

Bir davranış ya da beceriyi gerçekleştirmenin temel koşulu dikkatin o davranış/beceri üzerine toplanmasıdır. Bunun için öğreteceğimiz becerinin günlük yaşamdaki önemi bireye anlatılabilir ve bireyden beceri hakkında konuşması istenebilir. Ayrıca öğretim sırasında kullanacağımız araç/gereçler bireye tanıtılabiliriz. Bu şekilde yapılacak bir başlangıç ile bireyin dikkati çalışmaya yoğunlaşmış olacaktır.

Çalışma sürecinin herhangi bir aşamasında bireyin dikkati dağılabilir veya başka bir duruma yönelebilir ve bu nedenle birey çalışma konusunda isteksizlik gösterebilir. Bu

durumların oluşmaması için (a) bireyin yorulduğu zamanları gözlemeyip çalışmaya ara vermeliyiz, (b) çalışma ortamından bireyin dikkatini dağıtacak nesne ve kişileri uzaklaştırmalıyız ve (c) bireyin çalışmaya istekli olduğu anları önceden belirleyerek çalışma zaman planımızı buna göre yapmalıyız. Yine de karşılaşılabileceğimiz dikkat sorunlarının üstesinden bireyin başını hafifçe tutup bize bakmasını sağlayarak ve omzuna sırtına hafifçe dokunarak bize bakmasını sağlayarak gelebiliriz. Ayrıca belirtmek gerekir ki bireyi başarı elde ettiği durumlarda ödüllendirmemiz dikkatini çalışmaya yoğunlaştırmasında bize son derece büyük kolaylık sağlayacaktır.

2.5.3.2. Yönerge verme

Öğretimin başlangıcı yönerge vermektir. Yönerge ile bireyden öğreteceğimiz beceriyi yerine getirmesini isteriz. Yönerge verme ile bireye öğreteceğimiz beceri konusunda da açıklama yapmış oluruz. Öğretim sürecine bireyin dikkatini sağladıktan sonra beceriyle ilgili (EK-7) *Öğretim Sonrası Değerlendirme Formu*’nda çalışmanın amacı bölümünde yer alan amaç cümlesini bireye ana yönerge olarak verip başlarız.

Örneğin çalışmanın amacı; “Ellerini üzerinde kir kalmayacak şekilde yıkar.” şeklindedir. Bu amaca göre yönergemiz “Ellerini üzerinde kir kalmayacak şekilde yıka.” şeklinde olmalıdır. Yönergelerimizde bireyin daha kolay anlayabileceği kısa ve net ifadeler kullanmalıyız ve yönergeyi kararlı bir ses tonu ile seslendirmeliyiz. Yönergemizi verip beklemeliyiz ve gerekli olmadıkça yönergeyi tekrarlamamalıyız.

2.5.3.3. İpucu verme

İpucu verme ZYOB’ye neyi nasıl yapacağını hatırlatılmasıdır. ZYOB’le çalışma yaparken bireyin doğru tepkiler vererek beceri/davranışı bağımsız olarak gerçekleştirmesini sağlamak için öğretim esnasında çeşitli ipucu tekniklerinden yararlanmamız gerekmektedir. Başlıca ipucu teknikleri sözel ipucu, model ipucu ve fiziksel ipucu şeklindedir.

2.5.3.3.1. Sözel ipucu

Sözel ipucu, bireyin davranışı/beceriye gerçekleştirmesi için verilebilecek en hafif ipucu tekniğidir. Sözel ipucunda neyi, nasıl yapacağı bireye doğrudan söylenerek hatırlatılır. Başlıca sözel ipucu teknikleri izleyen satırlarda açıklanmıştır.

Açıklama Yapma: Bireye neler yapması gerektiğinin daha ayrıntılı olarak anlatılmasıdır. Örneğin, “Ellerinin köpürmesi, üzerinde baloncuklar oluşması gerek.” şeklinde açıklamalar yaparak bireyin daha somut anlamasını sağlayabiliriz.

Yapacağı Davranışı Söyleme: Bireye beceri sırasına göre gerçekleştirmesi gereken basamağın söylenmesidir. Örneğin, elleri yıkama becerisine ilişkin olarak birey beceri basamaklarının altıncı sırasında yer alan basamağı gerçekleştirmemişse ona yapacağı davranışı “Avcunun içine sabun al.” şeklinde hatırlatırız.

2.5.3.3.2. Model ipucu

Model ipucu bir davranış/becerinin bir başkası tarafından nasıl gerçekleştirileceğinin gösterilmesi bireyin de bunu izleyerek taklit etmesidir. Model olurken ne yaptığımızı açıklayarak aynı zamanda sözel ipucu da kullanmış oluruz.

Örneğin, “Sabunluğunun başlığına böyle basıyorum ve avucuma bu kadar sabun alıyorum.” şeklinde gösterip, anlatarak bireyden “şimdi sıra sende” benzeri komutlarla taklit etmesini isteyebiliriz. Model olurken bireyle yan yana mı yoksa karşılıklı mı duracağımız önemlidir. Çünkü bazı davranış/becerilerde hareketin yönü önemlidir. Yine örnek verecek olursak; bireyin ve bizim sürekli kullandığımız elimiz sağ olsun, eğer sabunluğun başlığına basarken bireyin karşısında basarsak, birey hareket yönünü doğru anlamayabilir. Bireyin daha kolay anlayabilmesi için bu gibi durumlarda model ipucu kullanırken bireyle yan yana olmalıyız.

2.5.3.3.3. Fiziksel ipucu

Fiziksel ipucu bireye ipucu sunulurken el ile destek de bulunulmasıdır. Bu ipucu tekniğinde de sözel ipucunu birlikte kullanabiliriz. Fiziksel ipucu en az yardımdan en çok yardıma doğru yönlendirme, kısmi yardım ve tam yardım olarak üç şekilde kullanılmaktadır.

Gölge Olma: Birey davranışı gerçekleştirirken ellerimizin bireyin ellerinin yanında her an yardıma hazır şekilde bekletilmesidir.

Kısmi Fiziksel İpucu: Bireyin elinin tamamını tutmadan sadece elimiz ya da parmağımızla bireyin bileğine ya da dirseğine yön vererek doğru davranışı yapmasını sağlamaktır.

Tam Fiziksel İpucu: Doğru hareketi yapmak için çocuğun arkasına geçip ellerini hareketlerini kısıtlamayacak şekilde tutarak davranış/beceriye yerine getirmesi için yardımda bulunmaktır.

2.5.3.4. Ödüllendirme

Kitabımızın önceki bölümlerinde ödülün önemi ödülleri belirleme konularını açıklamıştık. Öğretim sırasında ödülleri kullanırken nelere dikkate edeceğimiz, hangi ödülleri nasıl kullanacağımız konusunda izleyen satırlarda önerilere yer verilmiştir.

Nasıl?

- Bireyin istenilen şekilde gerçekleştirdiği her bir beceri basamağı için harikasın, aferin, mükemmel vb. gibi sosyal ödülleri kullanmalıyız.
- Verdiğimiz ödülleri birlikte mutlaka “Harikasın, aferin, mükemmel VB.” gibi sosyal ödülleri birlikte kullanmalıyız.
- Öğrenilmesi zor olan davranış/beceriler için ödül belirleme listemizde ilk sıralarda yer alan ödülleri kullanabiliriz.
- Bireye ödülü neden verdiğimizizi açıklamalıyız. Örneğin “Ellerini çok güzel köpürtüyorsun, aferin.” şeklinde açıkladıktan sonra ödülümüzü sunabiliriz.
- Bireyin beceri basamaklarını gerçekleştirme oranı arttıkça sosyal ödülleri daha seyrek kullanmalıyız.

Ne zaman?

- Birey beceri basamağındaki bir davranış/beceriye doğru gerçekleştirdiğinde beklemeksizin bireyi ödüllendirmeliyiz.
- Birey beceri basamaklarındaki becerilerin belli bir bölümünü istenilen şekilde gerçekleştirdiğinde kısa aralar vererek draje çikolata gibi yiyecek/içecek ödülleri kullanabiliriz.
- Birey davranış/becerinin tamamını istenilen şekilde gerçekleştirdiğinde kısa aralarda verdiğimizden daha fazla yiyecek/içecek ödülleri, sosyal ödülleri, nesne ödülleri, oyun ve etkinlik ödülleri verebiliriz.

Dikkat!!!

- Ödüllendirmenin anlamlı olabilmesi için birey sadece istenilen davranış/beceriye gerçekleştirdiğinde bireyi ödüllendirmeliyiz.

- Sunduğumuz ödülleri çeşitlendirmeliyiz. Sürekli aynı tür ödüllerin sunulması bireyin çalışmadan sıkılmasına neden olabilir.
- Hangi ödüllerin verileceği konusunda bireye de danışabilirsiniz.
- Ödüllerin öğrettiğimiz beceri/davranışla ilişkili olması öğretimimizin daha etkili olmasını sağlayacaktır.

2.5.3.5. Onaylama

ZYOB’le çalışırken ipucu ve ödüllendirme teknikleri ile birlikte bireyin öğretim sürecinde cesaret kazanması, çalışmaya motiveye olması ve doğru davranışlar sergilediğini hissettirmek için onaylama tekniğini de kullanabiliriz.

Örneğin bireye gülümseyerek, başımızı onaylar şeklinde sallayarak, göz kırparak yaptıklarını onaylayabiliriz. Bu durumda bireyin çalışmaya karşı olan motivasyonu, keline olan güveni artacak ve çalışmayı daha istekli olarak sürdürecektir.

2.5.3.6. Harekete geçirme

ZYOB’le çalışırken beceri basamağındaki davranış gerçekleştirdiğinde bir sonraki basamağa geçmek için duraksamaması için “Devam et, haydi yap, yap bakalım.” gibi ifadelerle bireyi uyarmamız gerekebilir. Bu şekilde verdiğimiz uyarı işaretlerini harekete geçirme olarak adlandırabiliriz.

2.6. Günlük Yaşam Eğitimi Uygulama Örnekleri

2.6.1. Genel uygulama

Gözden Geçir	Öğretim uygulamasına geçmeden, önceki bölümlerde açıkladığımız öğretim öncesi son hazırlıklar tekrar gözden geçirilir. İlgili beceriyi içeren <i>Öğretim Sonrası Değerlendirme Formu</i> açılır, ilgili alanlar ve özellikle beceri basamakları gözden geçirilir. Tüm hazırlıkların tamam olduğuna karar verildiğinde çalışmaya başlamak için hazırsınız demektir.
Dikkat/ Yönerge Verme	ZYOB’le birlikte çalışma ortamına geliriz. Önceki satırlarda açıkladığımız gibi bireyin dikkatini çalışma üzerinde toplamasında yardımcı oluruz, çalışma alanındaki araç/gereçleri bireye tanıtırız. Bireyin dikkatinin çalışmaya yoğunlaştığını gördüğümüz anda bireye yönergemizi vererek yerine getirmesini bekleriz.
Harekete Geçirme	Birey yönergemiz üzerine tepkide bulunmayabilir. Bu durumda bireyi “haydi, yap bakalım” gibi ifadelerle uyarak harekete geçirmeye çalışırız.

Yanlış Tepki	Birey verdiğimiz yönergeye karşın yanlış bir davranışta bulunabilir, bu durumda ipucu tekniklerini kullanmalıyız.
İpucu Verme	İpuçlarını bireye sunarken en hafiften en şiddetliye doğru bir başka deyişle sözel ipuçları, model ipucu ve fiziksel ipucu şeklinde ipuçlarımızı sunmalıyız. Birey beceri basamağındaki davranışı yerine getirene kadar tüm ipuçlarını kullanmalıyız. Burada önemli olan eğer beceri bireyin kendisine zarar vermesine sebep olabilecek davranış veya araç/gereç içeriyorsa (sakal tıraşı olma vb.) böyle durumlarda fiziksel ipucu ile başlayabiliriz.
Doğru Tepki	Birey verdiğimiz yönerge üzerine ilk beceri basamağını istenilen şekilde, doğru olarak gerçekleştirebilir.
Sosyal Ödül	Beceri basamağının doğru gerçekleştirilmesi üzerine bireyi sosyal ödül türlerinden biriyle ödüllendirip bir sonraki beceri basamağının gerçekleştirilmesini bekleriz.
Duraksama	Birey verdiğimiz yönergeye karşın sonraki beceri basamağında duraksayabilir ya da yanlış yapabilir. Duraksama olursa bireyi tekrar harekete geçirecek ifadeler kullanırız.
Yanlış Tepki	Birey beceri basamağını yanlış gerçekleştirdiğinde ona ne yapacağını söyleyerek ipucu veririz. Yanlış yapmaya devam ederse ipuçlarına artırarak devam ederiz. Birey ipucu sonucunda istenilen/doğru davranışı sergilediğinde onu ödüllendiririz.
Mola Ödül	ZYOB'lerin dikkat süreleri çok kısa olabilir, bu nedenle çalışma süreleri çok uzun olmamalıdır. Çalışmaya bireyin dikkat süresini göz önünde bulundurarak zaman zaman ara vermek ve bu aralarda bireyi ödüllendirmek gereklidir. Burada önemli olan eğer arada ödül kullanılacaksa doğru tepkiden sonra ara vermek gereklidir.
Mola Sonrası Başlangıç	Çalışmalara verdiğimiz molalardan sonra aynı gün çalışmaya devam edebileceğimiz gibi ertesi günde çalışmamıza devam edebiliriz. Her iki durumda da öğretim öncesi son hazırlıklarımızı gözden geçirdikten sonra çalışmamıza başlarız.
Çalışma Sonlandırma	Birey beceri basamaklarını baştan sona kadar ipucu olmadan ya da hafif ipuçları ile tamamladığında bireyi molalarda verdiğimiz ödüllerden daha etkili olan bir ödül türü ile ödüllendirerek çalışmayı bitiririz.

Çalışma Kaydı	Çalışmalarımız süresince her bir beceri basamağında bireyin yaptıkları ve yapamadıklarının kaydedilmesi çalışmamızın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu amaçla <i>Öğretim Sonrası Değerlendirme Formu</i> 'nu kullanacağız.
Form Doldurma	<i>Öğretim Sonrası Değerlendirme Formu</i> 'nda her bir beceri basamağının yan tarafında oturum numarası verilerek boşluklar bırakılmıştır. Bu boşluklara beceri basamağındaki davranışın gerçekleştirme durumuna göre bağımsız (+) ya da gerçekleştirilememesi durumunda (-) şeklinde işaretlemeler yapılacaktır.
İlerleme	<i>Öğretim Sonrası Değerlendirme Formu</i> 'nda yer alan işaretlemelerde beceri basamağındaki davranışların birbirini izler ve çoğunlukla (+) olarak işaretlenmesi çalışmamızda ilerleme olduğunu göstermektedir.
Başarı	Yaptığımız son üç çalışmada beceri basamaklarına yaptığımız işaretler birbirini izler şekilde (+) olduğunda bir başka deyişle birey beceriyi hiçbir ipucuna gereksinim duymaksızın gerçekleştirdiğinde bu beceri ile ilgili çalışmamızın başarı olduğu anlamına gelmektedir.
Farklı Uygulamacı	En az 4 gün ve günde 2-3 oturum yaptığımız çalışmalarda bireyin beceri basamaklarında sunulan ipuçlarına duyduğu gereksinimde bir azalma olmaması durumunda çalışmamızı sona erdirmeliyiz. Aynı bireyle başka bir kişinin aynı beceriyi çalışmayı tekrar etmesinde fayda bulunmaktadır.
Genelleme Kalıcılık	Bireyin öğretimini başarı ile tamamladığı beceriyi günlük yaşamında işlevsel olarak kullanabilmesi için ona fırsatlar sunmalıyız. Öğrettiğimiz beceriyi kuruluş içinde ve kuruluş dışında, farklı zamanlarda bireyle birlikte çalışmalı, beceriyi gerçekleştirmesi için bireyi teşvik etmeliyiz.
Başarısızlık	Bireyin birbirini izleyen dört gün boyunca farklı bir uygulamacı ile yaptığı çalışmalarda da beceri basamaklarında sürekli fiziksel ipucuna gereksinim duyması durumunda beceri basamaklarını tekrar analiz ederek daha alt basamaklara ayırırız. Eğer birey yeniden analiz edilerek daha küçük bölümlere ayrılmış beceri basamaklarında da sürekli fiziksel ipucu gereksinim duyuyorsa becerinin birey için uygun olmadığına karar veririz. Bu durumda beceri öğretim sırasında yer alan diğer beceriye geçeriz.
Destek	ZYOB'lerle yaptığımız çalışmalarda güçlük yaşadığınız konularda kuruluşunuzda bulunan özel eğitim öğretmeni/özel eğitim uzmanından yardım alınız.

2.6.2. Özbakım becerileri uygulama örneği

Konu/Beceri: Yüz Yıkama

Amaç: Yüzünü üzerinde kir kalmayacak şekilde yıkar.

Araç/Gereç: Musluk, sıvı sabun, sabunluk

Çalışma Yeri: Oda lavabosu

Öğretim Sonrası Değerlendirme Formu (KOD): KB-3

ZYOB: Süleyman

Beceri Basamakları

1. Kullandığı eliyle musluğa uzanır.
2. Kullandığı eliyle musluğun başlığını tutar
3. Kullandığı eliyle musluğun başlığını açma yönünde çevirir/kaldırır.
4. Her iki elinin avucunu akan suyun altında tutar.
5. Lavaboya doğru eğilir.
6. Avuçlarındaki suyu yüzüne götürür.
7. Her iki eliyle yüzünü ovalar
8. Kullandığı eliyle musluğu kapatır.

YETERLİLİKLER (Önkoşul Beceriler)

Birey ile bu beceriyi çalışabilmemiz için;

- A. Alıcı dil becerilerine sahip olmalıdır. (Söylenen basit yönergeleri anlamalı ve yerine getirebilir olmalıdır.)
- B. Küçük ve büyük kas motor becerileri gelişmiş olmalıdır. (Küçük ve büyük nesneleri tutma-bırakma işlerini yapabilmelidir.)
- C. Basit taklit becerilerine sahip olmalıdır.

HAZIRLIK

Gözden Geçir	Kitabımızın uygulama kılavuzu bölümünde yer alan öğretim öncesi son hazırlıklar ve genel uygulama örneğini gözden geçiririz. Öğretim Sonrası Değerlendirme Form 'larımızdan KB-3 kodlu, Yüz Yıkama Becerisine ait olan bölümün bir kopyasını alırız.
Çalışma Ortamı	Süleyman ile birlikte kullanacağımız lavaboyu belirler, lavabo ve diğer gereçlerin çalışma için uygunluğunu kontrol ederiz. Süleyman'ın kendi odasında kullandığı lavabo öncelikli tercihimiz olmalıdır.

Ödüller	Birey için (EK-5) <i>Öncelikli Olarak Tercih Edilen Ödüller Formu</i> aracılığıyla belirlediğimiz ödüllere bir veya birkaçını çalışmayı yapacağımız ortama getiririz.
----------------	---

BAŞLANGIÇ

Dikkat Çekme	Süleyman ile birlikte kendi odasında bulunan lavabonun önüne geliriz. “Bugün birlikte yüzümüzü yıkayacağız.” diyerek Süleyman’a ne yapacağımızı açıklarız. “Eğer yüzünü benim istediğim gibi yıkarsan çalışmamızın sonunda çok sevdiğin çikolatalı pudingden yiyebilirsin.” diyerek Süleyman’ın dikkatini verecek ödülle birlikte çalışmaya yönlendirmesini sağlarız.
---------------------	---

Ana Yönerge	Sonra Süleyman’dan lavabonun tam karşısında durmasını isteriz ve ona “Yüzünü yıka.” diyerek ana yönergemizi veririz.
--------------------	--

UYGULAMA

Doğru Tepki	Yönergemiz üzerine Süleyman kullandığı eliyle musluk başlığına uzanabilir.
--------------------	--

Sosyal Ödül	Doğru tepki verdiğinde onun hoşuna gidecek “Harikasin, mükemmel vb.” gibi sosyal ödüllerle onu sözel olarak pekiştiririz.
--------------------	---

Duraksama	Süleyman beceri alt basamakları olan musluğun başlığını tutma, çevirme işlemini yapmadan bekleyebilir.
------------------	--

Harekete Geçir	“Devam et.” diyerek bir sonraki basamağı gerçekleştirmesini isteriz. Eğer Süleyman tepkisiz kalırsa “Haydi yap bakalım, yapabilirsin.” gibi ifadelerle onu harekete geçirmeye çalışırız.
-----------------------	--

Yanlış Tepki	Süleyman lavabonun üzerine elini koyabilir ya da musluğu çevirme anahtarından değil de su akış başlığından tutabilir.
---------------------	---

Sözel İpucu	Bu durumda öncelikle ona sözel olarak yardımda bulunuruz; “Elinle musluğun başlığını sıkıca tut, su akıncaya kadar çevirmelisin.” şeklinde sözel ipuçları sunarız.
--------------------	--

Sosyal Ödül	Süleyman musluk başlığını çevirme basamağını doğru olarak gerçekleştirirse onu tekrar “Mükemmelsin, harika vb.” şeklinde kelimelerle sözel olarak ödüllendiririz ve bir sonraki basamağa geçeriz.
--------------------	---

Yanlış Tepki	Süleyman verdiğimiz sözel ipucuna karşın musluğun başlığını açma yönünde çeviremeyebilir.
Model İpucu	Bir sonraki yardım basamağı olan model ipucuna geçeriz. Bu aşamada bireyden bizi dikkatlice izlemesini isteriz ve “ben musluğun başlığını tuttum, bak bu şekilde çeviriyorum” diyerek, musluk başlığını açma yönünde kullandığımız elimizle çeviririz. Ve Süleyman’dan aynısını kendisinin yapmasını isteriz.
Sosyal Ödül	Eğer doğru gerçekleştirirse “Çok güzel, aferin vb.” gibi ifadelerle onu ödüllendiririz.
Yanlış Tepki	Süleyman model ipucu yardımı ile de musluğun başlığını açma yönünde çeviremeyebilir.
Fiziksel İpucu	Yardım oranımızı giderek artırarak fiziksel ipucuna geçeriz. Bu aşamada Süleyman’ın arkasına geçer ve onun elinin üzerine kendi elimizi getirir ve birlikte musluğun başlığını tutarak, su akıncaya kadar çeviririz.
Silikleştirme	Fiziksel ipucu verirken fiziksel ipucu oranını giderek azaltmamız gerekiyor. Örneğin; bireyin musluk başlığını çevirebilmesi için; uygulamacı öncelikle elinden tutuyorken bir sonraki yardım aşamasında bireyin bileğinden tutmalıdır. İlerleyen süreçte dirseğinden tutmalı, sonrasında sadece omzuna dokunmalı ve son olarak da bireyin elinin yanına elimizi getirerek dokunmadan (gölgesiymiş gibi) yanında durmalıyız. Aynı zamanda sözel olarak da yapılması gereken davranışları ifade etmeliyiz. Bu şekilde yardım oranını azaltarak fiziksel ipucunu giderek silikleştirebiliriz.
Çalışma Bitir	Süleyman beceri basamaklarını baştan sona kadar yardım almadan ya da çok az düzeyde sözel ipuçları sunularak tamamladığında ve basamakları bağımsız olarak gerçekleştirildiğinde çalışma başlangıcında kendisine söylenmiş olan ödülü ona veririz. Ancak ödülü verirken kendisine “Benim senden yapmanı istediklerimi yaptığın için, yüzünü doğru bir şekilde yıkadığın için bu ödülü hak ettin.” diyerek ödüllendirerek çalışmayı bitiririz.

KAYIT/ÖLÇME/DEĞERLENDİRME

Form Doldur	Uygulamamızın sonunda <i>Öğretim Sonrası Değerlendirme Formu</i> 'nun beceri basamakları 1.oturum kısmında yer alan bölüme Süleyman'ın becerinin basamaklarını bağımsız yapıp yapamadığını (+) ve (-) işaretlemeleri ile kaydederiz.
İlerleme	<i>Öğretim Sonrası Değerlendirme Formu</i> 'nda yer alan işaretlemelerde beceri basamağındaki davranışların birbirini izler ve çoğunlukla (+) olarak işaretlenmesi çalışmamızda ilerleme olduğunu göstermektedir.
Başarı	Yaptığımız son üç çalışmada beceri basamaklarına yaptığımız işaretler birbirini izler şekilde tamamı (+) olduğunda bir başka deyişle birey beceriyi hiçbir ipucuna gereksinim duymaksızın üç kere üst üste gerçekleştirdiğinde bu beceri ile ilgili çalışmamızın başarılı olduğu anlamına gelmektedir. Bu durumda sıradaki beceriye geçebiliriz.
Genelleme Kalıcılık	Bireyin öğretimini başarı ile tamamladığı beceriyi günlük yaşamında işlevsel olarak kullanabilmesi için ona fırsatlar sunmalıyız. Öğrettiğimiz beceriyi kuruluş içinde ve kuruluş dışında, farklı zamanlarda bireyle birlikte çalışmalı, beceriyi gerçekleştirmesi için bireyi farklı ortamlarda teşvik etmeliyiz.
Farklı Uygulamacı	En az dört gün ve günde 2-3 oturum yaptığımız çalışmalarda bireyin beceri basamaklarında sunulan ipuçlarına duyduğu gereksinimde bir azalma olmaması durumunda çalışmamıza farklı bir uygulamacı ile devam etmekte fayda bulunmaktadır.
Daha Ayrıntılı Analiz	Bireyin birbirini izleyen dört gün boyunca farklı bir uygulamacı ile yaptığı çalışmalarda beceri basamaklarında sürekli fiziksel ipucuna gereksinim duyması durumunda bireyin takıldığı beceri basamaklarını tekrar analiz ederek daha küçük basamaklara ayırırız.
Sıradaki Beceri	Eğer birey yeniden analiz edilerek daha küçük bölümlere ayrılmış beceri basamaklarında da sürekli fiziksel ipucuna gereksinim duyuyorsa becerinin birey için uygun olmadığına karar veririz. Bu durumda beceri öğretim sırasında yer alan diğer bir beceriye geçeriz.

2.6.3. Ev içi beceriler uygulama örneği

Konu/Beceri: Yatak Toplama

Amaç: Kendi yatağını toplar.

Araç/Gereç: Yatak, yorgan, yastık, çarşaf

Çalışma Yeri: Bireysel Oda

Öğretim Sonrası Değerlendirme Formu (KOD): OK-09

ZYOB: Süleyman

Beceri Basamakları

1. Yatağın üzerindeki yorganı (varsa yatak örtüsü) alır.
2. Yorganı uygun ve temiz bir yere koyar.
3. Yatağın üzerindeki yastığı alır.
4. Yastığı uygun ve pis olmayan bir yere koyar.
5. Çarşafı kırışık olamayacak şekilde düzeltir.
6. Yastığı alır.
7. Yastığı yatağın baş tarafına koyar.
8. Yorganı alır.
9. Yorganı yatağın üzerine serer.
10. Yatak örtüsünü yatağın üzerine serer.

YETERLİLİKLER (Önkoşul Beceriler)

Birey ile bu beceriyi çalışabilmemiz için;

- A. Alıcı dil becerilerine sahip olmalıdır. (Söylenen basit yönergeleri anlamalı ve yerine getirebilir olmalıdır).
- B. Küçük ve büyük kas motor becerileri gelişmiş olmalıdır. (Küçük ve büyük nesneleri tutma-bırakma işlerini yapabilmelidir).
- C. Basit taklit becerilerine sahip olmalıdır.

HAZIRLIK

Gözden Geçir

Kitabımızın uygulama kılavuzu bölümünde yer alan öğretim öncesi son hazırlıklar ve genel uygulama örneğini gözden geçiririz. **Öğretim Sonrası Değerlendirme Form**'larımızdan **OK-09** kodlu, **Yatak Toplama Becerisine** ait olan bölümün bir kopyasını alırız.

Çalışma Zamanı

Yatak toplama becerisini doğal sürecine uygun olarak sabah saatlerinde, bireyin kahvaltısı sonrasında çalışabiliriz.

Çalışma Ortamı	Süleyman ile birlikte kullanacağımız yatağı belirler ve yatak, yorgan, çarşaf ve yastığın çalışma için uygunluğunu ve temizliğini kontrol ederiz. Bu süreçte Süleyman'ın kendi yatağı öncelikli tercihimiz olmalıdır.
Ödüller	Birey için (EK-5) Öncelikli Olarak Tercih Edilen Ödüller Formu aracılığıyla belirlediğimiz ödüllerden bir veya birkaçını çalışmayı yapacağımız ortama getiririz.

BAŞLANGIÇ

Dikkat Çekme	Süleyman ile birlikte kendi yatağının başına geliriz. “Bugün birlikte yatağımızı toplamayı öğreneceğiz.” diyerek Süleyman’a birlikte ne yapacağımızı açıklarız. “Eğer yatağını benim istediğim gibi ve üzerinde hiç kırışıklık kalmayacak şekilde toplarsan çalışmamızın sonunda kahve içebilirsin.” diyerek Süleyman’ın dikkatini verilecek ödülle birlikte çalışmaya yönlendirmesini sağlarız.
Ana Yönerge	Sonra Süleyman’a “Yatağını topl.” diyerek ana yönergemizi veririz.

UYGULAMA

Doğru Tepki	Yönergemiz üzerine Süleyman yatağın üzerinde bulunan yorganı ve varsa yatak örtüsünü alabilir.
Sosyal Ödül	Doğru tepki verdiğinde onun hoşuna gidecek “Aslanım benim, mükemmel vb.” gibi sosyal ödüllerle sözel olarak pekiştiririz.
Duraksama	Süleyman becerinin sonraki alt basamağı olan yorganı temiz bir yere koyma işlemini yapmadan yorgan elinde bekleyebilir.
Harekete Geçir	“Devam et.” diyerek bir sonraki basamağı gerçekleştirmesini isteriz. Eğer Süleyman tepkisiz kalırsa “Haydi yap bakalım, yapabilirsin vb.” gibi ifadelerle onu harekete geçirmeye çalışırız.
Yanlış Tepki	Süleyman elinde tuttuğu yorganı temiz olmayan bir yere koyabilir veya tekrar yatağın üzerine bırakabilir.
Sözel İpucu	Bu durumda öncelikle ona sözel olarak yardımda bulunuruz “Yorganı koltuğun üzerine bırak.” şeklinde sözel ipuçları sunarız.

Sosyal Ödül	Süleyman, yorganı uygun ve temiz bir yere koyarsa onu tekrar “Mükemmelsin, harika vb.” şeklinde kelimelerle sözel olarak ödüllendiririz ve bir sonraki basamağa geçeriz.
Yanlış Tepki	Süleyman verdiğimiz sözel ipucuna karşın yorganı koltuğun üzerine bırakamayabilir.
Model İpucu	Bir sonraki yardım basamağı olan model ipucuna geçeriz. Bu aşamada bireyden bizi dikkatlice izlemesini isteriz ve “Yorganımızı koltuğun üzerine bu şekilde bırakıyoruz.” diyerek, elimizdeki yorganı koltuğun üzerine bırakırız. Süleyman’dan aynı davranışı yapmasını isteriz.
Sosyal Ödül	Eğer doğru gerçekleştirirse “Çok güzel, aferin.” gibi ifadelerle onu ödüllendiririz.
Yanlış Tepki	Süleyman model ipucu yardımı ile de yorganı koltuğun üzerine bırakamayabilir.
Fiziksel İpucu	Yardım oranımızı giderek artırarak fiziksel ipucuna geçmeliyiz. Bu aşamada Süleyman’ın arkasına geçer, onun her iki elini tutarak yorganı koltuğun üzerine birlikte bırakırız.
Silikleştirme	Fiziksel ipucunda bulunurken fiziksel ipucu oranını giderek azaltmamız gerekiyor. Bu beceride Süleyman’ın yorganı koltuğun üzerine bırakması için; uygulamacı öncelikle elinden tutuyorken bir sonraki yardım aşamasında bireyin bileğinden tutmalıdır. İlerleyen süreçte dirseğinden tutmalı, sonrasında sadece omzuna dokunmalı ve son olarak da bireyin elinin yanına elimizi getirerek dokunmadan (gölgesiymiş gibi) yanında durmalı ve aynı zamanda sözel olarak da yapılması gereken davranışları ifade etmeliyiz. Bu şekilde yardım oranını azaltarak fiziksel ipucunu giderek silikleştirebiliriz.
Çalışma Bitir	Süleyman beceri basamaklarını baştan sona kadar yardım almadan ya da çok az düzeyde sözel ipuçları sunularak tamamladığında ve basamakları bağımsız olarak gerçekleştirdiğinde çalışma başlangıcında kendisine söylenmiş olan ödülü ona veririz. Ancak ödülü verirken kendisine “Benim senden yapmanı istediklerimi yaptığın için, yatağımı güzel bir şekilde topladığın için bu ödülü hak ettin.” diyerek ödülü verir ve çalışmayı bitiririz.

KAYIT/ÖLÇME/DEĞERLENDİRME

Form Doldur	Uygulamamızın sonunda <i>Öğretim Sonrası Değerlendirme Formu</i> 'nun beceri basamakları 1.oturum kısmında yer alan bölüme Süleyman'ın becerinin basamaklarını bağımsız yapıp yapamadığını (+) ve (-) işaretlemeleri ile kaydederiz.
İlerleme	<i>Öğretim Sonrası Değerlendirme Formu</i> 'nda yer alan işaretlemelerde beceri basamağındaki davranışların birbirini izler ve çoğunlukla (+) olarak işaretlenmesi çalışmamızda ilerleme olduğunu göstermektedir.
Başarı	Yaptığımız son üç çalışmada beceri basamaklarına yaptığımız işaretler birbirini izler şekilde tamamı (+) olduğunda bir başka deyişle birey beceriyi hiçbir ipucuna gereksinim duymaksızın üç kere üst üste gerçekleştirdiğinde bu beceri ile ilgili çalışmamızın başarılı olduğu anlamına gelmektedir. Bu durumda sıradaki beceriye geçebiliriz
Genelleme Kalıcılık	Bireyin öğretimini başarı ile tamamladığı beceriyi günlük yaşamında işlevsel olarak kullanabilmesi için ona fırsatlar sunmalıyız. Öğrettiğimiz beceriyi kuruluş içinde ve kuruluş dışında farklı ortamlarda, farklı zamanlarda bireyle birlikte çalışmalı, beceriyi gerçekleştirmesi için bireyi farklı ortam ve zamanlarda teşvik etmeliyiz.
Farklı Uygulamacı	En az dört gün ve günde 2-3 oturum yaptığımız çalışmalarda bireyin beceri basamaklarında sunulan ipuçlarına duyduğu gereksinimde bir azalma olmaması durumunda çalışmamıza farklı bir uygulamacı ile devam etmeliyiz.
Daha Ayrıntılı Analiz	Bireyin farklı bir uygulamacı ile birbirini izleyen dört gün boyunca yaptığı çalışmalarda beceri basamaklarında sürekli fiziksel ipucuna gereksinim duyması durumunda bireyin gerçekleştiremediği beceri basamaklarını tekrar analiz ederek daha küçük basamaklara ayırmalıyız.
Sıradaki Beceri	Eğer birey, yeniden analiz edilerek daha küçük bölümlere ayrılmış beceri basamaklarında da sürekli fiziksel ipucuna gereksinim duyuyorsa becerinin birey için uygun olmadığına karar veririz. Bu durumda beceri öğretim sırasında yer alan diğer bir beceriye geçeriz.

2.6.4. Sağlıklı yaşam becerileri uygulama örneği

Konu/Beceri: Sağlığını koruma

Amaç: Sağlığını korumak için yapılması gerekenleri açıklar.

Araç/Gereç:

Çalışma Yeri: Uygulama sınıfı

Öğretim Sonrası Değerlendirme Formu (KOD): SY-03

ZYOB (ler): Süleyman, Nazım, Samet, Cihan

Beceri Basamakları

1. Sağlıklı yaşam için dengeli beslenmesi gerektiğini söyler.
2. Hava sıcaklığına uygun giyinmesi gerektiğini söyler.
3. Temizliğin sağlığını korumak için önemli olduğunu söyler.
4. Ağrıyan bir yeri olduğunda sağlık personeline bildirmesi gerektiğini söyler.
5. Hastalıklardan korunması gerektiğini söyler.
6. Spor yapmanın önemli olduğunu söyler.

YETERLİLİKLER (Önkoşul Beceriler)

Birey ile bu beceriyi çalışabilmemiz için;

- A. Alıcı dil becerilerine sahip olmalıdır. (Söylenen basit yönergeleri anlamalı ve yerine getirebilir olmalıdır).
- B. İfade edici dil becerilerine sahip olmalıdır.
- C. Basit taklit becerilerine sahip olmalıdır.

HAZIRLIK

Gözden Geçir	Kitabımızın uygulama kılavuzu bölümünde yer alan öğretim öncesi son hazırlıklar kısmını ve genel uygulama örneğini gözden geçiririz. <i>Öğretim Sonrası Değerlendirme Form</i> 'larımızdan SY-03 kodlu, <i>Sağlığını koruma</i> becerisine ait olan bölümün birey sayısı kadar kopyasını alırız.
Çalışma Zamanı	Sağlığını koruma becerisini günün herhangi bir saatinde çalışabiliriz.
Çalışma Ortamı	Bireyleri grup olarak çalışmaya dâhil ederek beceriyi çalışacağımız ortam için kuruluşun uygulama sınıfını kullanabiliriz. Sınıfta bulunan masa ve sandalyeleri oturma öncesinde karşılıklı oturma pozisyonuna getiririz. Bireylerin dikkatlerini dağıtabilecek nesneleri ortamdaki kaldırırız.

Ödüller	Her birey için (<i>EK-5</i>) Öncelikli Olarak Tercih Edilen Ödüller Formu aracılığıyla belirlediğimiz ödüllere bir veya birkaçını çalışmayı yapacağımız ortama getiririz.
----------------	--

BAŞLANGIÇ

Dikkat Çekme	Çalışmayı yapacağımız grupla birlikte sınıfa geliriz. Herkesin yerine oturmasının ardından “Arkadaşlar nasılsınız, ağrıyan bir yeriniz var mı diye sorarız”. Onları kısaca dinledikten sonra “ben geçenlerde hasta oldum, sanırım mevsime uygun giyinmediğim için oldu ve iğne yaptırdım biliyor musunuz” diyerek bireylerin dikkatini konu üzerinde toplamalarını sağlarız. Ve “bugün sizlerle sağlığımızı korumanın yollarını öğreneceğiz” diyerek giriş yaparız.
---------------------	---

SUNUM

1.Alt Basamak Anlat	Uygulamacı ilk olarak birinci alt basamak olan dengeli beslenmeyi “her gün bize sunulan tüm öğünlerdeki yemeklerimizi seçmeden bitirmeliyiz ama diğer arkadaşlarımızın yemeklerini yememeliyiz. Su içmeyi unutmamalı ve her gün en az sekiz bardak su içmeliyiz. Akşam yemeğinden sonra özellikle yatmadan önce bir şeyler yememeliyiz”. Şeklinde ve benzer cümlelerle dengeli beslenmenin nasıl yapılacağını anlatır.
Geri Dönüt Al	Sonrasında uygulamacı “dengeli beslenmeyi bana kim anlatmak ister?” diye sorar ve ZYOB’ler arasından diğerlerine göre daha yeterli olandan başlayarak sırasıyla tüm bireylere anlatır.
Ödül	Uygulamacı, ZYOB’lerin açıklamaları sırasında doğru cümlelerini anlık olarak “aferin, mükemmel, harika” gibi ifadelerle sözel olarak ödüllendirir.
Tekrar Et	ZYOB’lerin açıklamalarının hemen ardından uygulamacı dengeli beslenme konusunda genel bir tekrar yapar ve bir sonraki basamağa geçer.
2.Alt Basamak Anlat	Bu aşamada uygulamacı “Sağlığımızı korumak için havanın sıcak ve soğuk olduğu zamanlara da dikkat etmeliyiz. Havanın soğuk olduğu zamanlarda kısa kollu giyemeyiz ya da sıcak olduğu zamanlarda palto giyemeyiz. Kış aylarında ayaklarımıza bot giyerken yaz aylarında sandalet ya da spor ayakkabı giyebiliriz” ifadelerine benzer bir şekilde sıcaklığa uygun giyinilmesinin önemini açıklar.

Geri Dönüt Al	Sonrasında uygulamacı “Sıcaklığa uygun giyinmeyi bana kim anlatmak ister?” diye sorar ve ZYOB’ler arasından diğerlerine göre daha yeterli olandan başlayarak sırasıyla tüm bireylere anlatır.
Ödül	Uygulamacı, ZYOB’lerin açıklamaları sırasında doğru cümlelerini anlık olarak “aferin, mükemmel, harika” gibi ifadelerle sözel olarak ödüllendirir.
Tekrar Et	ZYOB’lerin açıklamalarının hemen ardından uygulamacı hava sıcaklığına uygun giyinme konusunda genel bir tekrar yapar ve bir sonraki basamağa geçer.
3.Alt Basamak Anlat	Bu aşamada uygulamacı “Dişlerimizi fırçalamamız, dişlerimizin çürümesini engeller ve dişlerimizi çektirmek zorunda kalmayız. Yemeklerden önce ve sonra ellerimizi yıkamamız mikropların ellerimizde yaşamasını önler. Tırnaklarımızı kesmemiz tırnak aralarında mikropların yaşamasını önler ve tuvaletten çıktıktan sonra mutlaka ellerimizi sabunla yıkamalıyız” ifadelerine benzer bir şekilde temizliğin sağlığı korumak için önemini açıklar.
Geri Dönüt Al	Sonrasında uygulamacı “Temizliğin sağlığımızı korumamız için önemini bana kim anlatmak ister?” diye sorar ve ZYOB’ler arasından diğerlerine göre daha yeterli olandan başlayarak sırasıyla tüm bireylere anlatır.
Ödül	Uygulamacı, ZYOB’lerin açıklamaları sırasında doğru cümlelerini anlık olarak “aferin, mükemmel, harika” gibi ifadelerle sözel olarak ödüllendirir.
Tekrar Et	ZYOB’lerin açıklamalarının hemen ardından uygulamacı temizliğin sağlığı korumadaki önemi konusunda genel bir tekrar yapar ve bir sonraki basamağa geçer.
4.Alt Basamak Anlat	Bu aşamada uygulamacı “Hasta olduğumuzun en önemli belirtisi bir yerimizin ağrmasıdır. Ağrıyan bölgemizle ilgili bir hastalık olabilir. Böyle durumlarda hiç zaman kaybetmeden kuruluşumuzdaki doktor/hemşire/sağlık memuruna ağrıyan yerimizi söylemeli ve göstermeliyiz. Bunu yaptığımızda hastalığın ilerlemesini ve yayılmasını önlemiş oluruz” ifadelerine benzer bir şekilde sağlık personelinin bilgilendirmenin önemini açıklar.

Geri Dönüt Al	Sonrasında uygulamacı “Ağrıyan yerimizi söylememizin önemini bana kim anlatmak ister?” diye sorar ve ZYOB’ler arasından diğerlerine göre daha yeterli olandan başlayarak sırasıyla tüm bireylere anlatır.
Ödül	Uygulamacı, ZYOB’lerin açıklamaları sırasında doğru cümlelerini anlık olarak “aferin, mükemmel, harika” gibi ifadelerle sözel olarak ödüllendirir.
Tekrar Et	ZYOB’lerin açıklamalarının hemen ardından uygulamacı temizliğin sağlığı korumadaki önemi konusunda genel bir tekrar yapar ve bir sonraki basamağa geçer.
5.Alt Basamak Anlat	Bu aşamada uygulamacı “Kilo almamak, kaslarımızın güçlü olması, daha düzenli uyuyabilmemiz daha sağlıklı olmamamızı sağlayacaktır ve bunları da daha kolay yapabilmemiz için ise spor yapmamız gerekir. Kuruluşumuzdaki fiziksel ve sportif etkinliklere mutlaka katılmalıyız.” ifadelerine benzer bir şekilde spor yapmanın sağlık açısından önemini açıklar.
Geri Dönüt Al	Sonrasında uygulamacı “Spor yapmanın sağlık açısından önemini bana kim anlatmak ister?” diye sorar ve ZYOB’ler arasından diğerlerine göre daha yeterli olandan başlayarak sırasıyla tüm bireylere anlatır.
Ödül	Uygulamacı, ZYOB’lerin açıklamaları sırasında doğru cümlelerini anlık olarak “aferin, mükemmel, harika” gibi ifadelerle sözel olarak ödüllendirir.
Tekrar Et	ZYOB’lerin açıklamalarının hemen ardından uygulamacı spor yapmanın sağlık açısından önemi konusunda genel bir tekrar yapar.
Çalışma Bitir	Uygulamacı sağlığını korumak için yapmamız gereken dengeli beslenme, sıcaklığa uygun giyinme, temizlik, ağrıyan yerimizi söyleme ve spor yapma konularını genel olarak tekrar eder. ZYOB’lerden de genel bir tekrar da bulunmalarını ister. Sonrasında bireylere (EK-5) Öncelikli Olarak Tercih Edilen Ödüller Formu üzerinden öncesinde belirlenmiş ve sınıfa getirilmiş ödülleri vererek oturumu bitirir.

KAYIT/ÖLÇME/DEĞERLENDİRME

Form Doldur	Uygulamamızın sonunda Öğretim Sonrası Değerlendirme Formu ’nun beceri basamakları 1.oturum kısmında yer alan bölüme bireylerin becerinin basamaklarını bağımsız yapıp yapamadığını kaydederiz.
--------------------	---

İlerleme	<i>Öğretim Sonrası Değerlendirme Formu'</i> nda yer alan işaretlemelerde beceri basamağındaki davranışların birbirini izler ve çoğunlukla (+) olarak işaretlenmesi çalışmamızda ilerleme olduğunu göstermektedir.
Başarı	Yaptığımız son üç çalışmada beceri basamaklarına yaptığımız işaretler birbirini izler şekilde tamamı (+) olduğunda bir başka deyişle birey beceriyi hiçbir ipucuna gereksinim duymaksızın üç kere üst üste gerçekleştirdiğinde bu beceri ile ilgili çalışmamızın başarılı olduğu anlamına gelmektedir. Bu durumda sıradaki beceriye geçebiliriz
Genelleme Kalıcılık	Bireyin öğretimini başarı ile tamamladığı beceriyi günlük yaşamında işlevsel olarak kullanabilmesi için ona fırsatlar sunmalıyız. Öğrettiğimiz beceriyi kuruluş içinde ve kuruluş dışında farklı ortamlarda, farklı zamanlarda bireyle birlikte çalışmalı, beceriyi gerçekleştirmesi için bireyi farklı ortam ve zamanlarda teşvik etmeliyiz.

2.6.5. Toplumsal uyum becerileri uygulama örneği

Konu/Beceri: Restoran ve kafeterya vb. yerlerde kurallara uygun davranma.

Amaç: Restoran ve kafeterya vb. yerlerde kurallara uygun davranır.

Araç/Gereç: Yemek menüsü vb.

Çalışma Yeri: Yemekhane, uygulama sınıfı

Öğretim Sonrası Değerlendirme Formu (KOD): TB-02

ZYOB: Süleyman

Beceri Basamakları

1. Gösterilen yere oturur.
2. Menüden yiyecek seçer.
3. Siparişini verir.
4. Sipariş gelene kadar bekler.
5. Yiyeceğini tüketirken masayı kirletmeden yer.
6. Üzerine dökmeden yer.
7. Peçeteyle ağzını siler.
8. Hesabı ister.
9. Kasaya gider/hesabın masaya gelmesi bekler.
10. Hesabı ödemek için para verir.
11. Varsa para üstünü alır.
12. Fişini alır.
13. Giderken iyi günler/iyi akşamlar diler.

YETERLİLİKLER (Önkoşul Beceriler)

Birey ile bu beceriyi çalışabilmemiz için,

- A. Alıcı dil becerilerine sahip olmalıdır. (Söylenen basit yönergeleri anlamalı ve yerine getirebilir olmalıdır).
- B. İfade edici dil
- C. Küçük ve büyük kas motor becerileri gelişmiş olmalıdır. (Küçük ve büyük nesneleri tutma-bırakma işlerini yapabilmelidir).
- D. Basit taklit becerilerine sahip olmalıdır.

HAZIRLIK

Gözden Geçir

Kitabımızın uygulamacı kılavuzu bölümünde yer alan öğretim öncesi son hazırlıklar kısmını ve genel uygulama örneğini gözden geçiririz. *Öğretim Sonrası Değerlendirme Form*'larımızdan **TB-02** kodlu, *Restoran ve kafeterya vb. yerlerde kurallara uygun davranma* becerisine ait olan bölümün bir kopyasını alırız.

Çalışma Zamanı	Restoran gibi yemek yenen yerlerde kurallara uyma becerisini günün herhangi bir saatinde çalışabiliriz.
Çalışma Ortamı	Beceriye çalışacağımız ortam için öncelikle uygulama sınıfı veya kuruluş yemekhanesi sonrasında ise kuruluş dışında bir restoran veya lokantayı kullanabiliriz. Kuruluşta yapacağımız çalışmada küçük dramatizasyonlar yaparak ZYOB'leri garson, kasiyer olarak görevlendirebiliriz.
Ödüller	Birey için (Ek-5) Öncelikli Olarak Tercih Edilen Ödüller Formu aracılığıyla belirlediğimiz ödüllerden bir veya birkaçını çalışmayı yapacağımız ortama getiririz.

BAŞLANGIÇ

Dikkat Çekme	Süleyman ile birlikte öncesinde bir restoran masası gibi hazırladığımız masanın yanına geliriz, Süleyman'a "Bugün seninle birlikte bir restoranda yemek yerken yapılış gerekenleri öğreneceğiz." deriz. Sonrasında "Eğer yemek yerken uyulması gereken kuralları öğrenirsen bu masada dondurma yiyebilirsin." diyerek Süleyman'ın dikkatini verilecek ödülle birlikte çalışmaya yönlendirmesini sağlarız.
Ana Yönerge	Sonra Süleyman'a "Restorandasın kurallara uygun davran." deriz.

UYGULAMA

Doğru Tepki	Yönergemiz üzerine Süleyman kendisine gösterilen yere oturabilir.
Sosyal Ödül	Doğru tepki verdiğinde onun hoşuna gidecek "Harikasın, mükemmel vb." gibi ifadelerle onu sözel olarak pekiştiririz.
Duraksama	Süleyman becerinin sonraki alt basamağı olan menüden yemek seçme işlemini yapmadan oturduğu yerde bekleyebilir.
Harekete Geçir	"Devam et." diyerek bir sonraki basamağı gerçekleştirmesini isteriz. Eğer Süleyman tepkisiz kalırsa "Haydi yap bakalım, yapabilirsin vb." gibi ifadelerle onu harekete geçirmeye çalışırız.
Yanlış Tepki	Süleyman menüden yemek seçmek yerine masada bulunan peçetelerle oynayabilir veya beklemeye devam edebilir.

Sözel İpucu	Bu durumda öncelikle ona sözel olarak yardımda bulunuruz; “Menüyü eline al ve hangi yiyecekleri isteyeceğine karar ver.” şeklinde sözel ipuçları sunarız.
Sosyal Ödül	Süleyman, menüyü eline alır ve yemek seçerse onu tekrar “Mükemmelsin, harika vb.” şeklinde kelimelerle sözel olarak ödüllendiririz ve bir sonraki basamağa geçeriz.
Yanlış Tepki	Süleyman verdiğimiz sözel ipucuna karşın menüyü açıp yemek seçemeyebilir.
Model İpucu	Bir sonraki yardım basamağı olan model ipucuna geçeriz. Bu aşamada bireyden bizi dikkatlice izlemesini isteriz ve hemen yanındaki sandalyeye oturarak “menüyü bu şekilde açıyoruz, sevdiğimiz yemeklere bakıyoruz ve seçiyoruz” diyerek, menüyü elimize alır ve açarız, işaret parmağımızı yemek resimleri üzerinde gezdirerek sevdiğimiz yemeklerin isimlerini söyleriz. Sonra sandalyeden kalkarak Süleyman’dan aynı davranışı yapmasını isteriz.
Sosyal Ödül	Eğer doğru davranışı gerçekleştirirse “Çok güzel, aferin vb.” gibi ifadelerle onu ödüllendiririz.
Sonraki Basamak	Becerinin ilerleyen alt basamaklarına önceki satırlarda belirtildiği şekilde yanlış tepki ile karşılaştığımızda en hafiften başlayarak ipuçları sunarak devam ederiz.
Çalışma Bitir	Süleyman beceri basamaklarını baştan sona kadar yardım almadan ya da çok az düzeyde sözel ipuçları sunularak tamamladığında çalışma başlangıcında kendisine söylenmiş olan ödülü ona veririz. Ancak ödülü verirken kendisine “Benim senden yapmanı istediklerimi yaptığın için, restoranda yemek yerken kurallara uygun davrandığın için bu ödülü hak ettin.” diyerek ödülü verir ve çalışmayı bitiririz.

KAYIT/ÖLÇME/DEĞERLENDİRME

Form Doldur	Uygulamamızın sonunda <i>Öğretim Sonrası Değerlendirme Formu</i> ’nun beceri basamakları 1.oturum kısmında yer alan bölüme Süleyman’ın becerinin basamaklarını bağımsız yapıp yapamadığını (+) ve (-) işaretlemeleri ile kaydederiz.
--------------------	--

İlerleme	<i>Öğretim Sonrası Değerlendirme Formu</i> 'nda yer alan işaretlemelerde beceri basamağındaki davranışların birbirini izler ve çoğunlukla (+) olarak işaretlenmesi çalışmamızda ilerleme olduğunu göstermektedir.
Başarı	Yaptığımız son üç çalışmada beceri basamaklarına yaptığımız işaretler birbirini izler şekilde tamamı (+) olduğunda bir başka deyişle birey beceriyi hiçbir ipucuna gereksinim duymaksızın üç kere üst üste gerçekleştirdiğinde bu beceri ile ilgili çalışmamızın başarılı olduğu anlamına gelmektedir. Bu durumda sıradaki beceriye geçebiliriz.
Genelleme Kalıcılık	Bireyin öğretimini başarı ile tamamladığı beceriyi günlük yaşamında işlevsel olarak kullanabilmesi için ona fırsatlar sunmalıyız. Öğrettiğimiz beceriyi kuruluş içinde ve kuruluş dışında farklı ortamlarda, farklı zamanlarda bireyle birlikte çalışmalı, beceriyi gerçekleştirmesi için bireyi farklı ortam ve zamanlarda teşvik etmeliyiz.
Farklı Uygulamacı	En az dört gün ve günde 2-3 oturum yaptığımız çalışmalarda bireyin beceri basamaklarında sunulan ipuçlarına duyduğu gereksinimde bir azalma olmaması durumunda çalışmamıza farklı bir uygulamacı ile devam etmeliyiz.
Daha Ayrıntılı Analiz	Bireyin farklı bir uygulamacı ile birbirini izleyen dört gün boyunca yaptığı çalışmalarda beceri basamaklarında sürekli fiziksel ipucuna gereksinim duyması durumunda bireyin gerçekleştiremediği beceri basamaklarını tekrar analiz ederek daha küçük basamaklara ayırmalıyız.
Sıradaki Beceri	Eğer birey yeniden analiz edilerek daha küçük bölümlere ayrılmış beceri basamaklarında da sürekli fiziksel ipucuna gereksinim duyuyorsa becerinin birey için uygun olmadığına karar veririz. Bu durumda beceri öğretim sırasında yer alan diğer bir beceriye geçeriz.

2.6.6. Tüketici becerileri uygulama örneği

Konu/Beceri: Süpermarketten alışveriş yapma.

Amaç: Süpermarketten alışveriş yapar.

Araç/Gereç: Sepet, gıda maddeleri, para vb.

Çalışma Yeri: Uygulama sınıfı

Öğretim Sonrası Değerlendirme Formu (KOD): TÛ-03

ZYOB: Süleyman

Beceri Basamakları

1. Alışveriş sepetini/arabasını alır.
2. Alışveriş için hazırladığı listeyi çıkarır/bakar.
3. Alacağı yiyecek/içecek ile ilgili reyona gider.
4. Aldıklarını sepete/arabaya koyar.
5. Aldıklarını kasadaki banda koyar.
6. Aldıklarının kasadan geçmesini bekler.
7. Aldıklarını poşete yerleştirir.
8. Parayı kasiyere verir.
9. Varsa para üstünü alır.
10. Fişini alır.

YETERLİLİKLER (Önkoşul Beceriler)

Birey ile bu beceriyi çalışabilmemiz için;

- A. Alıcı dil becerilerine sahip olmalıdır. (Söylenen basit yönergeleri anlamalı ve yerine getirebilir olmalıdır).
- B. İfade edici dil
- C. Küçük ve büyük kas motor becerileri gelişmiş olmalıdır. (Küçük ve büyük nesneleri tutma-brakma işlerini yapabilmelidir).
- D. Basit taklit becerilerine sahip olmalıdır.

HAZIRLIK

Gözden Geçir

Kitabımızın uygulamacı kılavuzu bölümünde yer alan öğretim öncesi son hazırlıklar kısmını ve genel uygulama örneğini gözden geçiririz. *Öğretim Sonrası Değerlendirme Form*'larımızdan *TÛ-03* kodlu, *süper marketten alışveriş yapma* becerisine ait olan bölümün bir kopyasını alırız.

Çalışma Zamanı	Süpermarketten alışveriş yapma becerisini günün herhangi bir saatinde çalışabiliriz.
Çalışma Ortamı	Beceriye çalışacağımız ortam için öncelikle uygulama sınıfı sonrasında ise kalıcılık ve genelleme için kuruluş yakınında olan bir süpermarketi kullanabiliriz. Kuruluş içerisinde uygulama sınıfında yapacağımızı çalışmada küçük dramatizasyonlar yaparak ZYOB'leri market çalışanı ve kasiyer olarak görevlendirebiliriz.
Ödüller	Birey için (Ek-5) Öncelikli Olarak Tercih Edilen Ödüller Formu aracılığıyla belirlediğimiz ödüllerden bir veya birkaçını çalışmayı yapacağımız ortama getiririz.

BAŞLANGIÇ

Dikkat Çekme	Süleyman ile birlikte öncesinde bir market gibi hazırladığımız uygulama sınıfına geliriz, Süleyman'a "Bugün seninle birlikte süpermarketten alışveriş yapmasını öğreneceğiz." deriz. Sonrasında "Eğer benim istediğim gibi alışveriş yapmayı başarırsan, marketten almayı çok sevdiğin bu çikolatayı sana vereceğim." diyerek Süleyman'ın dikkatini verilecek ödülle birlikte çalışmaya yönlendirmesini sağlarız.
Ana Yönerge	Sonra Süleyman'a "Süpermarkettesin alışveriş yap." deriz.

UYGULAMA

Doğru Tepki	Yönergemiz üzerine Süleyman alışveriş sepetini eline alabilir.
Sosyal Ödül	Doğru tepki verdiğinde onun hoşuna gidecek "Harikasin, mükemmel vb." gibi ifadelerle onu sözel olarak pekiştiririz.
Duraksama	Süleyman becerinin sonraki alt basamağı olan alışveriş listesini çıkarma ve bakma basamağını yapmadan bekleyebilir.
Harekete Geçir	"Devam et." diyerek bir sonraki basamağı gerçekleştirmesini isteriz. Eğer Süleyman tepkisiz kalırsa "Haydi yap bakalım, yapabilirsin vb." gibi ifadelerle onu harekete geçirmeye çalışırız.
Yanlış Tepki	Süleyman alışveriş listesi çıkarma ve bakma yerine sepetine listede olmayan ürünleri alabilir.

Sözel İpucu	Bu durumda öncelikle ona sözel olarak yardımda bulunuruz; “Alışveriş listeni cebinden çıkar ve listede yazan ürünlere bak.” şeklinde sözel ipuçları sunarız.
Sosyal Ödül	Süleyman, alışveriş listesini çıkarır ve bakarsa “Mükemmelsin, harika vb.” şeklinde kelimelerle sözel olarak ödüllendiririz ve bir sonraki basamağa geçeriz.
Yanlış Tepki	Süleyman verdiğimiz sözel ipucuna karşın alışveriş listesini çıkarıp bakmayabilir.
Model İpucu	Bir sonraki yardım basamağı olan model ipucuna geçeriz. Bu aşamada bireyden bizi dikkatlice izlemesini isteriz ve onun yanında durarak kendi cebimizde bulunan alışveriş listesini çıkarır, listedeki ürünlerden bir kaçını okuruz. Davranışı yapmamızla eşzamanlı olarak “Listemizi böyle çıkarıyoruz, listedeki ürünlere bakıyoruz ve ürünleri okuyoruz.” deriz. Sonra Süleyman’ın karşısına geçerek aynı davranışı yapmasını isteriz.
Sosyal Ödül	Eğer doğru davranışı gerçekleştirirse “Çok güzel, aferin vb.” gibi ifadelerle onu ödüllendiririz.
Sonraki Basamak	Becerinin ilerleyen alt basamaklarına önceki satırlarda belirtildiği şekilde yanlış tepki ile karşılaştığımızda en hafiften başlayarak ipuçları sunarak devam ederiz.
Çalışma Bitir	Süleyman beceri basamaklarını baştan sona kadar yardım almadan ya da çok az düzeyde sözel ipuçları sunularak tamamladığında çalışma başlangıcında kendisine söylenmiş olan ödülü ona veririz. Ancak ödülü verirken kendisine “Benim senden yapmanı istediklerimi yaptığın için, süpermarketten alışveriş yaptığın için bu ödülü hak ettin.” diyerek ödülü verir ve çalışmayı bitiririz.

KAYIT/ÖLÇME/DEĞERLENDİRME

Form Doldur	Uygulamamızın sonunda <i>Öğretim Sonrası Değerlendirme Formu</i> ’nun beceri basamakları 1.oturum kısmında yer alan bölüme Süleyman’ın becerinin basamaklarını bağımsız yapıp yapamadığını (+) ve (-) işaretlemeleri ile kaydederiz.
İlerleme	<i>Öğretim Sonrası Değerlendirme Formu</i> ’nda yer alan işaretlemelerde beceri basamağındaki davranışların birbirini izler ve çoğunlukla (+) olarak işaretlenmesi çalışmamızda ilerleme olduğunu göstermektedir.

Başarı	Yaptığımız son üç çalışmada beceri basamaklarına yaptığımız işaretler birbirini izler şekilde tamamı (+) olduğunda bir başka deyişle birey beceriyi hiçbir ipucuna gereksinim duymaksızın üç kere üst üste gerçekleştirdiğinde bu beceri ile ilgili çalışmamızın başarılı olduğu anlamına gelmektedir. Bu durumda sıradaki beceriye geçebiliriz.
Genelleme Kalıcılık	Bireyin öğretimini başarı ile tamamladığı beceriyi günlük yaşamında işlevsel olarak kullanabilmesi için ona fırsatlar sunmalıyız. Öğrettiğimiz beceriyi kuruluş içinde ve kuruluş dışında farklı ortamlarda, farklı zamanlarda bireyle birlikte çalışmalı, beceriyi gerçekleştirmesi için bireyi farklı ortam ve zamanlarda teşvik etmeliyiz.
Farklı Uygulamacı	En az dört gün ve günde 2-3 oturum yaptığımız çalışmalarda bireyin beceri basamaklarında sunulan ipuçlarına duyduğu gereksinimde bir azalma olmaması durumunda çalışmamıza farklı bir uygulamacı ile devam etmeliyiz.
Daha Ayrıntılı Analiz	Bireyin farklı bir uygulamacı ile birbirini izleyen dört gün boyunca yaptığı çalışmalarda beceri basamaklarında sürekli fiziksel ipucuna gereksinim duyması durumunda bireyin gerçekleştiremediği beceri basamaklarını tekrar analiz ederek daha küçük basamaklara ayırmalıyız.
Sıradaki Beceri	Eğer birey yeniden analiz edilerek daha küçük bölümlere ayrılmış beceri basamaklarında da sürekli fiziksel ipucuna gereksinim duyuyorsa becerinin birey için uygun olmadığına karar veririz. Bu durumda beceri öğretim sırasında yer alan diğer bir beceriye geçeriz.

2.7. Serbest Zaman Etkinlikleri

Gerek ailesi yanında gerek kurum bakımında bulunan ZYOB'ler de diğer tüm insanlar gibi günlük yaşamları içerisinde sosyal, sanatsal ve sportif serbest zaman etkinliklerine ihtiyaç duyarlar. Bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin günlük yaşam ve özbakım becerilerinde desteğe ihtiyaçları olduğu kadar yaşam kalitelerini artırmak için gerçekleştirebilecekleri serbest zaman etkinliklerine de desteğe ihtiyaçları bulunmaktadır. Kuruluşlarda ZYOB'lerin katılabilecekleri serbest zaman etkinlik alanları alan Tablo 2.5.'de sunulmaktadır.

Tablo 2.5. Serbest zaman etkinlik alanları

Serbest Zaman Etkinlikleri					
İş/Uğraşı Etkinlikleri	Sanat Etkinlikleri	Fiziksel Etkinlikler	Sosyal/Kültürel Etkinlikler	Eğlence/Oyun Etkinlikleri	Kuruluş İçi Yardım İşleri

2.7.1. İş/uğraşı etkinlikleri

ZYOB'in iş/uğraşı etkinliklerine katılarak çeşitli ürünler ortaya çıkarması el, göz koordinasyonunun sağlanmasına yardımcı olurken aynı zamanda bireyin kaliteli zaman geçirmesini sağlayacaktır. Kuruluşlarda ZYOB'lerin katılabilecekleri iş/uğraşı etkinlikleri Tablo 2.6.'da yer almaktadır.

Tablo 2.6. İş/uğraşı etkinlikleri

İş/Uğraşı Etkinlikleri		
İU-1. Süs Eşyası Yapımı 1.1. Ayna 1.2. Kapı Süsü 1.3. Keçe işleri İU-2. Kâğıt İşleri 2.1. Rölyef 2.2. Origami 2.3. Kirigami 2.4. Kolaj	İU-3. Takı Tasarımı İU-4. Kilim Dokuma İU-5. Sepet Örne İU-6. Örgü Örne İU-7. Magnet Yapımı	İU-8. Mum Yapımı İU-9. Sabun Yapımı İU-10. Ahşap Boyama İU-11 Model-Maket Araç

Tablo 2.6.'da görüldüğü üzere ZYOB'ler kuruluşlarda alan öğretmenleri veya usta öğreticiler yardımıyla normal gelişim gösteren bireylerin gerçekleştirdikleri birçok uğraşı etkinliğine katılabilmektedirler.

2.7.2. Sanat etkinlikleri

ZYOB'lerin çeşitli sanat etkinliklerine katılmaları bireysel kimlik kazanmalarını, güven ve cesaretlerinin artmasına ve ifade gücünün gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'ler resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde serbest zamanlarını sanat etkinliklerine katılarak değerlendirebilirler.

Tablo 2.7. Sanat etkinlikleri

Sanat Etkinlikleri		
SE-1. Müzik	SE-2. Görsel Sanatlar	SE-3. Dramatik Sanatlar
1.2. Enstrüman Çalma	1.1. Resim Çalışması	3.1. Tiyatro
1.3. Bireysel Şarkı Söyleme	1.2. İnsan Resmi	3.2. Sinema
1.4. Koro Çalışması	1.3. Konulu Resim	3.3. Drama Çalışmaları
1.5. Folklor ve Halk Oyunları	1.4. Ebru Yapımı	3.4. Dans Çalışmaları
	1.5. Seramik	
	1.6. Fotoğrafçılık	

Tablo 2.7.'de görüleceği üzere ZYOB'ler uygun ortam ve destekler sağlandığında çeşitli sanat dallarının gerçekleştirildiği etkinliklere katılabilmektedir. Sanat etkinliklerinde önemli olan ZYOB'in yeteneğinin olduğu sanat dalının ortaya çıkarılması ve ilgili sanat dalına yönelik etkinliklere bireyin katılımın sağlanmasıdır.

2.7.3. Fiziksel etkinlikler

Hareket ve egzersiz sağlıklı bir yaşam için önemlidir ve her insanın olduğu gibi ZYOB'lerin de fiziksel etkinliklere gereksinimleri vardır. ZYOB'lerin çeşitli fiziksel/sportif etkinliklere katılımları sağlıklarını korumaları açısından önemli olduğu gibi başarı duygusu tatmalarını sağladığı için de motive edicidir. Bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin katılacakları fiziksel etkinlikler serbest zamanlarını işlevsel değerlendirmelerine ve fiziksel sağlıklarını korumalarına katkı sağlayacaktır. Son yıllarda tüm dünyada ZYOB'lerin katılabilecekleri spor olimpiyatları düzenlenmekte ve başarılı sporculara gerekli destekler sağlanmaktadır. Resmi bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde ZYOB'lerin katılabilecekleri fiziksel etkinlikler Tablo 2.8.'de sunulmuştur.

Tablo 2.8. Fiziksel etkinlikler

Fiziksel Etkinlikler		
FE-1. Fiziksel Etkinlikler	FE-2. Sportif Etkinlikler	2.9. Futbol
1.1. Doğa Yürüyüşü	2.1. Atletizm	2.10. Jimnastik
1.2. Egzersiz	2.2. Basketbol	2.11. Kano
	2.3. Binicilik	2.12. Kayak
	2.4. Bisiklet	2.13. Masa Tenisi
	2.5. Bocce	2.14. Paten Kayma
	2.6. Bowling	2.15. Tenis
	2.7. Dart	2.16. Voleybol
	2.8. Futbol	2.17. Yüzme

2.7.4. Sosyal/kültürel etkinlikler

ZYOB'lerin toplumla bütünleşmeleri açısından sosyal/kültürel etkinlikler önemli ve anlamlıdır. Bireylerin kuruluş dışında katılacakları piknik, sinema, gezi ve özel gün etkinlikleri sosyal yaşama uyumları açısından katkı sağlayacaktır. Bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'ler kuruluş dışında geçirdikleri zamanlardan ve katıldıkları etkinliklerden zevk almaktadırlar. Bu açıdan sosyal/kültürel etkinliklerin kuruluş dışında planlanması önemlidir. ZYOB'lerin katılabilecekleri sosyal/kültürel etkinlikler Tablo 2.9.'da sunulmaktadır.

Tablo 2.9. Sosyal/kültürel etkinlikler

Sosyal/Kültürel Etkinlikler		
KE-1. Geziler	KE-2. Özel ve Belirli Günler	KE-3. Piknik
1.1. Tarihi Mekânlar	2.1. Doğum Günleri	KE-4. Sinema
1.2. Turistik Mekânlar	2.2. Engelliler Haftası	KE-5. Tiyatro
1.3. Yaz Kampı	2.3. Dünya Engelliler Günü	KE-6. Konser
1.4. Sağlık Turizmi	2.4. Milli Bayramlar	KE-7. Sergi
1.5. Aile Ziyaretleri	2.5. Dini Bayramlar	KE-8. Alışveriş
	2.6. STK Programları	

2.7.5. Eğlence/oyun etkinlikleri

Bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin kuruluş içerisinde ve dışında katılabilecekleri eğlence içerikli etkinlikler bulunmaktadır. ZYOB'lerin eğlence ve oyun içerikli çeşitli etkinliklere katılımları kendi aralarında uyumlu davranışlar geliştirmelerine katkı sağlarken problem davranışlarının da azalmasına destek olacaktır. Bu etkinliklere ZYOB'ler etkinliğin türüne bağlı olarak aktif ve pasif olarak katılabilmektedir. İlgili etkinlikler Tablo 2.10.'da sunulmaktadır.

Tablo 2.10. Eğlence/oyun etkinlikleri

Eğlence/Oyun Etkinlikleri		
EE-1. Çeşitli Oyunlar	EE-2. Teknolojik Cihazlar	EE-3. Hikâye/Masal Saati
1.1. Yarışmalı Oyunlar	2.1. Bilgisayar	EE-4. Film Saati
1.2. Doğal Maddelerle Oyunlar	2.2. Tablet Bilgisayar	EE-5. Paintball
1.3. Hayali Oyunlar	2.3. Oyun Konsolu	
1.4. Taklit Oyunları		
1.5. Puzzle		
1.6. Jenga		
1.7. Satranç		
1.8. Karaoke		

2.7.6. Kuruluş içi yardım işleri

Bakım ve rehabilitasyon merkezleri ZYOB'ler için ev niteliği taşıyan kuruluşlardır. İlgili kuruluşlarda ZYOB'lerin günlük gereksinimlerini karşılamak için bir evde yapılan bütün işler gerçekleştirilmektedir. ZYOB'in çeşitli işlerde (temizlik, çamaşırhane, terzi, berber vb.) yardımcı olarak görev alması kendi bağımsız yaşamına katkı sağlamasının yanı sıra serbest zamanını işlevsel olarak değerlendirmesine yardımcı olacaktır.

Tablo 2.11. Kuruluş içi yardım işleri

Kuruluş İçi Yardım İşleri		
Kİ-1. Temizlik İşleri	Kİ-5. Berber İşleri	Kİ-8. Teknik İşler
Kİ-2. Ofis İşleri	Kİ-6. Bahçe İşleri	Kİ-9. Mutfak Yardımcılığı
Kİ-3. Çamaşır İşleri	Kİ-7. Hayvan Bakımı	Kİ-10. Danışma Yönlendirme İşleri
Kİ-4. Terzi İşleri		

Tablo 2.11.'de görüldüğü üzere ZYOB'ler kuruluşlarda günlük işleyiş içerisinde yer alan bütün işlerde işi asıl gerçekleştiren olarak görevlendirilmekten yardımcı personel olarak görevlendirilebilmektedir.

2.8. Serbest Zaman Etkinliklerinin Planlanması

Serbest zaman alanında yer alan etkinliklerin büyük çoğunluğunu aktif katılım gerektiren beceriler oluşturmaktadır. Bu becerilerin öğretime ilişkin kitabımızın önceki bölümlerinde açıkladığımız şekilde serbest zaman becerilerinin de öğretimi gerçekleştirilebilir. Bu bölümde serbest zaman alanının bir beceri öğretiminden daha çok etkinlik olarak planlanması açıklanmaktadır. Bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin de bireysel ilgi, istek ve en önemlisi farklılıkları bulunmaktadır. Bireylerin ilgi ve isteklerine göre organize edilecek serbest zaman etkinlikleri bireylerin günlük yaşamlarını kaliteli hale getirebilecektir. Ayrıca bu bireyler zihin yetersizliğinden etkilendikleri için birçok alanda akranlarının gerisinde kalmalarına karşın çeşitli sanat ve spor etkinliklerinde başarılar elde edebilmektedirler. Bireylerin başarı elde edebilmeleri için yetenekli oldukları alanların ortaya çıkarılması gerekmektedir. Hem ZYOB'in günlük yaşam kalitesinin artırılması hem de yetenekli olduğu alanda ilerlemesinin sağlanması için uygun serbest zaman etkinliklerinin birey için organize edilmesi gerekmektedir.

2.8.1. Etkinlik/beceri seçimi

ZYOB'e uygun olan serbest zaman etkinliklerini belirlemek için kitabımızın ekler bölümünde yer alan (*EK-8 Serbest Zaman Etkinlikleri Belirleme Formu*)'nu kullanacağız. İlgili form üzerinde İş/Uğraşı Etkinlikleri, Sosyal/Kültürel Etkinlikler, Fiziksel Etkinlikler, Sanat Etkinlikleri, Eğlence/Oyun Etkinlikleri ve Kuruluş İçi Yardım İşleri yer almaktadır. Formda yer alan serbest zaman etkinlikleri ve serbest zaman becerileri kuruluşlarda yaşamlarına devam eden ZYOB'lerin gereksinimleri göz önünde bulundurularak, bakım elemanları, meslek elemanları ve yöneticilerin görüşleri alınarak oluşturulmuştur. Formda yer alan etkinlik/becerilerin bir kısmı (buz pateni, yüzme vb.) coğrafi ve yöresel farklılıklardan kaynaklı olarak her yerde gerçekleştirilemeyebilir. Kuruluşunuzun bulunduğu bölgeye ve fiziksel koşullarınıza uygun etkinlik/becerileri seçebilir veya bazı etkinliklerin gerçekleştirilmesi için fiziksel yapı düzenlemeleri yapabilirsiniz. Beceri/davranışların başlangıcına [...] boşluğu eklenmiştir. Bu boşluk etkinlik/becerinin ZYOB'e uygun olması durumunda [+] uygun olmaması durumunda ise [-] olarak işaretlenecektir. Ayrıca her alt beceri alanının sonunda boş bırakılan alanlara listede yer almayan ZYOB'in gerçekleştirebileceğini düşündüğünüz, kuruluşunuzda yapılan veya yapılabileceğini düşündüğünüz etkinlikleri ekleyebilirsiniz.

Formda listelenen etkinlik/becerileri tek tek okuyunuz. Değerlendirmesini yaptığınız ZYOB'in gerçekleştirebileceğini düşündüğünüz etkinlik/becerileri işaretleyin. Bu değerlendirme bireysel yapılabileceği gibi kuruluştaki görev yapan meslek elemanı, bakım elemanı ve yöneticilerin katılacağı bir toplantıda tüm ZYOB'ler serbest zaman etkinlikleri/becerileri açısından bireysel olarak değerlendirilebilir.

2.8.2. Serbest zaman etkinliklerini sıralama

ZYOB'in gerçekleştirebileceği etkinlik/becerileri belirledik. Bu liste bireyin ilgi ve yeterlilik alanlarına göre uzun veya kısa olabilir. Formda yer alan etkinlik/becerilerin hepsini kuruluşumuzda organize etmemiz veya ZYOB'in etkinlik/becerilerin hepsine katılımı mümkün olmayabilir. Bu nedenle etkinlik/becerileri sıralamamız gerekecektir. Bu sıralamayı yaparken, kuruluşumuzun fiziksel yeterlilikleri, görev yapan personel niteliği, ZYOB'in ilgi ve yeterlilik düzeyi gibi konular öncelikli etkinlik/becerileri belirlememizi kolaylaştırabilir.

Örneğin Erzurum İli için buz pateni etkinliği planlayabilirken, Manisa İli için bunu gerçekleştirmemiz mümkün olmaz. Aynı şekilde Manisa İli için deniz kenarında yaz

kampı organize edilmesi Erzurum İli'ne oranla çok daha kolay gerçekleştirilebilecek bir etkinliktir. İl merkezi dışında bir köyde yer alan kuruluşunuz için sanat etkinliklerini gerçekleştirebilecek müzik öğretmeni, resim öğretmeni bulmanız mümkün olmayabilir. Bazı etkinlik/becerilerin gerçekleştirilme olasılığı kuruluşun bulunduğu bölgeye, şehre, coğrafi konuma göre değişebilir. Etkinlik seçimi yaparken bunları da göz önünde bulundurmanız gerekmektedir.

İlgili koşulları göz önünde bulundurarak kitabımızın ekler bölümünde yer alan (Ek-9) *Serbest Zaman Etkinlikleri Sıralama Formu* üzerinde ZYOB'in gerçekleştireceği serbest zaman etkinlik/becerilerini öncelikli olarak sıralayabilirsiniz.

2.8.3. Etkinlik yeri

ZYOB'ler için organize edeceğimiz etkinliklerin tümünü kuruluşumuzda organize etmemiz mümkün olmayabilir. Etkinlikleri yapılış yerlerine göre kuruluş içi ve kuruluş dışı olarak sınıflandırabiliriz. Kuruluş içerisinde gerçekleştirilecek her bir etkinlik için kuruluştaki bir sınıf/oda/atölye oluşturulması gerekmektedir. Kuruluşun ilgili atölyesinin ısı, ışık, gerekli mobilya ve araç/gereç düzenlemesi yapılmalıdır. Kuruluş dışında gerçekleştirilecek etkinlikler için etkinliklerin gerçekleştirileceği ortamlar öncesinde gidilerek gerekli düzenlemeler ve güvenlik önlemleri kontrol edilmeli, gidilecek ortamdaki diğer insanlar ZYOB'ler konusunda bilgilendirilmelidir. Bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde görev yapan bakım elemanı, meslek elemanı ve yöneticilerin görüşleri ZYOB'lerin kuruluş dışı etkinliklere katılmaya daha istekli olduğu yönündedir.

2.8.4. Personel

Serbest zaman alanı içerisinde yer alan etkinliklerin tamamını kuruluşumuzda var olan meslek elemanları ve bakım elemanları ile gerçekleştirmemiz mümkün olmayabilir. Beceri içeren serbest zaman etkinlikleri için özel eğitim öğretmeni/uzmanı, uğraşı etkinlikleri için el sanatları öğretmeni veya usta öğretici, sanat etkinlikleri için resim ve müzik öğretmeni, sportif etkinlikleri için beden eğitimi öğretmeni ile çalışılması gerekmektedir. Serbest zaman her ne kadar uygulanması kolay bir alan gibi görünse de kendi içerisinde birçok uzmanlık alanına ayrılmaktadır.

2.8.5. Araç/gereç

ZYOB'ler ile gerçekleştirilecek serbest zaman etkinliklerinin birçoğunda çeşitli araç/gereçlere gereksinim bulunmaktadır. Uğraşı etkinlikleri için çeşitli ham madde, atölye teçhizatları, el aletleri, kırtasiye malzemeleri; sanat etkinlikleri için çeşitli enstrümanlar, kostümler, resim materyalleri, sportif etkinlikler için spor dalına uygun spor malzemeleri; oyun etkinlikleri için teknolojik cihazlar ve çeşitli oyun materyallerinin bulundurulması ile etkinlikler işlevsel olarak gerçekleştirilebilmektedir. Ayrıca ZYOB'in etkinliğin yapıldığı yer ve koşullarına uygun olarak giyeceği kıyafetler ve güvenlik ekipmanları hazırlanmalıdır. İlgili etkinlik faaliyetine başlamadan önce tüm araç/gereçlerin etkinliğin başarı ile sürdürülmesi için temin edilmesi gerekmektedir.

2.8.6. Zaman planı

ZYOB'lerin ilgi alanları ve yeteneklerine göre katılabilecekleri serbest zaman etkinliklerinin belirlenmesiyle birlikte bireyin etkinliklere katılımın sürekliliği için bir zaman planlaması yapılmalıdır. Bu planlama bireysel olabileceği gibi aynı etkinliğe katılacak bireyler için grup olarak da yapılabilir. Bireylerin ve oluşturulan etkinlik gruplarının farklılıklarına göre etkinliğin başlama, mola ve bitiş zamanları planlanmalıdır. Bireyin etkinliğe olan ilgisinin devamı için etkinlik sürecinde ya da sonunda birey çeşitli yollarla ödüllendirilebilir. Burada kitabımızın ekler bölümünde yer alan (Ek-5) *Öncelikli Olarak Tercih Edilen Ödüller Formu* kullanılabilir.

2.8.7. Etkinlik organizasyonunda önemli konular

Kuruluşumuzda bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin tamamını serbest zaman alanında değerlendirdikten sonra bireyler için uygun serbest zaman etkinliklerinin organize edilmesi gerekmektedir. Bu aşamada;

- ZYOB'in ilgi, istek ve yetenekleri göz önünde bulundurulmalıdır.
- ZYOB gün içerisinde birden fazla serbest zaman etkinliğine katılarak etkinlikler çeşitlendirilmelidir.
- ZYOB'ler ortak katılacakları etkinlikler için gruplandırılırken bireylerin birbirleri arasındaki uyum ve iletişim göz önünde bulundurulmalıdır.
- Sınıf veya atölye ortamında gerçekleştirilecek etkinliklerde katılacak ZYOB sayısının 10'u geçmemesine önem verilmelidir.

- Sınıf ve atölye ortamında gerçekleştirilecek etkinlikler için bireylerin gereksinim düzeylerinin yoğunluğuna göre her sınıf/atölye için 1-2 bakım elemanı görevlendirilmelidir.
- Organize edilecek her etkinlik için ilgili etkinlik alanında eğitim almış öğretmen, usta öğretici, eğitici veya ergoterapist görevlendirmesi yapılmalıdır.
- Kurularda yürütülecek tüm serbest zaman etkinliklerini için her bir etkinlik/atölyeden sorumlu olan meslek elemanı görevlendirilmelidir.
- Organize edilen etkinliklerin eğitsel açıdan desteklenmesi için ilgili beceri alanında özel eğitim öğretmeni/uzmanı görevlendirmesi yapılmalıdır.

2.9. Serbest Zaman Etkinlikleri Uygulama Yönergeleri

Bu bölümde ZYOB'lere serbest zaman etkinlikleri türlerine göre planlama aşamaları hazırlık, etkinlik ve değerlendirme ana başlıkları olarak sunulmaktadır.

2.9.1. İş/uğraşı etkinlikleri ve kuruluş içi yardım işleri uygulama yönergesi

AMAÇ

İş/uğraşı etkinliklerinin amacı; ZYOB'ı seçilmiş işlerde, iş becerisi öğretimi sonrasında gözetimli bir şekilde yeterlilikleri ölçüsünde çalıştırmak, uğraşı atölyelerinde yaptığı çalışmalarla el-göz koordinasyonunu düzenlemek, problem ve davranışlarını azaltmak ve serbest zamanlarını işlevsel olarak değerlendirmesini sağlamaktır.

HAZIRLIK

Grup Oluşturma	ZYOB'lerin grup olarak katılacakları iş/uğraşı etkinliklerinde grupta yer alan bireylerin birbirleriyle uyumlu olmaları önemlidir. Grupları oluştururken hem aynı alanda yetenekleri olan hem de birbirlerine olumlu yönde model olabilecek bireylerin bir arada bulunmaları çalışmaları olumlu yönde etkileyecektir. Yapılan işin niteliği ve bireylerin gereksinimleri göz önünde bulundurulduğunda gruplar en fazla 10 bireyden oluşmalıdır.
Bireysel Etkinlik	Yardım işleri uygulamacı ve asıl işi yapan kişi gözetiminde bireysel olarak planlanabilir. Bu işlerde ZYOB'ler gözetimli olarak görevlendirilebilirler. Genel olarak becerilerden oluşan kuruluş içi yardım işlerinin beceri analizleri kitabımızın ekler bölümünde yer alan <i>Öğretim Sonrası Değerlendirme Formları</i> ile yapılmıştır.

Personel	ZYOB için organize edeceğimiz iş/uğraşı etkinlikleri ve kuruluş içi yardım işleri ergoterapistler, özel eğitim öğretmenleri, alan öğretmenleri ve usta öğreticiler tarafından planlanmalıdır. Oluşturulacak gruplara ve işin içeriğine bağlı olarak gerekli sayıda bakım elemanı da ekibe dahil edilmelidir.
Zaman Planı	Etkinliklerin süreleri ve sıklığı ZYOB'lerin dikkat ve odaklanma süreleri göz önünde bulundurularak özel eğitim öğretmeni, alan öğretmeni ve usta öğreticiler tarafından bakım elemanlarının da görüşleri alınarak planlanmalıdır.
Araç Gereç	İş/uğraşı etkinliklerinde etkinlik içeriğine göre yardım işlerinde işin niteliğine göre iş malzemeleri, uğraşı etkinliklerinde yapılacak ürüne göre çeşitli malzeme-materyaller kullanılabilir. Hem bireylerin katılım isteklerini artırması hem de etkinliğin işlevselliği açısından gerekli materyallerin temini önemlidir.
Çalışma Ortamı	İş/uğraşı etkinliklerinden yardım işleri kuruluşun işin gerçekleştirileceği bölümünde yapılabilir. Uğraşı etkinlikleri ise gerekli alet ve malzemelerin yerleştirildiği dolap, masa ve sandalyelerin yer aldığı uğraşı atölyesinde yapılmalıdır.

ETKİNLİK

Uygulama	ZYOB'in katılacağı iş/uğraşı etkinlikleri ve kuruluş içi yardım işlerinin nerdeyse tamamı beceri içeren işlerdir. Bu becerilerin öğretimleri ilgili formlar ve uygulama örnekleri aracılığıyla gerçekleştirilebilir. Uygulamacı etkinliğe dahil edeceği ZYOB'lerin bireysel özelliklerini bilmeli ve bu konuda gerekli durumlarda meslek elemanlarından destek almalıdır. Uygulama sürecinde bireylerin sergileyebilecekleri problem davranışlar için ise özel eğitim öğretmeni/uzmanından destek alınmalıdır.
Ödüller	Uygulamacı ZYOB'leri etkinlik sürecinde sosyal olarak "aferin, harikasin, mükemmel" şeklinde ifadelerle pekiştirmelidir. Ayrıca yeni başlatılmış bir etkinlik için özel eğitim öğretmeni/meslek elemanından yardım alarak ZYOB'leri (Ek-5) Öncelikli Olarak Tercih Edilen Ödüller Formu 'nda belirtilen ödüllerle etkinliğe katıldıkları için ödüllendirilmelidir.

DEĞERLENDİRME

Genel Değerlendirme	Uğraşı etkinliklerinde ortaya çıkan ürüne dayalı değerlendirmeler uygulamacılar tarafından yapılabilir. Asıl önemli olan ise ortaya çıkan ürün değildir, uğraşı etkinliklerinin bireyin sosyal, duygusal, bilişsel
----------------------------	--

	gelişimine yaptığı katkı ve bireyin etkinlik sürecinde geçirdiği zamanın kalitesidir. Değerlendirmeye bu açıdan bakılmalıdır.
Beceri Değerlendirme	İş/uğraşı etkinlikleri ve kuruluş içi yardım işlerinin beceri olarak değerlendirilmesi amacıyla kitabımızın ekler bölümünde yer alan ilgili serbest zaman alanına ait Öğretim Sonrası Değerlendirme Form 'larını kullanabilir ya da formlarda yer almayan herhangi bir iş/uğraşı etkinliği için beceri basamakları oluşturabilirsiniz.
Dikkat	▪ ZYOB'in katılacağı iş/uğraşı etkinlikleri mutlaka bireyin ilgi ve yeteneklerine uygun olmalıdır. ▪ ZYOB'lerin ilgi ve yetenek alanları, alanın uzmanı/öğretmeni tarafından değerlendirilmelidir. ▪ Yeni başlatılacak etkinliklerde görevlendirilecek öğretmen, ergoterapist, usta öğreticilerden özel eğitim alanında deneyimi olanlar öncelikli olarak tercih edilmelidir. ▪ Bireyin zihin yetersizliği olması bir iş veya uğraşı etkinliğinde başarı sağlayamayacağı anlamına gelmemektedir.

2.9.2. Sanat etkinlikleri uygulama yönergesi

AMAÇ	
	ZYOB'lerle yapılacak sanat etkinliklerin amacı; bireylerin serbest zamanlarında kendi yetenekleri ölçüsünde organize edilen sanat dalı ile ilgilenmesini sağlamak, ilgili sanat dalı ile ilgili görsel ve işitsel ürünler ortaya çıkarmak, bireylerin sanat yeteneklerini geliştirmek ve serbest zamanlarını işlevsel olarak değerlendirmelerini sağlamaktır.
HAZIRLIK	
Grup Oluşturma	ZYOB'lerin grup olarak katılacakları etkinliklerde grupta yer alan bireylerin birbirleriyle uyumlu olmaları önemlidir. Grupları oluştururken hem aynı alanda yetenekleri olan hem de birbirlerine olumlu yönde model olabilecek bireylerin bir arada bulunmaları çalışmaları olumlu yönde etkileyecektir. Yapılan işin niteliği ve bireylerin gereksinimleri göz önünde bulundurulduğunda gruplar en fazla 10 bireyden oluşmalıdır.
Personel	ZYOB için organize edeceğimiz sanatsal etkinliklerde ilgili sanat dalına uygun olarak müzik öğretmeni, görsel sanatlar öğretmeni, drama öğretmeni ve el işi öğretmeni görevlendirilmesi gerekmektedir. Alan öğretmenlerinin geçmişte deneyimleri mevcut değilse kuruluş özel eğitim öğretmeni ya da meslek elemanlarınca özel eğitim ve zihin yetersizliği konusunda bilgilendirilmeleri gerekmektedir. Oluşturulacak gruplara bağlı olarak öğretmenle birlikte ilgili alandan bir usta öğretici ve bakım elemanı da ekibe dâhil edilir.

Zaman Planı	Etkinliklerde oturum süreleri ve sıklığı ZYOB’lerin dikkat ve odaklanma süreleri göz önünde bulundurularak özel eğitim öğretmeni/meslek elemanı ve alan öğretmeni tarafından bakım elemanlarının da görüşleri alınarak planlanmalıdır.
Araç Gereç	Sanat etkinliklerinde, ZYOB’in yetenek düzeyine göre araç/gereç tercih edilmelidir. Bu konuda bireylerin yeteneklerini en iyi gözlemleyenler alan öğretmenleri olacaktır. Öğretmenlerin görüşleri alınarak müzik enstrümanları, çeşitli kostümler, teknolojik cihazlar ve çizim malzemeleri alınabilir. Hem bireylerin katılım isteklerini artırması hem de etkinliğin niteliği açısından gerekli materyallerin temini önemlidir.
Çalışma Ortamı	Sanat etkinliklerine ilişkin çalışmaların planlanmasında her etkinlik için, etkinliğin içeriğine uygun bir çalışma alanı oluşturulmalıdır. Görsel sanatlar için karanlık olmayan bir oda, müzik etkinlikleri için ses yalıtımı olan bir oda, dramatik sanatlar için ise her etkinlik için tekrar tasarlanabilen bir salon sanat atölyesi olarak düzenlenmelidir.

ETKİNLİK

Uygulama	ZYOB’in katılacağı sanat etkinliklerinin uygulamacısı ilgili sanat alanının öğretmenleri olmalıdır. Sanat etkinlikleri yetenek gerektiren etkinliklerdir ve bir kısmı beceri öğretiminden bağımsız doğal olarak sergilenabilmektedir. Uygulamaya öğretmen kendi alanıyla ilgili basit çalışmalarla başlamalı, bireylerin bireysel yeteneklerine göre ilerleyen süreçte hem grup hem de bireysel çalışmalar yapmalıdır. Alan öğretmeni ZYOB’in olası sergileyebilecekleri problem davranışlarda özel eğitim öğretmeni ve meslek elemanlarından destek almalıdır.
Ödüller	Alan öğretmeni ZYOB’leri etkinlik sürecinde sosyal olarak “afetin, harikasin, mükemmel” şeklinde ifadelerle pekiştirmelidir. Ayrıca yeni başlatılmış bir etkinlik için özel eğitim öğretmeni/meslek elemanından yardım alarak ZYOB’leri (Ek-5) Öncelikli Olarak Tercih Edilen Ödüller Formu ’nda belirtilen ödüllerle etkinliğe katıldıkları için ödüllendirilmelidir.

DEĞERLENDİRME

Sanatsal Değerlendirme	Sanatsal etkinliklerde ürüne dayalı değerlendirmeler ilgili alanın öğretmeni/uzmanı tarafından yapılabilir. Görsel sanatlarda resimler, müzik sanatlarında şarkılar, dramatik sanatlarda gösteriler ürün olarak değerlendirilebilir. Bakım ve koruma altında bulunan ZYOB için ise düzenlenen sanat etkinliklerinde ürün tabanlı değerlendirmeden daha önemli olan bireyin sanatsal etkinliğe katılırken geçirdiği zamanın kalitesidir. Bu açıdan ZYOB’leri sanat etkinlikleri alanında
-------------------------------	---

	değerlendirirken; bireyin sosyal uyumuna ve kendini ifade etmesine sağladığı katkıyı, problem davranışlarının azalma oranını göz önünde bulundurmalıyız.
Beceri Değerlendirme	Sanatsal etkinliklerin beceri olarak değerlendirilmesi amacıyla kitabımızın ekler bölümünde yer alan serbest zaman Öğretim Sonrası Değerlendirme Form 'larını kullanabilir ya da herhangi bir sanatsal çalışmanın beceri basamaklarını kendiniz oluşturabilirsiniz.
Dikkat	▪ ZYOB'in katılacağı sanat etkinlikleri mutlaka bireyin ilgi ve yeteneklerine uygun olmalıdır. ▪ ZYOB'lerin ilgi ve yetenek alanları, alanın uzmanı/öğretmeni tarafından değerlendirilmelidir. ▪ Yeni başlatılacak etkinlikler için görevlendirilecek öğretmen/usta öğreticilerden özel eğitim alanında deneyimi olanlar öncelikli olarak tercih edilmelidir. ▪ Bireyin zihin yetersizliği olması bir sanat dalında başarı sağlayamayacağı anlamına gelmemektedir. ▪ Etkinlikler planlanırken yöresel, kültürel ve coğrafi şartlardan kaynaklanan farklılıklar göz önünde bulundurulmalıdır. ▪ Ortak organize edilen etkinliklerde ZYOB'lerle etkileşim içerisinde olacak insanlar, öncesinde bireyler konusunda bilgilendirilmelidir.

2.9.3. Fiziksel etkinlikler uygulama yönergesi

AMAÇ	
	Fiziksel etkinliklerin amacı; bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'ler için egzersizler ile hareket etmeyi eğlenceli hale getirmek, artırılmış fiziksel etkinlikler yardımıyla beden sağlıklarını korumaya yardımcı olmak, çeşitli spor dallarında yapacakları çalışmalar ile sosyal uyumlarını artırmak ve edinecekleri başarılar ile özgüven duygularının gelişmesini sağlamaktır.
HAZIRLIK	
Grup Oluşturma	ZYOB'lerin grup olarak katılacakları etkinliklerde grupta yer alan bireylerin birbirleriyle uyumlu olmaları önemlidir. Grupları oluştururken hem aynı alanda yetenekleri olan hem de birbirlerine olumlu yönde model olabilecek bireylerin bir arada bulunmaları çalışmaları olumlu yönde etkileyecektir. Yapılan etkinliğin içeriğine ve bireylerin gereksinimleri göz önünde bulundurulduğunda grupların en fazla 10 bireyden oluşturulması ile birlikte kuruluştaki bulunan tüm ZYOB'lerin yürüyüş ve egzersiz programlarına katılmaları önemlidir.

Bireysel Çalışma	Bireysel sporlarda ZYOB'ler beden eğitimi öğretmeni tarafından değerlendirilerek ilgili spor dalına yönelik çalışma programı hazırlanabilir ve bireyin spor dalına yönelik olarak sporcu lisansı alması sağlanır.
Personel	ZYOB için organize edeceğimiz fiziksel etkinliklerde beden eğitimi öğretmeni ve bireysel spor dalları için eğitici antrenör görevlendirilir Alan öğretmenlerinin geçmişte özel eğitim deneyimleri mevcut değilse kuruluş özel eğitim öğretmeni ya da meslek elemanlarınca özel eğitim ve zihin yetersizliği konusunda bilgilendirilmeleri gerekmektedir. Oluşturulacak gruplara bağlı olarak öğretmen/antrenörle birlikte bakım elemanı da ekibe dâhil edilir.
Zaman Planı	Etkinliklerde çalışma süreleri ve sıklığı ZYOB'lerin dikkat ve odaklanma süreleri göz önünde bulundurularak özel eğitim öğretmeni/meslek elemanı ve alan öğretmeni tarafından bakım elemanlarının da görüşleri alınarak planlanmalıdır. Ayrıca ZYOB'in ilgili fiziksel etkinliğe katılımına yönelik sağlık personellerinin görüşlerine de başvurulmalıdır
Araç Gereç	Sanat etkinliklerinde, ZYOB'lerin yetenekli oldukları spor dallarına göre araç/gereç tercih edilmelidir. Bu konuda bireylerin yeteneklerini en iyi gözlemleyenler alan öğretmenleri olacaktır. Öğretmenlerin görüşleri alınarak Tüm ZYOB'ler için spor ayakkabısı, eşofman ve spor dallarına özel aletler/malzemeler alınabilir. Hem bireylerin katılım isteklerini artırması hem de etkinliğin niteliği açısından gerekli spor materyallerin temini önemlidir.
Çalışma Ortamı	Fiziksel etkinlikler kapalı alanlarda yapılabileceği gibi açık alanlarda da yapılabilir. Doğa yürüyüşleri için kuruluş çevresinde öncesinde belirlenmiş bir yol planı, egzersizler için kuruluş bahçesi, sportif etkinlikler için kuruluş bahçesi ve kuruluş dışında spor salonları, yüzme havuzları etkinliğin içeriğine uygun olarak tercihe edilebilir.

ETKİNLİK

Uygulama	ZYOB'in katılacağı fiziksel/sportif etkinliğin uygulamacısı beden eğitimi öğretmeni/antrenör olmalıdır. Fiziksel/sportif etkinlikler beceri içeren etkinlikler olabileceği gibi hareket etmeyi eğlenceli hale getirecek etkinlikler de olabilir. Uygulamaya öğretmen/antrenör kendi alanıyla ilgili basit çalışmalarla başlamalı, bireylerin bireysel yeteneklerine göre ilerleyen süreçte hem grup hem de bireysel çalışmalar yapmalıdır. Alan öğretmeni ZYOB'in olası sergileyebilecekleri problem davranışlarda özel eğitim öğretmeni ve meslek elemanlarından destek almalıdır.
-----------------	---

Ödüller	Alan öğretmeni/antrenörü ZYOB'leri etkinlik sürecinde sosyal olarak "aferin, harikası, mükemmel" şeklinde ifadelerle pekiştirmelidir. Ayrıca yeni başlatılmış bir etkinlik için özel eğitim öğretmeni/meslek elemanından yardım alarak ZYOB'leri (Ek-5) Öncelikli Olarak Tercih Edilen Ödüller Formu 'nda belirtilen ödüllerle etkinliğe katıldıkları için ödüllendirilmelidir.
----------------	--

DEĞERLENDİRME

Sportif Değerlendirme	Sportif etkinliklerde değerlendirmeler çeşitli müsabakalar yoluyla derecelendirmeler şeklinde yapılabilir. Bu derecelendirmeler kuruluşumuzda gerçekleştirilen etkinliğin sportif anlamda başarılı olduğunun göstergesidir. Kurulda bulunan tüm ZYOB'ler açısından ise hareket oranlarının artması, yürüyüş ve egzersiz etkinliklerine katılım oranları en önemli değerlendirme kriterimizdir. Bu açıdan ZYOB'lerle yapılan sportif etkinlikleri değerlendirirken bireyin beden sağlığına katkısını, sosyal uyumunu ve etkinlik öncesi ve sonrası problem davranış durumunu göz önünde bulundurmalıyız
Beceri Değerlendirme	Fiziksel etkinliklerin beceri olarak değerlendirilmesi amacıyla kitabımızın ekler bölümünde yer alan serbest zaman Öğretim Sonrası Değerlendirme Form 'larını kullanabilir ya da herhangi bir fiziksel/sportif etkinlik için beceri basamakları oluşturabilirsiniz.
Dikkat	▪ ZYOB'in katılacağı sportif etkinlikler mutlaka bireyin ilgi ve yeteneklerine uygun olmalıdır. ▪ ZYOB'lerin ilgi ve yetenek alanları, alanın öğretmeni/antrenörü tarafından değerlendirilmelidir. ▪ Yeni başlatılacak etkinlikler için görevlendirilecek öğretmen ve antrenörlerden özel eğitim alanında deneyimi olanlar öncelikli olarak tercih edilmelidir. ▪ Bireyin zihin yetersizliği olması bir spor dalında başarı sağlayamayacağı anlamına gelmemektedir. ▪ Etkinlikler planlanırken yöresel ve coğrafi şartlardan kaynaklanan farklılıklar göz önünde bulundurulmalıdır. ▪ Ortak organize edilen etkinliklerde ZYOB'lerle etkileşim içerisinde olacak insanlar, öncesinde bireyler konusunda bilgilendirilmelidir.

2.9.4. Sosyal/kültürel etkinlikler uygulama yönergesi

AMAÇ

Sosyal/kültürel etkinliklerin amacı; bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin kuruluş dışında toplumla bütünleşmelerini, özel ve belirli günlerin anlamına uygun

etkinliklerde katılımcı olmalarını ve serbest zamanlarını işlevsel olarak değerlendirmelerini sağlamaktır.

HAZIRLIK	
Grup Oluşturma	ZYOB'lerin grup olarak katılacakları sosyal/kültürel etkinliklerde grupta yer alan bireylerin birbirleriyle uyumlu olmaları önemlidir. Yapılacak etkinliğe bağlı olarak gruplar farklı sayılarda bireylerden oluşturulabilir. Örneğin; piknik etkinliğine kuruluştaki bulunan tüm ZYOB'leri götürebileceğimiz gibi 10 bireyden oluşan bir grubu da götürebiliriz.
Bireysel Çalışma	Sosyal/kültürel etkinliklerden bazılarını ZYOB için bireysel olarak planlayabiliriz. Örneğin, aile ziyaretleri, sinema, tiyatro konser vb. etkinlikler.
Personel	ZYOB için organize edeceğimiz sosyal/kültürel etkinliklerin organizasyonu grup sorumluları ve yöneticiler tarafından yapılmalıdır. Grup sorumluluğu görevini sürdüren meslek elemanları kendi ZYOB gruplarıyla sinema, tiyatro, konser, alışveriş, gezi, piknik gibi etkinlikler düzenleyebilecekleri gibi bu etkinlikleri diğer grup sorumluları ile birlikte planlayarak tüm ZYOB için yapabilirler. Kuruluş dışında yapılacak etkinlikler için grupta bulunan ZYOB'lerin sayısı ve özelliklerine uygun olarak bakım elemanları görevlendirilmesi gereklidir.
Zaman Planı	Etkinliklerin süreleri ve sıklığı organize edilen etkinliğin türü ve içeriğine göre değişebilir. Yapılacak sosyal/kültürel etkinlikler günü birlik olabileceği gibi birden fazla güne yayılan şehir dışı gezilerde planlanabilir.
Araç Gereç	Sosyal/kültürel etkinlikler en fazla çeşitlendirilebilecek etkinliklerdir. Bu nedenle şehir dışı geziler için uygun taşıtlara, özel ve belirli günler için yapılacak organizasyonlar için çeşitli kostümlere, piknikler için pişirme gereçlerine ve gıda malzemelerine gereksinim vardır.
Çalışma Ortamı	Sosyal/kültürel etkinliklerin yapılacağı ortamların meslek elemanları tarafından bilinen ya da ZYOB'lere uygunluğu etkinlik öncesinde kontrol edilen ortamlar olması önemlidir. Bu nedenle kuruluş dışı gidilecek ortamların öncesinde bireyler açısından uygunluğu göz önünde bulundurulmalıdır.

ETKİNLİK

Uygulama	Sosyal/kültürel etkinliklerde uygulamacılar meslek elemanları/grup sorumlularıdır. Genellikle kuruluş dışı yapılan sosyal/kültürel etkinliklerde ZYOB'lerin kontrol ve gözetimleri önemlidir. Etkinlik öncesinde bireyler küçük gruplara ayrılarak sorumlu bakım elemanları bireylerin bakım ve gözetimleriyle görevlendirilmelidir. Etkinliklerde temsil kabiliyeti olan ve ZYOB'ler üzerinde kontrol gücü yüksek bakım elemanlarının seçimine özen gösterilmelidir. Etkinliklere katılımı olan tüm personeller etkinliğin ZYOB'ler için yapıldığının ve kendilerinin etkinlikte görevli olduğunun farkında olmalıdırlar.
Ödüller	Sosyal/kültürel etkinliklerin büyük çoğunluğu ödül niteliği taşıdığından etkinlikler öncesinde ya da sonrasında ZYOB'lere farklı ödüller sunulmasına gerek yoktur.

DEĞERLENDİRME

Genel Değerlendirme	Sosyal/kültürel etkinliklerde değerlendirme bireylerin etkinliklerden aldıkları doyumun ilgili personeller tarafından gözlemlenmesi ile yapılabilir. Bu gözlem bireyin serbest zamanlarını düzenlenen etkinliğin ne kadar işlevsel geçirdiği ve problem davranışlarının azaltılmasına yaptığı katkıyla ilgilidir.
Beceri Değerlendirme	Sosyal/kültürel etkinliklerin beceri olarak değerlendirilmesi amacıyla kitabımızın ekler bölümünde yer alan serbest zaman Öğretim Sonrası Değerlendirme Form 'larından ilgili alan için olanını kullanabilir ya da herhangi bir sosyal/kültürel etkinlik için beceri basamakları oluşturabilirsiniz.
Dikkat	▪ Etkinlikler planlanırken yöresel, coğrafi ve mevsimsel şartlardan kaynaklanan farklılıklar göz önünde bulundurulmalıdır. ▪ Kuruluş dışı organize edilecek etkinliklerde ZYOB'lerle etkileşim içerisinde olacak insanlar, öncesinde bireyler konusunda bilgilendirilmelidir. ▪ Etkinliklere kuruluşlarda bulunan sağlık personelinin de refakat etmesinde yarar bulunmaktadır.

2.9.5. Eğlence/oyun etkinlikleri uygulama yönergesi

AMAÇ

Eğlence/oyun etkinliklerinin amacı; bakım ve koruma altında bulunan ZYOB'lerin sosyal, duygusal ve eğitsel gelişimlerine katkı sağlayacak oyunlarla serbest zamanlarını işlevsel olarak değerlendirmelerini sağlamaktır.

HAZIRLIK

Grup Oluşturma	ZYOB'lerin grup olarak katılacakları eğence/oyun etkinliklerinde grupta yer alan bireylerin birbirleriyle uyumlu olmaları önemlidir. Yapılan etkinliğin içeriği ve bireylerin gereksinimleri göz önünde bulundurulduğunda grupların en fazla 10 bireyden oluşturulmasının yanı sıra kuruluşta bulunan tüm ZYOB'lerin zaman zaman eğence/oyun etkinliklerine katılmaları önemlidir.
Bireysel Etkinlik	Eğence/oyun etkinlikleri grup olarak planlanabileceği gibi bazı etkinlikler uygulamacının tercihleri ve bireyin özellikleri doğrultusunda bireysel olarak da planlanabilir.
Personel	ZYOB için organize edeceğimiz eğence/oyun etkinlikleri okul öncesi öğretmenleri, ocuk gelişimi öğretmenleri, özel eğitim öğretmenleri ve diğer meslek elemanları tarafından planlanmalıdır. Oluşturulacak gruplara bağlı olarak ğretmen/meslek elemanı ile birlikte bakım elemanı da ekibe dâhil edilmelidir.
Zaman Planı	Etkinliklerin süreleri ve sıklığı ZYOB'lerin dikkat ve odaklanma süreleri göz önünde bulundurularak özel eğitim ğretmeni/meslek elemanı ve alan ğretmeni tarafından bakım elemanlarının da görüşleri alınarak planlanmalıdır.
Araç Gereç	Eğence/oyun etkinliklerinde etkinlik içeriğine göre ZYOB'ler için uygun tasarıma sahip teknolojik cihazlar, kitaplar, DVD'ler ve diğer oyun materyalleri kullanılabilir.
Çalışma Ortamı	Eğence/oyun etkinlikleri kapalı alanlarda yapılabileceği gibi açık alanlarda da yapılabilir. Oyun etkinlikleri kuruluş içerisinde oluşturulmuş oyun odalarında yapılabileceği gibi kuruluş dışında bulunan oyun alanlarında organize edilebilir.

ETKİNLİK

Uygulama	ZYOB'in katılacağı eğence/oyun etkinliklerinin uygulamacısı okul öncesi/ocuk gelişimi/özel eğitim öğretmenleri olmalıdır. Eğence/oyun etkinlikleri beceri içeren etkinlikler olabileceği gibi eğitsel içerikli oyunlarda olabilir. Uygulamacı etkinliklerini ısındırıcı oyun, hareketli oyun ve dinlendirici oyun olarak sıralayabilir. Her oyun etkinliği öncesinde bireylere oyunun kurallarını anlatılmalı ve sonrasında oyuna başlanmalıdır. Uygulamacı etkinliğe dâhil edeceği ZYOB'lerin bireysel özelliklerini bilmeli ve bu konuda gerekli durumlarda meslek elemanlarından destek almalıdır. Uygulamacı ve yardımcı bakım elemanı oyun alanında güvenlik için gerekli düzenlemeleri yapmalıdır.
-----------------	---

	Grup oyun etkinliği sürecinde ZYOB'lerden birini lider olarak görevlendirebilir. Oyun sürecinde ZYOB'lerin olası sergileyebilecekleri problem davranışlarda özel eğitim öğretmeni ve meslek elemanlarından destek alınmalıdır.
Ödüller	Eğlence/oyun etkinliklerinin büyük çoğunluğu ödöl niteliği taşıdığından etkinlikler öncesinde ya da sonrasında ZYOB'lere farklı ödüller sunulmasına gerek yoktur.

DEĞERLENDİRME

Genel Değerlendirme	Eğlence/oyun etkinliklerinde değerlendirme bireylerin etkinliklerden aldıkları doyumun ilgili personeller tarafından gözlenmesi ile yapılabilir. Bu gözlem bireyin serbest zamanlarını oyun etkinlikleri ile ne kadar işlevsel geçirdiği ve problem davranışlarında ortaya çıkan azalma ile ilgilidir.
Beceri Değerlendirme	Eğlence/oyun etkinliklerinin beceri olarak değerlendirilmesi amacıyla kitabımızın ekler bölümünde yer alan serbest zaman Öğretim Sonrası Değerlendirme Form 'larını kullanabilir ya da herhangi bir eğlence/oyun etkinliği için beceri basamakları oluşturabilirsiniz.
Dikkat	▪ ZYOB herhangi bir oyun etkinliğine katılım konusunda zorlanmamalıdır. ▪ Eğlence/oyun etkinliklerinde zaman sınırlandırmaları çok katı olmamalıdır. ▪ Eğlence/oyun etkinlikleri için katı kurallar belirlenmemelidir. ▪ Yeni başlatılacak etkinlikler için görevlendirilecek öğretmen/usta öğreticiler arasından özel eğitim alanında deneyimi olanlar öncelikli olarak tercih edilmelidir. ▪ Ortak organize edilen etkinliklerde ZYOB'lerle etkileşim içerisinde olacak insanlar, öncesinde bireyler konusunda bilgilendirilmelidir.

UYGULAMACI SÖZLÜĞÜ

İzleyen satırlarda programda kullanılan terimler içerikteki anlamlarına uygun olarak özet şeklinde tanımlanmaktadır.

- Alan Öğretmeni:** Programda görsel sanatlar, müzik, beden eğitimi ve iş eğitimi alanlarında görev yapan öğretmenler için kullanılmıştır.
- Alıcı Dil:** Sözel olan ve olmayan iletişimi içeren, ifade edilmek istenilenin ne olduğunu anlayabilme yeteneği [20].
- Ana Yönerge:** Kısa ve net ifadelerle öğretilecek olan beceri ya da davranışın ilgili beceri ve davranışı içeren genel bir ifade ile yapılmasının istenmesidir.
- Beceri Basamakları:** Becerinin yapılma sırasına göre küçük bölümlere ayrılmış şekli.
- Beceri:** Bir kimsenin bedensel ya da düşünsel bir çaba göstererek bir işi kolaylık ve ustalıkla yapabilmesi [20].
- Doğru Tepki:** Öğretilmek istenen beceri basamağının istenilen şekilde yanlışsız gerçekleştirilmesi.
- Ergoterapist:** Herhangi bir sağlık problemi nedeniyle vücut yapı ve işlevlerinde bozukluğu olan veya yer aldığı sosyal ya da kültürel azınlık grup nedeniyle toplumdan dışlanmış veya katılımı kısıtlanmış bireylerle çalışan meslek elemanlarıdır [24] .
- Etkinlik:** Bakım ve koruma altında bulunan zihin yetersizliği olan bireylerin yaşam kalitelerine katkı sunmak amacıyla gerçekleştirilen kuruluş içerisinde ve dışında yapılan sanatsal, sportif, sosyal ve uğraşı faaliyetlerinin tamamı.
- Fiziksel İpucu:** Zihin yetersizliği olan bireye öğretim sırasında ipucu sunulurken el ile destek olunması.
- Geri Dönüt:** Bireyin aktarılan bilgi ve becerinin bir kısmını yerine getirmesi.

Grup Sorumlusu:	Bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde belirli sayıda zihin yetersizliği olan bireye sunulan bakım ve rehabilitasyon ve serbest zaman etkinliklerini ve hizmetlerini planlamak, koordine etmekle görevli meslek elemanı.
İfade Edici Dil:	Bireyin konuşma, işaret dili, jestler ve mimikler yardımı ile düşüncelerini aktarması [20].
İş/Uğraşı Terapisti:	Ergoterapist
Kullandığı El:	Bireylerin günlük yaşamlarında çeşitli ihtiyaçlarını gidermek için sürekli olarak kullandıkları sağ ya da sol elleri.
Meslek Elemanı:	Psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi, öğretmenlik, aile ve tüketici bilimleri ve sosyal hizmet alalarında eğitim veren kurumlardan mezun meslek mensubu.
Model İpucu:	Model ipucu bir davranış/becerinin bir başkası tarafından nasıl gerçekleştirileceğinin gösterilmesi bireyin de bunu izleyerek taklit etmesidir.
Otutum:	Öğretimin gerçekleştirildiği zaman dilimi.
Ödül:	Öğrettiğimiz davranış/becerinin yapılma sıklığının artırmak için bireye yiyecek/içecekler, nesneler, sosyal durumlar ve etkinlikler.
Önkoşul beceriler:	Bireye öğretecek olduğumuz becerinin daha basit alt basamaklarının gerçekleştirilme durumu. (Gömlek giyme becerisinin önkoşul becerilerinden biri düğme ilikleme becerisidir).
Özel Eğitim Öğretmeni:	Eğitim fakültelerinin özel eğitim bölümlerinden mezun özel eğitime gereksinim duyan öğrenci/bireylere eğitim verebilmek için yetiştirilmiş meslek elemanı.
Pekiştirici:	Öğrettiğimiz davranış/becerinin yapılma sıklığının artırmak için bireye yiyecek/içecekler, nesneler, sosyal durumlar ve etkinlikler.
Silikleştirme:	Bireye sunulan çeşitli yardımların giderek ortadan kaldırılması, geri çekilmesi [20].

Sosyal Pekiştiren:	Bireyin doğru davranışından sonra “ harika, mükemmel, aferin, bravo, çok güzel yaptın” gibi ifadeler kullanmak; başını sallayarak onaylamak, gülümsemek.
Sözel İpucu:	Bireye neyi, nasıl yapacağını doğrudan söylenerek hatırlatma.
Sunum:	Zihin yetersizliği olan bireye beceri/kavram öğretimi sırasında yapılan sözlü ve görsel anlatım.
Usta Öğretici:	Bakım ve rehabilitasyon merkezlerine halk eğitim müdürlükleri yada Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından görevlendirilen herhangi bir sanat dalı veya iş/uğraşı alanında yeterliliğe sahip olan kişi.
Uygulama:	Zihin yetersizliği olan bireye beceri öğretim süreci.
Yanlış Tepki:	Öğretilmek istenen beceri basamağının istenilen şekilde gerçekteştirilmemesi.
Yönerge:	Kısa ve net ifadelerle öğretilecek olan beceri ya da davranışın ilgili beceri basamaklarını içeren bir ifade ile yapılmasının istenmesidir.

KAYNAKÇA

- [1] Özyürek, M. (1983). Özel eğitime muhtaç çocuklar ve eğitimleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 17-31.
- [2] Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. T.C. Resmi Gazete, 27958, 08.06.2011.
- [3] Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, (2010). *Özürlülerin Bakımı, Rehabilitasyonu ve Aile Danışmanlığı Hizmetlerine Dair Yönetmelik*. T. C. Resmi Gazete, 27691, 03 Eylül 2010.
- [4] Varol, N. (2005). *Beceri öğretimi ve özbakım becerilerinin kazandırılması*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- [5] Felce, D., and Perry, J. (1995). Quality of life: Its definition and measurement. *Research in Developmental Disabilities*, 16, 51–74.
- [6] Garcia-Villamizar, D., and Dattilo, J. (2011). Social and clinical effects of a leisure program on adults with autism spectrum disorder. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 5, 246–253.
- [7] Chan, J., Lambdin, L., Laarhoven, T., and Johnson, J. (2013) Teaching Leisure Skills to an Adult with Developmental Disabilities Using a Video Prompting Intervention Package. *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 48, 412-420.
- [8] Milli Eğitim Bakanlığı. (2012). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*. T. C. Resmi Gazete, 28360, 21 Temmuz 2012.
- [9] Fidan, N. (1986). *Okulda öğrenme ve öğretme*. Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- [10] Ertürk, S. (1993). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Meteksan Yayınları.
- [11] Erden, M. (2007). *Eğitim bilimine giriş*. Ankara: Arkadaş Yayın Evi.
- [12] Tuncer, T. ve Altunay, B. (2004). *Doğrudan öğretim modeli ile kavram öğretimi*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- [13] Dağseven-Emecen, D. (2011). Zihin engellilere sosyal becerilerin kazandırılmasında doğrudan öğretim ve bilişsel süreç yaklaşımlarının karşılaştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(3), 1403-1420.
- [14] Milli Eğitim Bakanlığı. (2013). *Özel Eğitim Uygulama Merkezi (Okulu) I. ve II. Kademe Eğitim Programı (Otistik Çocuklar İçin)*. Ankara.
- [15] Vuran, S. ve Çelik, S. (2008). *Örneklerle kavram öğretimi zihinsel yetersizlik gösteren çocuklar için*. Ankara: Kök Yayıncılık.

- [16] Tekin, E. (1999). Yanlırsız ęretim yęntemleri. *Özel Eğitim Dergisi*, 2(3) 87-102.
- [17] Tekin-İftar, E. ve Kırcaali-İftar, G. (2013). *Özel eğitimde yanlırsız ęretim yęntemleri*. Ankara: Vize Yayıncılık.
- [18] Tekin-İftar, E. (2014). Uygulamalı Davranış Analizi: Tanım, tarihçe ve özellikleri. E. Tekin-İftar (Ed.), *Uygulamalı davranış analizi* içinde (s.5-40). Ankara: Vize Yayıncılık.
- [19] Milli Eğitim Bakanlığı. (2008). *Özel Eğitim Ve Rehabilitasyon Merkezi Zihinsel Engelli Bireyler Destek Eğitim Programı*. Ankara.
- [20] Sucuoğlu, B., Diken, İ. H., Demir, ř., Ünlü, E. ve şen, A. (2010). *Özel Eğitim terimleri sęzluęü*. Ankara: Maya Akademi.
- [21] Cavkaytar, A. (1998). *Zihin engellilere özbakım ve ev içi becerilerinin ęretiminde bir aile eğitimi programının etkililiği*. Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- [22] National Council for Special Education. (2006). *Guidelines on the individual education plan process*. Dublin: Stationery Office.
- [23] Bağımsız Yaşam Eğitimi [İnternet Yazılımı]. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- [24] <http://www.ergoterapi.hacettepe.edu.tr/ergoterapi.shtml> (Erişim tarihi: 08.09.2017)
- [25] Baer, D. M., Wolf, M. M., and Risley, T. R. (1968). Some current dimensions of applied behavior analysis. *Journal of applied behavior analysis*, 1(1), 91-97.

EK-1. Günlük Yaşam Becerileri Belirleme Formu

GÜNLÜK YAŞAM BECERİLERİ BELİRLEME FORMU		
Özel Eğitim Öğretmeni:		ZYOB:
Meslek Elemanı:		Doğum Tarihi: ... / ... / ...
Bakım Elemanı:		Uygulama Tarihi: ... / ... /20...
1. ÖZBAKIM BECERİLERİ		
1.1. KİŞİSEL BAKIM ve TEMİZLİK BECERİLERİ	1.2. BESLENME BECERİLERİ	1.3. GİYİNME BECERİLERİ
KB-1. Ellerini yıkar. KB-2. Ellerini kurular. KB-3. Yüzünü yıkar. KB-4. Yüzünü kurular. KB-5. Tuvalet ihtiyacını giderir. KB-6. Dişlerini fırçalar. KB-7. Ayağını yıkar. KB-8. Ayağını kurular. KB-9. Kulak temizliği yapar. KB-10. Saçını tarar. KB-11. Banyo yapar. KB-12. Saç kurutma makinesi kullanır. KB-13. Burnunu mendille temizler. KB-14. Tırnağını keser. KB-15. Sakal tıraşı olur. KB-16. Deodorant kullanır. KB-17. Özel bölgelerindeki tüyleri temizler. KB-18. Ped değiştirir. KB-19. KB-20. KB-21.	BB-1. Yemek yemede izlenmesi gereken kuralları açıklar. BB-2. Yemek yerken kurallara uygun davranır. BB-3. Yiyeceği eliyle yer. BB-4. Kaşık kullanarak yemek yer. BB-5. Çatal kullanarak yemek yer. BB-6. Pipetle sıvı içer. BB-7. Sürahiden bardağa içecek doldurur. BB-8. Bardaktan içecek içer. BB-9. Peçete ile ağzını siler. BB-10. Ekmeğe yumuşak gıda maddeleri sürer. BB-11. BB-12. BB-13.	GI-1. Çıt çıt açar. GI-2. Çıt çıt kapatır. GI-3. Fermuar açar. GI-4. Fermuar kapatır. GI-5. Düğme açar. GI-6. Düğme ilikler GI-7. Kazak/tişört/atlet çıkarır. GI-8. Kazak/tişört/atlet giyer. GI-9. Pantolon çıkarır. GI-10. Pantolon giyer GI-11. Etek çıkarır. GI-12. Etek giyer. GI-13. Çorap çıkarır. GI-14. Çorap giyer. GI-15. Ayakkabı çıkarır. GI-16. Ayakkabı giyer. GI-17. Ceket çıkarır. GI-18. Ceket giyer. GI-19. Şapka çıkarır. GI-20. Şapka giyer. GI-21. Eldiven çıkarır. GI-22. Eldiven giyer. GI-23. Kemer çıkarır. GI-24. Kemer takar. GI-25. Külotlu çorap çıkarır. GI-26. Külotlu çorap giyer. GI-27. Bulunduğu mevsime ve ortama uygun giyinir. GI-28. GI-29. GI-30.

GÜNLÜK YAŞAM BECERİLERİ BELİRLEME FORMU

2. EV İÇİ BECERİLER			
2.1. ODA KULLANIM BECERİLERİ	2.2. EV TEMİZLİĞİ BECERİLERİ	2.3. GİYSİ BAKIMI BECERİLERİ	2.4. MUTFAK BECERİLERİ
OK-1. Kapı açar.	ET-1. Çöpü uygun yere koyar.	GB-1. Kirli çamaşırlarını ayırır.	MB-1. Yemek masası toplar.
OK-2. Kapı kapatır.	ET-2. Mobilyaların tozunu alır.	GB-2. Kirli eşyaları uygun yere koyar.	MB-2. Yemek masasını hazırlar.
OK-3. Odasının ışığını açar.	ET-3. Yer siler.	GB-3. Çorap katlar.	MB-3. Ayran yapar.
OK-4. Odasının ışığını kapatır.	ET-4. Masa siler	GB-4. Külot katlar.	MB-4. Hazır çorba pişirir.
OK-5. Perde açar.	ET-5. Lavabo temizler.	GB-5. Tişört katlar.	MB-5. Bardaklara içecek servisi yapar.
OK-6. Perde kapatır.	ET-6. Odasını havalandırır.	GB-6. Pantolon katlar.	MB-6. Bıçakla yiyecek soyar.
OK-7. Pencere açar.	ET-7. Elektrik süpürgesi kullanır.	GB-7. Çamaşır makinesinde çamaşır yıkar.	MB-7. Sıcak içecek hazırlar.
OK-8. Pencere kapatır.	ET-8. Elektrik süpürgesini temizler.	GB-8. Kurutma makinesinde çamaşır kurutur.	MB-8. Soğuk içecek hazırlar.
OK-9. Yatağını toplar.	ET-9.	GB-9. Yıkadığı çamaşırını asar.	MB-9. Yiyecek dilimler.
OK-10. Televizyon kullanır.	ET-10.	GB-10. Kuruyan çamaşırını toplar.	MB-10. Yiyecek haşlar.
OK-11. Nevresim takar.	ET-11.	GB-11. Ütü yapar.	MB-11. Yiyecek rendeler.
OK-12. Giysileri asar.		GB-12. Ütülenen çamaşırını yerleştirir.	MB-12. Elde bulaşık yıkar.
OK-13. Eşyalarını dolaba yerleştirir.		GB-13. Ayakkabı boyar.	MB-13. Bulaşık makinesinde bulaşık yıkar.
OK-14. Bulunduğu odadaki eşyaları yerlerine yerleştirir.		GB-14.	MB-14. Ocak kullanır.
OK-15.		GB-15.	MB-15. Fırın kullanır.
OK-16.		GB-16.	MB-16. Tabaklara yiyecek servisi yapar.
OK-17.			MB-17. Çay demler.
			MB-18. Çay servisi yapar
			MB-19. Domates sosu hazırlar.
			MB-20. Makarna pişirir.
			MB-21. Pirinç pilavı pişirir.
			MB-22. Salata yapar.
			MB-23. Sandviç hazırlar.
			MB-24. Süt ısıtır.
			MB-25. Tavadayumurta pişirir.
			MB-26. Tost yapar.
			MB-27. Mutfakta ve evde alınması gereken güvenlik önlemlerini söyler.
			MB-28.
			MB-29.
			MB-30.

GÜNLÜK YAŞAM BECERİLERİ BELİRLEME FORMU

3. SAĞLIKLI YAŞAM BECERİLERİ	4. TOPLUMSAL UYUM BECERİLERİ	5. TÜKETİCİ BECERİLERİ
SY-1. Sağlıklı beslenme için yapılması gerekenleri açıklar. SY-2. Ecza dolabında bulunan malzemelerin kullanımını anlatır. SY-3. Sağlığını korumak için yapması gerekenleri açıklar. SY-4. Bulaşıcı hastalıklardan kaçınır. SY-5. Hastalanınca yapılması gerekenleri açıklar. SY-6. Sağlık kurumlarını isimlendirir/gösterir . SY-7. Vücudumuzda yer alan içorganları isimlendirir/gösterir. SY-8. Duyu organlarını isimlendirir/gösterir. SY-9. Vücut temizliği yapar. SY-10. Kazalardan korunma yollarını açıklar. SY-11. SY-12. SY-13.	TB-1. Sinema, tiyatro gibi yerlerde uyulması gereken kurallara uyar. TB-2. Restoran ve kafeterya vb. yerlerde kurallara uygun davranır. TB-3. Toplu taşıma araçlarında uyulması gereken kuralları açıklar. TB-4. Sevinç/üzüntü/kızgınlık/ağlama gibi temel duyguları yüz ifadeleri ile belli eder. TB-5. "Evet"/ "Hayır" anlamını içeren hareketleri/sözcükleri yerinde kullanır. TB-6. Selamlaşmak /vedalaşmak için kullanılan hareketleri/sözcükleri yerinde kullanır. TB-7. Nezaket bildiren ifadeleri yerinde kullanır. TB-8. Başlıca meslekleri gösterir/söyler. TB-9. Kuruluşunun adresini söyler. TB-10. Kuruluşunun telefon numarasını söyler. TB-11. TB-12. TB-13.	TÜ-1. Parayı gösterir/söyler. TÜ-2. Parayı günlük yaşamda kullanır. TÜ-3. Süpermarketten alışveriş yapar. TÜ-4. Mağazadan alışveriş yapar. TÜ-5. Manavdan/bakkaldan alışveriş yapar. TÜ-6. TÜ-7. TÜ-8.

EK-2. ZYOB'in Gerçekleştiremediği Beceriler Formu

[illegible]

EK-3. ZYOB'in Gerçekleştiremediği Becerileri Sıralama Formu

ZYOB'IN GERÇEKLEŞTİREMEDİĞİ BECERİLERİ SIRALAMA FORMU			
Özel Eğitim Öğretmeni:		ZYOB:	
Meslek Elemanı:		Doğum Tarihi: ... / ... /	
Bakım Elemanı:		Uygulama Tarihi: ... / ... /20...	
Özbakım Becerileri			
Kişisel Bakım ve Temizlik Becerileri	Beslenme Becerileri	Giyinme Becerileri	
1.	1.	1.	
2.	2.	2.	
3.	3.	3.	
4.	4.	4.	
5.	5.	5.	
Ev İçi Beceriler			
Oda Kullanım Becerileri	Ev Temizliği Becerileri	Çamaşır Yıkama ve Giysilerin Bakımı	Mutfak Becerileri
1.	1.	1.	1.
2.	2.	2.	2.
3.	3.	3.	3.
4.	4.	4.	4.
5.	5.	5.	5.
Sağlıklı Yaşam Becerileri	Toplumsal Uyum Becerileri	Tüketici Becerileri	
1.	1.	1.	
2.	2.	2.	
3.	3.	3.	
4.	4.	4.	
5.	5.	5.	

EK-4. Ödül Belirleme Formu

ÖDÜL BELİRLEME FORMU		
Özel Eğitim Öğretmeni:		ZYOB:
Meslek Elemanı:		Doğum Tarihi: ... / ... / ...
Bakım Elemanı:		Uygulama Tarihi: ... / ... /20...
Yiyecek/İçecek Ödülleri	Sosyal Ödüller	Nesne Ödülleri
☐ Kahve ☐ Çay ☐ Ayran ☐ Limonata ☐ Gazlı İçecek ☐ Meyve Suyu ☐ Süt ☐ Çerez ☐ Çikolata ☐ Dondurma ☐ Cips ☐ Kek ☐ Kurabiye ☐ Kraker ☐ Sakız ☐ Meyve ☐ Şeker ☐ Puding ☐ ☐ ☐	☐ Harikasın ☐ Süpersin ☐ Bravo ☐ Mükemmelsin ☐ Çok güzel ☐ Çak yapma ☐ Alkışlama ☐ Sarılma ☐ Başını okşama ☐ Yanağını okşama ☐ Gülümseme ☐ Göz kırpma ☐ Tokalaşma ☐ Omzuna dokunma ☐ Sırtına dokunma ☐ ☐ ☐	☐ Oyuncaklar ☐ Takılar ☐ Giysiler ☐ Çeşitli aksesuarlar ☐ Renkli kalemler ☐ Silgiler ☐ Etiketler ☐ Fotoğraflar ☐ Kitaplar ☐ Mp3 çalar ☐ ☐ ☐
Oyun ve Etkinlik Ödülleri		
☐ Arkadaşları ile oynama ☐ Bilgisayar ile oynama ☐ Tablet ile oynama ☐ Oyun konsolu ile oynama ☐ TV izleme ☐ Müzik dinleme ☐ Masal dinleme ☐ Şarkı söyleme ☐ Resim yapma ☐ Top oynama ☐ Körebe oynama ☐ Yapboz yapma ☐ Saklambaç oynama ☐ Resimli kartlar ile oynama ☐ ☐ ☐	☐ Ofis İşleri ☐ Temizlik İşleri ☐ Çamaşırhane İşleri ☐ Terzi İşleri ☐ Berber İşleri ☐ Bahçe İşleri ☐ Hayvan Bakımı ☐ Teknik İşler ☐ Mutfak Yardımcılığı ☐ Servis Aracı Yardımcılığı ☐ ☐ ☐	☐ Süs Eşyası Yapımı ☐ Kâğıt İşleri ☐ Takı Tasarımı ☐ Seramik ☐ Kilim Dokuma ☐ Sepet Örne ☐ Örgü Örne ☐ Magnet Yapımı ☐ Mum Yapımı ☐ Sabun Yapımı ☐ Ahşap Boyama ☐ Model – Maket Araç ☐ Oyun Hamuru – Kil Hamuru ☐ ☐ ☐

EK-5. Öncelikli Olarak Tercih Edilen Ödüller Formu

ÖNCELİKLİ OLARAK TERCİH EDİLEN ÖDÜLLER FORMU		
Özel Eğitim Öğretmeni:		ZYOB:
Meslek Elemanı:		Doğum Tarihi: ... / ... / ...
Bakım Elemanı:		Uygulama Tarihi: ... / ... /20...
Yiyecek/İçecek Ödülleri	Sosyal Ödüller	Nesne Ödülleri
1.	1.	1.
2.	2.	2.
3.	3.	3.
4.	4.	4.
5.	5.	5.
6.	6.	6.
7.	7.	7.
8.	8.	8.
9.	9.	9.
10.	10.	10.
Oyun ve Etkinlik Ödülleri		
1.	6.	11.
2.	7.	12.
3.	8.	13.
4.	9.	14.
5.	10.	15.

EK-6. Doldurulmamış Öğretim Sonrası Değerlendirme Formu

ÖĞRETİM SONRASI DEĞERLENDİRME FORMU						
ÖĞRENME ALANI:	ALT ALAN:	KOD:	AMAÇ:			
KONU/BECERİ:	ARAÇ/GEREÇ:	ÇALIŞMA YERİ:				
ZYOB:	ÖZEL EĞİTİMCİ:	BAKIM ELEMANI:				
BECERİ BASAMAKLARI		1. OTURUM TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	2. OTURUM TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	3. OTURUM TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	4. OTURUM TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	5. OTURUM TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
6.						
DOĞRU ~ + ~ GERÇEKLEŞTİRİLEN BASAMAK SAYISI						
DOĞRU GERÇEKLEŞTİRİLEN BASAMAK YÜZDE ORANI		% ...	% ...	% ...	% ...	% ...
AÇIKLAMA:						

EK-7. Örnek Öğretim Sonrası Değerlendirme Formları

ÖĞRETİM SONRASI DEĞERLENDİRME FORMU						
ÖĞRENME ALANI: Günlük Yaşam	ALT ALAN: Özbakım Becerileri	KOD: KB-01	AMAÇ: Ellerini üzerinde kir kalmayacak şekilde yıkar.			
KONU/BECERİ: El yıkama	ARAC/GEREC: Musluk, sıvı sabun, sabunluk	ÇALIŞMA YERİ: Oda lavabosu				
ZYOB:	ÖZEL EĞİTİMCİ:	BAKIM ELEMANI:				
BECERİ BASAMAKLARI		1. OTURUM TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	2. OTURUM TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	3. OTURUM TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	4. OTURUM TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	5. OTURUM TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...
1. Kullandığı eliyle musluğa uzanır.						
2. Kullandığı eliyle musluğun başlığını tutar						
3. Kullandığı eliyle musluğun başlığını açma yönünde çevirir/kaldırır.						
4. Kullandığı elinin avuç içini sabunluğun altına getirir.						
5. Diğer elinin işaret parmağı ile sabunluğun üzerine basar.						
6. Kullandığı elinin avuç içine yeteri kadar sabun alır.						
7. Her iki elinin avuçlarını birleştirir.						
8. Ellerini hareket ettirerek sabunun ellerinin içine ve üzerine yayılmasını sağlar.						
9. Ellerini suyun altına getirir ve ıslatır.						
10. Ellerini suyun altından çeker.						
11. Ellerini köpürene kadar ovalar.						
12. Diğer eli ile kullandığı elinin üstünü ovalar.						
13. Kullandığı eli ile diğer elinin üstünü ovalar.						
14. Parmaklarını birbirine geçirerek parmak aralarını ovalar.						
15. Her iki elini suyun altına tutarak ellerini sabun kalmayacak şekilde durular.						
16. Ellerini suyun altından çeker.						
17. Kullandığı eliyle musluğun başlığını tutar.						
18. Kullandığı eliyle musluğun başlığını kapatma yönünde çevirir/indirir.						
19. Ellini musluk başlığından çeker.						
DOĞRU ~ + ~ GERÇEKLEŞTİRİLEN BASAMAK SAYISI						
DOĞRU GERÇEKLEŞTİRİLEN BASAMAK YÜZDE ORANI		% ...	% ...	% ...	% ...	% ...

ÖĞRETİM SONRASI DEĞERLENDİRME FORMU

ÖĞRENME ALANI: Günlük Yaşam	ALT ALAN: Ev İçi Beceriler	KOD: OK-09	AMAÇ: Yatağını toplar.		
KONU/BECERİ: Yatak toplama	ARAÇ/GEREÇ: Yatak, yorgan, yastık çarşaf		ÇALIŞMA YERİ: Bireysel oda		
ZYOB:	ÖZEL EĞİTİMCİ:		BAKIM ELEMANI:		
BECERİ BASAMAKLARI	1. OTURUM	2. OTURUM	3. OTURUM	4. OTURUM	5. OTURUM
	TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...
1. Yatağın üzerindeki yorganı (varsa yatak örtüsü) alır.					
2. Yorganı uygun ve temiz bir yere koyar.					
3. Yatağın üzerindeki yastığı alır.					
4. Yastığı uygun ve temiz bir yere koyar.					
5. Çarşafı kırışık olamayacak şekilde düzeltir.					
6. Yastığı alır.					
7. Yastığı yatağın baş tarafına koyar.					
8. Yorganı alır.					
9. Yorganı yatağın üzerine serer.					
10. Yatak örtüsünü yatağın üzerine serer.					
DOĞRU ~ + ~ GERÇEKLEŞTİRİLEN BASAMAK SAYISI					
DOĞRU GERÇEKLEŞTİRİLEN BASAMAK YÜZDE ORANI	% ...	% ...	% ...	% ...	% ...

ÖĞRETİM SONRASI DEĞERLENDİRME FORMU

ÖĞRENME ALANI: Günlük Yaşam	ALT ALAN: Sağlıklı Yaşam	KOD: SY-03	AMAÇ: Sağlığını korumak için yapılması gerekenleri açıklar.				
KONU/BECERİ: Sağlığını koruma	ARAÇ/GEREÇ:		ÇALIŞMA YERİ: Sağlık birimi, uygulama sınıfı				
ZYOB:	ÖZEL EĞİTİMCİ:		BAKIM ELEMANI:				
BECERİ BASAMAKLARI			1. OTURUM	2. OTURUM	3. OTURUM	4. OTURUM	5. OTURUM
			TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...
1. Sağlıklı yaşam için dengeli beslenmesi gerektiğini söyler.							
2. Hava sıcaklığına uygun giyinmesi gerektiğini söyler.							
3. Temizliğin sağlığını korumak için önemli olduğunu söyler.							
4. Ağrıyan bir yeri olduğunda sağlık personeline bildirmesi gerektiğini söyler.							
5. Spor yapmanın önemli olduğunu söyler.							
DOĞRU ~ + ~ GERÇEKLEŞTİRİLEN BASAMAK SAYISI							
DOĞRU GERÇEKLEŞTİRİLEN BASAMAK YÜZDE ORANI			% ...	% ...	% ...	% ...	% ...

ÖĞRETİM SONRASI DEĞERLENDİRME FORMU

ÖĞRENME ALANI: Günlük Yaşam	ALT ALAN: Toplumsal Uyum	KOD: TB-02	AMAÇ: Restoran ve kafeterya vb. yerlerde kurallara uygun davranır.				
KONU/BECERİ: Restoran ve kafeterya vb. yerlerde kurallara uygun davranma	ARAÇ/GEREÇ:		ÇALIŞMA YERİ: Uygulama sınıfı, yemekhane				
ZYOB:	ÖZEL EĞİTİMCİ:		BAKIM ELEMANI:				
BECERİ BASAMAKLARI			1. OTURUM	2. OTURUM	3. OTURUM	4. OTURUM	5. OTURUM
			TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...
1. Gösterilen yere oturur.							
2. Menüden yiyecek seçer.							
3. Siparişini verir.							
4. Sipariş gelene kadar bekler.							
5. Yiyeceğini tüketirken masayı kirletmeden yer.							
6. Üzerine dökmeden yer.							
7. Peçeteyle ağzını siler.							
8. Hesabı ister.							
9. Kasaya gider/hesabın masaya gelmesi bekler.							
10. Hesabı ödemek için para verir.							
11. Varsa para üstünü alır.							
12. Fişini alır.							
13. Giderken iyi günler/iyi akşamlar diler.							
DOĞRU ~ + ~ GERÇEKLEŞTİRİLEN BASAMAK SAYISI							
DOĞRU GERÇEKLEŞTİRİLEN BASAMAK YÜZDE ORANI			% ...	% ...	% ...	% ...	% ...

ÖĞRETİM SONRASI DEĞERLENDİRME FORMU

ÖĞRENME ALANI: Günlük Yaşam	ALT ALAN: Tüketici B.	KOD: TÜ-03	AMAÇ: Süpermarketten alışveriş yapar.		
KONU/BECERİ: Alışveriş	ARAÇ/GEREÇ:		ÇALIŞMA YERİ: Süpermarket		
ZYOB:	ÖZEL EĞİTİMCİ:		BAKIM ELEMANI:		
BECERİ BASAMAKLARI	1. OTURUM	2. OTURUM	3. OTURUM	4. OTURUM	5. OTURUM
	TARİH ... / ... / 20...	TARİH ... / ... / 20...	TARİH ... / ... / 20...	TARİH ... / ... / 20...	TARİH ... / ... / 20...
	Saat: ... : ...	Saat: ... : ...	Saat: ... : ...	Saat: ... : ...	Saat: ... : ...
1. Alışveriş sepetini/arabasını alır.					
2. Alışveriş için hazırladığı listeyi çıkarır/bakar.					
3. Alacağı yiyecek/içecek ile ilgili reyon'a gider.					
4. Aldıklarını sepete/arabaya koyar.					
5. Aldıklarını kasadaki banda koyar.					
6. Aldıklarının kasadan geçmesini bekler.					
7. Aldıklarını poşete yerleştirir.					
8. Parayı kasiyere verir.					
9. Varsa para üstünü alır.					
10. Fişini alır.					
DOĞRU ~ + ~ GERÇEKLEŞTİRİLEN BASAMAK SAYISI					
DOĞRU GERÇEKLEŞTİRİLEN BASAMAK YÜZDE ORANI	% ...	% ...	% ...	% ...	% ...

ÖĞRETİM SONRASI DEĞERLENDİRME FORMU

ÖĞRENME ALANI: Serbest Zaman	ALT ALAN: Uğraşı Etkinlikleri	KOD: İU-2.1	AMAÇ: Kağıt işleri (rölyef) yapar.				
KONU/BECERİ: Rölyef (kabartma) yapma	ARAÇ/GEREÇ: Fotoğraflar, makas, maket bıçağı, silikon vb.		ÇALIŞMA YERİ: Uğraşı Atölyesi				
ZYOB:	ÖZEL EĞİTİMCİ:		USTA ÖĞRETİCİ:				
B E C E R İ B A S A M A K L A R I			1. O T U R U M	2. O T U R U M	3. O T U R U M	4. O T U R U M	5. O T U R U M
			TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...
1. Resmin kullanılacak sayıda kopyasını masaya alır.							
2. Kopya resimlerden birinin dış çerçevesini makasla keser.							
3. Kopya resmin iç kısımları ve makasla girilmeyen yerlerini maket bıçağı ile keser.							
4. Diğer kopyalar için aynı süreci tekrar eder.							
5. Kopya resimlerden ilkinin alır.							
6. Belirlenen yerlerine silikon sıkır.							
7. Diğer kopya resmi üzerine bir miktar aralık kalacak şekilde yerleştirir.							
8. Kopyalar bitene kadar aynı işleme devam eder.							
DOĞRU ~ + ~ GERÇEKLEŞTİRİLEN BASAMAK SAYISI							
DOĞRU GERÇEKLEŞTİRİLEN BASAMAK YÜZDE ORANI			% ...	% ...	% ...	% ...	% ...
AÇIKLAMA: ZYOB'e becerinin öğretimi ilgili alanın öğretmeni veya usta öğretici tarafından ilgili basamaklar izlenerek yapılmalıdır. Aynı basamaklar farklı resimlerle birçok çalışma için tekrar edilebilir.							

ÖĞRETİM SONRASI DEĞERLENDİRME FORMU

ÖĞRENME ALANI: Serbest Zaman	ALT ALAN: Sanat Etkinlikleri	KOD: SE-2.4	AMAÇ: Görsel Sanatlar/ Ebru yapar.		
KONU/BECERİ: Ebru yapma	ARAÇ/GEREÇ: Kâğıt, boya, su, fırça		ÇALIŞMA YERİ: Sanat Atölyesi		
ZYOB:	ÖZEL EĞİTİMCİ:		BRANŞ ÖĞRETMENİ		
BECERİ BASAMAKLARI	1. OTURUM	2. OTURUM	3. OTURUM	4. OTURUM	5. OTURUM
	TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...
1. Ebru çalışması yapılacak ortamı hazırlar.					
2. Ebru çalışmasında kullanılan araç gereçleri hazırlar.					
3. Tekneyi uygun yere koyar.					
4. Tekneye kitreli su ile doldurur.					
5. Fırça/metal çubuk alır.					
6. Fırça/metal çubuğu hazırlanan boyaya batırır.					
7. Fırça/metal çubukla boyayı kitreli suyun üst yüzeyine damlatır.					
8. Sivri uçlu bir nesne alır.					
9. Boya damlatılmış kitre üzerinde sivri uçlu bir nesneyle rastgele/biçimli desenler çizer.					
10. Kâğıdı su yüzeyine yatırır.					
11. Birkaç saniye bekler.					
12. Kâğıdı iki köşesinden tutarak kaldırır.					
13. Teknenin kenarından süzdürerek kâğıdı çeker.					
14. Kâğıdı temiz bir ortamda kurumaya bırakır.					
DOĞRU ~ + ~ GERÇEKLEŞTİRİLEN BASAMAK SAYISI					
DOĞRU GERÇEKLEŞTİRİLEN BASAMAK YÜZDE ORANI	% ...	% ...	% ...	% ...	% ...
AÇIKLAMA: ZYOB'e becerinin öğretimi ilgili alanın öğretmeni veya usta öğretici tarafından ilgili basamaklar izlenerek yapılmalıdır.					

ÖĞRETİM SONRASI DEĞERLENDİRME FORMU

ÖĞRENME ALANI: Serbest Zaman	ALT ALAN: Sosyal/Kültürel Etkinlikler	KOD: KE-01	AMAÇ: Gezi için hazırlık yapar.				
KONU/BECERİ: Gezi hazırlığı	ARAÇ/GEREÇ:		ÇALIŞMA YERİ: Bireysel oda				
ZYOB:	ÖZEL EĞİTİMCİ:		BRANŞ ÖĞRETMENİ				
BECERİ BASAMAKLARI			1. OTURUM	2. OTURUM	3. OTURUM	4. OTURUM	5. OTURUM
			TARİH ... / ... / 20...	TARİH ... / ... / 20...	TARİH ... / ... / 20...	TARİH ... / ... / 20...	TARİH ... / ... / 20...
			Saat: ... : ...	Saat: ... : ...	Saat: ... : ...	Saat: ... : ...	Saat: ... : ...
1. Gezi öncesinde kişisel temizlik ve bakımını yerine getirir.							
2. Gezi yapılacak yere ve zamana uygun giyinir.							
3. Gezi yaz kamp gibi çok günlü olacaksa uygun giysilerinin olduğu gezi çantası hazırlar.							
4. Gezi yaz kamp gibi çok günlü olacaksa kişisel bakım eşyalarının olduğu gezi çantası hazırlar.							
5. Tüm hazırlıklarını hareket saati öncesinde tamamlar.							
DOĞRU ~ + ~ GERÇEKLEŞTİRİLEN BASAMAK SAYISI							
DOĞRU GERÇEKLEŞTİRİLEN BASAMAK YÜZDE ORANI			% ...	% ...	% ...	% ...	% ...
AÇIKLAMA:							

ÖĞRETİM SONRASI DEĞERLENDİRME FORMU

ÖĞRENME ALANI: Serbest Zaman	ALT ALAN: Eğlence/Oyun Etkinlikleri	KOD: EE-04	AMAÇ: Film izler.		
KONU/BECERİ: Film izleme	ARAÇ/GEREÇ: CD/DVD, TV		ÇALIŞMA YERİ: Dinlenme/Oyun Odası/TV Salonu		
ZYOB:	ÖZEL EĞİTİMCİ:		BRANŞ ÖĞRETMENİ		
BECERİ BASAMAKLARI	1. OTURUM	2. OTURUM	3. OTURUM	4. OTURUM	5. OTURUM
	TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...	TARİH ... / ... / 20... Saat: ... : ...
1. İzlemek isteği filmi arkadaşları/öğretmeni/bakım elemanı ile birlikte seçer.					
2. Filmi başlatır.					
3. Film izleyeceği yere oturur.					
4. Film bitene kadar sessiz bir şekilde izler.					
5. Film sonunda filmde yer alan karakterleri söyler.					
6. Film sonunda filmin geçtiği yeri söyler.					
7. Film sonunda filmin geçtiği zamanı söyler.					
8. Filmden izlediklerini genel olarak anlatır.					
DOĞRU ~ + ~ GERÇEKLEŞTİRİLEN BASAMAK SAYISI					
DOĞRU GERÇEKLEŞTİRİLEN BASAMAK YÜZDE ORANI	% ...	% ...	% ...	% ...	% ...
AÇIKLAMA:					

ÖĞRETİM SONRASI DEĞERLENDİRME FORMU

ÖĞRENME ALANI: Serbest Zaman	ALT ALAN: Yardım İşleri	KOD: Kİ-01	AMAÇ: Temizlik işlerine yardımcı olur/yer siler.				
KONU/BECERİ: Yer siler	ARAÇ/GEREÇ: Paspas, kova, deterjan		ÇALIŞMA YERİ: Koridor				
ZYOB:	ÖZEL EĞİTİMÇİ:		BAKIM ELEMANI:				
BECERİ BASAMAKLARI			1. OTURUM	2. OTURUM	3. OTURUM	4. OTURUM	5. OTURUM
			TARİH ... / ... / 20...	TARİH ... / ... / 20...	TARİH ... / ... / 20...	TARİH ... / ... / 20...	TARİH ... / ... / 20...
			Saat: ... : ...	Saat: ... : ...	Saat: ... : ...	Saat: ... : ...	Saat: ... : ...
1. Temizlik malzemeleri odasına gider.							
2. Paspas, kova ve deterjanı alır.							
3. Musluğu açar.							
4. Kovayı yeterli su ile doldurur							
5. Musluğu kapatır.							
6. Kovaya yeterince deterjan koyar.							
7. Kovayı ve paspası temizleyeceği yer götürür.							
8. Paspası alır.							
9. Paspası kovada çevirerek deterjan ve suyu karıştırır.							
10. Paspası sıkar.							
11. Koridorun ucundan başlayarak paspası sağa sola hareket ettirerek kirli yüzeyi temizler.							
DOĞRU ~ + ~ GERÇEKLEŞTİRİLEN BASAMAK SAYISI							
DOĞRU GERÇEKLEŞTİRİLEN BASAMAK YÜZDE ORANI			% ...	% ...	% ...	% ...	% ...
AÇIKLAMA: ZYOB öncelikle asıl işi yapan kişinin yanında yardımcı olarak bulunmalıdır. Beceriye kazandıktan sonra gözetimli olarak işi yapmalıdır.							

EK-8. Serbest Zaman Etkinlikleri Belirleme Formu

SERBEST ZAMAN ETKİNLİKLERİ BELİRLEME FORMU

ZYOB:		UYGULAMACI:			TARİH: ... / ... / 20 ...
1. İŞ/UGRAŞI ETKİNLİKLERİ	2. SANAT ETKİNLİKLERİ	3. FİZİKSEL/SPORTİF ETKİNLİKLER	4. SOSYAL/KÜLTÜREL ETKİNLİKLER	5. EĞLENCE/OYUN ETKİNLİKLERİ	6. KURULUŞ İÇİ YARDIM İŞLERİ
İU-1. Süs Eşyası Yapımı 1.1. Ayna 1.2. Kapı Süsü 1.3. Keçe işleri İU-2. Kâğıt İşleri 2.1. Rölyef 2.2. Origami 2.3. Kirigami 2.4. Kolaj İU-3. Takı Tasarımı İU-4. Kilim Dokuma İU-5. Sepet Örne İU-6. Örgü Örne İU-7. Magnet Yapımı İU-8. Mum Yapımı İU-9. Sabun Yapımı İU-10. Ahşap Boyama İU-11. Model–Maket Araç İU-12. İU-13. İU-14.	SE-1. Müzik 1.1. Enstrüman Çalma 1.2. Bireysel Şarkı Söyleme 1.3. Koro Çalışması 1.4. Folklor ve Halk Oyunları SE-2. Görsel Sanatlar 2.1. Resim Çalışması 2.2. İnsan Resmi 2.3. Konulu Resim 2.4. Ebru Yapımı 2.5. Seramik 2.6. Fotoğrafçılık SE-3. Dramatik Sanatlar 3.1. Tiyatro 3.2. Sinema 3.3. Drama Çalışmaları 3.4. Dans Çalışmaları 4. 5. 6.	FE-1. Fiziksel Etkinlikler 1.1. Doğa Yürüyüşü 1.2. Egzersiz FE-2. Sportif Etkinlikler 2.1. Atletizm 2.2. Basketbol 2.3. Binicilik 2.4. Bisiklet 2.5. Bocce 2.6. Bowling 2.7. Dart 2.8. Futbol 2.9. Futsal 2.10. Jimnastik 2.11. Kano 2.12. Kayak 2.13. Masa Tenisi 2.14. Paten Kayma 2.15. Tenis 2.16. Voleybol 2.17. Yüzme FE-3. FE-4. FE-5.	KE-1. Geziler 1.1. Tarihi Mekânlar 1.2. Turistik Mekânlar 1.3. Yaz Kampı 1.4. Sağlık Turizmi 1.5. Aile Ziyaretleri KE-2. Özel ve Belirli Günler 2.1. Doğum Günleri 2.2. Engelliler Haftası 2.3. Dünya Engelliler Günü 2.4. Milli Bayramlar 2.5. Dini Bayramlar 2.6. STK Programları KE-3. Piknik KE-4. Sinema KE-5. Tiyatro KE-6. Konser KE-7. Sergi KE-8. Aışveriş KE-9. KE-10. KE-11.	EE-1. Çeşitli Oyunlar 1.1. Yarışmalı Oyunlar 1.2. Doğal Maddelerle Oyunlar 1.3. Hayali Oyunlar 1.4. Taklit Oyunları 1.5. Puzzle 1.6. Jenga 1.7. Satranç 1.8. Karaoke EE-2. Teknolojik Cihazlar 2.1. Bilgisayar 2.2. Tablet Bilgisayar 2.3. Oyun Konsolu EE-3. Hikâye/Masal Saati EE-4. Film Saati EE-5. Paintball EE-6. EE-7. EE-8.	Kİ-1. Temizlik İşleri Kİ-2. Ofis İşleri Kİ-3. Çamaşır İşleri Kİ-4. Terzi İşleri Kİ-5. Berber İşleri Kİ-6. Bahçe İşleri Kİ-7. Hayvan Bakımı Kİ-8. Teknik İşler Kİ-9. Mutfak Yardımcılığı Kİ-10. Danışma Yönlendirme İşleri Kİ-11. Kİ-12. Kİ-13.

SERBEST ZAMAN ETKİNLİKLERİ SIRALAMA FORMU					
ZYOB:		UYGULAMACI:			TARİH: ... / ... / 20 ...
İŞ/ÜĞRAŞI ETKİNLİKLERİ	SANAT ETKİNLİKLERİ	FİZİKSEL/SPORTİF ETKİNLİKLER	SOSYAL/KÜLTÜREL ETKİNLİKLER	EĞLENCE/OYUN ETKİNLİKLERİ	KURULUŞ İÇİ YARDIM İŞLERİ
1.	1.	1.	1.	1.	1.
2.	2.	2.	2.	2.	2.
3.	3.	3.	3.	3.	3.
4.	4.	4.	4.	4.	4.
5.	5.	5.	5.	5.	5.
6.	6.	6.	6.	6.	6.
7.	7.	7.	7.	7.	7.
8.	8.	8.	8.	8.	8.
9.	9.	9.	9.	9.	9.
10.	10.	10.	10.	10.	10.